
**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

ВИПУСК 138

ACTUAL PROBLEMS OF INTERNATIONAL RELATIONS

Науковий часопис «Актуальні проблеми міжнародних відносин»
індексується в міжнародній наукометричній базі
Index Copernicus з 2015 року

ISSN 2308-6912

2 308691 200005 >

КИЇВ – 2019

Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць.
Випуск 138.

К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
Інститут міжнародних відносин, 2019. – 182 с.

У Збірнику розглянуто актуальні питання розвитку сучасних міжнародних відносин, міжнародного права та міжнародних економічних відносин.
Розраховано на викладачів, наукових співробітників, аспірантів та студентів.

Редакційна колегія

Головний редактор: Копійка В. В., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

1-ий заступник головного редактора (науковий редактор): Дорошко М. С., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

2-ий заступник головного редактора: Хмара М. П., кандидат економічних наук, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Відповідальний редактор: **Макеєнко Л. Ф.**, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Члени редакційної колегії

Арнольд Райнер, доктор юридичних наук, професор, Регенсбурзький університет (м. Регенсбург, Федеративна Республіка Німеччина).

Балюк Валенти, доктор політичних наук, професор, Університет Марії Кюрі-Склодовської (м. Люблін, Республіка Польща).

Вергун В. А., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Губерський Л. В., доктор філософських наук, професор, академік НАН України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Дайнеко В. В., кандидат філологічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Довгерт А. С., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кисіль В. І., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Коппель О. А., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Крижанівський В. П., доктор історичних наук, професор.

Крушинський В. Ю., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кремона Маріз, доктор юридичних наук, професор, Європейський академічний інститут (м. Флоренція, Італійська Республіка).

Лещенко Лариса, доктор політичних наук, професор, Вроцлавський університет (м. Вроцлав, Республіка Польща).

Манжола В. А., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Матвієнко В. М., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Муравйов В. І., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Перепелиця Г. М., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Пирожков С. І., доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України.
Пузанов І. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Рижков М. М., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Рогач О. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Сіскос Євангелос, доктор економічних наук, професор, Державний технологічний навчальний інститут (м. Касторія, Грецька Республіка).
Скороход Ю. С., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Філіпенко А. С., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Фурса С. А., доктор юридичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
Шемшученко Ю. С., доктор юридичних наук, професор, академік НАН України.
Циганов С. А., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Шляхта Богдан, доктор політичних наук, професор, Ягеллонський університет (м. Краків, Республіка Польща).
Шнирков О. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Адреса редакційної колегії:

04119, Київ, вул. Юрія Іллєнка, 36/1, Інститут міжнародних відносин.
тел. 044-481-44-68.

Збірник наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин» заснований у 1996 році. Засновник: Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Збірник наукових праць включено до переліку наукових фахових видань України у галузі політичних, юридичних і економічних наук.

Наказ Міністерства освіти і науки України № 241 від 09.03.2016 р.

Науковий часопис «Актуальні проблеми міжнародних відносин» індексується в міжнародній наукометричній базі Index Copernicus з 2015 року.

Електронну версію видання розміщено на сайті «Актуальні проблеми міжнародних відносин» за адресою <http://journals.iir.kiev.ua> і передано до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на депозитарне зберігання та представлення на порталі наукової періодики: <http://www.nbuv.gov.ua>.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен власних, коректність перекладу на іноземну мову та інших відомостей.

Всі права застережені. All right reserved. При цитуванні обов'язкове посилання на Збірник наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин».

© Інститут міжнародних відносин. 2019.

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 01 : 941 (479.25)

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВІРМЕНЬСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В США

PECULIARITIES OF ARMENIAN NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS ACTIVITIES IN THE UNITED STATES

ОСОБЕННОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АРМЯНСКИХ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В США

Андрєєва О. М.

Доктор політичних наук, професор, професор кафедри Міжнародна інформація Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: andreevaolga@ukr.net

Аветисян Л. В.

Аспірант Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: avetisian-lilit@ukr.net

Andreeva O.

Doctor of Political Sciences, Professor, Chair of International Information of the Institute of International Relations of the Kyiv National Taras Shevchenko University. E-mail: andreevaolga@ukr.net

Avetisyan L.

Graduate student of the Institute of International Relations of the Kyiv National Taras Shevchenko University. E-mail: avetisian-lilit@ukr.net

Андреева А. Н.

Доктор политических наук, профессор, профессор кафедры Международной информации Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. E-mail: andreevaolga@ukr.net

Аветисян Л.В.

Аспирант Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. E-mail: avetisian-lilit@ukr.net

Анотація. *Констатовано, що вірменська громада в США є однією з найбільших та найвпливовіших в світі. Доведено, що численна вірменська громада США відіграє помітну роль у розвитку вірменсько-американських відносин. Показано, що актуальним питанням для розвитку вірменської діаспори є подолання протиріччя і конкуренції всередині самої вірменської діаспори, особливо між її найбільш активними організаціями, що займаються політичними питаннями. Це дозволить вирішувати конкретні зовнішньополітичні завдання і сприятиме об'єднанню вірменської діаспори на основі групової ідентичності та спільних цілей. Вірменські організації, що діють окремо, ускладнюють інтеграцію і об'єднання всередині самої громади, призводять до конкуренції і роз'єднаності у відстоюванні її інтересів не тільки в США, але і в світі. Визначено, що багатомільйонна вірменська діаспора, знамениті і впливові особи вірменського походження, національні організації і лобістські групи є «м'якою силою» Вірменії. Діаспора надає значну і всебічну підтримку вірменській дипломатії в просуванні національних інтересів, особливо в питаннях міжнародного визнання і засудження геноциду вірмен, врегулювання Нагірно-Карабаського конфлікту і в подоланні безлічі економічних проблем, з якими стикається сьогодні Вірменія.*

Ключові слова: діаспора, Вірменія, США, лобі, Вірменський Національний Комітет Америки, Вірменська Асамблея Америки, громадські організації.

Abstract. *It is stated that the Armenian community in the USA is one of the largest and most influential in the world. It is proved that the numerous Armenian community of the USA plays a prominent role in the development of Armenian-American relations. It is shown that the urgent issues for the development of the Armenian Diaspora is to overcome contradictions and competition within the Armenian Diaspora, especially among its most active organizations dealing with political issues. It will solve specific foreign policy tasks and promote the unification of the Armenian Diaspora based on group identity and common goals. The Armenian organizations, acting separately, complicate integration and unification within the community itself, lead to competition and disunity in defending its interests not only in the United States, but also in the world. It is determined that numerous Armenian Diaspora, famous and influential personalities of Armenian origin, national organizations and lobby groups are the "soft power" of Armenia. The Diaspora provides significant and comprehensive support to Armenian diplomacy in advancing national interests, especially in matters of international recognition and condemnation of the Armenian Genocide, the settlement of the Nagorno-Karabakh conflict and overcoming the many economic problems that Armenia faces today.*

During the post-bipolar period, the Armenian Diaspora in America was quite active namely because of participation in various international organizations. To a certain extent, the Diaspora of Armenia followed the common tradition of using intergovernmental and intergovernmental associations to solve the problems of their states. On the other hand, the Armenian Diaspora confidently applied the method of "complementarily policy". This policy envisaged the deep involvement of the Republic of Armenia in the process of discussing and promoting projects of international organizations of various levels in the foreign policy of leading, influential states of the world and, first of all, the United States. In this regard, it is relevant to study the active and successful activities of the Armenian Diaspora in the United States. It is proved that Armenian Diaspora, with its rich international experience, seeks to integrate into American politics, which represents valuable experience for Ukraine, which has a significant Diaspora in the USA and Canada.

Key words: *Diaspora, Armenia, USA, lobby, Armenian National Committee of America, Armenian Assembly of America, public organizations.*

Аннотация. *Констатировано, что армянская община в США является одной из крупнейших и влиятельных в мире. Доказано, что многочисленная армянская община США играет заметную роль в развитии армяно-американских отношений. Показано, что актуальным вопросом для развития армянской диаспоры является преодоление противоречий и конкуренции внутри самой армянской диаспоры, особенно между ее наиболее активными организациями, занимающимися политическими вопросами. Это позволит решать конкретные внешнеполитические задачи и способствовать объединению армянской диаспоры на основе групповой идентичности и общих целей. Армянские организации, действующие отдельно, затрудняют интеграцию и объединение внутри самой общины, приводят к конкуренции и разобщенности в отстаивании ее интересов не только в США, но и в мире. Определено, что многомиллионная армянская диаспора, знаменитые и влиятельные лица армянского происхождения, национальные организации и лоббистские группы является «мягкой силой» Армении. Диаспора оказывает значительную и всестороннюю поддержку армянской дипломатии в продвижении национальных интересов, особенно в вопросах международного признания и осуждения геноцида армян, урегулирования нагорно-карабахского конфликта и в преодолении множества экономических проблем, с которыми сталкивается сегодня Армения.*

Ключевые слова: *диаспора, Армения, США, лобби, Армянский Национальный Комитет Америки, Армянская Ассамблея Америки, общественные организации.*

Постановка проблеми. Вірменська громада в США є однією з найбільших в світі. За офіційними даними, в США проживає більше 483 тисяч вірмен [1], проте згідно з неофіційними даними в США проживає до двох мільйонів вірмен [2]. У США вірменська діаспора володіє понад 20 газетами і журналами, видавничими будинками, радіо і телевізійними засобами. На сьогодні вірменське лобі є одним з найбільш ефективних етнічних лобі в США. Воно організовує співвітчизників за кордоном, і керує ними в межах своїх компетенцій. Однак, сьогодні, вірменська діаспора США сьогодні стикається з низкою проблем. Серед проблем виділяється небезпека маргіналізації. Це проблема політичного характеру і умовно називається «політичною маргіналізацією». Володіючи значним людським, організаційним, фінансовим і іншим потенціалом, вірменська громада практично обмежила поле своєї діяльності і, отже, можливості впливу. Серед проблем з якими стикається вірменська діаспора виділяється і проблема ідентичності, а також загроза асиміляції.

Мета статті. Стаття має на меті розглянути особливості діяльності вірменських громадських організацій в США, виявити їх роль у розвитку американсько-вірменських відносин вірменської громади в США.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практичними і нагальними питаннями розвитку та діяльності вірменської діаспори США, а також вплив вірменського лобі на зовнішню політику США та американсько-вірменські відносини знайшли належне місце у науковому доробку таких дослідників, як Авдашкін А. А. [21], Атоян В. [17], Ароян І. К. [16], Варданян Т. [18], Аветисян К. [18], Галастян А.Г. [27], Джангозян С. Ю. [23], Троїцький М.А. [24], Геворгян О. З. [25], Габріелян А.А. [26], Кіракосян Д.С., Паносян Р., Ганалаян Т.[22] тощо. Даними дослідниками недостатньо досліджено проблеми взаємовідносин між громадськими організаціями і діаспорою. Дана стаття розкриває низку проблем з якими зіштовхуються громадські організації і вірменська діаспора в цілому. Не дивлячись на достатню кількість наукових досліджень, що проводяться в основному вірменськими, російськими та західними дослідниками серед українських дослідників на сьогодні не вистачає ґрунтовних аналітичних робіт з даної проблематики, що актуалізує науковий пошук та розвідки вірмен України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Величезну роль у розвитку вірменської діаспори США сьогодні грають Вірменський Національний Комітет Америки (ВНКА) [2] і Вірменська Асамблея Америки (ВАА) [3]. Незважаючи на певні внутрішні тертя, організації не мають протиріч з основних питань: міжнародного визнання Геноциду вірмен, підтримки незвіданої Нагірно-Карабаської Республіки, підтримкою Вірменії та вірменських організацій на міжнародному рівні, збереження вірменської культури і традицій в діаспорі. ВНКА має більше 30 філій по всій території США, крім того офіційні представництва організації розташовані в Канаді, Франції, Італії, Великобританії, Кіпрі та Австралії. Офіційно бюджет організації не відомий, однак, багато експертів в США наводять цифри від 800 млн. доларів до 2 мільярдів. Вірменська Асамблея Америки має більш скромне представництво, як в США, так і за її межами. Організація має всього лише 2 філії по країні і бюджет в 40-50 мільйонів доларів. Вірменське лобі представлено в Конгресі США 54 конгресменами (вірменський корпус), членами вірменського корпусу також є такі впливові особи, як колишні кандидати на пост президента США Роберт Доул і Майкл Дукакіс [4].

Крім перерахованих вище організацій в США діють наступні впливові організації: Загальний Вірменський Благодійний Союз [5], Американо-Вірменська Економічна Палата [6], Вірменська Культурна Асоціація Америки [7], Вірменсько-Американський Центр Освіти, Вірменсько-Американська Рада Церков [8], Американці

за Арцах [9], Асоціація вірменських Місіонерів Америки [10]. Всі перераховані вище організації мають досить значні людські та фінансові ресурси, що дозволяє їм ефективно реалізовувати заходи високого рівня.

Зокрема, необхідно відзначити, що Вірменський Національний Комітет Америки (ВНКА) і Вірменська Асамблея Америки (ВАА) створили розгалужені мережі ЗМІ по всій країні. ВНКА публікує щомісячне видання «Закавказзя: хронологія», під впливом вірменського лобі також знаходяться «Los-Angeles Times» і «California Courier». Вірменська Асамблея Америки має вплив в «The Washigton Post». Впливовими вірменськими ЗМІ виступають «Hairenik», «Armenian weekly», «Azbarez», «Massis Weekly», «Armenian Liberty», «Snark New Agency» і «Armenian News». Вірменське лобі зуміло створити різні вірменські телеканали, одним з яких є канал «Horizon». У 1982 р. в Кембриджі був заснований Інститут Зоряна, який спеціалізується на вивченні геноциду, діаспори та Вірменії, також в США діє музей Геноциду вірмен. А в 1997 р. Вірменська Асамблея Америки заснувала Вірменський національний інститут Америки. Також в провідних університетах США діють програми «Armenian Studies» [4].

У США налічується не більше 10 молодіжних організацій, проте кожна з них має досить високий рівень організованості. Окремо стоїть Вірменська Федерація Молоді Америки (ВФМА), яка створена за підтримки Вірменської Революційної Федерації Дашнакцутюн (АРФД). ВФМА була заснована в 1933 р. молодими активістами вірменської партії Дашнакцутюн під час зборів в Айренік Холл в місті Бостон. За словами одного з творців організації Артура Герагосяна, в основі ідеології організації лежать вчення Гарагіна Нжде. Не випадково, що до 1941 р. організація мала назву «Цехагронутюн». Назва довелося змінити через складність вимовляння назви організації вірменами, які не володіли рідною мовою. Вже до 1935 р. членами організації були більше 5 тисяч молодих вірмен. Під час Другої Світової Війни понад тисячу членів організації вирушили на фронт битися проти фашистської Німеччини, саме членами ВФМА був складний кістяк Вірменського Легіону Америки, який існує до цих пір. У період з 1945 по 1988 рр. організація провела величезну кількість заходів, присвячених історії та культурі вірменського народу, під знаменами ВФМА були створені: Корпус вірменських скаутів Америки, спортивне співтовариство «Арарат», історична комісія «Нжде» і багато іншого. В період Арцахского війни члени організації надавали гуманітарну допомогу, вели велику пропаганду в країні і, звичайно ж, були і ті, хто вирушив воювати [4].

На сьогоднішній день ВФМА має більше 20 філій по США, представництва в Лівані, Франції, Канаді та Кіпрі. Не можна також не відзначити той, факт, що багато членів організації стають відомими політиками, економістами, юристами, лікарями - що дозволяє ВНКА не турбуватися про питання майбутніх лобістів. Крім ВФМА, в США діють наступні організації: – Вірменська Студентська Асоціація [11], Рада вірменських студентів Каліфорнійського Університету [12], Асоціація вірменських Випускників Гарвардського Університету [13], Сини і дочки Вірменії [14], Вірменська Культурна Асоціація Мічиганського Університету [15]. Також в США діють різні вірменські молодіжні спортивні клуби з боксу, футболу, змішаних єдиноборств, карате, плавання тощо [4].

Важливим питанням в діяльності вірменської діаспори США є адаптація вірмен в американське суспільство. Вірменські організації в США, що реалізують адаптаційну функцію щодо мігрантів, відносяться до наступних типів: лобістські, студентські, охорони здоров'я, культурні, благодійні, наукові та фондові (так вони ідентифікують себе, описуючи свою місію на сайтах). Багато вірменських громадських організацій мають представництва в містах США і за кордоном, що говорить про їх централізовану і розгалужену структуру. В цілому для діяльності вірменських громадських організацій в США в більшій мірі характерна реалізація внутрішньої функції адаптації вірмен-

мігрантів, спрямованої на об'єднання вірменського народу; збереження і передачу традицій і мови майбутнім поколінням; збереження і підтримання культури; лобювання інтересів вірмен. Зазначимо, що 68% заходів і програм у діяльності вірменських організацій в США спрямовані на реалізацію внутрішньої адаптаційної функції, тобто превалює орієнтація на збереження і передачу наступним поколінням вірменської ідентичності разом з елементами національної самобутності. Реалізація зовнішньої адаптації здійснюється в основному через освітні програми (стипендії, гранти, стажування); розвиток особистих та професійних якостей (семінари, заходи, лекції з професійного розвитку); допомога в працевлаштуванні (некомерційні та неурядові організації / медичні установи); медичні послуги. 32% програм і заходів відносяться до реалізації зовнішньої адаптаційної функції [16].

Багато вірменських організацій зацікавлені в освіченій і прогресивній молоді, тому крім збереження національної спадщини та ідентичності, надають молоді можливості для професійного зростання, освіти, розвитку особистісного потенціалу. Вірменська діаспора США вважається однією з найбільш організованих і впливових етнічних груп в світі, в той час як вірменська діаспора в Росії, що має кількісно більш значний потенціал, залишається однією з найменш організованих. Вірменські громадські організації в Росії недостатньо згуртовані, не мають складної диференційованої структури, в цілому їх діяльність неактивна. У Росії практично немає вірменських асоціацій загальноросійського і міжнародних рівнів, в кожному регіоні, місті локально діє громада, що часто не має зв'язків з іншими організаціями в межах Росії. У США діяльність діаспори інституціоналізована, її організації мають комплекс програм і заходів, що реалізують зовнішні і внутрішні функції адаптації своїх членів, їх зв'язки всередині країни та за її межами є широкими та багатоаспектними [16].

Протягом останніх десятиліть у багатьох країнах світу констатується зростання кількості та впливу дослідних центрів публічної політики. У наші дні подібні установи прийнято називати «мозковими центрами», «фабриками думок», виробниками інноваційних ідей, які слугують мостом або своєрідним інтерфейсом між наукою, суспільством і владою. «Мозкові центри» (МЦ) займаються дослідницькою, аналітичною діяльністю, стратегічними розробками, пропонують консультативні, освітні послуги, дають експертні оцінки і рекомендації з приводу поточних соціально-економічних, політичних процесів, а також здійснюють прогнози і виробляють сценарії подальшого розвитку подій [17, с.158].

Як відзначають вірменські експерти Т. Варданян і К. Аветисян, члени неурядових організацій, залучені в процес реалізації грантових програм, направляють свій інтелектуальний потенціал на вирішення тих проблем, які є актуальними не для вірменського суспільства, а для міжнародних «донорських» організацій [18, с.50]

Відзначимо, що в ці роки довгострокові відрядження в основному фінансували такі відомі організації, як «Фонд Олександра фон Гумбольдта» (Німеччина), «Фонд Сороса» (США), «Програма Бенджаміна Франкліна» (США), «Міжнародна асоціація зі сприяння співпраці з вченими нових незалежних держав колишнього Радянського Союзу» (США), «Програма ТАСІС» (Євросоюз) тощо. Активно діяв також «Національний фонд науки і передових технологій» (NFSAT) і «Американський фонд цивільних досліджень і розвитку» (CRDF). Примітно, що можливістю використання наукового потенціалу Вірменії були дуже зацікавлені не тільки західні університети і науково-дослідні центри, а й структури Північноатлантичного альянсу (НАТО). Саме тоді, на початку 1990-х рр. в Вірменії вперше стали з'являтися центри публічної політики, діючі в стилі західних мозкових центрів [17, с.162]

В останні десятиліття склався і динамічно розвивається глобальний інформаційний простір. Діаспори досить активно презентують себе в глобальній мережі Інтернет. У науковій літературі утвердилися такі терміни, як «кібердіаспори» і «цифрові діаспори» [19, с. 101–103]. Кіберпростір не тільки несе на собі відбиток

реальних картин етнічності, але і генерує нову «цифрову етнічність». Передбачається, що вивчення цього типу етнічності можливо на основі застосування інтернет-етнографії. Інтернет являє дослідницький простір, який знаходиться в постійному доступі, він легко піддається спостереженню і аналізу. Для розвитку цього нового напрямку етнографії та соціальної антропології Інтернет відкриває широке поле для інтерпретацій. Х. Тололян зазначив: «Члени діаспор можуть з вражаючою швидкістю дізнаватися подробиці про події в житті метрополії, їх сімей, про економічні та політичні зміни в масштабах цілої нації. Наприклад, чимало вірмен в США підписуються на вірменську службу новин (ANN), яка генерує добірку з усіх онлайн новин, що містять слова «Armenia» або «Armenian» [20]. Перехід до цифрових технологій кардинально поміняв спосіб життя в діаспорі. Вплив медіа на діаспоральні спільноти необхідно аналізувати в двох вимірах: способи передачі інформації, способи культурного виробництва [21, с.420].

В умовах глобальних політичних змін та інформаційно-технологічного прогресу особливого значення набувають і ресурси вірменської діаспори в США. Вірменознавчі центри США мають безліч особливостей, обумовлених історичними, географічними, політичними, громадськими, культурними, освітніми факторами. Сьогодні перед вірменською громадою США стоять безліч викликів. Найбільш характерними є завдання збереження національної самосвідомості, об'єднання вірменської громади, як посилення політичного фактора тощо. Від вирішення цих питань залежить збереження вірменства США, нейтралізація небезпеки асиміляції, участь у вирішенні поставлених перед вірмянством викликів. Вірменська громада має важливе значення, що обумовлено як її чисельністю, так і політичним впливом. Вірменознавчі центри США виконують важливу місію за рішенням вищезгаданих завдань [22].

У США також успішно функціонують професійні організації вірменських вчених. У низці університетів і коледжів засновані вірменознавчі курси і кафедри, де вірменські та зарубіжні вірменознавці організують окремі курси вірменської мови, літератури, історії, національної духовної та світської музики, історії культури, мистецтва і архітектури, інші курси вузівських і поствузівських програм. Вірменознавчі центри США можна розділити на наступні групи:

1. Вірменознавчі інститути. У цю групу входять діючі в США вірменознавчі установи, що займаються науково-дослідною роботою. Їх діяльність, безумовно, сприяє викладанню вірменознавчих дисциплін, однак ці центри займаються не тільки освітньою діяльністю. Вважаємо за доцільне включити в цю групу також вірменознавчий центр Мічиганського університету Дирборна, який, хоч і діє в складі університету, але освітньо-виховних завдань не вирішує, а в основному задовольняється науково-дослідною роботою;

2. Вірменознавчі асоціації. Зайняті головним чином освітніми, науковими, організаційними роботами;

3. Вірменознавчі кафедри. Тут викладають різні вірменознавчі дисципліни. Діяльність кафедр не обмежується організацією вірменознавчих курсів, а охоплює науково-дослідну, видавничу діяльність;

4. Вірменознавчі програми. Ці програми організують курси з історії Вірменії, вірменської мови, літератури, культури; заходи, лекції; видають періодику, що висвітлює їх діяльність, а також допомагають по навчальному процесу. У цю групу входять діючі в складі різних університетів США вірменознавчі програми і навчальні курси [22].

Важливий внесок у розвиток вірменознавства в США мають Вірменознавчі дослідні асоціації. У 1955 р. в м. Белмонд з ініціативи 60 представників вірменської інтелігенції і професорів Гарвардського університету була заснована Національна асоціація вірменознавчих досліджень (National Association for Armenian Studies and

Research, NAASR). Центр Асоціації знаходиться в Кембриджі. NAASR сприяє вірменознавчим кафедрам та навчальним курсам низки університетів. Зокрема, закуповується література, що присвячена історії та культурі вірменського народу, яка поширюється в США. NAASR організовує вірменознавчі лекції, сприяє виданню вірменознавчих досліджень. Завдяки організованим асоціацією зборів коштів відкрилися кафедри вірменських досліджень в різних університетах США. NAASR заснував друкарню «Видання вірменської спадщини» («Armenian Heritage Press»). Асоціація видає «Вірменознавчий журнал вірменських досліджень» («Journal of Armenian Studies») (з 1975 р.) і «NAASR Newsletter», що виходить у світ раз в чотири місяці. у 1974 р. за ініціативою професора Р. Ованісяна група вчених Каліфорнійського, Колумбійського, Гарвардського університетів заснували Асоціацію вірменських досліджень (Society for Armenian Studies, SAS). Асоціація з Мічиганського університету Дирборна перемістилася в Каліфорнійський університет Фрезно. Головою Асоціації є доктор Б. Тер-Мкртчян. В Асоціацію входять понад 200 вчених і студентів. Мета Асоціації – стимулювати поширення історії Вірменії, вірменської культури і літератури, общинних і політичних завдань / питань; організувати симпозиуми, наукові конференції з вірменських досліджень. Асоціація видає «SAS Newsletter», а також низку іншої наукової періодици [22].

Висновки. Таким чином, вірменознавчі центри США мають важливе значення в розвитку вірменознавства, викладанні вірменознавчих дисциплін, виданні вірменознавчої літератури. Ці центри готують фахівців з історії Вірменії, вірменської мови, літератури та культури. Крім викладацьких функцій, багато вірменознавчих центрів займаються науково-дослідною роботою, видають наукову періодику, журнали, книги. Вірменознавчі центри США мають великий потенціал розвитку. Їх активна співпраця з науковими та освітніми організаціями Вірменії має важливе значення. Важливий також обмін досвідом, залучення вірменознавчих центрів в здійснювані в Вірменії вірменознавчої роботи. Ці центри можуть істотно розширити рамки своєї діяльності, завдяки організованій, об'єднаній роботі, зміцненню зв'язків з Вірменією. У цьому сенсі багато що належить зробити як вірменознавчим центрам США, так і науково-освітнім установам Республіки Вірменія

Однак, розглянувши генезис і особливості діяльності вірменської діаспори в США можна зробити висновок і про те, що не дивлячись на досягнення вірменської діаспори констатуємо і наявність низки проблем. Так, після 2008 р. відносини між США та Вірменією почали втрачати колишні імпульси: закривається фонд «Виклики тисячоліття», відбувається урізування фінансування Вірменії і Нагірно-Карабаській Республіці по лінії «USAID», припиняє свою роботу фонд «Лінсі», а також спостерігається значне скорочення припливу великого діаспоральних капіталу зі США. Ці зміни викликані об'єктивними і суб'єктивними причинами. Після підписання «Контракту століття» з Азербайджаном американські нафтові корпорації отримали можливість вести бізнес на Каспії, а Вірменія послідовно рухалася в бік євразійських інтеграційних структур. Це змусило США по-новому поглянути на сусідню Грузію.

Відтак, сьогодні існує гостра необхідність в пошуку нових орієнтирів, які б дозволили вірменській стороні, не нехтуючи іншими напрямками, розвивати діалог зі США. Цілком очевидно, що без більш тісних відносин зі США Вірменії буде складніше відповідати на нові загрози, модернізувати свою економіку і розвивати демократичні інститути.

Вірменське лобі в США спирається на сили і фінансові кошти жителів Сполучених Штатів, які симпатизують Вірменії та її ролі в міжнародних відносинах. У переважній більшості це лобі складається з членів етнічної вірменської діаспори - осіб, які ідентифікують себе як вихідців з Вірменії або їх нащадки. Вірменська діаспора стала формуватися в Північній Америці з кінця XVII ст., коли в США прибули перші представники вірменського етносу. Надалі було кілька хвиль «вірменської імміграції»,

в основному викликаних переслідуванням вірмен в Оттоманській імперії (особливо на початку ХХ ст.), а також міжетнічними конфліктами, які супроводжували розпад СРСР, і появою можливостей еміграції з Вірменії в США, що відкрилися на початку 1990-х років.

Список використаних джерел

1. U.S. Census Bureau, American Community Survey. 2011. URL.: <http://www.census.gov/programs-surveys/acs/>
2. Армянский Национальный Комитет Америки. URL.: <https://anca.org/>
3. Armenian Assembly of America. URL.: <https://armenian-assembly.org/>
4. Армянские общины США и России: сравнительный анализ. *Hayweb.Ru*. 22.08.2012. URL.: <http://www.hayweb.ru/articles/1516-armyanskie-obschiny-ssha-i-rossii-sravnitelnyy-analiz.html>
5. The Armenian General Benevolent Union. URL.: <http://www.agbu.org/>
6. Armenian Chamber. URL.: <http://www.armenianchamber.com/>
7. Armenian Cultural Association of America. URL.: <http://www.acaainc.org/>
8. Armenian-American Council of Churches. URL.: <http://www.acyoa.org/>
9. Americans for Artsakh .URL.: <http://www.americansforartsakh.org/>
10. Association of Armenian Missionaries of America. URL.: <http://www.amaa.org/>
11. Armenian Student Association. URL.: <http://www.asainc.org/index.php>
12. Council of Armenian students of the University of California. URL.: <http://www.ocf.berkeley.edu/>
13. Association of Armenian Graduates of Harvard University URL.: www.armenianharvard.edu
14. Sons and daughters of Armenia. URL.: <http://kofv.org/>
15. Armenian Cultural Association of the University of Michigan. URL.: <http://www.umich.edu/~armenia/index.html>
16. Ароян И. К. Армянская диаспора в России и Америке: сравнительный анализ условий адаптации молодых мигрантов. *XXI Международная конференция памяти профессора Л. Н. Когана «Культура, личность, общество в современном мире: методология, опыт эмпирического исследования»*, 22–23 марта 2018 г., Екатеринбург. – Екатеринбург: УрФУ, 2018. С. 156-166. URL.: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/59013/1/978-5-91256-403-1_2018_017.pdf
17. Атоян В. Индустрия «мозговых центров» в Армении. *Проблемы национальной стратегии*. № 4 (37), 2016. С.158–176.
18. Варданян Т., Аветисян К. Роль молодежных общественных организаций в Армении. Ер.: НОФ «Нораванк», 2005. – 94 с.
19. Головнев А. В., Белоруссова С. Ю., Киссер Т. С. Вэб-этнография и киберэтничность. *Уральский исторический вестник*. 2018. № 1. С. 100–108.
20. Интервью с Хачигом Тололяном. *Новое литературное обозрение*. № 3. 2014. URL: <http://www.nlobooks.ru/node/5148> (дата обращения: 20.02.2018)
21. Авдашкин А. А. Глобальные и локальные диаспоры. *Вестник удмуртского университета. Социология. Политология. Международные отношения*. Т. 2, вып. 4, 2018. С.418–425.
22. Ганалаян Т., Напетян А. «Армянские ресурсы» в США. *Армянский Фонд «НОРАВАНК»*. 06.10.2010. URL.: http://noravank.am/rus/articles/detail.php?ELEMENT_ID=5060
23. Джангозян Стелла Юраевна. Процесс развития отношений между Арменией и Диаспорой в условиях утверждения независимой государственности / Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02

- Политические процессы и институты, Ереван 2016. – Научный руководитель – д.п.н., профессор А. П. Енгоян ЕРЕВАН 2016. – 177 с.
24. Троицкий М. А. Конгресс и политика США в отношении Армении. *США и Канада: экономика, политика, культура*. – 2017. – №4. – С. 89–103. URL.: https://mgimo.ru/library/publications/kongress_i_politika_ssha_v_otnoshenii_armenii/
25. Геворгян О. З. Фактор диаспоры в отношениях армении с ЕС и США. *Постсоветские исследования*. Т.1. №6. 2018. URL.: <https://cyberleninka.ru/article/n/faktor-diaspory-v-otnosheniyah-armenii-s-es-i-ssha>
26. Габриелян А.А. Анализ нагорно-карабахского конфликта: республика арцахна пороге перемен / Проблемы национальной безопасности в условиях глобализации и интеграционных процессов (Междисциплинарные аспекты) / Материалы международного научного форума. – Ер.: Изд-во РАУ, 2017. – С. 34-43. – 340 с.
27. Галастян А. Карабахские виражи во внешней политике США. *Международная жизнь*. 27.04.2016. URL.: <https://interaffairs.ru/news/show/15177>

References

1. *U.S. Census Bureau, American Community Survey*. 2011. URL.: <http://www.census.gov/programs-surveys/acs/>
2. *Armyanskiy Natsionalnyy Komitet Ameriki*. URL.: <https://anca.org/>
3. *Armenian Assembly of America*. URL.: <https://armenian-assembly.org/>
4. *Armyanskiye obshchiny Ssha i Rossii: sravnitelnyy analiz*. *Hayweb.Ru*. 22.08.2012. URL.: <http://www.hayweb.ru/articles/1516-armyanskie-obschiny-ssha-i-rossii-sravnitelnyy-analiz.html>
5. *The Armenian General Benevolent Union*. URL.: <http://www.agbu.org/>
6. *Armenian Chamber*. URL.: <http://www.armenianchamber.com/>
7. *Armenian Cultural Association of America*. URL.: <http://www.acaainc.org/>
8. *Armenian-American Council of Churches*. URL.: <http://www.acyoa.org/>
9. *Americans for Artsakh*. URL.: <http://www.americansforartsakh.org/>
10. *Association of Armenian Missionaries of America*. URL.: <http://www.amaa.org/>
11. *Armenian Student Association*. URL.: <http://www.asainc.org/index.php>
12. *Council of Armenian students of the University of California*. URL.: <http://www.ocf.berkeley.edu/>
13. *Association of Armenian Graduates of Harvard University* URL.: www.armenianharvard.edu
14. *Sons and daughters of Armenia*. URL.: <http://kofv.org/>
15. *Armenian Cultural Association of the University of Michigan*. URL.: <http://www.umich.edu/~armenia/index.html>
16. *Aroyan I. K. Armyanskaya diaspora v Rossii i Amerike: sravnitelnyy analiz usloviy adaptatsii molodykh migrantov. XXI Mezhdunarodnaya konferentsiya pamyati professora L. N. Kogana «Kultura. lichnost. obshchestvo v sovremennom mire: metodologiya. opyt empiricheskogo issledovaniya»*. 22–23 marta 2018 g.. *Ekaterinburg*. – Ekaterinburg: UrFU. 2018. S. 156-166. URL.: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/59013/1/978-5-91256-403-1_2018_017.pdf
17. *Atoyan V. Industriya «mozgovykh tsentrov» v Armenii. Problemy natsionalnoy strategii*. № 4 (37). 2016. S.158–176.
18. *Vardanyan T. Avetisyan K. Rol molodezhnykh obshchestvennykh organizatsiy v Armenii. Er.: NOF «Noravank»*. 2005. – 94 s.
19. *Golovnev A. V. Belorussova S. Yu., Kisser T. S. Veb-etnografiya i kiberetnichnost. Uralskiy istoricheskiy vestnik*. 2018. № 1. S. 100–108.
20. *Intervyu s Khachigom Tololyanom. Novoye literaturnoye obozreniye*. № 3. 2014. URL: <http://www.nlobooks.ru/node/5148> (dataobrashcheniya: 20.02.2018)

21. Avdashkin A. A. *Globalnyye i lokalnyye diaspory. Vestnik udmurtskogo universiteta. Sotsiologiya. Politologiya. Mezhdunarodnyye otnosheniya*. Т. 2. вып. 4. 2018. S.418–425.
22. Ganalanyan T. Naapetyan A. «Armyanskiye resursy» v SShA. *Armyanskiy Fond «NORAVANK»*. 06.10.2010. URL.: http://noravank.am/rus/articles/detail.php?ELEMENT_ID=5060
23. Dzhangozyan Stella Yurayevna. *Protsess razvitiya otnosheniy mezhdru Armeniyey i Diasporoy v usloviyakh utverzhdeniya nezavisimoy gosudarstvennosti / Dissertatsiya na soiskaniye uchenoy stepeni kandidata politicheskikh nauk po spetsialnosti 23.00.02 Politicheskiye protsessy i instituty*. Erevan 2016. – Nauchnyy rukovoditel – d.p.n., professor A. P. Engoyan EREVAN 2016. – 177 s.
24. Troitskiy M. A. *Kongress i politika SShA v otnoshenii Armenii. SShA i Kanada: ekonomika. politika. kultura*. – 2017. – №4. – S. 89–103. URL.: https://mgimo.ru/library/publications/kongress_i_politika_ssha_v_otnoshenii_armenii/
25. Gevorgyan O. Z. *Faktor diaspory v otnosheniyakh armenii s ES i SShA. Postsovetskiye issledovaniya*. Т.1. №6. 2018. URL.: <https://cyberleninka.ru/article/n/faktor-diaspory-v-otnosheniyah-armenii-s-es-i-ssha>
26. Gabriyelyan A.A. *Analiz nagorno-karabakhskogo konflikta: respublika artsakhna poroge peremen / Problemy natsionalnoy bezopasnosti v usloviyakh globalizatsii i integratsionnykh protsessov (Mezhdistsiplinarnyye aspekty) / Materialy mezhdunarodnogo nauchnogo foruma*. – Er.: Izd-vo RAU. 2017. – С. 34-43. – 340 s.
27. Galastyan A. *Karabakhskiyе virazhi vo vneshney politike SShA. Mezhdunarodnaya zhizn*. 27.04.2016. URL.: <https://interaffairs.ru/news/show/15177>.

УДК 327.82.008(477)

PUBLIC DIPLOMACY AS A TOOL OF SHAPING THE PERCEPTION OF UKRAINE IN THE WEST AMID THE AGGRAVATION OF RELATIONS WITH RUSSIA

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ СПРИЙНЯТТЯ УКРАЇНИ НА ЗАХОДІ В УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ ВІДНОСИН З РОСІЄЮ

ПУБЛИЧНАЯ ДИПЛОМАТИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ВОСПРИЯТИЯ УКРАИНЫ НА ЗАПАДЕ В УСЛОВИЯХ ОБОСТРЕНИЕ ОТНОШЕНИЙ С РОССИЕЙ

Pirchenko N.

Doctor of Political Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of International Information, Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: nataliyapo@gmail.com.

Dovbenko M.

Master of International Communications, Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: mariiadovbenko@gmail.com.

Піпченко Н. О.

Доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Електронна пошта: nataliyapo@gmail.com.

Довбенко М. І.

Магістр міжнародних комунікацій Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Електронна пошта: mariiadovbenko@gmail.com.

Пипченко Н. А.

Доктор политических наук, доцент, доцент кафедры международной информации Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. Электронная почта: nataliyapo@gmail.com.

Довбенко М. И.

Магистр международных коммуникаций Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. Электронная почта: mariiadovbenko@gmail.com.

Abstract. *The article is devoted to the analysis of Ukraine's public diplomacy in terms of aggravation of relations with Russia. Public diplomacy is researched as an instrument for shaping the perception of Ukraine in the West that is exposed to constant threats of information influence by the Russian Federation.*

The paper analyses the role of public diplomacy in shaping the favorable image of the state in the mass consciousness and ensuring national interests in the international arena. The peculiarities of the development of public diplomacy of Ukraine at the institutional and practical levels being intensified since 2014 after the beginning of Russian aggression against Ukraine, are determined. Conceptual documents and specially created institutions for shaping a positive perception of Ukraine abroad and disrupting negative influence of Russian propaganda are examined. As a result, the main directions of Ukraine's public diplomacy are the development ties with the public and media; realization of image, cultural and informational projects abroad; cooperation of governmental bodies for supporting foreign-policy interests.

Through the content analysis of the Western media space on the coverage of Ukraine and the expert assessment of public diplomacy of Ukraine, the peculiarities of the influence of Ukrainian public diplomacy on shaping its perception in the West were identified and a set of recommendations was developed to improve Ukraine's perceptions in the face of aggravation of relations with Russia. These include developing West and Russian directions of public diplomacy, intensifying media coverage of Ukraine, changing narratives about Ukraine as well as engaging civil activists and artists for promotion the national interests abroad.

Key words: *Ukraine, Russia, the West, public diplomacy, information aggression, propaganda, perception.*

Анотація. *Стаття присвячена аналізу публічної дипломатії України в умовах загострення відносин з Росією. Публічна дипломатія розглядається як інструмент формування сприйняття України на Заході, який перебуває під постійними загрозами інформаційного впливу з боку Російської Федерації.*

У роботі проаналізовано роль публічної дипломатії у формуванні сприятливого образу держави в масовій свідомості і забезпечення національних інтересів на міжнародній арені. Визначено особливості становлення публічної дипломатії України на інституційному та практичному рівнях, що активно розвиваються з 2014 року після початку російської агресії проти України. Розглянуто концептуальні документи та спеціально створені інституції, покликані формувати позитивне сприйняття України за кордоном та протидіяти негативному впливу російської пропаганди. За допомогою контент-аналізу західного медіапростору щодо висвітлення України та експертної оцінки публічної дипломатії України встановлено особливості впливу публічної дипломатії України на формування її сприйняття на Заході та розроблено рекомендації з метою покращення сприйняття держави в умовах загострення відносин з Росією. До рекомендацій можна віднести розвиток західного і російського напрямів публічної дипломатії, посилення медіависвітлення та зміну наративів про Україну, а також залучення громадських активістів і артистів до просування національних інтересів держави за кордоном.

Ключові слова: *Україна, Росія, Захід, публічна дипломатія, інформаційна агресія, пропаганда, сприйняття.*

Аннотация. *Статья посвящена анализу публичной дипломатии Украины в условиях обострения отношений с Россией. Публичная дипломатия рассматривается как инструмент формирования восприятия Украины на Западе, который находится под постоянными угрозами информационного влияния со стороны Российской Федерации.*

В работе проанализирована роль публичной дипломатии в формировании благоприятного образа государства в массовом сознании и обеспечении национальных интересов на международной арене. Определены особенности становления публичной дипломатии Украины на институциональном и практическом уровне, что активизировалось с 2014 года после начала российской агрессии против Украины. Рассмотрены концептуальные документы и специально созданные институты, призванные формировать позитивное восприятие Украины за рубежом и противодействовать негативному влиянию российской пропаганды. С помощью контент-анализа западного медиапространства и экспертной оценки публичной дипломатии Украины обозначены особенности влияния публичной дипломатии Украины на формирование ее восприятия на Западе и разработаны рекомендации с целью улучшения восприятия страны в условиях обострения отношений с Россией. К рекомендациям можно отнести развитие западного и российского направлений публичной дипломатии, усиление медиаосвещения и изменение нарративов об Украине,

а также привлечение общественных активистов и артистов к продвижению национальных интересов государства за границей.

Ключевые слова: *Украина, Россия, Запад, публичная дипломатия, информационная агрессия, пропаганда, восприятие.*

The current problem. The new hybrid world order is drastically transforming the relations among the states highlighting the information dimension of existence. Thus, information and communication in the forms of public diplomacy, strategic communications or propaganda are becoming the main asset and weapon in the hands of the states. The defining role of communication tools in the international arena became increasingly evident since the launch of Russian information aggression in 2014 which operationally directed against Ukraine but strategically against the whole Western world. Ukraine found itself in the spotlight of Russian propaganda aimed at undermining its territorial integrity, independence and image of the state in the international arena. Such situation requires from Ukraine to take efficient communication countermeasures to restore its international reputation and to curb the negative impact of Russian information influence.

The aim of the article is to analyse the use of public diplomacy by Ukraine in shaping the perception of the country abroad amid expansive propaganda of the Russian Federation and to develop a set of recommendations for strengthening efforts of Ukraine to eliminate the negative impact of Russian information aggression and to improve its perception in the Western world.

Analysis of the latest publications. The communication as an integral part of the state policy has been researched since the beginning of the XX century. The close attention to this issue was paid by J. Ellul [*Ellul*, 1973: 61], Cull N., E. Gullion [*Cull*, 2006], J. Nye [*Nye*, 2008: 97], L. Lapham, M. McLuhan [*McLuhan, Lapham*, 1994: 264]. The shift to focus on phenomenon of public diplomacy as a foreign communication technology was made due to circumstances of political agenda. The term ‘propaganda’ prevailed in the political narrative since World War II with extremely negative connotation, thus, required a substitute. In 1965 an American diplomat E. Gullion coined the term ‘public diplomacy’ defining it as ‘the influence of public attitudes on the formation and execution of foreign policies. It encompasses dimensions of international relations beyond traditional diplomacy . . . [including] the cultivation by governments of public opinion in other countries; the interaction of private groups and interests in one country with those of another . . . (and) the transnational flow of information and ideas’ [5]. Subsequently, the phenomenon of public diplomacy became a household name in the U.S. and the concept was emulated by other Western countries. The public diplomacy was used as a tool of ‘soft power’, concept elaborated by J. Nye [*Nye, Owen*, 1996: 21]. Since the phenomenon of public diplomacy is relatively modern, it is being actively researched by scholars nowadays from different angles as an instrument of interaction [*Zaharna*, 2010: 233], shaping public opinion [*Ross*, 2003: 25] or as an integral part of strategic communications [*Department of Defence*, 2009].

Among the Ukrainian scholars, the significant contribution to the study of public diplomacy was made by O. Zernetska [*Zernetska*, 1999: 177], O. Kondratenko [*Kondratenko*, 2017: 196], I. Khyzhnyak [*Khyzhnyak*, 2018: 217], O. Kuchmii [*Kuchmii*, 2016: 157], E. Makarenko [*Makarenko*, 2016: 55], E. Tykhomyrova [*Tykhomyrova*, 2004: 114] and others which focus their research on the role of public diplomacy in the system of foreign-policy communication.

The important research results. The strengthening of Russian information and military aggression against Ukraine in 2014 put into question the position of our country in the international arena. The policy of Ukraine was hardly articulated to international community due to the lack of consistent and pro-active communications of the state. Though the official statements of Ukraine were communicated by default, they were perceived poorly

and dominated by Russian assertive communications. As a result, the public diplomacy surfaced as an efficient tool and strategy on the agenda of Ukrainian Government.

The development of Ukraine's public diplomacy was enshrined within legal framework. The key strategic papers in this regard are the Doctrine of Information Security of Ukraine approved in 2016 and the Concept of Ukraine's popularization in the world and promotion of Ukraine's interests in the global information space approved in 2016 [1–3]. The development of public diplomacy of Ukraine is determined as a priority of state information policy directed to shaping positive international image [1]. The set of communication and information activities for the promotion of Ukraine's image in the world is outlined in the Concept of Ukraine's popularization in the world and promotion of Ukraine's interests in the global information space [2]. In order to insure the practical realization of public diplomacy the Plan of Action on Implementing Concept of Popularization of Ukraine in the World was developed and came into force in 2017. It includes the following activities [3]:

- Developing unified standard of elements for the promotion of Ukraine, in other words – brand development;
- Conducting comprehensive campaigns of popularization of Ukraine in certain regions of the world;
- Increasing the level of Ukraine's presence in international events and on information platforms in the academic, cultural and public domains;
- Fulfilling projects of cultural diplomacy and strategies for popularizing Ukraine's potential in the world;
- Strengthening tourist potential of Ukraine;
- Distributing information about export opportunities of Ukraine.

The institutional role in the realization of the above public diplomacy activities belongs to different state bodies, namely the Ministry of Information Policy of Ukraine, the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, the Ministry of Culture of Ukraine, the Ministry of Education and Science of Ukraine, the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Such intergovernmental approach in public diplomacy requires efficient coordination mechanisms. For this purpose, the Interdepartmental Commission on Ukraine's Popularization in the World was established, coordinating the efforts of the above ministries and involving non-governmental representatives.

The specific institutional role in public diplomacy belongs to the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. The structural unit known as the Division of Public Diplomacy was set up in the Ministry to prioritize public diplomacy in the policy of foreign communications of Ukraine. The scope of work of the Division of Public Diplomacy includes [Kuleba, 2015]:

- Developing relations with the public, public associations and media of other countries and Ukraine;
- Realizing image, cultural and informational projects of Ukraine abroad;
- Coordinating measures of other governmental bodies in these spheres.

The specialized institution known as the Ukrainian Institute is established within the Ministry of Foreign Affairs to ensure cultural promotion of state abroad. The format of this institution is based on the international prototypes such as the British Council, the Goethe-Institut and the French Institute. The central bureau of the Ukrainian Institute is to carry out planning and strategic coordination of the cultural and image presentation of Ukraine in the world while the branches of the Ukrainian Institute in the most prioritized for Ukraine countries are to take activities in such public events. The central bureau of the Ukrainian Institute has been fully operating since the end of 2018 with the ambition to realize a number of activities in 2019 planned in its strategy of work [Vyshnytska, 2018].

The newly established Ministry of Information Policy of Ukraine in 2014 aimed at countering Russian information influence hit the track of public diplomacy with the special competence on foreign broadcasting. The Ministry fully supervises the two state foreign broadcasting channels, the international broadcasting multimedia platform UA/TV and

national information agency Ukrinform. Besides this specific competence, the Ministry of Information Policy takes a number of information activities to popularize Ukraine in the world. The other sectoral ministries involved in public diplomacy have specific tasks assigned to them.

Under increasing information impact of the Russian Federation legal and institutional development of public diplomacy of Ukraine takes place concurrently with the practical implementation of public diplomacy activities, including national branding development, international broadcasting, movies promotion, hosting of international events and conducting strategic communication campaigns.

Ukraine presented its brand platform 'Ukraine NOW' which became a significant step in nation brand building. The unified visual and vision framework of presenting our country is to strengthen its identity in the perception of the international community. All the Ukrainian governmental bodies and institutions are obliged to use the unified brand platform in the communications while all non-governmental bodies and Ukrainian citizens are welcome to promote it by all possible means in accordance with developed brand book [Bidenko, 2018].

Ukraine initiated the launch of international broadcasting system in order to counter expansive propaganda by Russia Today. Primarily, the private initiative of 1+1 media holding called Ukraine Today served for this purpose but subsequently the state took a leading role in developing international broadcasting in the form of public multimedia platform UA/TV. Multimedia platform UA/TV is available via satellite in Europe, North America and Asia, via cable operators in 15 countries of the world, via the Internet as YouTube channel and website. The overview of Internet traffic of platform demonstrates extremely low number of total visits per month in comparison to Russia Today with 89% share of visits from Ukraine (pic.1).

Pic. 1. Website traffic per month of international broadcasting platforms of Russia (Russia Today) and Ukraine (UA/TV)

Source: prepared by authors based on data from website SimilarWeb, dated of September 2018

The analysis of content of UA/TV multimedia platform revealed the lack of a clear understanding of the audience to which the content is directed, the way of coverage resembles the Soviet style including usually only comments by officials, the selection of news is chaotic and often contains information not interesting to foreign audience, the presence of political bias in the coverage, unclear visual newsfeed (several running lines of news in different languages which are often not related at all) [23].

Besides public international broadcasting a number of initiatives for civil society have been successfully established and operated, including Hromadske International, Ukrainian

Crisis Media Centre, StopFake, Euromaidan Press, Magazine 'The Ukrainian: Life and Culture'. Though the exposure of the above platforms is not expansive, their content is relevant and targeted to key audiences.

Since 2014 Ukraine has given a fresh impulse to its movie industry. The number of movies produced by Ukraine increased, they were more actively presented to international audience and the Ukrainian film festivals were organized internationally. In this regard, the following movies should be highlighted: 'The Tribe' (the first Ukrainian movie in the U.S. box office and the one got 3 Cannes Award), animation movie 'The Stolen Princess' (shown in more than 40 countries worldwide) and 'The Cyborgs' (presented with the support of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine in a number of world renowned cities).

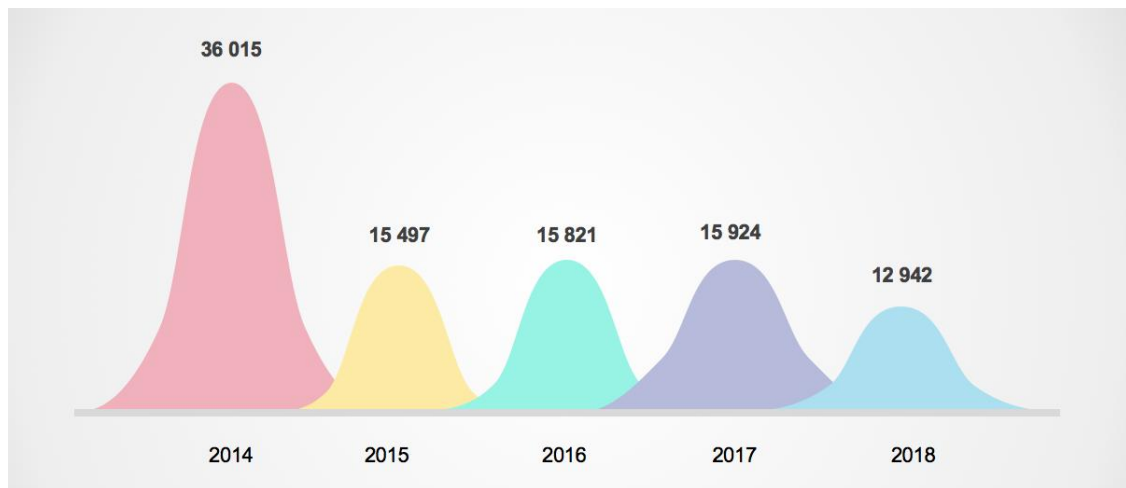
The other public diplomacy activities worth mentioning are international events hosted by Ukraine during the recent years. In 2017 Ukraine organized European Song Contest at a very high level according to assessment by the European organizers. The hosting of Eurovision strongly contributed to improving perception of Ukraine by foreigners. According to results of survey prepared by JfK Ukraine, 47% of respondents stressed that Ukraine surpassed their expectations, 51% of the guests said that Ukraine fully met their expectations and 92% of respondents expressed their desire to visit Ukraine again [24]. In 2018 Ukraine also hosted UEFA Champions League Final very professionally. The number of cultural and entertainment events were organized for tourists in Kyiv though no special communication campaigns or newsbreak were prepared by the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine or the Ministry of Information Policy of Ukraine.

The public diplomacy activities of Ukraine within the period of 2014–2018 includes different communication campaigns launched by the governmental bodies together with civil society organizations. The campaign #MyUkraineIs is one of the most prominent examples. The idea of the campaign was to present Ukraine as a diamond cut by dignity, freedom and creativity of Ukrainian people and was realized through modern interactive landing page, campaign in social media and creative hand-outs [22].

The other communication campaign #LetMyPeopleGo was dedicated to political agenda – liberating Ukrainian prisoners of war and was presented through the campaign in social media, national initiative of creating postcards etc. The Ministry of Foreign Affairs of Ukraine also launched campaign to promote the correct use of the Ukrainian cities' titles (#KyivNotKiev) by international media and airports in order to eliminate Russian based transliteration [Dovbenko, 2018].

For the first time a huge long-term public diplomacy project was conducted abroad – The Year of Ukrainian Language in Germany which was dedicated to the 25th anniversary of establishment of diplomatic relations between Ukraine and Germany. As a part of this project the Embassy of Ukraine in Germany launched creative campaign in social media called 'Proverbs'. The idea of campaign was to present Ukrainian proverbs in the entertaining animated format and to link them with German analogues, thus, contributing building a bridge between two cultures [25]. The communication campaigns mentioned were actively distributed by Ukrainian side, both at the governmental level and by Ukrainian citizens but there was no outreach of international media.

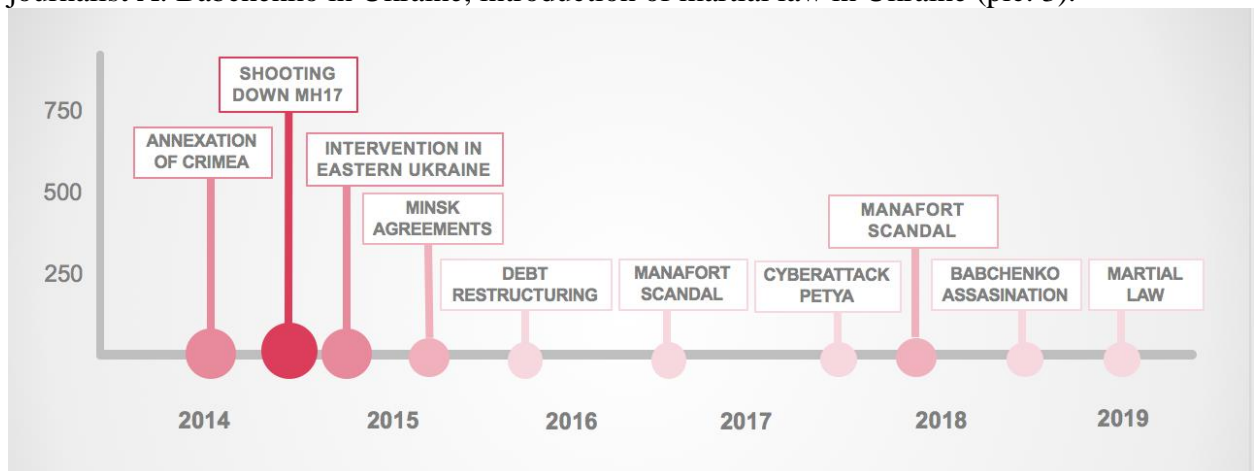
Through the content analysis of the Western media space on the coverage of Ukraine and the expert assessment of public diplomacy of Ukraine, the peculiarities of the influence of Ukrainian public diplomacy on shaping its perception in the West were identified. In particular, the analysis of international media on the coverage of Ukraine demonstrated that the attention of international outlets to Ukraine was extremely high in 2014 and has been decreasing subsequently (pic.2).

Pic. 2. Dynamics of mentioning Ukraine in the Western media, 2014-2018

Source: prepared by authors based on data from programme Media Cloud

Such close attention of the Western media to Ukraine in 2014 results from a number of newsbreaks about Ukraine in this period. The Western media outlets actively covered shooting down Malaysia Airlines Boeing, Russian annexation of Crimea and intervention of the Russian Federation in Eastern Ukraine. The other injects about Ukraine in the following years included Minsk agreements on the truce in Eastern Ukraine, Manafort scandal disclosing, among others, his connections with former Ukrainian president V. Yanukovich, cyberattack 'Petya' directed against Ukraine and other countries, assassination of Russian journalist A. Babchenko in Ukraine, introduction of martial law in Ukraine (pic. 3).

Pic. 3. Map of newsbreaks about Ukraine in the Western media, 2014-2018

Source: prepared by authors based on data from programme Media Cloud

The analysis of top topics related to Ukraine demonstrated that Ukraine was usually covered in relation to war (29 357 media pieces) and corruption (5 914 media pieces). The other topics such as reforms, investments, culture, sport and music are covered not so actively but still the total mentioning amounted to 13 792 media pieces. The narrative shaped in the Western media is outlined in the diagram (pic. 4).

Pic. 4. Narratives about Ukraine in the Western media, 2014-2018

Source: prepared by authors based on data from programme Media Cloud

The coverage of Ukraine in the Western media in 2014–2018 concerned mostly war in the country caused by Russian aggression and some other events which had international dimension. The information about positive changes in Ukraine and its cultural assets were in the peripheral attention of the Western media.

The assessment of public diplomacy of Ukraine by Ukrainian and international experts outlined the current state of public diplomacy and the vision of its improving for shaping positive perception of Ukraine in the West.

The efficiency of public diplomacy of Ukraine is assessed slightly above middle value. There is a full convergence in the assessment by Ukrainian and international experts of the efficiency of public diplomacy in the part of improving the perception of Ukraine and in the part of countering Russian propaganda which amounts to 2.8 points from 5 (pic. 5).

Pic. 5. Assessment of the efficiency of public diplomacy of Ukraine

Source: prepared by authors based on the results of the conducted survey under 5-points scale among Ukrainian and international experts

It should be noted that 85% Ukrainian and 80% international experts believe that for the improvement of perception of Ukraine in the West a specific communication strategy towards strategic countries should be developed by the Ministry of Foreign Policy of Ukraine. Most experts consider that Ukraine should work within public diplomacy in the Russian direction as well (72% Ukrainian experts and 94% international experts). According to assessment of

experts, the most positive impact on the perception of Ukraine belongs to the strengthening of civil society (international experts) and conducting of reforms (Ukrainian experts) while the most negative impact belongs to corruption.

Experts determined the key measures and topics of public diplomacy of Ukraine, the key groups of target audience to which they should be directed and the most influential subjects who should direct them. The key target audience should be media and journalists (3.8 and 4.2 points out of 5 by Ukrainian and international experts accordingly), followed by political establishment (3.6 and 3.8 points accordingly) and international organizations (3.4 and 3.9 points accordingly). The main public diplomacy measures should include publications about Ukraine in top world media (4.0 and 4.1 points by Ukrainian and international experts accordingly), organization of cultural events (4.0 and 3.6 points accordingly) and participation in the international events (3.8 and 4.1 points accordingly). The above events should primarily cover the topics of conducting reforms (3.9 and 4.0 points by Ukrainian and international experts accordingly) and fighting corruption (3.8 and 4.1 points accordingly). The public diplomacy measures should be taken by the President and by civil activists and artists as they have the strongest influence (4.1 points for President by Ukrainian and international experts, 3.3 and 3.9 points for activists and artists by Ukrainian and international experts accordingly) in the change of perception of Ukraine.

The recommendations from experts for improving public diplomacy of Ukraine are as follows:

- Conducting efficient reforms ('Focus on domestic scene, making substantive progress in the reform agenda', Advisor to Government Communication Service, UK);
- Developing comprehensive public diplomacy strategy ('Act strategically and create institutions in charge of public diplomacy', Permanent representative of Ukraine to Council of Europe);
- Ensuring 'one voice' communication ('Make synergy in work of MFA, Ukrainian Institute, embassies and civil society initiatives', Head of Programme sector of Ukrainian Institute; 'Unified public statements by diplomats, civil servants', Head of Sector of Information Security of the Secretariat of National Security and Defense Council of Ukraine);
- Promoting information about Ukraine to international media ('Impartial and professional coverage of events about Ukraine', Head of Art Programme of British Council in Ukraine);
- Improving content about Ukraine ('The messages content to be modernized and made as practical as possible', Head of Cultural Sector of EU delegation to Ukraine);
- Building dialogue ('To look for commonalities, build bridges and develop dialogue', Consul of Consulate General of Ukraine in Munich; 'Ukraine should become an integral part of global discussions', Head of Committee on Foreign Affairs of Verkhovna Rada).

Conclusions. In terms of expansive information aggression of the Russian Federation undermining Ukrainian existence, our country had to take resilient countermeasures to defend its national interests and to restore its stability and reputation in the international arena. Taking into account democratic principles adhered to by Ukraine, our country decided to have resort to the instrument of soft power – public diplomacy. Ukraine developed a conceptual and institutional framework of public diplomacy and took a bunch of practical activities to improve its perception in the Western world. Though some advancements in presentation of Ukraine have been made, the efficiency of public diplomacy in the part of improving Ukraine's perception and in the part of countering Russian propaganda seems to be not high according to the assessment by Ukrainian and international experts. Therefore, some major steps based on the recommendations from experts should be taken into account. These include developing public diplomacy strategy (with two separate directions – West and Russia), stepping aside from Ukrainian centric approach to world oriented one, intensifying media coverage of Ukraine, shifting narratives about Ukraine (depends on success in reforming internally) and engaging subjects with credibility (such as civil activists and artists).

References

1. Доктрина інформаційної безпеки України. Указ Президента України від 25 лютого 2017 р. [Decree of the President of Ukraine 'Doctrine of Information Security of Ukraine', 25 February 2017], <<http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>>
2. Концепція популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 р. [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine 'The concept of Ukraine's popularization in the world and promotion of Ukraine's interests in the global information space', 11 October 2016], <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/739-2016-%D1%80>>
3. План заходів з реалізації Концепції популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine 'Plan of Action on implementation of the concept of Ukraine's popularization in the world and promotion of Ukraine's interests in the global information space', 7 June 2017], <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/383-2017-%D1%80>>
4. *Strategic Communication Joint Integrating Concept* (2009). Department of Defence concept. Version 1.0, <http://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/concepts/jic_strategiccommunications.pdf?ver=2017-12-28-162005-353>
5. Cull N. (2006) Public diplomacy before Gullion. The evolution of a phrase. *USC Center on Public Diplomacy*, <<https://uscpublicdiplomacy.org/blog/public-diplomacy-gullion-evolution-phrase>>
6. Ellul J. (1973) Propaganda. The formation of men's attitudes. New York: Taylor & Francis.
7. McLuhan M., Lapham L. H. (1994) Understanding Media: The Extensions of Man. MIT Press.
8. Nye J. S. (2008) Public Diplomacy and Soft Power, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 616 (1): 94–109
9. Nye J., Owen W. (1996) America's Information Edge. *Foreign Affairs*, <<https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1996-03-01/americas-information-edge>>
10. Ross C. (2003) Pillars of public diplomacy. Grappling with international public opinion. *Harvard International Review* 25(2): 22-28
11. Zaharna R.S. (2010) Battles to Bridges. U.S Strategic Communication and Public Diplomacy after 9/11. Palgrave Macmillan.
12. Біденко А. (2018) Єдиний бренд України [The only brand of Ukraine]. *Українська правда*, <<https://blogs.pravda.com.ua/authors/bidenko/5af4228d75eea/>>
13. Вишиницька А. (2018) Володимир Шейко: «Неможливо творити культурні феномени, не зважаючи на те, що відбувається у світі» [Volodymyr Sheyko: 'It is impossible to create cultural phenomena, regardless of what is happening in the world']. *Культура і креативність*, <<https://www.culturepartnership.eu/ua/article/volodymyr-sheiko>>
14. Довбенко М. (2018) Чи змінився Київ на Kyiv? Результати кампанії, спрямованої на міжнародні медіа [Has Kiev changed to Kyiv? Results of a campaign targeting international media]. *Радіо Свобода*, <<https://www.radiosvoboda.org/a/29557242.html?fbclid=IwAR3OSCGmwIJOdg9HFLc32-WGdFoScOuccTLBNqyujJGVS35KWZ25YzCJGwo>>
15. Зернецька О. (1999) *Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини* [Global development of mass communication systems and international relations]. К. : Освіта.

16. Кондратенко О. (2017) *Геостратегічний вимір зовнішньої політики Російської Федерації* [Geostrategic dimension of the foreign policy of the Russian Federation]. К. : ВПЦ «Київський університет».
17. Кулеба Д. (2015) Публічна дипломатія – нова зброя України в умовах гібридної війни. [Public diplomacy is a new weapon of Ukraine in a hybrid war.] *Українська правда*, <<https://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/09/23/7038633/>>
18. Кучмій О. (2016) Культурна дипломатія [Cultural diplomacy]. *Комунікативні тренди міжнародних відносин* [Communication trends of international relations]. К. : Центр вільної преси.
19. Макаренко Є. (2016) Комунікативний інструментарій зовнішньої політики [Communication tools of foreign policy]. *Комунікативні тренди міжнародних відносин* [Communication trends of international relations]. К. : Центр вільної преси.
20. Тихомирова Є. (2004) *Паблік рилейшнз у глобалізованому світі* [Public relations in the global world]. К. : Наша культура і наука.
21. Хижняк І. (2018) *Від ‘навіки разом’ до ‘omnes et singulos’ (разом і окремо). Україна у системному протистоянні глобальних полюсів сили* [From ‘forever together’ to ‘omnes et singulos’ (together and separately). Ukraine in the systemic confrontation of the global forces]. К. : Саміт-Книга.
22. Результати соціологічного опитування (2017): *Якою побачили Україну гості Євробачення 2017?* [How did Eurovision guests see Ukraine in 2017?] Інститут світової політики, <https://glavcom.ua/pub/pdf/49/4935/eurovision_2017_poll_ukr_0128.pdf>
23. Рік Української мови 2017/2018 [Year of the Ukrainian Language 2017/2018]. *Посольство України в Німеччині*. <<https://germany.mfa.gov.ua/ua/ukraine-de/langyear>>
24. Сайт myukraineis.org розкаже світові про Україну (2015) [The site myukraineis.org tells the world about Ukraine]. *МЗС України*, <<https://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/42892-sajt-myukraineisorg-rozkazhe-svitovi-pro-ukrajinu>>
25. Спеціальний звіт (2015) *‘Основи організації та принципи діяльності державного іноземного телебачення і радіомовлення України’* [Special Report ‘Fundamentals of Organization and Activities’ Principles of the State Foreign Television and Radio Broadcasting Service of Ukraine’]. ГО «Телекритика», <https://ms.detector.media/content/files/telekritika_inomovlennja_2015.pdf>
УДК 327 (71+73)

УДК 342 (477) (063)

ПАРАДИГМА МІЖВІДОМЧОГО ПАРТНЕРСТВА У СУЧАСНОМУ КВАНТОВОМУ СВІТІ: МІЖНАРОДНИЙ СЕКТОР БЕЗПЕКИ

PARADIGM OF INTER-HOUSE PARTNERSHIP IN THE MODERN QUANTUM WORLD: THE INTERNATIONAL SECURITY SECTOR

ПАРАДИГМА МЕЖВЕДОМСТВЕННОГО ПАРТНЕРСТВА В СОВРЕМЕННОМ КВАНТОВОМ МИРЕ: МЕЖДУНАРОДНЫЙ СЕКТОР БЕЗОПАСНОСТИ

Лісовський П.М.

Доктор філософських наук, доцент, професор кафедри міжнародних відносин та організації туристичної діяльності, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин та соціальних наук Міжрегіональної Академії управління персоналом. E-mail: syngaipm@i.ua

Лісовська Ю.П.

Кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, фінансового та банківського права, Навчально-науковий інститут права Міжрегіональної Академії управління персоналом. E-mail: ivsd@i.ua

Lisovsky P.M.

Dr. of Philos. Sc., Professor, Chair of Department of International Relations and Organization of Tourism Activity, Educational-Scientific Institute of International Relations and Social Sciences of the Interregional Academy of Personnel Management. E-mail: syngaipm@i.ua

Lisovska Yu. P.

Ph.D. (Law), Associate Professor of the Department of Administrative, Financial and Banking Law, Educational-Scientific Institute of Law of the Interregional Academy of Personnel Management. E-mail: ivsd@i.ua

Лисовский П.Н.

Доктор философских наук, доцент, профессор кафедры международных отношений и организации туристической деятельности, Учебно-научный институт международных отношений и социальных наук Межрегиональной Академии управления персоналом. E-mail: syngaipm@i.ua

Лисовская Ю.П.

Кандидат юридических наук, доцент кафедры административного, финансового и банковского права, Учебно-научный институт права Межрегиональной Академии управления персоналом. E-mail: ivsd@i.ua

Анотація. У статті розглянута сучасна перехідна модель міжвідомчого партнерства як якісно новий семантичний стан особи, держави та суспільства, в якому міжнародний сектор безпеки відіграє актуальну роль. При цьому квантовий світ – це сукупність оригінальних явищ, досліджених феноменальним підходом. Розкрито авторське бачення стосовно інноваційного оновлення змісту антикорупційної освіти на європейському рівні. Не менш стратегічним напрямком міжвідомчого партнерства є кіберправосуддя – впровадження нових практик як з боку розробників нових технологій, так і з боку користувачів таких технологій, що сукупно забезпечують якість послуг, які надаються судами. Висвітлено концептуальну модель квантової філософії як ентропійної матриці в міжвідомчому партнерстві. У цьому змісті визначено, що квант – це мінімальна одиниця будь-якого фізичного об'єкта, яка має корпускулярно-хвильову вселенську структуру у сучасній геополітиці держав. Окреслена інвестиційна політика держав у квантовому світі. Стверджено, що саме охорона державного кордону є запорукою успіху в міжнародно-правовому полі міжвідомчого партнерства, яке характеризується якісно новим семантичним станом особи, держави та суспільства, в якому міжнародний сектор безпеки відіграє

актуальну роль. За існуючих обставин, у міжнародному секторі безпеки важливим критерієм виступає антикорупційна освіта як інтелектуальна критична інфраструктура міжвідомчого партнерства.

Ключові слова: парадигма, міжвідомче партнерство, кіберправосуддя, квант, безпека, політика.

Abstract. *The article considers the modern transitional model of inter-agency partnership as a qualitatively new semantic state of person, state and society, in which the international security sector plays an important role. On the basis of the analysis, a new transient model of inter-agency partnership in the modern quantum world has been outlined that includes a set of original (natural, authentic, exclusive, etc.) phenomenon, in which the quantum is the minimum unit of any physical object that has corpuscular-wave universe structure in the modern geopolitics of states. At the same time, the quantum world is a collection of original phenomenon, investigated by a phenomenal approach. The author's vision regarding the innovative updating of the content of anti-corruption education on the European level is revealed. No less strategic direction of interdepartmental partnership is cyber justice - the introduction of new practices from both the developers of new technologies and users of such technologies, which collectively provide the quality of services provided by the courts. The conceptual model of quantum philosophy as an entropy matrix in interdepartmental partnership is highlighted. The investment policy of states in the quantum world is outlined. It has been argued that the state border guard is the key to success in the international legal field of interdepartmental partnership characterized by a qualitatively new semantic state of the individual, state and society, in which the international security sector plays an important role. It is alleged that security sector reform in the inter-agency partnership of the world contributes to the qualitative growth of the scientific and technological potential as a breakthrough in the future. Under current circumstances, anti-corruption education is an important criterion in the international security sector as an intellectual critical infrastructure of inter-agency partnership. It is proved that the innovative updating of the content of education at the European level today should be the aggregate fundamental matrix of interagency, providing the corresponding quality on the basis of prestige, competitiveness and perspective needs of the individual, state and society. The filling of interdepartmental partnership with specific content takes place depending on the specific goals and tasks that are solved by it.*

Key words: *paradigm, interdepartmental partnership, cyber justice, quantum, security, politics.*

Аннотация. *В статье рассмотрена современная переходная модель межведомственного партнерства как качественно нового семантического состояния лица, государства и общества, в котором международный сектор безопасности играет актуальную роль. При этом квантовый мир - это совокупность оригинальных явлений, исследованных феноменальным подходом. Раскрыто авторское видение относительно инновационного обновления содержания антикоррупционного образования на европейском уровне. Не менее стратегическим направлением межведомственного партнерства является киберправосудие - внедрение новых практик как со стороны разработчиков новых технологий, так и со стороны пользователей таких технологий, что совокупно обеспечивают качество услуг, предоставляемых судами. Освещена концептуальную модель квантовой философии как энтропийной матрицы в межведомственном партнерстве. В этом смысле определено, что квант - это минимальная единица любого физического объекта, которая имеет корпускулярно-волновую вселенскую структуру в современной геополитике государств. Обозначена инвестиционная политика государств в квантовом мире. Утверждено, что именно охрана государственной границы является*

залогом успеха в міжнародно-правовому полі межведомственного партнерства, которое характеризуется качественно новым семантическим состоянием лица, государства и общества, в котором международный сектор безопасности играет актуальную роль. При существующих обстоятельствах, в международном секторе безопасности важным критерием выступает антикоррупционное образование как интеллектуальная критическая инфраструктура межведомственного партнерства.

Ключевые слова: парадигма, межведомственное партнерство, киберправосудие, квант, безопасность, политика.

Постановка проблеми. Сучасна перехідна модель міжвідомчого партнерства характеризується якісно новим семантичним станом особи, держави та суспільства, в якому міжнародний сектор безпеки відіграє актуальну роль.

Саме така нова перехідна модель міжвідомчого партнерства є запотребованою в сучасному квантовому світі, що містить у собі сукупність оригінальних (натуральних, автентичних, ексклюзивних тощо) явищ. Ці явища не можна пояснити лише в інтерпретивному розумінні. Для цього має бути здійснений феноменальний підхід як якість переосмислення необхідних життєвих процесів, в якому квант – це мінімальна одиниця будь-якого фізичного об'єкта. Адже людська свідомість складається саме із таких квантових частин, що мають корпускулярно-хвильову структуру. У свою чергу квантова природа людського мозку побудована на нейрохімічних процесах як вселенської структури, що відзначається активним використанням нанотехнологій у сучасній геополітиці держав.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика міжвідомчого партнерства в сучасному квантовому світі ще не набули в науковому колі системоутворюючого характеру. Тому варто зазначити лише тих сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених, праці яких торкаються означені проблеми. Це такі дослідники як В. Герасимчук [5], І.Жовква [6], М.Ожеван [11], Б. Парахонський [16], Г.Перепелиця [3], Н. Піпченко [12], І.Погорська [13], Л.Чекаленко [15] та інші.

Аспект досліджуваної проблеми, порушений у статті, стосується концептуальної моделі квантової філософії як ентропійної матриці в міжвідомчому партнерстві.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні стверджується, що стан та перспективи реформування сектору безпеки в міжвідомчому партнерстві країн світу сприяє якісному зростанню науково-технологічного потенціалу як прорив у майбутнє. Для цього має бути здійснений феноменальний підхід у методологічній основі означеної проблематики, що фундаментально визначає інтерференційний та резонансний методи сучасного квантового світу. Саме це сьогодні і потребує системно-аналітичного дослідження.

Метою статті є системно-аналітична розробка та реформування міжвідомчого партнерства сектору безпеки у сучасному квантовому світі як циклічних (орбітальних, хвильових) вселенських структур.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних глобальних умовах нестабільності необхідно визначити, що міжвідомче партнерство потребує реформ у секторі безпеки. Адже факти беззаперечно свідчать про те, що глобальною помилкою в геостратегічній реалізації міжвідомчого партнерства, зокрема в міжнародному секторі безпеки було спрямування головних завдань антитерористичної діяльності, а саме: виключно на можливості спеціальних підрозділів як суб'єктів боротьби з тероризмом [6, с. 33].

У цьому змісті одним з пріоритетних міжнародних зобов'язань України є «імплементация світових стандартів безпеки, комплексне збалансоване впровадження всіх компонентів Глобальної контртерористичної стратегії ООН, здійснення системних узгоджених заходів, зокрема спеціального, зовнішньополітичного, організаційно-

правового, соціально-економічного, інформаційного, гуманітарного, морально-культурного та освітнього характеру» [2].

Інноваційне оновлення змісту антикорупційної освіти на європейському рівні

Інноваційне оновлення змісту освіти на європейському рівні сьогодні має бути тією сукупною фундаментальною матрицею міжвідомчого характеру, що забезпечує відповідну якість на основі престижності, конкурентоздатності та перспективним потребам особи, держави та суспільства. Проте, мало вивчались міжвідомчі потреби у освітніх змінах, а саме: у професійній підготовці.

Необхідно зазначити, що нова перехідна модель управління, зокрема університетами, бути ефективнішою ніж традиційна, зосереджена лише на державному контролі та академічно-колегіальному керівництві. Іншими словами, основною ідеєю було зміцнення самоврядування в університетському середовищі для того, щоб підвищити ефективність та мобільність на реагування освітніх послуг згідно потреб сучасного квантового світу. Адже сьогодні європейське співробітництво почало усвідомлювати, що університети вже не можуть бути лише «посередниками» (менеджерським «придатком») між науково-просвітницькою діяльністю і виробництвом, а навпаки – бути генератором нових креативних ідей, закріплених міжнародною практикою законодавства.

Для цього проаналізуємо Лісабонську стратегію з огляду її впливу на розвиток сучасної квантової фази (циклу, хвилі) університетських реформ у Європі. При цьому, Лісабонський саміт зробив такі речі: «по-перше – посилив роль науково-дослідної діяльності для економічної конкурентоспроможності та зростання; по-друге – підкреслив роль освіти як основного фактору ринку праці; по-третє – зацентрував на загальноєвропейських проблемах і пріоритетах, не наголошуючи при цьому на національній різноманітності європейських систем освіти та досліджень» [18]. Головне при цьому, бути тим глобальним «камертоном», що видає чисті «резонансні» порції енергії (сигнали, імпульси тощо) у сучасному квантовому світі на тлі докорінних змін інституцій у всіх сферах людського буття з метою їх убезпечення від будь-яких загроз. Адже саме фундаментальний характер знань є пошуком істини в міжвідомчому партнерстві сектору безпеки. Тому, сучасний квантовий світ, сповнений фазовим стрибком університетських реформ, повинен вмщувати в собі динамічне розширення фундаментальних складових інституційних автономій: це зростання приватних інвестицій у міжнародній економіці та налагодження партнерських відносин з промисловістю.

Концептуальна модель квантової філософії як ентропійної матриці в перехідних етапах людського існування

Сучасна система захисту інформації пропонує математичну модель оцінки рівня безпеки об'єктів критичної інфраструктури. Для цього використовується комплексний показник безпеки об'єкту, що забезпечує об'єкти критичної інфраструктури, оскільки перехід комплексного показника з одного рівня до наступного, вищого, здійснюється за допомогою оптимального вибору та реалізації відповідних інтелектуально-організаційних рішень.

З цією метою необхідно задати збурення (дію) відповідної ймовірності з матриці переходів задля оцінки наслідків дій на відповідний рівень безпеки об'єктів. У цьому змісті до критичної інфраструктури необхідно віднести такі галузі як: енергетичну, хімічну промисловість, транспорт, банки та фінанси, телекомунікацій, охорону здоров'я, освіту, науку тощо.

Сьогодні в Україні діє низка законодавчих актів, що визначають особливості забезпечення захисту критичної інфраструктури. Проте, в державі ще не на достатньому рівні діє загальний механізм управління захистом і безпекою як

відповідність узгоджених дій стосовно стратегічних проблем національного масштабу, що заради таких об'єктів розглядаються в суто міжвідомчому полі.

З огляду на це, на сучасному етапі розвитку національної свідомості відбуваються руйнівні процеси традиційної системи освіти, виховання, фундаментальної науки. Саме чужорідне вживлення у масову свідомість, ментальну сферу ідей, думок, цінностей суперечить цивілізаційній матриці українського народу. Таким чином, руйнується традиційна усталена мораль як мобілізуюча морально-психологічна готовність народу до захисту своєї землі.

Інвестиційна політика держав світу в міжвідомчому партнерстві

У сучасному світовому процесі рух до євроінтеграції вимагає від української економіки застосування дієвих підходів та ефективних пріоритетів щодо розвитку внутрішньої інвестиційної політики. Адже інвестиції є засобом прискорення обороту капіталу як вільний рух товару, що підвищує рівень соціальних стандартів. За допомогою інвестиційних ресурсів здійснюється приріст ВВП та зростає перерозподіл праці між учасниками економічних процесів. Саме «під державною інвестиційною політикою потрібно розуміти систему заходів, які здійснюються державою у напрямі формування необхідних умов для активізації інвестиційної спроможності, стабілізації економічної системи та підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання» [8, с. 173].

Сьогодні формування національних інвестиційних політик орієнтовано на інноваційні стратегії розвитку. Це відбувається в інтересах зміцнення свого виробничого потенціалу, оскільки більшість держав прагне залучати іноземні інвестиції.

Так, наприклад, інвестиційна політика США дотримується максимального стимулювання іноземних інвесторів, залишаючи за собою право контролю за інвестиціями в найбільш чутливих секторах економіки. Регулювання питання іноземних інвестицій у цій країні здійснюється на федеральному рівні і на рівні штатів. На федеральному рівні встановлюються загальні вимоги щодо питань з іноземних інвестицій, а на рівні штатів – органами місцевого управління відповідних штатів встановлюються конкретні приписи щодо участі іноземних інвесторів у проектах.

«На підставі довгострокових і короткострокових програм, розроблених із врахуванням місцевих особливостей і потреб та, відповідно до місцевого законодавства, кожним штатом самостійно проводиться робота по залученню іноземних інвестицій» [4, с. 119].

При цьому необхідно зазначити, що інвестиційна політика Китаю як складова стратегії реформ і модернізації визначає високі темпи економічного зростання і соціальної зміни у державі. Адже в Китаї враховуються обсяги іноземних інвестицій відповідно до укладених контрактів, а також обсяги використаних інвестицій за цими контрактами. «Прийняті в 2013 р. уповноваженими органами Китаю нормативні документи з'явилися логічним продовженням державної політики щодо вдосконалення інвестиційного клімату, початок якої було покладено у 2012 році [10, с. 69].

У цьому змісті, як показує інвестиційна політика Австрії, в країні не існує Єдиного державного акту, що регламентує відносини в інвестиційній сфері. Основні принципи державної інвестиційної політики Австрії – це надання інвесторам свободи вибору напрямів інвестування та джерел їх фінансування. Прямих обмежень інвестиційної діяльності в будь-яких галузях держава не встановлює. В окремих випадках капіталовкладення можуть стримуватися необхідністю отримання спеціального дозволу для здійснення певних видів господарської діяльності, вимогами з охорони навколишнього середовища не пов'язаними з питаннями інвестування [8, с. 302].

Іноземним інвесторам на умовах взаємодії в Австрії надається національний режим. Адже іноземні інвестиції допускаються в усі галузі її економіки за винятком

оборонної промисловості, підприємств і організацій, що «знаходяться на бюджетному фінансуванні (федеральні залізниці, пошта і телеграф, транс-медіа), а також галузей і видів діяльності, які є державною монополією (гірничодобувна промисловість, виробництво тютюнових виробів і спиртних напоїв) [19].

У цьому змісті привабливість ринку Нідерландів для довгострокових інвестиційних проектів в останні роки підвищується, оскільки відсутні адміністративні бар'єри, сприятливе правове поле податковими преференціями. Основними критеріями іноземних інвестицій Нідерландів є міжнародне партнерство, бізнес та науково-технічний прогрес. У Нідерландах діє спеціалізоване державне агентство з іноземних інвестицій, що є підрозділом Міністерства економіки. У 2013 р. уряд Нідерландів реалізував комплекс заходів щодо захисту інвестицій та фінансової підтримки підприємств малого та середнього бізнесу [20].

Серед країн ЄС варто зазначити законодавче регулювання інвестиційної діяльності Німеччини за такими ознаками [6, с. 33]:

- відсутність єдиного закону та органу, що регулює інвестиційну діяльність в Німеччині;
- ускладнені умови проникнення на ринок нових фірм, що зменшує їх число і знижує можливості вибору для інвесторів;
- належно відповідний ступінь контролю, що забезпечує уряду максимальну зручність при здійсненні контрольних функцій;
- жорстке прогресивне оподаткування доходів господарюючих суб'єктів;
- сувора система оподаткування надприбутків та податкових санкцій за недобросовісну цінову конкуренцію;
- низький рівень ризику втратити кошти, вкладені в інвестиційний фонд;
- децентралізоване регулювання ринку цінних паперів тощо.

Таким чином, на підставі аналізу світового досвіду державного інвестування встановлено доцільність застосування таких підходів у державній інвестиційній політиці України, як: приведення нормативно-правової бази до європейських стандартів та впровадження заходів щодо забезпечення ефективності та якості державних інвестицій; створення підґрунтя для заохочення інвестиційної активності в Україні [7, с. 78]. У свою чергу, має бути розвинута соціальна інфраструктура рівних можливостей, покликана забезпечувати кожній особі права й привілеї, якими гарантується рівність усіх громадян. При цьому має бути динамічний та збалансований соціально-економічний розвиток окремої території або територіальної одиниці, в яких інноваційні програми передбачають наповнення економіки високотехнологічними та наукомісткими виробництвами. Це надасть можливість підвищити конкурентоздатність українських підприємств на світовому ринку. Зокрема, це торкається енергетики і транспорту, інформаційних і телекомунікаційних послуг, екології, охорони здоров'я, туризму тощо.

Кіберінфраструктура як забезпечення правосуддя в міжнародній економіці

У 2008 році Європейська Комісія з ефективності правосуддя визначила коло факторів, що значною мірою впливають на якість правосуддя. При цьому використання інформаційно-телекомунікаційних технологій, інструментів безпечного використання та зберігання даних становить один із пріоритетних напрямків, що підвищують якість правосуддя. Ця думка простежується в Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи, що визначає доступ до правосуддя. Адже верховенство права є ефективним забезпеченням права людини, оскільки оптимізація судових витрат можливе через використання новітніх технологій [19].

На сучасному етапі розвитку міжнародної економіки Європейська Комісія з ефективності правосуддя вбачає втілення кіберправосуддя через забезпечення доступу до правосуддя, комунікацій між різними учасниками процесу, сприянням суддям і працівникам судових органів у використанні інформаційно-комунікаційних технологій.

Адже сучасна Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система розкриває ведення електронного діловодства, автоматизованого розподілу справи, ведення Єдиного державного реєстру судових рішень, функціонування єдиного контакт-центру. Все це є регулятором суспільних відносин як складний процес, що потребує поміркованого та стратегічного підходу. Саме в європейському законодавстві підкреслюється необхідність зміни підходу до застосування та розвитку електронного правосуддя: від «хардвер»-підходу до стратегічного підходу. Оскільки кіберправосуддя – це не просто застосування нової технології, а й впровадження нових практик як з боку розробників нових технологій, так і з боку користувачів таких технологій, що сукупно забезпечують якість послуг, які надаються судами. Для цього ключову роль має відігравати роль квантової комп'ютеризації як інноваційне програмне забезпечення в системі фінансово-логістичного обумовлення.

Охорона державного кордону у міжвідомчому партнерстві

За сучасних умов розвитку міжвідомчого партнерства актуальну роль відіграє охорона державного кордону. Адже від ефективності контролю за державним кордоном залежить не лише безпека держави, життя, здоров'я людини, а й економічний імідж держави, її сприйняття особами, які перетинають кордон.

Саме у рамках оптимізації діяльності прикордонної служби України є протидія корупції, що дає можливість не тільки збільшити надходження до державного бюджету, а й змінити сприйняття України особами, що перетинають державний кордон. У процесі виконання найважливіших функцій щодо забезпечення недоторканості державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (сухопутній, морській, повітряній) економічній зоні органи охорони державного кордону, як первинна структурна одиниця Державної прикордонної служби України, постають суб'єктом не лише адміністративних, а й інших суспільних відносин. Серед них є прикордонні загони, окремі контрольні-пропускні пункти, авіаційні підрозділи тощо [12, с. 70].

Відповідно до Закону України «Про Державну прикордонну службу України» до її функцій входить:

- здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з нею осіб, транспортних засобів, вантажів, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення;
- участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів;
- участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом, а також припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій, що порушили порядок перетинання державного кордону України;
- координація діяльності військових формувань та відповідних правоохоронних органів, пов'язаної із захистом державного кордону України та пропуску до тимчасово окупованої території і з неї, а також діяльності державних органів, що здійснюють різні види контролю при перетинанні державного кордону України та пропуску до тимчасово окупованої території і з неї або беруть участь у забезпеченні режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон України та в контрольних пунктах в'їзду – виїзду» [1].

У цьому змісті специфіка діяльності військовослужбовців та працівників Державної прикордонної служби України призводить до наявності значної кількості корупційних ризиків. Адміністративно-правове регулювання протидії корупції в Державній прикордонній службі України ґрунтується в тому числі на Законах України «Про запобігання корупції» та «Про Державну прикордонну службу України». При цьому, на наш погляд, потребує доопрацювання Закон України «Про Державну

прикордонну службу України» шляхом внесення запропонованого доповнення, а саме: «на працівників та військовослужбовців Державної прикордонної служби України, крім військовослужбовців строкової служби, курсантів військових навчальних закладів, курсантів факультетів, кафедр та відділень військової підготовки, поширюються інші вимоги та обмеження, встановлені Законом України «Про запобігання корупції».

Висновки. У сучасну добу глобалізаційних змін нагальною потребою у міжвідомчому партнерстві постає квантова природа людського мозку. При цьому висувається гіпотеза, що людська свідомість складається із квантованих частин, що мають корпускулярно-хвильову структуру, і за рахунок цього може управляти Всесвітом. Саме в таких ентропійних процесах, що визначають якісно новий семантичний стан особи, держави та суспільства, і проявляється феноменологія мудрості на тлі докорінних змін у смислотворчих горизонтах життєвого світу. У свою чергу, у міжнародному секторі безпеки важливим критерієм виступає антикорупційна освіта як інтелектуальна критична інфраструктура міжвідомчого партнерства.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Державну прикордонну службу України» від 3 квітня 2003 року №661-IV . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15>
2. Указ Президента України «Про Концепцію боротьби з тероризмом» від 25 червня 2013 року № 344/2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/230/2013>
3. Асиметрія міждержавних відносин / за ред. Г.М.Перепелиці, О.М.Субтельного. – К.: Вид.дім «Стилос», 2005. – 555с.
4. Голеніщева Є.Ю. Особливості формування та реалізації державно-інвестиційної політики в різних країнах світу // Вісн. Нац. Університету цивільного захисту України. 2016. Вип. 1. Серія : Державне управління. – С. 115–122.
5. Герасимчук В.Г. Стратегічне партнерство: принципи, інструментарій, ефективність. Економічний вісник НТУУ «КПІ» 2014 (11) – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://economy.kpi.ua/uk/node/706>.
6. Жовква І.І. Моделі стратегічного партнерства// Актуальні проблеми міжнародних відносин /І.І.Жовква// Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб.наук.праць. – 2003. – №41. – ч.ІІ. – С.32-38.
7. Литвиненко В.І., Лісовська Ю.П., Шашкова-Журавель І.О. Міжнародне право: кіберінфраструктура та охорона здоров'я: навч. посібник / В.І. Литвиненко, Ю.П. Лісовська, І.О. Шашкова-Журавель. – К.: Видавничий дім «Кондор», 2019. – 236 с.
8. Формування фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в економіці України : монографія / М.І.Крупка, Д.В.Ванькович, Н.В.Демчишак, М.І.Кульчицький. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – 404 с.
9. Національні проекти у стратегії економічної модернізації України / Я.А. Жаліло, Д.С. Покришка, Я.В. Бережний, та ін. – К.: НІСД, 2013.–144 с.
10. Новоселова Л.О. О реализации инвeстиционной составляющей стратегии экономического роста в КНР // Рос. экон. журн. – 2016. – №4. – С. 63-72.
11. Ожеван М.А. Геополітичні виміри стратегічного партнерства / М.А. Ожеван // Стратегічне партнерство в міжнародних відносинах. Монографія – К.: Вадекс, 2018. – С.73-93.
12. Піпченко Н.О., Остап'як В.І. Концептуальні підходи до стратегічного партнерства в сучасних міжнародно-політичних дослідженнях / Н.О. Піпченко, В.І. Остап'як // Стратегічне партнерство в міжнародних відносинах. Монографія. – К.: Вадекс, 2018. – С.45-73.

13. Погорська І.І. Стратегічне партнерство у сучасних міжнародних відносинах/ І.І. Погорська // Стратегічне партнерство в міжнародних відносинах. Монографія. – К.: Вадекс, 2018. – С.11-45.
14. Сучасна Україна в глобальному середовищі: стратегічні орієнтири економічного розвитку: монографія / за ред. Н. Стукало, Н. Мешко. – Дніпропетровськ: ДНУ ім. О. Гончара, «Інновація», 2015. – 510 с.
15. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика і безпека України. Людина – Суспільство – Держава – Міжнародні структури : Монографія / За ред. С.І. Пирожкова. – К.: НІПМБ, 2004. – 352 с.
16. Парахонський Б., Яворська Г. Стратегічне партнерство України. Аналітична записка /Б. Парахонський, Г. Яворська – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/600/>
17. Actual problems of international relations. Release 137. 2018 10 9. Інноваційна спроможність та технологічна готовність української економіки у міжнародних порівняннях [Електронний ресурс] / Український інститут науковотехнічної і економічної інформації. – Режим доступу: http://www.uinte.kiev.ua/viewpage.php?page_id=432
18. Eurydice. Two decades of reform in higher education in Europe : 1980 onwards. – 2000. – European Commission (DG Education and Culture). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurydice.org/Documents/ref20/en/Frame-Set.htm>.
19. Foreign direct investment statistics // Eurostat Statistics Explained. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Foreign_direct_investment_statistics
20. Invest in Holland // Netherlands Foreign Investment Agency.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://investinholland.com>

References

1. *Pro Derzhavnu prykordonnu sluzhbu Ukrayiny : Zakon Ukrayiny vid 3 kvitnya 2003 roku* [On the State Border Guard Service of Ukraine: Law of Ukraine No 661-IV, 3 April 2003]. Available at: <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15>>
2. *Pro Kontseptsiyu borot'by z teroryzmoz: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 25 chervnya 2013 roku* [On the Concept of the Fight against Terrorism: Ukaz Prezydenta Ukrayiny No 344/2013, 25 June 2013]. Available at: <zakon.rada.gov.ua/laws/show/230/2013 >
3. *Asymetriya mizhderzhavnykh vidnosyn* (2005) [Assymetry of interstate relations] К.: Vyd.dim 'Sylos', pp. 555.
4. *Holenishcheva Ye.Yu.* (2016) 'Osoblyvosti formuvannya ta realizatsiyi derzhavno-investytsiynoyi polityky v riznykh krayinakh svitu' [Features of the formation and implementation of state-investment policy in different countries of the world] , *Visn. Nats. Universytetu tsyvil'noho zakhystu Ukrayiny*. Vol. 1, Seriya : Derzhavne upravlinnya, pp. 115–122.
5. *Herasymchuk V.H.* (2014) 'Strategichne partnertstvo: pryntsyipy, instrumentariy, efektyvnist' [Strategical partnership: principles, instruments of implementation effectiveness], *Ekonomichnyy visnyk NTUU "KPI"*. No 11. Available at: <http://economy.kpi.ua/uk/node/706>.
6. *Zhovkva I.I.* (2003) 'Modeli strategichnogo partnerstva' [Strategical partnership models], *Aktualni problem mizhнародnykh vidnosyn: zb.nauk.prats.* No 41, pp. 32-38.
7. *Lytvynenko V.I., Lisovs'ka Yu.P., Shashkova-Zhuravel' I.O.* (2019) 'Mizhнародne pravo: kiberinfrastruktura ta okhorona zdorov'ya: navch. Posibnyk' [International Law: Cyber Infrastructure and Health: Teach. Manual], *Vydavnychyy dim «Kondor»*, 236 p.

8. 'Formuvannya finansovoho potentsialu investytsiynoyi diyal'nosti v ekonomitsi Ukrainy : monohrafiya'. (2011) [Formation of financial potential of investment activity in the economy of Ukraine: monograph] *M.I.Krupka, D.V.Van'kovych, N.V.Demchyshak, M.I.Kul'chyts'kyi*. LNU im. Ivana Franka, 404 p.
9. 'Natsional'ni proekty u stratehii ekonomichnoyi modernizatsiyi Ukrainy' (2013) [National projects in the strategy of economic modernization of Ukraine]. *Ya.A. Zhalilo, D.S. Pokryshka, Ya.V. Berezhnyy*, NISD, 144 p.
10. Novoselova L.O. O realizatsiyi yinvestytsyonnoy sostavlyayushchey stratehyy ékonomycheskoho rosta v KNR // Ros. ékon. zhurn. 2016, №4. S. 63-72.
11. *Ozhevan M.A.* (2018) 'Geopolitychni vymiry strategichnogo partnerstva' [Geopolitical frames of strategival partnership] *Strategichne partnerstvo v mizhnarodnykh vidnosynakh. Monografiya*. Vadeks, pp.73-93.
12. *Pipchenko N.O., Ostapyak V.I.* (2018) 'Kontseptualni pidkhody do strategichnogo partnerstva v suchasnykh mizhnarodno-politychnykh doslidzhennyakh' [Conceptual approaches towards strategical partnership in modern international political researches] *Strategichne partnerstvo v mizhnarodnykh vidnosynakh. Monografiya*. Vadeks, pp.45-73.
13. *Pohorska I.I.* (2018). 'Strategichne partnerstvo v mizhnarodnykh vidnosynakh' [Strategical partnership in modern international relations] Vadeks, pp.11-45.
14. 'Suchasna Ukraina v hlobal'nomu seredovyshchi: stratehichni oriyentiry ekonomichnoho rozvytku: monohrafiya' (2015) [Modern Ukraine in the Global Environment: Strategic Guideline for Economic Development: Monograph] *N. Stukalo, N. Meshko*. DNU im. O. Honchara, Innovatsiya, 510 p.
15. *Chekalenko L.D.* (2004) 'Zovnishnya polityka i bezeka Ukrainy' [Foreign policy of Ukraine] *Lyudyna – Suspilstvo – Derzhava – Mizhnarodni struktury: Monografiya*, NIPMB, p. 352.
16. *Parakhonskyi B., Yavorska G.* 'Strategichne partnerstvo Ukrainy. Analitychna zapyska' [Strategical partnership of Ukraine. Analytical essay] *Parakhonskyi B., Yavorska G.* *Strategichne partnerstvo Ukrainy. Analitychna zapyska* /B. Parakhonskyi, G. Yavorska. Available at: <<http://www.niss.gov.ua/articles/600/>>
17. *Actual problems of international relations, Release 137, 2018. 10. 9. 'Innovative capacity and technological readiness of the Ukrainian economy in international comparisons'*. Available at: <http://www.uitei.kiev.ua/viewpage.php?page_id=432>
18. *Eurydice. Two decades of reform in higher education in higher education in Europe : 1980 onwards.* (2000). European Commission (DG Education and Culture). Available at: <<http://www.eurydice.org/Documents/ref20/en/Frame-Set.htm>>
19. *Foreign direct investment statistics. Eurostat Statistics Explained.* Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Foreign_direct_investment_statistics>
20. *Invest in Holland. Netherlands Foreign Investment Agency* Available at: <<http://investinholland.com>>

УДК 32 (510):930

CHINESE – UKRAINIAN COOPERATION UNDER THE FRAMEWORK OF THE BELT AND ROAD INITIATIVE

КИТАЙСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В МЕЖАХ ІНІЦІАТИВИ «ОДИН ПОЯС – ОДИН ШЛЯХ»

КИТАЙСКО-УКРАИНСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В РАМКАХ ИНИЦИАТИВЫ «ОДИН ПОЯС – ОДИН ПУТЬ»

Bordilovska O.A.

Doctor of Political Sciences, Associate Professor, Associate Professor Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: olbord@ukr.net.

Ugwu V.

Ph.D. student, Institute of International Relations, Kyiv National university of Taras Shevchenko E-mail: victoru@gmail.com.

Борділовська О.А.

Доктор політичних наук, доцент, доцент Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Електронна пошта: olbord@ukr.net.

Угву В. У.

Аспірант Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка. Електронна пошта: victoru@gmail.com.

Бордиловская Е.А.

Доктор политических наук, доцент Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченка. Электронная почта: olbord@ukr.net.

Угву В. У.

Аспирант Института международных отношений КНУ имени Тараса Шевченка. Электронная почта: victoru@gmail.com.

Summary. *The current state of development of geopolitical processes marked a tendency towards a bipolarization of the world order. Global economic processes are evidence of China's aspiration for wider representation in global politics and trade, if not the economic expansion. In this context, the implementation of the One Belt, One Road strategy opens up new opportunities not only for China itself, but also for its strategic partners. In the course of study of the prospects of Chinese-Ukrainian relations, it was established that there are a number of important prospects of Ukraine's involvement in this geo-economic project. Analysis of the dynamics of foreign trade in goods between Ukraine and China revealed the need to intensify domestic industrial production. As a result of study of the prospects for expanding Ukraine's participation in the One Belt, One Road project, not only the need to increase export earnings to China, but also identify opportunities for expansion into new markets in eastern direction was established. An important conclusion of the study was that the main emphasis in the further development of Chinese-Ukrainian relations should be directed at active attraction of the Chinese investment in domestic infrastructure projects. Special attention is also paid to the Ukraine's initiative regarding the expansion of the New Silk Road in the direction of the Danube shipping, which will make it possible to more fully realize the trade and infrastructure potential of Ukraine.*

Keywords: *Chinese-Ukrainian relations, One Belt, One Road, Silk Road Economic Belt, infrastructure projects, transport corridors, transit of goods*

Анотація. *Сучасний стан розвитку геополітичних процесів ознаменував тенденцію до біполяризації Світу. Глобальні економічні процеси свідчать про*

прагнення Китаю до розширення присутності у світовій політиці і торгівлі, є навіть припущення про прагнення КНР до торгівельної та економічної експансії. В цьому контексті реалізація стратегії «Один пояс, один шлях» відкриває нові можливості не лише для самого Китаю, але і для його стратегічних партнерів. Досліджуючи перспективи китайсько-українських відносин, автори встановлюють наявність низки важливих перспектив залучення України у вказаний гео економічний проект. Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі товарами України з Китаєм розкриває необхідність інтенсифікації вітчизняного промислового виробництва. Розглянуто перспективи розширення участі України в проекті «Один пояс, один шлях» встановлено не лише можливість збільшити експортні надходження до Китаю, але і певні можливості для експансії на нові ринки в східному напрямку. Важливим висновком дослідження стало те, що основний акцент в подальшому розвитку китайсько-українських відносин повинен спрямовуватися на активне залучення китайських інвестицій у вітчизняні інфраструктурні проекти. Особлива увага приділяється також ініціативі України щодо розширення Поясу і Шляху в напрямку дунайського судноплавства, що дасть змогу реалізувати торгівельний та інфраструктурний потенціал України в більшій мірі.

Ключові слова: китайсько-українські відносини, «Один пояс, один шлях», Економічний пояс Шовкового шляху, інфраструктурні проекти, транспортні коридори, транзит товарів.

Аннотація. Современное состояние развития геополитических процессов ознаменовало тенденцию к биполяризации миропорядка. Глобальные экономические процессы свидетельствуют о стремлении Китая быть шире представленным в мировой политике и экономике, заговорили даже о стремлении КНР к торговой и экономической экспансии. В этом контексте реализация стратегии «Один пояс, один путь» открывает новые возможности не только для самого Китая, но и для его стратегических партнеров. Исследуя перспективы китайско-украинских отношений, установлено наличие ряда важных перспектив вовлечения Украины в указанный геоэкономический проект. Анализ динамики внешней торговли товарами Украины с Китаем раскрывает необходимость интенсификации отечественного промышленного производства. Исследуя перспективы расширения участия Украины в проекте «Один пояс, один путь» установлена не только необходимость увеличить экспортные поступления в Китай, но и определены возможности для экспансии на новые рынки в восточном направлении. Важным выводом исследования стало то, что основной акцент в дальнейшем развитии китайско-украинских отношений должен быть направлен на активное привлечение китайских инвестиций в отечественные инфраструктурные проекты. Особое внимание уделяется также инициативе Украины относительно расширения Пояса и Пути в направлении дунайского судоходства, что позволит в большей мере реализовать торговый и инфраструктурный потенциал Украины.

Ключевые слова: китайско-украинские отношения, «Один пояс, один путь», Экономический пояс шелкового пути, инфраструктурные проекты, транспортные коридоры, транзит товаров.

Problem statement in general and its connection with important scientific or practical tasks. The current development of the post-bipolar world is marked by tendencies towards a new understanding of globalization trends. Sales markets and trade routes are being redistributed; the formation of industrial production is being changed based on the principles of revising the policy of energy dependence of large industries. In such conditions, the concept of international integration and the model of international relations are being reviewed. New forms of transnational cooperation arise based on joint infrastructure projects

and building new trade routes. The rapid movement of goods, the reduction of transaction and transport costs, the development of infrastructure projects - all these are the main trends of the new model of economic growth in developed countries. This is most clearly demonstrated by an example of China, which has for the past ten years been successfully implementing foreign trade and foreign policy expansion under the One Belt, One Road program. This policy is aimed not only at establishing trade communication between China and Europe, but has also much deeper strategic goals of PRC's foreign economic development. A new bipolarization of the world is taking place, opening up new opportunities for Ukraine as a transit country and potential regional leader in its relations with China in the course of implementation by the latter of its infrastructure projects under the One Belt, One Road concept. At the same time, China has an increasing interest in the countries of Central and Eastern Europe and in Ukraine, which is the first gateway to Europe: it is indicated by the presence of the big Chinese companies like Lenovo, Huawei, COFCO, CNNC, CCEC, China Harbor Engineering Company (CHEC) in Ukraine, proposals to sign a free trade agreement and to launch a mutual visa-free regime etc.

Analysis of recent research and publications which provide the solution to this issue and on which the author relies. Traditionally, the Chinese-Ukrainian relations are the subject of active scientific discussion in terms of the prospects for the development of the domestic economy. But it is Ukraine's participation in the implementation of the New Silk Road policy that has recently been considered by the scientific community as a new opportunity for diversification of foreign economic and foreign policy ties. The most relevant in this context are the studies of A.Z. Honcharuk, O.V. Hobova, V.O. Kiktenko [1], S.A. Koshovyi [4], P. Cai [8], X. Pu [10], D.S. Pokryshko, S.O. Radziievska, I.V. Us [6], Ch.E. Ziegler [11], Guan Jinlin, A. Halchynskiy, V. Heets, M. Hrymska, P. Lenskyi, D.O. Oliinyk, Yu. Pakhomov, V. Sidenko, Shi Ya-Jun and others.

Objective of the research paper. The objective of this research paper is to analyze the current state and prospects of further cooperation between Ukraine and China within the framework of the Belt and Road Initiative.

Research findings. The model of globalization and economic cooperation used by China is one of the best and most effective strategies of intergovernmental integration at the beginning of the 21st century. Under the conditions of unipolar world, China managed to turn into a powerful trading partner of not only the United States, but also of most other industrialized countries, which provided China with currency earnings in the amounts that made it possible to rebuild their own economy and realize political ambitions. China is trying to position itself as a counterweight to the US in the global arena; to do so; China's political leadership understands the need for expansion into other countries, thus providing itself with stable markets for its own products.

In this context, the policy line of China's leadership is extremely prudent, and its geo-economic strategies are systemic and cover all spheres of public relations. 'At the end of 2013 Chinese President Xi Jinping announced one of China's most ambitious foreign policy and economic initiatives. He called for the building of a Silk Road Economic Belt and a 21st Century Maritime Silk Road, collectively referred to as One Belt, One Road (OBOR) but which has also come to be known as the Belt and Road Initiative. Xi's vision is an ambitious program of infrastructure building to connect China's less-developed border regions with neighbouring countries. OBOR is arguably one of the largest development plans in modern history' [Ошибка! Источник ссылки не найден., p. 5]. These initiatives, according to S.O. Radziievska, I.V. Us, D.S. Pokryshko, confirm 'China's attempts to become a leading, and even the main global player. To achieve this, the implementation of the One Belt, One Road concept will contribute to providing the economy of China and other Eurasian countries with urgently needed energy resources from the Near and Middle East, Central Asia' [5, p. 152-154]. That is, the actual implementation of China's new trade strategy is a "soft expansion"

policy through building new transport corridors and developing trade between Asia and Europe with the simultaneous implementation of infrastructure projects in transit countries.

Pu X. Notes: ‘As China’s geo-economic strategy, OBOR will largely depend on the resilience and strength of China’s economic power. The Chinese economy faces increasing challenges, and OBOR cannot solve all of China’s economic problems. Ultimately, China’s domestic reforms will determine whether its economy will be transformed into a more sustainable model. In this sense, Chinese foreign policies are an extension of China domestic politics’ [Ошибка! Источник ссылки не найден.]. With such an understanding of the One Belt, One Road concept, it seems quite reasonable to join Ukraine to it through the intensification of bilateral relations with China, since one way or another, Ukraine is an integral part of the New Silk Road (Fig. 1).

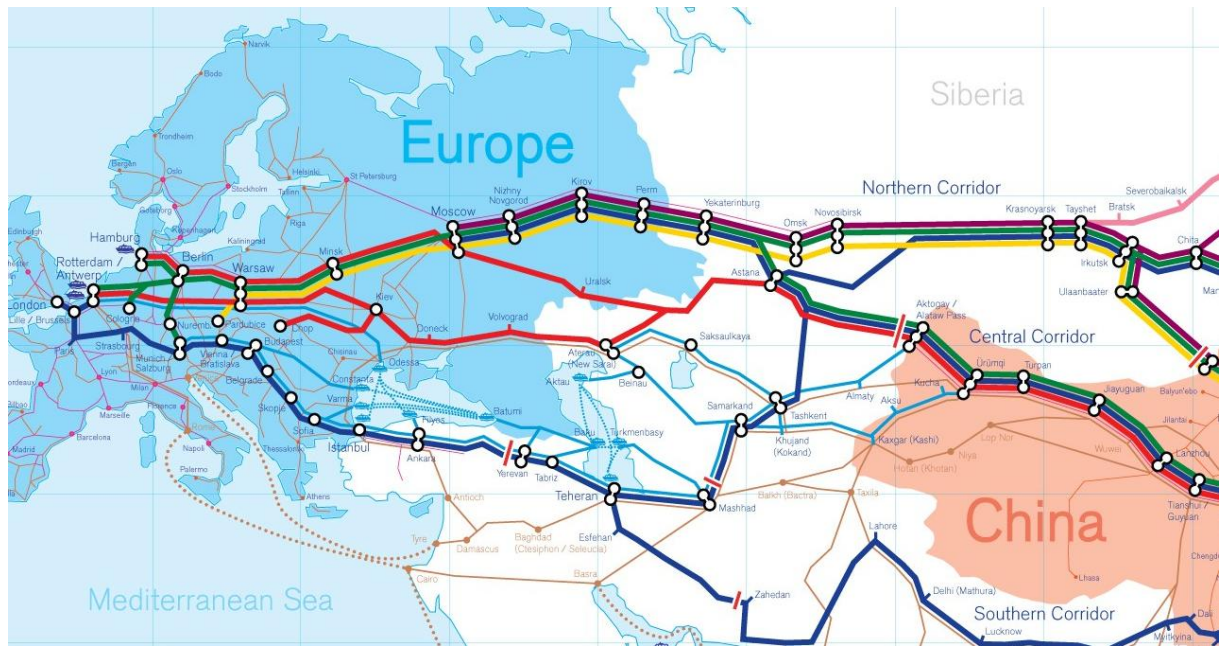

Fig. 1. Place of Ukraine in the geographic structure of the One Belt, One Road concept [Ошибка! Источник ссылки не найден.].

As Ye. Yaroshenko, V. Perebyinis rightly point out, ‘in the strategies of Beijing, Ukraine is assigned the role of an “axial state”, which may be the bridge between China, Russia and the EU. In turn, despite the promising nature of the Chinese vector, Ukraine passively joins the initiatives of the new global center of power. Thus, Ukraine shows low political will to build joint infrastructure projects. In particular, China has repeatedly declared its desire to invest in the modernization of Ukrainian ports, which can serve for the transport of Chinese products to EU markets’ [6, p. 18]. According to A.Z. Honcharuk, Ye.V. Hobov et al., ‘the advantage of Ukraine among all other countries in the region of Central and Eastern Europe is that it is possible to deliver goods through the ports of Ukraine in two directions: from China to Europe and from Europe to China, because a big problem for the Chinese is that the trains coming from China to Europe with goods return empty’ [1, p. 34].

All this demonstrates the potential for the development of bilateral relations within the framework of the implementation of the One Belt, One Road Concept. But to our opinion, the reasons and even the need for Ukraine to join this project is expressed in the following:

- The need to diversify the foreign policy vector in order to find new strategic partners not only in the economy but also in geopolitical projects and cooperation;
- The need of the domestic economy for the investment resources available in China;
- The need for additional leverage and additional potential for Ukraine’s influence on the process of its accession to the EU. (As part of the implementation of the One Belt, One Road concept, Ukraine will turn into a powerful, if not the major, transit country

between Europe, Central Asia and the Far East, which can have a significant impact on the cost of transportation, with rates to be regulated by the political leadership of Ukraine depending on the degree of achievement of their own interests in Europe);

- Intensification of trade, which can increase the economic activity of the regions involved in the processes of cargo transportation, creating the preconditions for stimulating the economic activity associated with the maintenance of infrastructure facilities;
- Renovation of Ukraine’s transport infrastructure;
- Realization of Ukraine’s potential as a regional economic and political leader in the post-Soviet space and among Eastern European countries.

The latter is revealed through the mechanism and feature of building the whole concept of One Belt, One Road. The fact is that it involves the simultaneous availability of several geopolitical and geo-economic projects. Thus, ‘one of the ways of expanding cooperation between Ukraine and China could be Ukraine’s participation in the format of existing cooperation of the PRC with the countries of Central and Eastern Europe “16+1” in view of Ukraine’s belonging to this region and its status as an associated EU member. In this regard, it is also important for Ukraine to build its own agenda, primarily focusing on its own economic interests, while objectively evaluating opportunities and benefiting from the integration mechanisms that are in the formation stage’ [3, pp. 108-110].

With \$8 billion in bilateral trade and a pledge of at least \$7 billion from China for major infrastructure projects in Ukraine, the relationship between the two countries appears to be both strong and profitable – particularly so for Ukraine, which is constructing new energy projects, highways, and a fourth metro line in Kyiv all with Chinese-supplied credit.

As it is estimated by authors, the main potential and basic preferences of Ukraine’s participation in the new geopolitical strategy of China will be revealed in the field of foreign trade, due to increased exports and growth of its own industrial potential and Ukraine’s trade with China. The availability of infrastructure and trade routes financed by China open up access of domestic goods to new markets without the need to invest in transit corridors through using the existing New Silk Road and Maritime Silk Road within the One Belt, One Road concept. As for the economic component of the cooperation between Ukraine and China, the demonstration of the dynamics of foreign trade in goods between the two countries and its commodity structure (Table 1, Table 2, Figure 2).

Table 1.

Dynamics of foreign trade in goods with China in 2012-9 months of 2018 [2]

Years	Export		Import		Balance
	million USD	in % to the previous period	million USD	in % to the previous period	million USD
9 months of 2018*	1443,8	99,1	5229,4	129,9	-3785,5
2017*	2039,3	111,3	5648,7	120,5	-3609,3
2016*	1832,5	76,4	4687,7	124,3	-2,855,2
2015*	2399,1	89,7	3770,9	69,7	-1371,9
2014*	2674,1	99,4	5410,9	72,7	-2736,8
2013	2726,7	153,4	7900,7	100,0	-5174,1
2012	1777,2	81,5	7899,6	126,0	-6122,4

* without taking into account GRP of temporarily occupied territories

So, several conclusions can be drawn at once:

Firstly, the analysis starts from 2012 - the actual year of Ukraine's decision to intensify relations with China, and therefore it can be argued that there are certain positive trends in the period of 2012-2015, when the balance of foreign trade between Ukraine and China was lined up towards Ukrainian exports;

Secondly, the aggression of the Russian Federation towards Ukraine led to objectively negative consequences of the reduction of industrial production, which was one of the reasons for the reduction of real GDP of Ukraine;

Thirdly, there is a systematic decrease in the dependence of the Ukrainian economy on imports from China, which manifests itself in a certain stable volume of imports of goods from China in the range of \$4.6-5.6 billion, accompanied by steady decline in domestic exports to China.

This does not mean, however, that Ukraine does not receive preferences from the implementation of China's One Belt, One Road strategy, as this strategy provides for the possibility of implementing new vectors of foreign trade throughout the New Silk Road. Instead, there is a concern about the change in the structure and dynamics of domestic exports of goods to China by main groups of goods (Table 2, Figure 2), which indicates the need to find new models and new strategies for the development of foreign economic relations between Ukraine and China, especially considering the transport and transit potential Ukraine in the aspect of increasing international pressure on Russia, which has a considerable length of trade routes.

Table 2.

Structure of foreign trade with China in terms of exports of the most priority types of goods [4]

Goods	2014		2015		2016		2017		9 months of 2018	
	cost, million USD	in % to total volume	cost, million USD	in % to total volume	cost, million USD	in % to total volume	cost, million USD	in % to total volume	cost, million USD	in % to total volume
cereal crops	368,8	13,8	676,9	28,2	464,1	25,3	447,3	21,9	422,9	29,3
fats and oils of animal or vegetable origin	363,5	13,6	533,2	22,2	527,2	28,8	511,1	25,1	246,5	17,1
ores, slags and ashes	1607,8	60,1	964,2	40,2	635,9	34,7	733,2	36,0	451,1	31,2
nuclear reactors, boilers, machinery	96,9	3,6	70,3	2,9	42,1	2,3	160,9	7,9	126,2	8,7
electrical machinery	11,9	0,4	17,9	0,7	22,6	1,2	39,9	2,0	12,2	0,8

As evidenced by the data presented, the structure of domestic exports to China is dominated by raw materials. The exception is precision mechanical engineering, but its products' share in the aggregate is only over 9% in 2018, although it has been steadily increasing over the past five years. Instead, the share of slags or ashes used in China for metallurgical production, as well as cereal crops, is tangible. In general, the dynamics of changes in the structure of foreign trade with China (Figure 2) shows that the export of goods

to China in the price terms is constantly fluctuating. On the one hand, this can be explained by the seasonality and peculiarities of certain technological processes, on the other hand, by the general decline in exports, and in particular the China's demand for domestic products. Under these circumstances, it is quite logical to conclude that Ukraine's participation in China's One Belt, One Road strategy is ineffective, fragmentary, and does not reveal the domestic potential and capacity of domestic industry, but rather creates an obstacle to economic growth and expansion of the economic potential through access to cheaper products from China.

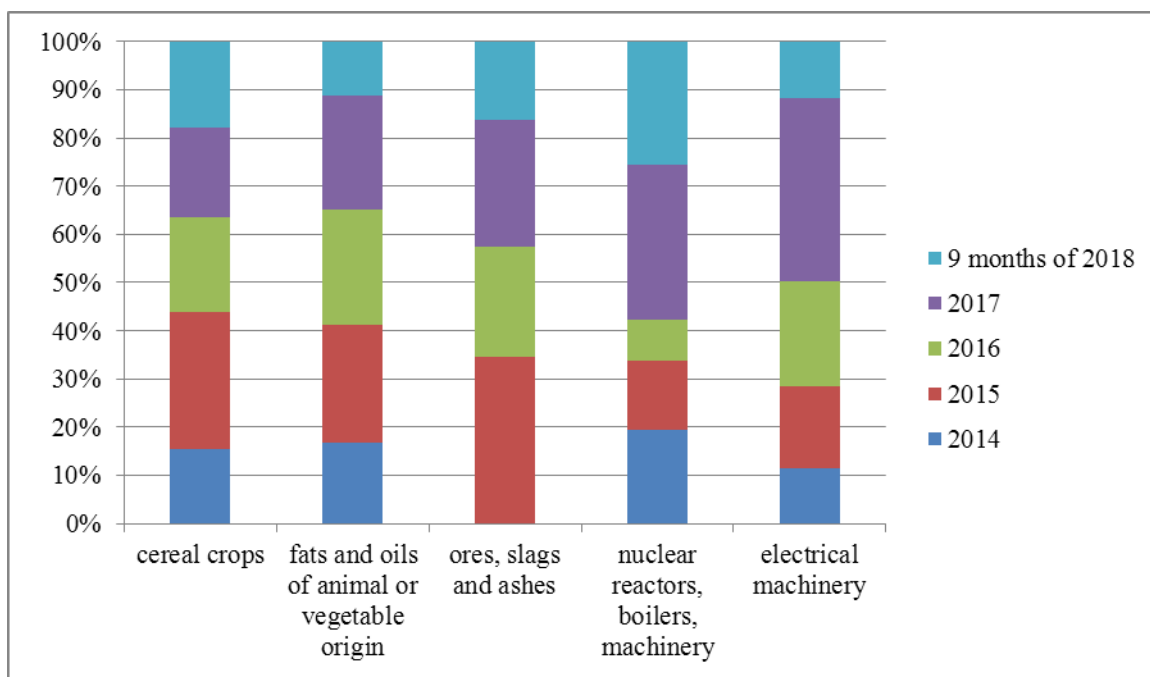

Fig. 2. Dynamics of the structure of foreign trade with China in 2014-2018 in terms of the most important commodity groups, % [4].

Analyzing the above statistics, it is worth pointing out that the Chinese-Ukrainian relations should be developed taking into account the needs of the domestic market of Ukraine, as well as satisfaction of the strategic prospects of development of the domestic economy, rather than through the extensive development of the domestic industrial sector by replacing domestic products and raw materials with cheap goods from China. As we can see, the trade in the agricultural sector from Ukraine to China is growing and it composites one very profitable option. But, as the specialists pointed out, it is important to take into account that China often establishes unspoken instructions on the policy of cooperation with other countries. For example, there are periods when Chinese state companies received subsidies for cooperation with Ukrainian enterprises in the agrarian sector. There were periods when subsidies were given for cooperation with other CIS countries [11]

The availability and arrangement of the main transport arteries within the framework of One Belt, One Road demonstrates the necessity of promoting the following directions of development of the national geo-economic strategy:

Expanding the export range in the eastern direction within the framework of the New Silk Road, with the aim of gaining access to new markets in Central Asia that do not have the same strategic significance for China as the more capacious and solvent European market;

Development of projects within the framework of the Maritime Silk Road of the 21st century, with the involvement and expansion of the role of such ports as Odesa and Izmail in order to join Danube shipping to the One Belt, One Road concept. In my opinion, this is one of the most priority directions of further development of the given One Belt, One Road strategy. Ukraine, initiating the accession of the Danube ports to this trade route, will turn into a powerful cargo hub of river shipping, which will simultaneously increase the turnover of

goods, as well as provide an opportunity to stimulate the renewal of its own merchant fleet. In doing so, the infrastructure component of this area of implementation of the One Belt, One Road strategy will be financed at the expense of China. Such a direction will ensure economic growth of the south-western region of Ukraine, and will transform Reni, Illichivsk into even more powerful ports, and Odesa - into the center of commercial shipping throughout the south-eastern region of the EU. In this way, Ukraine obtains two important preferences at once: the potential protection of trade route by China in the event of possible Russian aggression against Ukraine, which will actually transform China into a real strategic partner of Ukraine. Secondly, it will enable to intensify domestic demand in such fields as: mechanical engineering, shipbuilding, ship repair, construction, etc.

Revival of a number of regional unions, in particular GUAM, in the format of Georgia, Ukraine, Azerbaijan, Moldova, which will actually provide access of Ukrainian goods to the markets of these countries, as well as significantly reduce transaction costs for the transit of domestic goods through these countries to new markets in Central Asia. It should be understood that global shifts towards the Chinese market today are extremely difficult and almost impossible for Ukraine (excluding precision engineering and heavy mechanical engineering, electronics, aircraft building, etc.). All other sectors of the domestic economy have a low level of competitiveness in the aspect of the primary cost element in comparison with Chinese goods;

Promotion of the role and participation of Ukraine in political processes within the framework of the One Belt, One Road concept, which will allow finding new partners, access to which markets can provide sustainable economic growth of a number of priority export-oriented branches of the national economy: mechanical engineering; agro-industrial sector; rocket production; pharmaceutical industry, etc. The political component, if shown through the example of China, actually enabled the latter to pursue a soft, gradual expansion in relation to the countries with relatively weak economies. Similarly, Ukraine's expansion may be possible, not so large-scale, albeit due to more technological products;

Implementation of large infrastructure projects; this direction of promotion of Ukraine's participation in the One Belt, One Road is the most urgent given the current problem of working capital and the state's inability, in the conditions of the martial law imposed on part of the territories, to divert state funds for the renewal of transport corridors. On the other hand, such renewal will be considered as investment, and should be carried out to increase Ukraine's importance within the framework of the One Belt, One Road. However, the current state of the Chinese-Ukrainian relations shows the greatest PRC's interest in infrastructure projects. Thus, there are promising projects for deepening the water area of a number of domestic ports in the framework of the development of merchant shipping. However, recent Russian actions against Ukraine in the Azov Sea significantly reduce the interest of Chinese investors in Ukraine.

Thus, it can be concluded that Ukraine does not use the potentials available in the China's geo-economic strategy of One Belt, One Road to the maximum possible extent. The main problem is that its implementation does not involve bilateral relations, but the development of the network of certain strategic territorial or regional unions and alliances, the existence of which is dictated by the short-term interests of the implementation of infrastructure projects and temporary transit. Instead, after the One Belt, One Road is implemented to the maximum possible extent, and transport corridors turn into established infrastructure networks, there will be prospects for the so-called secondary effect - the development of local economic initiatives and the intensification of economic activity of business entities of the regional and territorial level aimed at servicing the existing transport corridors and the needs of the movement of goods. As it was mentioned, since One Belt – One Road initiative is designed specifically to improve transportation across continents, China is more interested in building lanes and logistic hubs along the route to service massive

exports it will dispatch to European countries and beyond. Ukraine can obviously help China facilitate its trade as a storehouse of materials or as a logistic hub [9]

Conclusions. Summing up the current state and prospects of China-Ukraine relations within the framework of the Belt and Road Initiative, one should focus on the following key factors:

Firstly, there is a need to intensify domestic exports to China within the already established trade and transport corridors in China, which will significantly reduce the transport costs of domestic producers.

Secondly, it is necessary to expand cooperation with China within the framework of implementation of infrastructure projects on the territory of Ukraine. It is important to pay attention to the opportunities associated with the intensification of rail, sea and air connections. Attracting Chinese investors to the implementation of the most priority infrastructure projects in Ukraine will help address one of the main tasks - modernizing and expanding the transport corridors.

Thirdly, it is necessary to shift the emphasis from purely Chinese-Ukrainian relations in the direction of expanding strategic prospects for economic cooperation with the member countries of the Belt and Road Initiative. In this way, Ukrainian exports will find new markets, and Ukraine will get new strategic partners to potentially turn economic cooperation with them into political interaction.

It seems that the Ukrainian government ought to pay much more attention to the projects with Chinese investments and provide if not guarantees, than surveillance or regulatory facilitation, so that they are successfully completed. It is crucial since creating positive precedents of cooperation will surely inspire new deals. Ukraine should make the most out of its being situated very close to the OBOR route, since it would increase the profits of our country through attracting more resources from China. Chinese entities tend to generously invest in the countries along the route, so Ukraine's government should actively merchandise its advantages that could be targets of China's surging investments. Vice-Prime-Minister of Ukraine S.Kubiv, as a head of Ukrainian delegation took part in May 2017 OBOR Forum in Beijing and pointed out: "Ukraine is a principal logistical hub between Europe and Asia So, for the construction of the new "Ukrainian part" of the Belt we are ready to facilitate the collaboration between China and Ukraine with the final realization of the products in the European Union market" [14, p.14].

To conclude, some common estimation could be provided: Ukraine-China relations have a serious background and good perspectives for the future, right now only 12 % of the potential of Ukraine are used for this collaboration. The main reasons of low level of relationship:

- Stagnation in the political dialog on the official level (there were no mutual state visits since 2013)
- There is no clear understanding of the B&R initiative's main objectives at the governmental level
- Lack of the information in both countries and as a result the sides are not trusted enough
- Different state strategies (long-term in China and short-term in Ukraine)
- Financial problems and instability in Ukraine (weak legal bases, change of the rules and regulations, corruption).

Way forward to improve the collaboration should include, as we estimate, lays on the intensification of bilateral political dialog, mass-media direct cooperation (without 3-d parties) and active information policy in both countries, government's support to Ukrainian businessmen and companies, exchange of specialists and experts on the different levels: national, regional, municipal and, finally a special attention to infrastructure projects to insure that the transit potential of Ukraine will be taken into consideration.

In general, it should be noted that the Chinese-Ukrainian cooperation within the framework of the Belt and Road Initiative shall not be considered as a purely economic opportunity. The political leadership of Ukraine should proceed from the fact that it is necessary to establish new unions and alliances, in which Ukraine must realize its own potential to become a regional political and economic leader, within the framework of the implementation of this ambitious project of geopolitical and geo-economic orientation. Ukraine sees OBOR as a geo-economic project, an initiative to stimulate the growth of the Eurasian economy, which in general coincides with Chinese views. One very important fact is that OBOR does not contradict Ukraine's aspirations for further economic cooperation with the European Union and, on the other hand, can strengthen the merits of Ukraine and offer incentives for the development in general.

References

1. *Audit zovnishnoi polityky Ukraina-Kytai* [redkol. A. Z. Honcharuk, Ye. V. Hobova, V. O. Kiktenko, O. A. Koval, S. A. Koshovyi]. – Kyiv: Instytut svitovoi polityky, 2016. – 60 s.
2. *Heorafichna struktura zovnishnoi torhivli posluhamy* [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/gsztp/gsztp_u/gsztp_3k2018_u.html
3. *Kitajskij mir*. [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupu: <https://strana.ua/articles/analysis/70849-kitaj.html>
4. *Koshovyi S. A.* Format vzaiemodii 16+1: Kytai plius krainy Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy. Pidsumok pershykh piaty rokiv spivpratsi /S. A.Koshovyi // *Zavdannia i perspektyvy investytsiino-intehratsiinoho rozvytku Ukrainy*. – K.: Biblioteka Tsentru Razumkova, 2016. – S. 95-112.
5. *Krainy za tovarnoiu strukturoiu zovnishnoi torhivli* [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/kr_tstr/arh_kr_2018.htm
6. *Radziievska S.* Hlobalni dominanty rozvytku Kytaiu / S. O. Radziievska, I. V. Us, D. S. Pokryshka // *Mizhnarodna ekonomichna polityka*. – 2017. – № 1. – S. 137-168.
7. *Yaroshenko Ye.* Mistse Ukrainy v hlobalnykh stratehiakh Kytaiu / Ye. Yaroshenko, V. Perebyinis. – K.: Mizhnarodnyi tsentr perspektyvnykh doslidzhen, 2015. – 22 s.
8. *Cai P.* Understanding China's Belt and Road Initiative / P. Cai. – Sydney: Lowy Institute, 2000. – 26 p. 8.
9. *Mykal O.* Why China Is Interested in Ukraine. Available at [<https://thediplomat.com/2016/03/why-china-is-interested-in-ukraine/>]
10. *Mo Z.* China's New Maritime Silk Road: Implications and Opportunities for Southeast Asia by Institute of South East Asian Studies [Electronic resource] – Access point: http://www.eu-asiacentre.eu/pub_details.php?pub_id=170; *Zi Mo* Cementing The Silk Road / *Zi Mo* // *China Pictorial*. – 2016, February. – P. 26-31.
11. *Pidchosa, O., Dineha O.* Export development of Ukrainian agricultural goods to India and China // Conference “INTERESTS of UKRAINE IN ASIA” proceedings. IIR, Kyiv: April 18, 2018
12. *Pu X.* One Belt, One Road: Visions and Challenges of China's Geoeconomic Strategy / X. Pu [Electronic resource] – Access point: [https://www.researchgate.net/publication/312533416_One_Belt_One_Road_Visions_a nd_Challenges_of_China's_Geoeconomic_Strategy](https://www.researchgate.net/publication/312533416_One_Belt_One_Road_Visions_and_Challenges_of_China's_Geoeconomic_Strategy)
13. *Ziegler Ch. E.* The energy factor in China's foreign policy / Charles E.Ziegler // *Seeking changes. The economic development in contemporary China* / Ed. by Zhou Yanhui. – Beijing: Central Compilation and Translation Press, 2011. – P. 206-235.
14. *Ukraine – China*. Issue 2 (8), 2017.

УДК 327: 004.738.5 (5+6)

ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА СТРАТЕГІЙ ГУМАНІТАРНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ

INFORMATION COMPONENT OF THE HUMANITARIAN DEVELOPMENT STRATEGIES OF THE ASIAN AND AFRICAN COUNTRIES

ИНФОРМАЦИОННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ СТРАТЕГИЙ ГУМАНИТАРНОГО РАЗВИТИЯ СТРАН АЗИИ И АФРИКИ

Кучмій О.П.

Кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: o_kuchmiy@ukr.net

Kuchmii O.

Ph.D., Political Science, Associated professor, Department of International Information, Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: o_kuchmiy@ukr.net

Кучмий Е.П.

Кандидат политических наук, доцент кафедры международной информации Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. E-mail: o_kuchmiy@ukr.net

Анотація. *В умовах прискореного інформаційного розвитку з'явилися нові можливості вирішення питань гуманітарного характеру шляхом сприяння програмам модернізації країн, що розвиваються, на основі широкого впровадження досягнень науки і технологій. У статті відзначено, що поява нових інформаційно-комунікаційних, біо- і нанотехнологій, їх широке впровадження у всі сфери життєдіяльності суспільства не тільки дало можливість удосконалити власне сферу інформації і комунікації, але й допомагає долати асиметрію соціально-економічного і гуманітарного розвитку світу. В статті досліджено сучасні підходи до використання технологій на прикладі функціонування таких платформ, як «Аадхаар», М-Pesa, «Таобао» тощо. Доведено, що впровадження системи «Аадхаар» допомагає уряду Індії забезпечувати інтеграцію соціально незахищених груп населення та долати інформаційну і соціально-економічну асиметрію в країні. Поява цифрової платіжної платформи М-Pesa уможливорює модернізацію платіжних систем та стимулює розвиток малого бізнесу не тільки в Кенії, а й в інших державах Африки. Функціонування платформи електронної торгівлі «Таобао» забезпечує модернізацію й розвиток відсталих регіонів Китаю з традиційним економічним і соціальним укладом шляхом впровадження електронної комерції. У статті також показано, що позитивний досвід використання новітніх технологій країн Африки і Азії може бути використаний для вирішення проблем соціально-економічного і гуманітарного характеру в багатьох країнах і регіонах світу.*

Ключові слова: *гуманітарний розвиток, послуги мережі Інтернет, інформаційна асиметрія, ІКТ-капітал, системи ідентифікації і контролю, електронний бізнес, інформаційні послуги, Аадхаар, Алібаба, Таобао, М-Pesa, Індія, Кенія, Китай.*

Abstract. *In the context of information development, new opportunities have emerged to solve humanitarian issues by supporting programs for the modernization of developing countries, based on the widespread achievements of science and technology. It is noted in the article that the emergence of new information and communication technologies, bio-and nanotechnologies, their widespread introduction into all spheres of society's life made it possible not only to improve the sphere of information and communication, but also acted as a significant factor in the strengthening of integration and cooperation in various spheres and at different levels of international co-operation. Increasing scale of new technologies using helps to overcome both information asymmetry and the asymmetry of the socio-economic and humanitarian development of the world. The article explored modern approaches to the use of technology for the socio-economic and humanitarian development of some countries in Asia and Africa. The example of the functioning of modern platforms proved that the introduction of «Aadhaar» system helps the Indian government to ensure the integration of socially disadvantaged groups and to overcome informational and socio-economic asymmetries in the country. The emergence of the digital payment platform M-Pesa enables the modernization of payment systems and encourages the development of small business not only in Kenya, but also in other countries of Africa. The functioning of e-commerce platform «Taobao» ensures the modernization and development of the backward regions of China with the traditional economic and social order through the introduction of e-commerce. The article showed that the obvious advantages of the introduction of modern information networks and technologies are expanding the scope of trade, facilitating entrance of small and medium businesses, increasing the efficiency and productivity in almost all sectors of the economy, and creating new jobs. Thus it has been proved that the positive experience of using new technologies in the countries of Africa and Asia can be used to address socio-economic and humanitarian issues in many countries and regions of the world.*

Key words: *humanitarian development, Internet services, information asymmetry, ICT-capital, identification and control systems, e-business, information services, Aadhaar, Alibaba, Taobao, M-Pesa, India, Kenya, China.*

Аннотация. *В условиях стремительного информационного развития появились новые возможности решения вопросов гуманитарного характера путем содействия программам модернизации развивающихся стран, на основе широкого внедрения достижений науки и технологий. Появление новых информационно-коммуникационных, био- и нанотехнологий, их широкое внедрение во все сферы жизнедеятельности общества не только дало возможность усовершенствовать собственно сферу информации и коммуникации, но и помогает преодолевать асимметрию социально-экономического и гуманитарного развития мира. В статье исследованы современные подходы к использованию технологий на примере функционирования таких платформ, как «Аадхаар», M-Pesa, «Таобао» и др. Доказано, что внедрение системы «Аадхаар» помогает правительству Индии обеспечивать интеграцию социально незащищенных групп населения и преодолевать информационную и социально-экономическую асимметрию в стране. Появление цифровой платежной платформы M-Pesa содействует модернизации платежных систем и стимулирует развитие малого бизнеса не только в Кении, но и в других государствах Африки. Функционирование платформы электронной торговли «Таобао» обеспечивает модернизацию и развитие отсталых регионов Китая с традиционным экономическим и социальным укладом путем внедрения электронной коммерции. В статье также показано, что положительный опыт использования новейших технологий стран Африки и Азии может быть использован для решения проблем социально-экономического и гуманитарного характера во многих странах и регионах мира.*

Ключевые слова: *гуманитарное развитие, услуги сети Интернет, информационная асимметрия, ИКТ-капитал, системы идентификации и контроля, электронный бизнес, информационные услуги, Аадхаар, Алибаба, Таобао, М-Pesa, Индия, Кения, Китай.*

Постановка проблеми. Втілення концепції побудови глобального інформаційного суспільства ставить перед державами нові завдання у сфері соціально-економічного і гуманітарного розвитку, досягнення яких можливе лише завдяки людиноцентричній системі цінностей, що базується на принципах свободи, справедливості і солідарності. Процеси модернізації, які охопили країни, що розвиваються, спрямовані на всебічне забезпечення інтересів людини, наближення до потреб людини в усіх сферах суспільного життя, створення умов для розкриття її потенціалу й самореалізації [1]. Водночас не завжди країни здатні самотужки долати економічний та інформаційний розрив і тому потребують допомоги як з боку міжнародних інститутів, так й інших акторів міжнародних відносин. **Тому дедалі більшого значення набуває розширення багаторівневого партнерства у гуманітарній сфері, важливою складовою якого виступає сприяння глобальним процесам інформатизації і проникнення нових технологій у всі сфери життєдіяльності людини.**

Мета статті. Дослідити практику вирішення питань гуманітарного характеру країн, що розвиваються, шляхом реалізації програм інформатизації та впровадження нових інформаційних послуг на основі використання інтернету та мобільної телефонії; визначити сучасні пріоритети гуманітарного співробітництва з метою запобігання виникненню криз і конфліктів, причиною яких виступають повільні темпи економічного зростання та низькі соціальні стандарти розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження трансформації підходів до вирішення питань гуманітарного характеру відзначається відсутністю у сучасній світовій політичній думці концептуальної єдності щодо сутності гуманітарного розвитку у контексті глобальних міжнародно-політичних зрушень, наявністю фундаментальних розходжень у наукових оцінках ефективності існуючих механізмів забезпечення гуманітарного розвитку, необхідності пошуку ефективних моделей міжнародного гуманітарного співробітництва із врахуванням сучасних викликів та загроз для стійкого та безпечного розвитку світу. Значний внесок у дослідження інформаційного виміру гуманітарного співробітництва зробили Дж.Акер, С.Асад, Д.Бьорман, М.Грехем, К.Макелві, М.Осборн, А.Оснаго, П.Ромер, Ш.Тан, К.Фостер, К.Фрей, В.П.Горбатенко, Є.А. Макаренко, М.А.Ожеван, Д.Дзоз, С.Здіорук та ін. [3-5]. Проте дослідження із запропонованої тематики мають фрагментарний характер, окремі наукові праці лише частково розкривають теоретичні і практичні аспекти проблеми гуманітарного розвитку і співробітництва. На жаль, переважна більшість досліджень в Україні присвячена або правовим проблемам гуманітарного співробітництва, або аналізу культурно-гуманітарної політики, що призводить до виключення з кола актуальних питань проблем соціально-економічного, політичного, медійного та науково-технологічного характеру. З огляду на це, дослідження сучасних пріоритетів гуманітарного співробітництва, спрямованих на недопущення ескалації криз і конфліктів, причиною яких можуть виступати повільні темпи економічного зростання або відсутність передумов для поступального розвитку країн, що розвиваються, та неспроможність здійснити стратегії модернізації суспільства, становить актуальну проблему сучасної теорії і практики міжнародних відносин. Тому стаття присвячена вивченню досвіду впровадження сучасних інформаційних мереж і технологій країнами Азії та Африки у сферу соціально-економічного розвитку, що уможливило вирішення проблеми забезпечення інтересів людини, зменшення конфліктогенності суспільств шляхом зниження рівня соціальної напруги, підвищення ефективності економічних і політичних реформ тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Гуманітарний розвиток розглядається вітчизняними і зарубіжними політологами як один з пріоритетних напрямків співробітництва у сучасній системі міжнародних відносин, пов'язуючи його переважно з проблемою порушення норм міжнародного гуманітарного права, наприклад, у контексті протидії порушенню прав людини та насильству або надання допомоги у надзвичайних ситуаціях. Водночас, як показує сучасна практика міжнародного співробітництва, цю проблему доцільно розглядати через призму комплексу проблем гуманітарного характеру, зокрема, проблем використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій з метою досягнення цілей сталого розвитку та інтенсифікації стратегій модернізації суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах формування глобального інформаційного суспільства міжнародне гуманітарне співробітництво набуває особливого значення, оскільки тісно пов'язує процес вирішення питань гуманітарного співробітництва та досягнення цілей сталого розвитку з проблемами інформації, поширення інформаційних технологій та подолання «цифрового розриву». Цілі у сфері стійкого розвитку стали поштовхом для нового етапу національного і міжнародного співробітництва у сфері інформації і комунікації, що уможливило реалізацію превентивної функції міжнародного гуманітарного співробітництва – не допустити виникнення нових та поглиблення старих криз та конфліктів шляхом зниження рівня соціальної напруги, підвищення ефективності економічних і політичних реформ, у тому числі, за рахунок сприяння і допомоги у поширенні досягнень науки і технологій у країнах, що розвиваються.

На думку експертів, ІКТ у найближчому майбутньому не тільки виступатимуть рушійною силою світової економіки, а й надаватимуть суттєву допомогу ООН та її спеціалізованим установам в досягненні Цілей у сфері сталого розвитку, спрямованих на ліквідацію бідності, боротьбу з нерівністю і несправедливістю, з негативними наслідками зміни клімату на період до 2030 р. [9]. Як заявив Директор Бюро з розвитку електров'язку МСЕ Брахіма Сану під час Симпозіуму МСЕ у Хіросімі (Японія) у 2015 р., «Цілі у сфері сталого розвитку формулюють проблеми, ІКТ уможливають їх вирішення» [10].

Так, за даними щорічного аналітичного дослідження МСЕ «Вимірювання інформаційного суспільства», у 2016 р. лідерами інформаційно-технологічного розвитку були визнані Південна Корея, Ісландія, Данія, Швейцарія, Велика Британія, Гонконг (Китай), Швеція, Нідерланди, Норвегія та Японія. В цілому доступ до мережі Інтернет мають близько 47 % населення світу, що пояснюється зниженням цін на смартфони та динамічним розвитком мобільних мереж. Отже, за останні десять років кількість користувачів інтернету зросла більше, ніж втричі: у 2005 р. їх нараховувалося близько 1 млрд.чол., а у 2015 р. – понад 3 млрд. Упродовж 2016- 2017 рр. за прогнозами МСЕ й можливості підключення до мобільних стільникових мереж суттєво зростуть, а 95 % населення світу проживатиме в регіонах, покритих сигналом мобільних стільникових мереж, а таким чином матимуть доступ до послуг інтернету через мобільні мережі. Таким чином, як свідчать аналітичні дослідження, в країнах, що розвиваються, кількість домогосподарств, які мають мобільний зв'язок, перевищує показники доступу до електропостачання або чистою питної води; мобільними телефонами користується 70 % найбідніших верств населення, що уможливило більш ефективно поєднання зусиль приватного сектору, громадян та уряду з метою реалізації різноманітних проектів реформ гуманітарного характеру. Водночас, незважаючи на суттєві позитивні зрушення, їх темпи все ще залишаються незадовільними, що негативно може вплинути на подальше досягнення цілей у сфері стійкого розвитку. Але очевидним залишається той факт, що саме технології у сучасному світі перетворюються на рушійну силу розвитку країн і регіонів світу [13].

Поява нових інформаційно-комунікаційних, біо- і нанотехнологій, їх широке впровадження у всі сфери життєдіяльності суспільства не тільки дало можливість удосконалити власне сферу інформації і комунікації, але й виступили суттєвим чинником посилення інтеграції та співробітництва в різних сферах і на різних рівнях міжнародної взаємодії. Ці зміни найбільше вплинули на сферу соціально-економічного і гуманітарного розвитку, зокрема, на вирішення питань гендерної рівності у доступі до освіти, науки і технологій, захисту осіб з особливими потребами, впровадження різних способів творчої і професійної самореалізації людей тощо. Отже, сучасні досягнення у сфері науки і технологій роблять розвиток людства більш інклюзивним, ефективним та інноваційним.

Збільшення масштабів використання послуг мережі Інтернет допомагає долати інформаційну асиметрію між усіма учасниками інформаційної діяльності. Наприклад, у сфері комерції, поява мереж і нових цифрових технологій призвела до скорочення витрат на пошук і отримання інформації, збільшення обсягів доступної, достовірної і прозорої інформації, дозволила суттєво збільшити можливості для нових угод та обладок. Долати інформаційні бар'єри допомагає створення різноманітних баз даних для потреб електронної комерції, впровадження механізмів електронної торгівлі між компаніями, реалізація концепції «економіки спільного користування», мережеві механізми формування репутації і системи цифрової ідентифікації. Вони сприяють підвищенню ефективності ринку та появи нових ринків, що призводить до розширення торгівлі, створення нових робочих місць і розширення доступу до державних послуг, а отже – сприяє інтеграції [12].

Поява мереж і нових ІКТ також посприяли підвищенню ефективності діяльності як у приватному, так й у державному секторах. Стрімке зниження цін на цифрові технології стало стимулом для компаній та урядів до заміни існуючих факторів виробництва – робочої сили і капіталу, не пов'язаних з ІКТ, на ІКТ-капітал, автоматизацію різних видів діяльності, впровадження нових технологій у всі види господарської діяльності з метою підвищення виробничого потенціалу, підвищення рівня довіри між усіма учасниками комерційної діяльності та збільшення продуктивності праці, що уможливує більш ефективне використання наявного людського капіталу. Отже, спрощення завдань та підвищення продуктивності існуючих факторів виробництва завдяки ІКТ дозволяють постійно підвищувати ефективність діяльності компаній та урядів.

Впровадження інноваційних підходів у сфері комерції та виробництва шляхом збільшення масштабів використання можливостей мережі Інтернет стимулює формування нових моделей ведення бізнесу та надає додаткові конкурентні переваги Інтернет-компаніям у порівнянні з аналогічними фірмами поза мережею. Зменшення витратності комерційної діяльності приваблюють на платформу компаній нових продавців та покупців, породжуючи «ефект мережевих переваг», коли вигода покупців зростає з появою нових продавців, і навпаки. Прикладом можуть слугувати звичайні пошукові системи, Інтернет-аукціони, збільшення учасників яких напряму залежить від кількості продавців, соціальні мережі, які перетворюються на основний механізм мобілізації суспільства та політичних протестів. Таким чином, Інтернет, забезпечуючи постійний зв'язок та співробітництво, може сприяти впровадженню нових моделей ведення бізнесу, зокрема, моделі «двостороннього ринку», сприяти колективним діям, прискорювати інноваційний розвиток [12].

Як зазначають експерти, система цифрової ідентифікації, подібна індійській системі «Аадхаар», дозволяє вирішувати складні інформаційні проблеми і, таким чином, допомагає зацікавленим урядам забезпечувати інтеграцію соціально незахищених груп населення. Портал міжкорпоративної електронної торгівлі, створений корпорацією «Алібаба», істотно скорочує витрати на координацію і, таким чином, помітно підвищує ефективність економіки Китаю, а можливо – й усього світу.

Цифрова платіжна платформа M-Pesa ефективно використовує економію від масштабу, досягнута за рахунок автоматизації, і, таким чином, привносить масштабні інновації в фінансовий сектор, що надає суттєві переваги для жителів Кенії та інших країн Африки та Азії. Посилення інтеграції, підвищення ефективності та впровадження інновацій - це основні механізми, за допомогою яких цифрові технології сприяють гуманітарному розвитку [12].

Так, прикладом успішного поєднання принципів інклюзивності, ефективності та інноваційності є функціонування платформи електронної торгівлі «Таобао», якою керує корпорація «Алібаба». Завдяки впровадженню електронної комерції на базі платформи з'явився феномен «сіл Таобао» – позитивні досягнення у сфері модернізації та розвитку відсталих регіонів з традиційним економічним і соціальним укладом, в яких сьогодні понад 10 % домогосподарств займаються електронною торгівлею. Наприкінці 2104 р. у 200 «селах Таобао» електронною торгівлею займалося понад 70 тис.чол., при цьому приблизно третину становили жінки, п'яту частину – колишні безробітні і близько 1 % – люди з особливими потребами. Отже, розширення можливостей комерційної діяльності на основі використання електронних послуг платформи і зростання масштабів електронної комерції в Китаї в цілому показує, як Інтернет сприяє подоланню ізоляції, зростанню ефективності та розвитку інновацій [14].

У розвитку електронної комерції в Китаї зацікавлені не тільки держава, а й громадяни, оскільки завдяки впровадженню нових методів ведення бізнесу стало можливим подолати асиметрію, яка швидко зростала останні тридцять років. Масштабні інвестиції Китаю у підключення сільських районів до інтернету призвело до того, що вже наприкінці 2015 р. понад 90 % сіл отримали можливість використання фіксованого широкопasmового доступу до мережі і стати активними учасниками національної і глобальної економіки. Успіх платформи «Таобао» та усвідомлення переваг електронної комерції стало поштовхом до утворення китайськими компаніями, у тому числі, компанією «Алібаба», платформи для міжкорпоративних комерційних операцій з метою розвитку внутрішньо- та міжгалузевої торгівлі у виробничому секторі Китаю та експорту. Привабливість таких платформ зумовлюється зменшенням транзакційних витрат через автоматизацію платформ, утримання зборів на низькому рівні та фінансування експлуатації переважно за рахунок реклами. Водночас з'являються й проблеми, зокрема, проблема довіри на ринку і попередження шахрайства, які неможливо вирішити тільки за рахунок автоматизації. Для вирішення цих проблем застосовуються інші механізми – створення онлайн-рейтингів, послуги тимчасового блокування коштів та механізми розв'язання суперечок. Тому найбільшим активом, що накопичується корпорацією «Алібаба» та іншими операторами електронної торгівлі – це дані, які можуть бути використані для підтримки нових напрямків підприємницької діяльності, наприклад, кредитування невеликих компаній на основі автоматизованої оцінки кредитоспроможності [12; 14].

Іншим прикладом може слугувати цифрова система ідентифікації Аадхаар (Aadhaar), започаткована у 2009 році в Індії. Ідентифікаційний номер складається з 12 цифр: 11 з них є автоматично згенерованим унікальним кодом, а 12-а – контрольна сума. Крім звичайних анкетних даних, номер Аадхаар ґрунтується на відбитках пальців і знімках райдужної оболонки ока. Впровадження Аадхаар стало найбільшим як за розмірами, так і за успіхами ІТ-проектom в історії людства. Станом на початок 2016 р 1,1 млрд. індійців або 95% населення країни мало цифровий номер, який є посвідченням особи. Це найбільша біометрична система в світі. Аадхаар використовується при отриманні урядових дотацій і соціальних виплат, як посвідчення особи, як національна платіжна система тощо [16]. У 2016 р. Аадхаар отримав розвиток - до нього була додана цифрова система під назвою India Stack, яка поєднує кілька безпечних систем, що дозволяють зберігати і ділитися інформацією особистого

характеру: адресами, банківськими даними, відомостями про працевлаштування, податкові виплати. India Stack дозволяє громадянам Індії відкривати банківські або брокерські рахунки, вступати до фондів взаємних інвестицій і ділитися медичною інформацією в будь-якому місці Індії виключно за допомогою системи ідентифікації особистості Aadhaar. Тобто India Stack можна вважати основою майбутнього цифрового суспільства [2; 15].

Слід зазначити, що згідно з попереднім дослідженням MasterCard, проведеним в 2015 році, Індія була однією з країн, які найменше готові до введення цифрової системи платежів. Кілька років тому лише 2% фінансових операцій здійснювалися в безготівковій формі [2]. Проте, вже наступного року в Індії була проведена грошова реформа, спрямована на перехід до цифрового суспільства. Вилучення з обігу великих банкнот стало наступним кроком на шляху до нової цифрової системи. Наприклад, після введення Aadhaar в Індії було відкрито понад 270 млн. банківських рахунків. Економіка відреагувала на демонетизацію позитивно. У 2017 році Nifty Bank Index, який представляє 12 найбільших банків Індії, виріс на 30%. Поступовий перехід на безготівкову систему розрахунків, на думку експертів, спричинить позитивний вплив й на сектор телекомунікацій і високих технологій індійської економіки [16].

Система мобільних платежів М-Pesa також є прикладом ефективного поєднання принципів інклюзивності, ефективності та інноваційності. Так, У 2007 році кенійський оператор Safaricom, дочірня компанія Vodafone, запустив систему мобільних платежів М-Pesa («pesa») у перекладі з суахілі «гроші»). Нині системою користуються 19 мільйонів жителів країни (майже половина населення), а річний оборот М-Pesa досягає 10 млрд. дол. США. Сума переказу в системі обмежена 500 дол. США. Зареєструватися в системі може будь-яка людина, у якої є телефон з місцевою SIM-картою. Банківська система безпосередньо не бере участі в операціях, при цьому всі електронні грошові потоки забезпечені депозитами в трьох комерційних банках. З депозитами працюють посередники, які обслуговують рахунки кількох агентів. Нараховані відсотки відправляються на благодійність, що дозволяє Safaricom не реєструватися як кредитна організація [19].

Головною функцією М-Pesa є перекази між мобільними рахунками, які можуть здійснювати не тільки фізичні особи, а й організації [9]. За допомогою М-Pesa кенійці оплачують послуги перевізників, розраховуються в закладах харчування, магазинах і безпосередньо з фермерами, у яких купують сільськогосподарську продукцію напряму, без посередників, сплачують за оренду житла і навчання в школі. Через М-Pesa кенійці можуть також отримувати позики, зарплату і робити банківські внески. Ті ж кенійці, які виїхали за кордон, зокрема, до Великої Британії, можуть переказувати гроші своїм сім'ям на рахунки М-Pesa. Як наслідок – кенійці почали витратити більше грошей. У провінції це позитивно вплинуло на розвиток малого бізнесу завдяки стабілізації доходів невеликих сільських підприємств. Деякі сільські жителі почали заробляти на життя, ставши агентами М-Pesa. Система вплинула й на економіку міст: доступність надійної платформи мобільних платежів привела до зростання кількості стартапів в Найробі, які також використовують М-Pesa [19].

Слід зазначити, що незважаючи на очевидну зацікавленість державного сектору у пошуку оптимальних рішень проблем соціально-економічного і гуманітарного характеру, сектор ІКТ не є значним за обсягами, його частка у ВВП становить близько 6% навіть у країнах-членах ОЕСР. У США, де діють 8 з 14 найбільших в світі за розмірами доходу високотехнологічних компаній, внесок сектора ІКТ у ВВП становить близько 7%. В Ірландії, яка є привабливою для багатьох зарубіжних компаній завдяки своєму конкурентному діловому середовищу і вигідним ставками оподаткування, відповідний показник становить 12%. У Кенії, де сектор ІКТ – один з найбільших в Африці, частка доданої вартості послуг ІКТ в ВВП в 2013 році становила лише 3,8%. Отже внесок капіталу ІКТ у зростання ВВП в останні два

десятиліття залишався приблизно на одному рівні. У країнах з високим рівнем доходу він навіть знизився з 0,7 відсоткового пункту в 1995-1999 роках до 0,4 відсоткового пункту в 2010-2014 роках. У країнах, що розвиваються, внесок капіталу ІКТ в зростання ВВП був незначним – приблизно 15 %, що відображає все ще низький рівень впровадження цифрових технологій. В майбутньому, із подальшим розвитком і поширенням цифрових технологій в країнах, що розвиваються, цей показник може суттєво зрости. Водночас, швидке поширення цифрових технологій в економіці як розвинених країн, так й країн, що розвиваються, означає, що їх переваги реалізуються в широких масштабах, але їх непрямий вплив на зростання складно оцінювати. Інтернет, так само, як й енергетика і транспорт, став невід’ємною частиною інфраструктури країни – так само як й виробничим фактором в майже будь-якому виді діяльності в сучасній економіці. Саме тому виокремити і оцінити сукупний вплив цифрових технологій складно. Більш ефективним є з’ясування дослідження цього впливу до рівня компаній, оскільки інтернет дає багатьом невеликим компаніям можливість брати участь в глобальній торгівлі, що підвищує інтеграцію; збільшує продуктивність наявного капіталу за рахунок підвищення ефективності, а також заохочує впровадження інновацій, стимулюючи конкуренцію [12].

Серед очевидних дивідендів від впровадження мережевих технологій є розширення масштабів торгівлі. Так, інтернет дає можливість компаніям експортувати більше продуктів на більшу кількість ринків. Встановлено, що 10 %-ве розширення масштабів використання інтернету в країні-експортері розширює номенклатуру продукції в торговельному обігу між двома країнами на 0,4 %. Аналогічне зростання показників користування інтернетом в двох країнах збільшує вартісний обсяг двосторонньої торгівлі (в розрахунку на один вид продукції) в середньому на 0,6 % [4]. Так, в Йорданії, Перу, Чилі та Південній Африці компанії, які торгують через eBay, є «наймолодшими» компаніями, що працюють на традиційних ринках [18]. У Марокко сільські ремісники (деякі з них – неписьменні) продають свої товари по всьому світу через платформу Apou, яка спеціалізується на торгівлі витворами ремісництва. За даними експертів, у найближчі п’ять років обсяг ринку електронної торгівлі може перевищити 6 трлн дол. США .

Найбільший внесок в економічне зростання інтернет забезпечує завдяки зниженню витрат і, таким чином, підвищення ефективності і продуктивності праці практично в усіх секторах економіки. Отримання більш якісної інформації допомагає компаніям краще використовувати наявний потенціал, оптимізувати управління матеріально-технічними ресурсами і ланцюжком поставок, скорочувати вимушені зупинки виробничого обладнання і знижувати ризик. Так, у в’єтнамських фірм, що беруть участь в електронній торгівлі, темпи зростання сукупної продуктивності факторів виробництва, в середньому, на 3,6 % вище, ніж у тих фірм, що не беруть в ній участь. У китайських компаніях-автовиробників, які більш широко використовують можливості інтернету, оборот товарно-матеріальних ресурсів відбувається в п’ять разів швидше, ніж у їх менш «просунутих» конкурентів. А в Ботсвані та Уругваї діють унікальні системи ідентифікації і контролю, що задовольняють вимогам ЄС щодо експорту товарів і підвищують ефективність виробничих процесів [12].

Інтернет може також сприяти виходу на ринок, оскільки інтернет-компанії можуть починати свою діяльність і розширювати її масштаби набагато швидше і з відносно невеликими кадровими ресурсами і капітальними інвестиціями. Хмарні сервіси, що надають послуги з розрахунків і зберігання даних, знижують витрати, пов’язані із запуском підприємства, і дозволяють компаніям в разі необхідності нарощувати потужності, що також знижує ризик для інвесторів. Більшість інтернет-компаній конкурують з «традиційними» компаніями, зокрема, сервіси миттєвого обміну повідомленнями конкурують з сервісами електронної пошти; пошукові системи і соціальні мережі конкурують з традиційними засобами масової інформації за доходи

від реклами; фірми, що займаються електронною торгівлею, конкурують з традиційними магазинами, а мобільні платіжні системи – з традиційними банками. Інновації, що з'являються в результаті подібної конкурентної боротьби між «онлайнними» і «офлайнними» компаніями, як правило, вигідні для споживачів, особливо в разі, якщо на традиційних ринках існують суперечності. Так, транспортні компанії, такі, як Uber, Lyft, Ola cab і Didi-Kuaidi Dache, стали викликом для ринків таксі-послуг, для яких, як правило, характерні надмірна зарегульованість, обмеження доступу та високі ціни. Аналогічним чином, TransferWise і Xoom зменшили регуляторну ренту в фінансовому секторі і знизили ціни на міжнародні грошові перекази майже на 90%. В Уганді сервіс eKeebo дозволяє робітникам харчової індустрії самостійно продавати продукцію, не отримуючи ліцензій на створення ресторанів [12].

Поширення інтернету також сприяє створенню нових робочих місць і підвищує продуктивність праці працівників. Переваги від використання мобільних пристроїв та інтернету отримують ті, хто володіє навичками, що дозволяють використовувати нові технології. Однак навіть бідні верстви населення отримують певні вигоди завдяки непрямому впливу на створення робочих місць і розширенню доступу до роботи і ринків. По мірі того, як уряди і приватний сектор будуть опановувати нові розробки цільових цифрових послуг для малозабезпечених, такі вигоди будуть зростати.

Слід підкреслити, що безпосередньо в сфері цифрових технологій створюється все ще досить мала кількість робочих місць, проте число робочих місць, створенню яких ці технології сприяють, може бути значним. У країнах, що розвиваються на сектор ІКТ припадає, в середньому, лише близько 1% працюючих: менше 0,5% в Болівії і Гані, і трохи менше 2% - в Колумбії і Шрі-Ланці. У країнах ОЕСР в цьому секторі зайнято від 3% до 5% найманих працівників. При цьому робочі місця в сфері ІКТ, як правило, є високооплачуваними, а кожне робоче місце в сфері високих технологій створює в США ще 4,9 робочих місць в інших секторах [7]. У Кенії система цифрових платежів M-Pesa забезпечує додатковий дохід більш ніж 80 тис. її агентів. За даними Китайського державного інформаційного центру, стрімке зростання показників в секторі електронної торгівлі в країні призвело до створення 10 млн. робочих місць в онлайнних магазинах і суміжних службах, що становить близько 1,3% всіх робочих місць в країні. У цифровій економіці швидко розширюються й нові можливості для підприємницької діяльності та самостійної зайнятості [12].

Здатність інтернету знижувати транзакційні витрати розширює можливості для людей, які мають проблеми з пошуком роботи або доступом до виробничих ресурсів. Тому цілеспрямований аутсорсинг забезпечує роботою через інтернет представників малозабезпечених та соціально незахищених верств населення. Наприклад, влада індійського штату Керала розробила проект «Кудумбашрі», основним завданням якого було передати сервіси в сфері інформаційних технологій на аутсорсинг кооперативам, що об'єднують жінок з бідних сімей; 90% цих жінок раніше ніколи не працювали поза домом [11]. Сервіси Samasource і Rural Shores пов'язують клієнтів в Сполучених Штатах і Об'єднаному Королівстві з працівниками в Гаїті, Гані, Індії, Кенії і Уганді. 44% всіх працюючих в онлайнному режимі на платформі для фрілансерів Elance, що входить до складу Upwork, складають жінки, переважна більшість яких прагне працювати за гнучким графіком з дому, що є основною перевагою роботи через інтернет [12].

У сфері соціально-економічного і гуманітарного розвитку найбільш суттєвим фактором впливу інтернету на окремих людей є підвищення продуктивності праці працівників. Автоматизація виробничих процесів призвела до переорієнтації працівників на ті види діяльності, які мають більш високу додаткову вартість. Рациональне використання масових відкритих онлайнних курсів (МООС) або онлайнних механізмів навчання, таких, як Академія Хана, дозволяє скорочувати

розрив у сфері освіти між розвиненими країнами, та країнами, що розвиваються, оскільки дозволяє збільшити кількість висококваліфікованих кадрів. Найбільші вигоди цифрових технологій для малозабезпечених полягають у зменшенні витрат на пошук інформації. Технологія може забезпечувати працівників інформацією швидше і дешевше, знижуючи ступінь нерозуміння або невизначеності [3; 6].

Найбільший попит мають послуги Інтернету та мобільної телефонії у галузі сільського господарства. Так, наприклад, у Гондурасі, завдяки впровадженню сервісу отримання інформації про ринок через службу коротких повідомлень (SMS), ціни на сільськогосподарську продукцію піднялися на 12,5 % [8]. У Пакистані завдяки використанню спеціальних мобільних додатків можливо вирощувати культури, які раніше вважалися швидкопсувними, а сьогодні приносять значний прибуток, причому втрати найменш лежких культур в період після їх збирання знижуються на 21-35 % [5].

Впровадження системи електронних послуг завдяки поширенню інтернету, з одного боку, призвело до поступової трансформації вже існуючих сервісів та появи нових цифрових товарів та послуг у сфері охорони здоров'я, освіти та роздрібно торгівлі. Як свідчать результати соціологічного опитування у 12 країнах Африки, цифрові технології переважно позитивно вплинули на їх повсякденне життя. Так, 65 % респондентів висловили переконання, що їх сім'ї стали жити краще завдяки мобільній телефонії та поширенню інформаційних послуг, 73 % при цьому зазначали, що мобільні телефони покращили транспортний сервіс; дві третини респондентів висловили впевненість, що наявність мобільного телефону підвищує відчуття безпеки [12; 20].

Але й у розвинених країнах, як показують дослідження, економічні переваги впровадження інтернету є очевидними. Так, опитування споживачів у Німеччині, Іспанії, Франції, Великій Британії та США, проведене компанією McKinsey у 2010 р., показало, що медіанний обсяг матеріальної вигоди, яку люди щорічно отримують завдяки інтернету, перевищує 3000 дол. США. В Естонії електронний підпис дозволяє заощадити 20 хвилин на кожній транзакції. В середньому, від використання подібних сервісів можна отримати додаткові споживчі вигоди на суму бл. 500 дол. США на рік, а при екстраполяції цієї суми на всю сукупність користувачів, йдеться про масштабні переваги [12].

Висновки. Таким чином, сталий розвиток і скорочення бідності – це головні завдання, що стоять перед глобальними партнерством. У сучасному світі проблеми виникають у взаємозалежних в глобальному масштабі екологічних, економічних і соціальних системах, і для їх вирішення необхідна глобальна співпраця установ, що працюють у сфері розвитку, неурядових організацій та міжнародних міжурядових організацій. Водночас можливості цих структур є обмеженими.

Револьюційні прориви у сфері даних і технологій та стрімке поширення результатів науково-технологічного прогресу сприяють подоланню розриву між ресурсами країн та їх прагненнями, підвищуючи ефективність реалізації проектів і залучаючи всі зацікавлені сторони до співпраці. Тому питання співробітництва у сфері інформаційного і технологічного розвитку можуть увійти до пріоритетів міжнародного гуманітарного співробітництва, оскільки мають значний потенціал вирішення проблем соціально-економічного розвитку, а отже, можуть стати присутнім фактором запобігання збільшенню масштабів міграції, зниження конфліктогенності суспільств та перетворитися на базу для стратегій модернізації держав та переходу на якісно новий рівень соціально-економічного і політичного розвитку.

Список використаних джерел

1. Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року. Проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/StPrior_12/3.pdf.
2. Мануков С. Индия может стать первой «безналичной» страной / Сергей Мануков [Електронний ресурс] // «Expert Online». – Режим доступу: <http://expert.ru/2017/07/4/indiya-mozhet-stat-pervoj-beznalichnoj-stranoj>.
3. Aker, Jenny C., Isaac M. Mbiti. Mobile Phones and Economic Development in Africa [Електронний ресурс] / Aker, Jenny C., Isaac M. Mbiti. – Режим доступу: https://www.cgdev.org/files/1424175_file_Aker_Mobile_wp211_FINAL.pdf.
4. Alberto Osnago Shawn W. Tan. Disaggregating the Impact of the Internet on International Trade [Електронний ресурс] / Alberto Osnago Shawn W. Tan. – Режим доступу: <http://documents.worldbank.org/curated/en/775151470666224651/pdf/WPS7785.pdf>.
5. Asad S. The Crop Connection: Impact of Cell Phone Access on Crop Choice in Rural Pakistan [Електронний ресурс] / Saher Asad. – Режим доступу: <http://pubdocs.worldbank.org/en/368061466183263192/Saher-Asad.pdf>.
6. Goyal A. Information, Direct Access To Farmers, And Rural Market Performance In Central India [Електронний ресурс] / Aparajita Goyal. – Режим доступу: <http://www.indiaenvironmentportal.org.in/files/Information,%20Direct%20Access%20to%20Farmers.pdf>.
7. Martin B.L. Mobile phones and rural livelihoods: An exploration of mobile phone diffusion, uses, and perceived impacts of uses among small- to medium-size farm holders in Kamuli District, Uganda [Електронний ресурс]/ Brandie Lee Martin. – Режим доступу: <http://lib.dr.iastate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2467&context=etd>.
8. Pineda A. The Impact of ICT on Vegetable Farmers in Honduras [Електронний ресурс] / Allan Pineda, Marco Aguero, Sandra Espinoza. – Режим доступу: <http://www2.iadb.org/intal/catalogo/PE/2011/08098.pdf>.
9. Доклад о человеческом развитии 2016 Человеческое развитие для всех и каждого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2016_report_russian_web.pdf.
10. Измерение развития ИКТ: Новые тенденции, новые проблемы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.itu.int/en/itunews/Documents/2016_ITUNews01-ru.pdf.
11. Обзор хода осуществления Пекинской платформы действий и итогов ее выполнения на региональном и глобальном уровнях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://digitallibrary.un.org/record/530729/files/E_ESCAP_BPA_1-RU.pdf.
12. Цифровые дивиденды. Доклад о мировом развитии / Всемирный банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://documents.worldbank.org/curated/en/224721467988878739/pdf/102724-WDR-WDR2016Overview-RUSSIAN-WebRes-Box-394840B-OUO-9.pdf>.
13. Measuring the Information Society Report. 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/misr2016/MISR2016-w4.pdf>.
14. «Taobao Villages» in Rural China Grow Tenfold in 2014. Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.alizila.com/report-taobao-villages-in-rural-china-grow-tenfold-in-2014>.
15. В Индии разворачивают крупнейшую в мире программу идентификации личности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.cisco.com/c/ru_ru/about/press/press-releases/2014/12-120314b.html.

16. Aadhaar Online Services [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://uidai.gov.in>.
17. About M-Pesa [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.mpesa.in/portal/customer/AboutMpesa.jsp>.
18. Commerce 3.0 for Development: The Promise of the Global Empowerment Network. An eBay Report Based on an Empirical Study Conducted by Sidley Austin LLP [Электронный ресурс]. – eBay Inc., Washington, DC. – Режим доступа: https://www.ebaymainstreet.com/sites/default/files/eBay_Commerce-3-for-Development.pdf.
19. M-Pesa: the story of how the world's leading mobile money service was created in Kenya [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vodafone.com/content/index/what/technology-blog/m-pesa-created.html>.
20. Research ICT Africa [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://researchictafrica.net/research/research-policy-briefs>.

References

1. Koncepciya gumanitarnogo rozvy`tku Ukrayiny` na period do 2020 roku. Proekt [Humanitarian Development Concept of Ukraine for the period up to 2020. Draft]. Available at: <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/StPrior_12/3.pdf>
2. Manukov S. Y`ndy`ya mozhet stat` pervoj “beznyaly`chnoj” stranoj // «Expert Online». [Manukov S. India may become the first “non-cash” country]. Available at: <<http://expert.ru/2017/07/4/indiya-mozhet-stat-pervoj-beznychnoj-stranoj>>
3. Aker, Jenny C., Isaac M. Mbiti. Mobile Phones and Economic Development in Africa. Available at: <https://www.cgdev.org/files/1424175_file_Aker_Mobile_wp211_FINAL.pdf>
4. Alberto Osnago Shawn W. Tan. Disaggregating the Impact of the Internet on International Trade. Available at: <<http://documents.worldbank.org/curated/en/775151470666224651/pdf/WPS7785.pdf>>
5. Asad S. The Crop Connection: Impact of Cell Phone Access on Crop Choice in Rural Pakistan. Available at: <<http://pubdocs.worldbank.org/en/368061466183263192/Saher-Asad.pdf>>
6. Goyal A. Information, Direct Access To Farmers, And Rural Market Performance In Central India. Available at: <<http://www.indiaenvironmentportal.org.in/files/Information,%20Direct%20Access%20to%20Farmers.pdf>>
7. Martin B.L. Mobile phones and rural livelihoods: An exploration of mobile phone diffusion, uses, and perceived impacts of uses among small- to medium-size farm holders in Kamuli District, Uganda. Available at: <<http://lib.dr.iastate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2467&context=etd>>
8. Pineda A. The Impact of ICT on Vegetable Farmers in Honduras. Available at: <<http://www20.iadb.org/intal/catalogo/PE/2011/08098.pdf>>
9. Doklad o chelovecheskom razvitii 2016: Chelovecheskoe razvitie dlya vseh i kazhdogo [Human Development Report 2016 Human Development for Everyone]. Available at: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2016_report_russian_web.pdf>
10. Izmerenie razvitiya IKT: Novyie tendentsii, novyie problemyi [Measuring ICT development: New trends, new challenges]. Available at: <https://www.itu.int/en/itunews/Documents/2016_ITUNews01-ru.pdf>
11. Obzor hoda osuschestvleniya Pekinskoj platformy deystvii i itogov ee vyipolneniya na regionalnom i globalnom urovnyah [Review of the implementation of the Beijing Platform for Action and its regional and global outcomes]. Available at: <https://digitallibrary.un.org/record/530729/files/E_ESCAP_BPA_1-RU.pdf>
12. Tsifrovyye dividendyi. Doklad o mirovom razvitii [World Development Report 2016: Digital Dividends]. Available at:

<<http://documents.worldbank.org/curated/en/224721467988878739/pdf/102724-WDR-WDR2016Overview-RUSSIAN-WebRes-Box-394840B-OUO-9.pdf>>

13. Measuring the Information Society Report. 2016. Available at: <<https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/misr2016/MISR2016-w4.pdf>>

14. «Taobao Villages» in Rural China Grow Tenfold in 2014. Report. Available at: <<http://www.alizila.com/report-taobao-villages-in-rural-china-grow-tenfold-in-2014>>

15. V Indii razvertyivayut krupneyshuyu v mire programmu identifikatsii lichnosti [India has the largest personal identification program in the world]. Available at: <https://www.cisco.com/c/ru_ru/about/press/press-releases/2014/12-120314b.html>

16. Aadhaar Online Services. Available at: <<https://uidai.gov.in>>

17. About M-Pesa Available at: <<https://www.mpesa.in/portal/customer/AboutMpesa.jsp>>

18. Commerce 3.0 for Development: The Promise of the Global Empowerment Network. An eBay Report Based on an Empirical Study Conducted by Sidley Austin LLP. – eBay Inc., Washington, DC. Available at: <https://www.ebaymainstreet.com/sites/default/files/eBay_Commerce-3-for-Development.pdf>

19. M-Pesa: the story of how the world's leading mobile money service was created in Kenya. Available at: <<http://www.vodafone.com/content/index/what/technology-blog/m-pesa-created.html>>

20. Research ICT Africa. Available at: <<http://researchictafrica.net/research/research-policy-briefs>>

УДК 341.96.

УДК 327 (510+597)

КОНФЛІКТОГЕННИЙ ПОТЕНЦІАЛ АСИМЕТРИЧНИХ КИТАЙСЬКО-В'ЄТНАМСЬКИХ ВІДНОСИН

CONFLICTOGENIC POTENTIAL OF ASYMMETRIC CHINESE- VIETNAM RELATIONS

КОНФЛІКТОГЕННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ АСИММЕТРИЧНЫХ КИТАЙСКО-ВЬЕТНАМСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Дерев'янюк І. П.

Кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій Національного авіаційного університету. E-mail: derevianko_ip@ukr.net.

Derevianko I. P.

Ph.D. (historical sciences), Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Relations of Information and Regional Studies of the National Aviation University. E-mail: derevianko_ip@ukr.net.

Деревьянюк И. П.

Кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры международных отношений информации и региональных исследований Национального авиационного университета. E-mail: derevianko_ip@ukr.net.

Анотація. *В статті проаналізовано особливості китайсько-в'єтнамських асиметричних відносин з потужним деструктивним потенціалом. Сконцентровано увагу на елементах конфронтації між Китаєм і В'єтнамом, які стоять на заваді прискоренню та розширенню масштабів стратегічного співробітництва. З'ясовано, що двосторонні відносини між Китаєм і В'єтнамом, хоча і розвиваються у форматі «всебічного стратегічного співробітництва і партнерства» не уникнули протистояння, викликаного територіальними суперечками у Південно-Китайському морі. В'єтнам відчуває серйозний дискомфорт від посилення агресивної регіональної політики Китаю, яка набуває системного і чітко структурованого характеру. Досліджено ключові конфігурації і траєкторії базових стратегій В'єтнаму, направлені на стримування Китаю, який намагається поступово переформатувати простір навколо своїх кордонів. Встановлено, що китайсько-в'єтнамські відносини це поєднання політичних, ідеологічних і культурних контактів з комплексом протиріч. Попри послаблення ролі ідеологічних догматів, комуністичні партії Китаю і В'єтнаму є надто близькими і контролюють найважливіші вектори розвитку двосторонніх відносин. Зазначено, що незважаючи на посилення протиріч, китайсько-в'єтнамські відносини динамічно розвиваються і еволюціонують і їх співпраця певною мірою ґрунтується на пошуку компромісів, спільних точок дотику позицій та взаємоприйнятних рішень.*

Ключові слова: *Китай, В'єтнам, китайсько-в'єтнамські відносини, Південно-Китайське море, стратегія.*

Abstract. *The article analyzes the features of Sino-Vietnamese asymmetric relations with a powerful destructive potential. The focus is on the elements of the confrontation between China and Vietnam, which prevent the acceleration and expansion of the scope of strategic cooperation. It has been found that bilateral relations between China and Vietnam, although they are developing in the format of "comprehensive strategic cooperation and partnership", did not avoid a confrontation caused by territorial disputes in the South China Sea. Vietnam is experiencing serious discomfort from the strengthening of China's aggressive regional policy, acquiring a systemic and clearly structured character. The key*

configurations and trajectories of Vietnam's basic strategies aimed at containing China, which is trying to gradually reformat the space around its borders, are explored. It has been established that Sino-Vietnamese relations are a combination of political, ideological and cultural contacts with a complex of contradictions. Despite the weakening of the role of ideological tenets, the Communist Parties of China and Vietnam are too close and control the most important vectors of development of bilateral relations. It was noted that despite the intensification of contradictions, Sino-Vietnamese relations are dynamically developing and evolving and their cooperation to a certain extent is based on the search for compromises, common points of contact between positions and mutually acceptable solutions.

Key words: *China, Vietnam, Sino-Vietnamese relations, South China Sea, strategy.*

Аннотация. *В статье проанализированы особенности китайско-вьетнамских асимметричных отношений с мощным деструктивным потенциалом. Сконцентрировано внимание на элементах конфронтации между Китаем и Вьетнамом, которые мешают ускорению и расширению масштабов стратегического сотрудничества. Выяснено, что двусторонние отношения между Китаем и Вьетнамом, хотя и развиваются в формате «всестороннего стратегического сотрудничества и партнерства» не избежали противостояния, вызванного территориальными спорами в Южно-Китайском море. Вьетнам испытывает серьезный дискомфорт от усиления агрессивной региональной политики Китая, которая приобретает системный и четко структурированный характер. Исследованы ключевые конфигурации и траектории базовых стратегий Вьетнама, направленные на сдерживание Китая, который пытается постепенно переформатировать пространство вокруг своих границ. Установлено, что китайско-вьетнамские отношения это сочетание политических, идеологических и культурных контактов с комплексом противоречий. Несмотря на ослабление роли идеологических догматов, коммунистические партии Китая и Вьетнама есть слишком близкими и контролируют важнейшие векторы развития двусторонних отношений. Отмечено, что несмотря на усиление противоречий, китайско-вьетнамские отношения динамично развиваются и эволюционируют и их сотрудничество в определенной степени основывается на поиске компромиссов, общих точек соприкосновения позиций и взаимоприемлемых решений.*

Ключевые слова: *Китай, Вьетнам, китайско-вьетнамские отношения, Южно-Китайское море, стратегия.*

Постановка проблеми. *Складність, безпрецедентна взаємодія і зростаюча асиметрія відносин між суб'єктами стають відмінною рисою сучасних міжнародних відносин. Процес динамічної трансформації міжнародних відносин, що характеризується елементами невизначеності та напруженості супроводжується формуванням різних конфігурацій у відносинах між державами, в основі яких як правило лежать ієрархічні відносини домінування і підпорядкування.*

Характеризуючи жорсткі реалії сучасних міжнародних відносин, відомий політолог та державний діяч США Г. Кіссінджер стверджував, що «центр тяжіння у міжнародних справах поступово зміщується з Атлантичного регіону, де він був розташований останні три століття по напрямку до Тихоокеанського регіону. Саме в Азії сьогодні розташовані країни, що найбільш динамічно розвиваються, і у їхньому розпорядженні з'являється все більше можливостей втілювати в життя власні уявлення про національні інтереси» [15].

По мірі стрімкого зростання політичного і економічного впливу КНР спостерігається перетворення його у центр тяжіння конфліктогенних ситуацій в регіоні. У зв'язку з цим, особливого значення набуває формат непростих китайсько-вьетнамських відносин з потужним деструктивним потенціалом.

Мета статті – визначити елементи конфронтації китайсько-в'єтнамських відносин, проаналізувати напрямки зовнішньої політики КНР, дослідити детермінанти, що визначають вибір в'єтнамської стратегії щодо Китаю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні розробки в напрямі дослідження китайсько-в'єтнамських відносин належать широкому колу дослідників, серед яких варто виділити Т. Fravel, С. Thayer, А. Vuving, В. Womack [14; 18; 19; 20; 21–26]. Дослідження науковців присвячені багатоаспектним питанням розвитку непростих відносин між Китаєм і В'єтнамом.

Грунтовно висвітлюються територіальні суперечності в районі Південно-Китайського моря в наукових розвідках Є. Канаєва, В. Колотова, Д. Мосякова, Г. Мурашевої [1; 2; 3; 7; 8; 9].

Значний фактичний матеріал по темі дослідження міститься в працях Г. Локшина, в яких розкриваються проблемні питання китайсько-в'єтнамської взаємодії [4; 5; 6].

Центральне місце в осмисленні особливостей розвитку китайсько-в'єтнамських відносин належить американському науковцю Б. Уомаку, який здійснивши детальний аналіз відносин між двома країнами, дійшов висновку, що між Китай і В'єтнам протягом більш ніж тисячолітньої історії склалися дев'ять різних типів асиметричних відносин [24].

Студіювання численних праць, які присвячені різнобічним аспектам тематики дає змогу стверджувати, що існуючий комплекс проблем у китайсько-в'єтнамських відносинах має складну, багатовимірну структуру, що вимагає міждисциплінарного підходу до їх вивчення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Зростання мілітарної і економічної сили Китаю, що неминуче веде до зміни балансу сил в регіоні, стало однією з визначальних рис міжнародних відносин у постконфронтаційний період в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Це не могло не викликати занепокоєння і стурбованість з боку регіональних держав. Найбільш чутливим до посилення впливу і глобальних амбіцій Китаю є В'єтнам, на розвиток відносин яких суттєвий вплив справили географічний та історичний чинники.

Кваліфікуючи китайсько-в'єтнамські відносини як асиметричні, необхідно зауважити, що їх специфіка, детермінована суттєвою різницею у рівнях економічного розвитку та впливом історичної пам'яті двох етносів на моделі політичної поведінки.

Слід зауважити, що упродовж кількох тисячоліть китайсько-в'єтнамські відносини зазнали помітних трансформацій: від насильства до договірних відносин, від конфронтації до мирної взаємодії.

Значний розрив у співвідношенні ключових структурних параметрів між Китаєм і В'єтнамом став характерною рисою різноманітних асиметричних діад. В'єтнам засвідчив можливість підтримувати стійкі асиметричні відносини з Китаєм в контексті зростаючої нерівності між двома країнами [16].

Сучасні білатеральні відносини між Китаєм і В'єтнамом, хоча і розвиваються у форматі «всебічного стратегічного співробітництва і партнерства» не уникнули ускладнень і напруги, викликаних територіальними розбіжностями у Південно-Китайському морі, які на сьогодні вважаються найгострішим питанням у відносинах між країнами. Існування у китайсько-в'єтнамських відносинах елементів конфронтації перешкоджають прискоренню та розширенню масштабів стратегічної співпраці.

В'єтнам відчуває серйозний дискомфорт від посилення агресивної регіональної політики Китаю, яка набуває системного і чітко структурованого характеру. Пекін продовжує зберігати вплив на хід подій в регіоні і швидкими темпами нарощує військовий потенціал, стверджуючись як друга мілітарна потуга світу.

Китай, використовуючи свої переваги, успішно і ефективно просуває свої власні геополітичні інтереси. Сукупний військово-політичний, економічний, науково-технічний потенціал Китаю у все більшій мірі проектується в міжнародних відносинах на глобальному рівні. З егоцентричної точки зору це дає йому унікальну можливість у міжнародних відносинах.

Після закінчення холодної війни та завершення біполярної конфронтації напрямки зовнішньої політики КНР передбачали розвиток добросусідських відносин з сусідніми державами, прагнення до кращих відносин у всіх напрямках і активнішу роль в міжнародному співтоваристві. Кожен з цих пунктів, ставши природним результатом багатопольярного мислення, успішно реалізовувався китайським керівництвом у XXI ст. [23].

Китаю на тлі стрімкого економічного зростання, вдалося досягнути чималого успіху в напрямку поліпшення своїх міжнародних відносин, особливо з сусідніми державами, що експліцитно відображає його гнучку політику щодо менш потужних країн.

В епоху реформ надзвичайно корисною концепцією для формулювання зовнішньополітичної стратегії Китаю стала поліполярність, яка зменшивши акцент на боротьбі наддержав, розширила міжнародний політичний простір для Китаю. За словами Ху Цзіньтао (Генеральний секретар ЦК КПК 2002–2012 рр.), багатопольярність є «важливою базою для досягнення тривалого миру на цій планеті».

У постконфронтаційний період вона забезпечує основу для зовнішньої політики, яка має глобальну структуру, але є тактовною стосовно сусідніх країн та інших буферних держав. Концепція поліполярності стала однією з ключових у державних і партійних документах КНР. Вона сприяє зміцненню однієї із кращих кооперативних традицій китайської зовнішньої політики, таких як п'ять принципів мирного співіснування. Загалом, поліполярність відповідає прагненням Китаю, але водночас вона потребує готовності до протистояння з іншими полюсами сили та складної непередбачуваної міжнародної ситуації [23].

Загалом зовнішня політика Китаю, направлена на посилення геополітичних позицій, носить поступальний характер і жодним чином не передбачає радикальних трансформацій у системі міжнародних координат.

Водночас амбіційні плани Пекіну щодо зростання власної ролі у системі міжнародних відносин ускладнили процес подолання протиріч на регіональному рівні.

Пекін, оголосивши Південно-Китайське море зоною своїх ключових економічних інтересів викликав своїми діями занепокоєння у В'єтнама, якому украй важко вирішувати такі питання з КНР на двосторонній основі.

Концентрований морський інтерес Китаю, зростання його морської активності змушують В'єтнам в останні роки нарощувати військовий бюджет, що не додає стабільності в регіоні. Якщо в останні роки Ханой виділяв на військові витрати близько 3% ВВП, то тепер планується збільшити цей показник до 5%.

В'єтнаму на фоні інших держав ПСА виділяється більшими потенційними можливостями для стримування амбітного Китаю. Ханой проявляє активність у протистоянні зростаючій китайській експансії в районі Південно-Китайського моря, де відбувається ескалація напруженості між країнами. Для В'єтнаму стратегічне значення має військово-морська кооперація з тихоокеанськими країнами, яка розглядається в'єтнамською стороною через призму протидії морському гегемонізму Китаю.

Конфронтаційна лінія Китаю створює для нього низку негативних моментів. Спостерігається зростання недовіри, антикитайських настроїв з боку сусідніх країн. Активізували свої дії в регіоні США, які підвищують рівень і число контактів з країнами ПСА [8, с. 10].

Територіальні суперечності між Китаєм і В'єтнамом у Південно-Китайському морі і неможливість знаходження спільних точок дотику яскраво свідчать про асиметрію наявних сил двох країн і вразливість СРВ.

Кумулятивний ефект від зростаючого впливу Китаю в Південно-Китайському морі ускладнює захист в'єнамською стороною своїх інтересів в регіоні і відіграє важливу роль у формуванні традиційного сприйняття В'єтнамом КНР як агресивної і ворожої держави.

Історія міжнародного конфліктного вузла в Південно-Китайському морі розпочалась ще в 1956 р., коли Китай захопив частину Парасельських островів і прагнув розширити там зону свого впливу. Згодом в січні 1974 р. в результаті бойових дій проти Південного В'єтнаму Китаю вдалось встановити свій контроль над усіма Парасельськими островами. В поле зору китайської агресивної політики потрапили і острови Спратлі

План дій Пекіну в Південно-Китайському морі, що був заснований на розширенні свого контролю, передбачав уникнення ризику військового зіткнення. Відсутність зовнішньої протидії підштовхнуло лідерів Піднебесної продовжувати експансивну політику і милітаризацію Південно-Китайського моря.

Китай, порушивши в односторонньому порядку всі домовленості з країнами-сусідами, оголосив 80% акваторії ПКМ своєю територією, що викликало нове зростання напруги в регіоні. Отже, Південно-Китайське море стало зоною перетину інтересів конкуруючих держав [8, с. 6].

США розглядали дії Китаю як «провокаційний і потенційно небезпечний акт». Вашингтон заявив, що «Китай не надав ніякого пояснення або обґрунтування в рамках міжнародного права на ці великі морські домагання». Однак негативна реакція США і країн регіону не похитнула позицій Китаю [8, с. 7].

Практичні дії китайського керівництва, направлені на одноосібне контролювання природних ресурсів Південно-Китайського моря, створюють чималі проблеми для В'єтнаму і ставлять під сумнів всі плани його економічного розвитку. В'єнамська громадськість вкрай болісно сприймає такий перебіг подій і не розділяє політики поступок і умиротворення Китаю, яку проводить керівництво компартії В'єтнаму.

Матриця зовнішньої політики В'єтнаму сфокусована в першу чергу на масштабній взаємодії з Китаєм. Загострення конфронтації з Китаєм небажаний сценарій розвитку відносин для В'єтнаму. В'єнамська дипломатія прагне не акцентувати увагу на своїх розбіжностях з Китаєм, водночас домагаючись визнання певних інтересів В'єтнаму в регіоні.

Однак, попри ускладнення китайсько-в'єнамських відносин, яке відбувається час від часу, міжпартійні відносини між КПВ і КПК залишаються надзвичайно тісними, тобто конфліктність і конкуренція не є єдиними характерними рисами політичного діалогу між сторонами. Основоположними консолідуючими факторами для обох сторін служать подібність політичних режимів і певна культурна ідентичність, що робить їх природними союзниками. Попри послаблення ролі ідеологічних догматів, комуністичні партії Китаю і В'єтнаму є надто близькими і контролюють найважливіші вектори розвитку двосторонніх відносин.

На сьогодні зв'язки між компартіями двох країн можна розглядати як самий ефективний канал політичної взаємодії. Для в'єнамської компартії підтримка КПК має чимале значення, оскільки посилює її позиції у в'єнамському суспільстві. Обидві сторони не втомлюються запевняти одна одну під час зустрічей на вищому рівні у братерській дружбі і стратегічному партнерстві [11].

Беручи до уваги конфуціанські постулати Китай і В'єнам трактують свої відносини у форматі «шістнадцяти золотих ієрогліфів» (добросусідство і дружба, всебічне співробітництво, довгострокова стабільність, орієнтація на майбутнє). Отже,

сторони описують свій політичний діалог, у властивій конфуціанству манері [4, с. 77; 11].

В'єтнам і Китай, володіючи добре налагодженим механізмом організації обміну візитами на високому рівні, зобов'язалися використовувати часті візити як спосіб формування у відносинах прогресивного напрямку і доброзичливого, приязного клімату. У листопаді 2010 року був проведений в Ханой перший китайсько-в'єтнамський діалог з питань стратегічної оборони і безпеки. Практичним результатом конструктивного діалогу стала домовленість про створення гарячої лінії між двома міністрами оборони. Але незважаючи на те, що двостороннє співробітництво отримало офіційне оформлення, обидві країни ще мають пройти довгий і тернистий шлях, щоб встановити атмосферу взаємної довіри та знайти оптимальні алгоритми виважених зовнішньополітичних рішень.

В'єтнамські аналітики вважають, що політика Китаю щодо В'єтнаму не є прозорою та відкритою. На їх думку, вона направлена на приховування або маскуванню своїх справжніх інтересів [16].

Усвідомлюючи нові реалії, в'єтнамські діячі у сфері зовнішньої політики практикують відносини своєї країни з Китаєм на основі різноманітних парадигм: реалізму, складної взаємозалежності, соціалістичного інтернаціоналізму та асиметрії.

Політичний реалізм вважається панівною парадигмою, а його головний принцип – «баланс сил» залишається визначальним фактором стратегії В'єтнаму. Проте необхідно зазначити, що помітно зросло і значення трьох інших парадигм, особливо це спостерігалось в різні періоди в'єтнамської історії.

Під час холодної війни соціалістичний інтернаціоналізм був важливою, якщо не домінуючою парадигмою зовнішньої політики СРВ. Закінчення епохи конфронтації між Заходом і Сходом стало для В'єтнаму точкою відліку парадигми взаємозалежності. Поява асиметричної парадигми пов'язана з витоками формування китайсько-в'єтнамських взаємовідносин. Асиметрія, починаючи з часів промодерну, завжди була невід'ємним атрибутом та ключовим елементом еволюції відносин між Китаєм і В'єтнамом [20].

В'єтнам, враховуючи силовий характер міжнародних відносин, прагне застосовувати одночасно найрізноманітніші комбінації і стратегії для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей, що передбачають не в останню чергу зменшення ролі китайського фактора в районі Південно-Китайського моря.

Особливо гостро на порядку денному у В'єтнамі стоїть питання розробки стратегії стримування Китаю, який намагається поступово переформатувати простір навколо своїх кордонів, насамперед у південному напрямку. Слід врахувати той факт, що В'єтнам цінує свою незалежність, яка була здобута дорогою ціною, а слідування у фарватері зовнішньополітичного курсу як КНР так і США – домінуючих центрів сили є загрозою його суверенітету. Згідно вкоріненому стереотипу, найбільш небезпечною вважається сусідня держава, яка володіє потужним військовим і промисловим потенціалом [10, с. 302].

В'єтнамський уряд, обираючи стратегію «обмеження», наполягає на дотриманні мирного врегулювання спірних питань шляхом переговорів і використання норм міжнародного права. Для В'єтнаму як слабкішої сторони такий підхід є ефективним інструментом розвитку відносин з Китаєм. В'єтнам, концентруючись на зміцненні двосторонніх торговельно-економічних відносин, намагається надати розбіжностям другорядного значення [16].

На думку професора Університету Джорджа Вашингтона Амітая Еціоні компроміс з Китаєм не повинен сприйматися як політика умиротворення або одностороння поступка. Це слід розглядати під кутом реалізації інтересів обох сторін, що сприяло б глобальній стабільності [12].

Фахівець у сфері міжнародних відносин Евелін Гох визначає обмеження, посиляючись на країни Південно-Східної Азії, як «ряд стратегій, спрямованих на запобігання ситуації, в якій держави не можуть обрати простіші альтернативи, такі як балансування, об'єднання з сильнішою державою або нейтральність» [13].

Дослідник Брок Тессман стверджує, що «існуючі випадки використання стратегії обмеження акцентують увагу на шляхах, завдяки яким держави другого рівня і малі держави намагаються уникнути надмірної залежності від однієї великої держави. Поняття обмеження використовується для осмислення прагнень багатьох держав Південно-Східної Азії обрати середній шлях у відносинах з Китаєм і США» [17].

Через небезпеку спільного кордону з Китаєм і відповідно геополітичну уразливість, В'єтнам намагається диверсифікувати свої відносини і поглибити партнерство з ключовими країнами, при цьому не створюючи серйозних підстав для дратування Китаю.

В'єтнамська дипломатія в ХХІ ст. здійснила чималий прорив у напрямку налагодження стратегічного співробітництва з впливовими державами Протягом 2000–2013 рр. В'єтнаму вдалось встановити стратегічне партнерство з Росією (2001), Японією (2006), Південною Кореєю (2009), Іспанією (2009), Великобританією (2010), Німеччиною (2011), і Італією, Францією, Сінгапуром, Індонезією і Таїландом (2013). У 2013 р. реальна ефективність політичної діяльності офіційного Ханоя проявилась у встановленні повноцінних партнерських відносинах з Австралією і США [16].

Зовнішньополітичний курс В'єтнаму на зближення зі США, продиктований його національними інтересами, має на меті відновлення рівноваги в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Налагодження тісних і приязних відносин з Вашингтоном на думку в'єтнамського керівництва спроможне створити протизвагу лідерським амбіціям Китаю в Південно-Китайському морі.

В'єтнамсько-американські відносини отримали потужний імпульс розвитку після того як в липні 2013 року з офіційним візитом США відвідав президент В'єтнаму Чіонг Тан Шанг. Встановлення у 2013 р. рамок всебічного партнерства створило не тільки важіль для розвитку структур двостороннього співробітництва а й стало прямим свідченням здатності В'єтнаму балансувати на лінії між двома глобальними центрами сили – США і Китаєм. [16].

Однак, зміцнення контактів В'єтнаму зі США, не є свідченням ігнорування Ханоем співпраці з іншими впливовими суб'єктами міжнародних відносин. В'єтнам тим самим прагне в системі геополітичних координат досягнути більш збалансованої позиції.

Загалом в'єтнамська стратегія обмеження складається з декількох основних компонентів: економічний прагматизм, тобто поглиблення двосторонньої економічної співпраці; розширення і поглиблення різних двосторонніх механізмів для встановлення взаємної довіри і розвитку співпраці; жорстке балансування, тобто проведення військової модернізації, з метою утримання Китаю від агресивних дій; м'яке балансування, що передбачає заохочення участі в багатосторонніх інституціях і поглиблення відносин з великими державами [16].

Отже, на тлі мінливої міжнародної ситуації Ханой вимушений вдаватися до політики лавірування між основними світовими полюсами сили. Щоправда при будь-якому варіанті існує висока ймовірність стати жертвою глобальної політики.

Спроби В'єтнаму отримати перевагу за рахунок балансування між двома потугами спроможні викликати напруження у відносинах з ними та руйнацію позитивних ефектів протилежно спрямованих векторів зовнішньої політики.

По відношенню до Китаю у В'єтнамі за останні 2 тис. років склалася певна історична закономірність. Уроки в'єтнамської історії свідчать, що стабілізація і економічний підйом Китаю завжди становили загрозу національній безпеці В'єтнаму, що активує стратегему «дружити з дальнім, щоб протистояти ближньому». Цим і

пояснюється прагнення Ханоя співпрацювати з США, що підвищує шанси Вашингтона у боротьбі за вплив в регіоні. Цілком ймовірно, що продумане використання фактора В'єтнаму може кардинально вплинути на дії КНР в південному напрямку [10, с. 302].

В'єтнаму, який володіє обмеженим потенціалом для конфронтації з Китаєм, цілком проблематично збалансувати відносини з ним, заручившись навіть підтримкою США, відносини з якими успішно розвиваються, попри всі труднощі і ускладнення. Але динаміка і масштаб співпраці між В'єтнамом і США мають певні обмеження. В'єтнам щоб не потрапити в стан залежності від США і уникнути напруженості у відносинах з Китаєм змушений проводити дуже складну політику балансування між двома глобальними потугами.

В'єтнам і Китай не розглядають нормалізацію відносин з 1991 р. як повернення до стратегічного союзу 1950–1975 рр. Нормалізація відносин лише підвела ризику під десятиліттям ворожості, яке фактично не принесло жодній зі сторін позитивних результатів. Нормалізація китайсько-в'єтнамських відносин з 1991 р стала новою ерою мирних, але не близьких взаємин. З 1999 р. ці відносини, перевищивши очікування, перейшли від фази обережної нормалізації до фази більш інтегрованих форм співпраці, що створило умови для формування надійних і довгострокових стосунків.

Китай і В'єтнам розглядають сформовані між ними відносини з різних позицій. Кожна сторона, володіючи власним набором правил взаємодії, інтерпретує поведінку іншої з погляду своєї стратегії. В результаті це викликає не тільки подив з боку обох сторін, а й породжує критичну думку і недовіру один до одного. Незважаючи на це з 1999 року обидві сторони все ж були впевнені в тому, що активізація відносин, розширення рамок співпраці надмірно вигідна обом [24, с. 8].

Держави-сусіди – Китай і В'єтнам безсумнівно мають ряд причин для невдоволення один одним, які можуть стати серйозною перешкодою на шляху мирного врегулювання територіальних проблем і встановлення загальних аксіологічних установок.

У періоди ворожості Китай прагнув вирішити територіальні розбіжності на свою користь з позиції сили. Але Китай переоцінивши свої можливості, не зумів нав'язати В'єтнаму відносини домінування та підпорядкованості.

В'єтнам зазвичай не розглядається у свідомості Китаю як головна загроза або головна небезпека. Однак на даний момент В'єтнам чи не єдина країна в АСЕАН, зі збройними силами та позицією якої Китай змушений рахуватися [24, с. 9].

В силу свого унікального географічного положення В'єтнам становить чималий геополітичний інтерес для Китаю, який прагне реалізувати геоекономічну ініціативу «Один пояс – один шлях». В дипломатичній архітектоніці Китаю відносини з В'єтнамом займають особливе місце, оскільки він залишається одним із провідних членів АСЕАН, важливим ринком сбуту китайської продукції, а також однією з країн, яка здійснює чималий вплив на район Південно-Китайського моря.

З огляду на це Китай прагне утримати В'єтнам в орбіті своєї політики і посилити свій вплив в басейні Південно-Китайського моря. Щоб реалізувати ці суперечливі цілі Китаю необхідно щодо В'єтнаму проводити виважену і обережну політику, яка могла б запобігти ескалації конфлікту.

Як переконливо свідчить історична практика В'єтнам можна сприймати як в якості країни не позбавленої власної політичної волі, так і в якості своєї регіональної противаги. У регіональному геополітичному балансі сил В'єтнам відіграє помітну роль, яку набуває в якості певної проекції глобальних інтересів.

В'єтнам досягає великого значення в очах Китаю тільки тоді, коли це пов'язано з глобальними загрозами та викликами. У цілому Китай розглядає В'єтнам як незначного гравця міжнародних відносин. В'єтнам прагне переконати Китай в протилежному і змусити його рахуватися з ним. Він залишається незначною загадкою для азійського велетня – Китаю, який часто пояснюється з ним в односторонньому порядку,

посилаючись на мінливість в'єтнамського характеру. Ханой розглядає Китай як країну, яка здатна використовувати в тій чи іншій мірі маніпулятивний вплив на В'єтнам.

В'єтнамське керівництво сприймає Китай у якості потужного північного гіганта, від політичної волі якого значною мірою залежить фатальне прийняття рішення про війну. В'єтнам потребує миру з Китаєм більше, ніж Китай потребує миру з ним, але якщо він задовольнить територіальні домагання Китаю він втратить свою національну сутність і пониження статусу на міжнародній арені.

В'єтнам, прагнучи миру з Китаєм, з тривогою сприймає безконтрольний контакт з ним, і рішучі дії В'єтнаму на будь-який загрозливий жест з боку Китаю, можуть похитнути геополітичні інтереси В'єтнаму і поставити під сумнів його суверенітет [24, с. 9].

Силова асиметрія, географічна близькість та непросте історичне минуле змушують В'єтнам бути чутливим до будь-яких змін китайської зовнішньої політики, навіть незначних.

Підхід В'єтнаму до Китаю формується завдяки складному поєднанню геополітичних, економічних, історичних та культурних чинників, які складаються в глибоку амбівалентність щодо швидко зростаючої потуги Китаю. Незважаючи на цю складність, в'єтнамська політика стосовно Китаю протягом останніх двох десятиліть була детермінована в основному прагматичними міркуваннями, що призвело до поступового зближення між державами і поглиблення двосторонніх відносин

Компромісна політика в'єтнамського керівництва щодо Китаю направлена на прийняття конструктивних рішень, що мають віддзеркалювати політичний прагматизм В'єтнаму.

В'єтнамські стратегії обмеження і компромісу є основою зовнішньої політики В'єтнаму. Ці обережні ненаступальні стратегії коригуються відповідно до дій Китаю. Масштаб змін може варіюватися в залежності від того, наскільки В'єтнам є вразливим для будь-якого впливу з боку Китаю [16].

Цілком очевидно, що В'єтнам беручи за основу цивілізаційні інструменти розв'язання протиріч, волів би уникнути збройного зіткнення з Китаєм, військові можливості якого переважають в'єтнамські в рази.

Висновки. Отже, динаміка розвитку асиметричних відносин між Китаєм і В'єтнамом свідчить, що в умовах турбулентності зовнішнього середовища вектори еволюції взаємодії між ними далекі від однозначного визначення.

Незважаючи на певні досягнення у сфері розбудови відносин, Пекін і Ханой ще не готові вивести свої взаємини на якісно новий рівень. Даються взнаки не лише історичні образи а й наростання елементів конфліктності в еволюції проблеми Південно-Китайського моря. Тому в нинішній час відносини між країнами можна трактувати як холодно-нейтральні.

Напруженість у відносинах між сторонами, зумовлена фрустраціями і суперечностями, породжує антагонізм, невдоволення, піддаючи світ небезпеці. Не вирішена проблема може послужити тестом на випробування сили, якщо суперники не переформулюють свої вимоги по відношенню один до одного.

За останні роки політика В'єтнаму щодо Китаю не зазнала радикальних змін. В'єтнам, який прагне до більш адекватного наближення до реальності і надалі дотримується багатовекторної політики. Але зростання військово-силового аспекту конфліктності між В'єтнамом і Китаєм вимагає від в'єтнамської сторони негайного осмислення шляхів запобігання конфлікту і розв'язання усього комплексу протиріч без силового впливу.

Стрімкий темп і фундаментальний характер геополітичних трансформацій створюють для Китаю і В'єтнаму, поряд із серйозними викликами і ризиками, одночасно і нові горизонти можливостей.

Попри розрив у системі цінностей і національних інтересів, посилення протиріч на полі розбіжностей, китайсько-в'єтнамські відносини динамічно розвиваються і еволюціонують і їх співпраця певною мірою ґрунтується на пошуку компромісів, спільних точок дотику позицій та взаємоприйнятних рішень.

Список використаних джерел

1. Канаев Е. А. Проблема Южно-Китайского моря: Новые категории анализа / Е. А. Канаев // Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития. – 2017. – № 35. – С. 32–44.
2. Колотов В. Н. Восточноазиатская дуга нестабильности и геополитическое измерение территориальных споров в Южно-Китайском море / В. Н. Колотов // Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития. – 2013. – № 21. – С. 23–35.
3. Колотов В. Н. Основные проблемы региональной безопасности на южном фланге восточноазиатской дуги нестабильности в 2015 г. / В. Н. Колотов // Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития. – 2015. – № 27. – С. 23–32.
4. Локшин Г. М. Вьетнамо-китайские отношения: Тирания географии и здравый смысл / Г. М. Локшин // Юго-Восточная Азия: Актуальные проблемы развития. – 2013. – № 21. – С. 77–100.
5. Локшин Г. М. Южно-Китайское море: трудный поиск согласия / Г. М. Локшин // М.: ИДВ РАН, 2013. – 239 с.
6. Локшин Г. М. Обострение кризиса в Южно-Китайском море в 2014 году / Г. М. Локшин // Вьетнамские исследования. Выпуск 5. Национальные интересы и традиции Вьетнама. – М.: ИДВ РАН, 2015. – С. 97–119.
7. Мосяков Д. В. Конфликт в Южно-Китайском море и возможные пути его разрешения / Д. В. Мосяков // Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития. – 2013. – № 21. – С. 16–22.
8. Мосяков Д. В. События в Южно-Китайском море как угроза региональной стабильности и безопасности / Д. В. Мосяков // Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития. – 2018. – Том I., № 2 (39) – С. 5–12.
9. Мурашѐва Г. Ф. Курс КНР в ЮВА и Южно-Китайском море: дань традиции или ответ на вызовы времени? / Г. Ф. Мурашѐва // Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития. – Вып. XVIII. – М.: ИВ РАН, 2012. – С. 26–56.
10. Основные тенденции политического и экономического развития стран современной Азии и Африки. Коллективная монография. /Отв. ред. В. Н. Колотов. – СПб.: СПбГУ, Восточный факультет; Изд-во «Студия НП-Принт», 2011. – 368 с.
11. Цветов А. Любовь и ненависть в отношениях Вьетнама и Китая. – 2016. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://lenta.ru/articles/2016/08/15/complicated_relations/
12. Etzioni Amitai. Accommodating China / Amitai Etzioni // Survival. – 2013. – Vol. 55, No. 2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.researchgate.net/publication/263063214_Accommodating_China
13. Foot Rosemary. Chinese Strategies in a US-hegemonic Global Order: Accommodating and Hedging / Rosemary Foot // International Affairs. – 2006. – Volume 82, No. 1, January. – P. 77–94.
14. Fravel Taylor. Strong Borders, Secure Nation: Cooperation and Conflict in China's Territorial Disputes / Taylor Fravel // Princeton University Press. – 2008. – 408 p.
15. Kissinger H. China: Containment Won't Work / H. Kissinger // The Washington Post. – June 13, 2005.

16. Nguyen Thanh Trung. Accommodate the Dragon: Vietnam's Enduring Asymmetric Entanglements with China. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://aacs.cuny.cuny.edu/2014conference/Papers/Nguyen%20Trung.pdf>
17. Tessman Brocke. System Structure and State Strategy: Adding Hedging to the Menu / Brocke Tessman // Security Studies. – 2012. – Vol. 21, No. 2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09636412.2012.679203>
18. Thayer, Carlyle A. Chinese Assertiveness in the South China Sea and Southeast Asian Responses / Thayer, A. Carlyle // Journal of Current Southeast Asian Affairs. – 2011. – No 2. – P. 77–104.
19. Thayer Carlyle A. The Tyranny of Geography: Vietnamese Strategies to Constrain China in the South China Sea / Carlyle A. Thayer // Contemporary Southeast Asia. – 2011. – Vol. 33, No. 3, December. – P. 348–369.
20. Vuving Alexander. Strategy and Evolution of Vietnam's China Policy: A Changing Mixture of Pathways / Alexander Vuving // Asian Survey. – 2006. – Vol. 46, No. 6, November/December. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1695196
21. Womack B. How size matters: The United States, China and asymmetry / Brantly Womack // Journal of Strategic Studies. – 2001. – Volume 24, Issue 4. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.people.virginia.edu/~bw9c/Publications/ArticlesandChapters/2001a.pdf
22. Womack B. Asymmetry and Systemic Misperception: China, Vietnam and Cambodia during the 1970s asymmetry / Brantly Womack // The Journal of Strategic Studies. – 2003. – Vol. 26, No. 2, June. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402390412331302995>
23. Womack B. Asymmetry Theory and China's Concept of Multipolarity / Brantly Womack // Journal of Contemporary China. – 2004. – 13(39), May. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://pdfs.semanticscholar.org/ed61/fecb11d32e3eda43377b76c31d4799483056.pdf>
24. Womack B. China and Vietnam: the Politics of Asymmetry / Brantly Womack // New York: Cambridge University Press, 2006. – 281 p.
25. Womack B. Vietnam and China in an Era of Economic Uncertainty / Brantly Womack // The Asia-Pacific Journal. – 2009. – Vol. 7, Issue 36, No. 2, September. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://apjif.org/site/view/3214>.
26. Womack B. Asymmetry and China's Tributary System / Brantly Womack // Oxford Journals Social Sciences Chinese Journal of International Politics. – 2012. – Vol. 5, Issue 1, March. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://academic.oup.com/cjip/article/5/1/37/343602>.

References

1. Kanaev E. A. (2017) 'Problema Yuzhno-Kitayskogo morya: Novye kategorii analiza' [The South China Sea Problem: New Analysis Categories], Yugo-Vostochnaya Aziya: aktual'nye problemy razvitiya 35: 32–44.
2. Kolotov V. N. (2013) 'Vostochnoaziatskaya duga nestabil'nosti i geopoliticheskoe izmerenie territorial'nyh sporov v Yuzhno-Kitayskom more' [East Asian arc of instability and geopolitical dimension of territorial disputes in the South China Sea], Yugo-Vostochnaya Aziya: aktual'nye problemy razvitiya 21: 23–35.
3. Kolotov V. N. (2015) 'Osnovnye problemy regional'noy bezopasnosti na yuzhnom flange vostochnoaziatskoy dugi nestabil'nosti v 2015 g.' [The general problems of regional security in the South flank of the East Asian arc of instability in 2015], Yugo-Vostochnaya Aziya: aktual'nye problemy razvitiya 27: 23–32.

4. *Lokshin G. M.* (2013) 'V'etnamo-kitayskie otnosheniya: Tiraniya geografii i zdravyy smysl' [Vietnamese-Chinese Relations: Tyranny of Geography and Common Sense], Yugo-Vostochnaya Aziya: Aktual'nye problemy razvitiya 21: 77–100.
5. *Lokshin G. M.* (2013) 'Yuzhno-Kitayskoe more: trudnyy poisk soglasiya' [South China Sea: a difficult search for agreement], M.: IDV RAN: 239 s.
6. *Lokshin G. M.* (2015) 'Obostrenie krizisa v Yuzhno-Kitayskom more v 2014 godu' [The aggravation of the crisis in the South China Sea in 2014], V'etnamskie issledovaniya. Vypusk 5. Nacional'nye interesy i tradicii V'etnama, M.: IDV RAN: 97–119.
7. *Mosyakov D. V.* (2013) 'Konflikt v Yuzhno-Kitayskom more i vozmozhnye puti ego razresheniya' [The Conflict in the South China Sea and Possible Ways to Resolve It], Yugo-Vostochnaya Aziya: aktual'nye problemy razvitiya 21: 16–22.
8. *Mosyakov D. V.* (2018) 'Sobytiya v Yuzhno-Kitajskom more kak ugroza regional'noj stabil'nosti i bezopasnosti' [Developments in the south China Sea as a threat to regional stability and security], Yugo-Vostochnaya Aziya: aktual'nye problemy razvitiya Tom I., 2 (39): 5–12.
9. *Murashyova G. F.* (2012) 'Kurs KNR v YUVA i Yuzhno-Kitajskom more: dan' tradicii ili otvet na vyzovy vremeni?' [China's course in Southeast Asia and the South China Sea: a tribute to tradition or a response to the challenges of time], Yugo-Vostochnaya Aziya: aktual'nye problemy razvitiya. Vyp. XVIII, M.: IV RAN: 26–56.
10. 'Osnovnye tendencii politicheskogo i ehkonomicheskogo razvitiya stran sovremennoj Azii i Afriki' (2011) [The main trends in the political and economic development of countries in modern Asia and Africa], Kollektivnaya monografiya. Otv. red. V. N. Kolotov. SPb.: SPbGU, Vostochnyj fakul'tet; Izd-vo «Studiya NP-Print»: 368 s.
11. *Cvetov A.* (2016) 'Lyubov' i nenavist' v otnosheniyah V'etnama i Kitaya' [Love and Hate in Vietnam and China Relations]. Available at: <https://lenta.ru/articles/2016/08/15/complicated_relations/>
12. *Etzioni Amitai.* (2013) 'Accommodating China', Survival, Vol. 55, No. 2. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/263063214_Accommodating_China>
13. *Foot Rosemary.* (2006) 'Chinese Strategies in a US-hegemonic Global Order: Accommodating and Hedging', International Affairs, Vol. 82, No. 1, P. 77–94.
14. *Fravel Taylor.* (2008) 'Strong Borders, Secure Nation: Cooperation and Conflict in China's Territorial Disputes', Princeton University Press, 408 p.
15. *Kissinger H.* (2005) 'China: Containment Won't Work', The Washington Post, June 13.
16. *Nguyen Thanh Trung.* Accommodate the Dragon: Vietnam's Enduring Asymmetric Entanglements with China. Available at: <<https://aacs.cuny.cuny.edu/2014conference/Papers/Nguyen%20Trung.pdf>>
17. *Tessman Brocke* (2012) 'System Structure and State Strategy: Adding Hedging to the Menu', Security Studies, Vol. 21, No. 2. Available at: <<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09636412.2012.679203>>
18. *Thayer Carlyle A.* (2011) 'Chinese Assertiveness in the South China Sea and Southeast Asian Responses', Journal of Current Southeast Asian Affairs, No 2, P. 77–104.
19. *Thayer Carlyle A.* (2011) 'The Tyranny of Geography: Vietnamese Strategies to Constrain China in the South China Sea', Contemporary Southeast Asiam, Vol. 33, No. 3, December, P. 348–369.
20. *Vuving Alexander* (2006) 'Strategy and Evolution of Vietnam's China Policy: A Changing Mixture of Pathways', Asian Survey, Vol. 46, No. 6, November/December. Available at: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1695196>
21. *Womack B.* (2001) 'How size matters: The United States, China and asymmetry', Journal of Strategic Studies, Volume 24, Issue 4. Available at: <<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402390108437858>>
22. *Womack B.* (2003) 'Asymmetry and Systemic Misperception: China, Vietnam and

- Cambodia during the 1970s', *The Journal of Strategic Studies*, Vol. 26, No.2. Available at: <<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402390412331302995>>
23. *Womack B.* (2004) 'Asymmetry Theory and China's Concept of Multipolarity', *Journal of Contemporary China*, 13(39), May. Available at: <<https://pdfs.semanticscholar.org/ed61/fecb11d32e3eda43377b76c31d4799483056.pdf>>
24. *Womack B.* (2006) 'China and Vietnam: the Politics of Asymmetry', New York: Cambridge University Press, 281 p.
25. *Womack B.* (2009) 'Vietnam and China in an Era of Economic Uncertainty', *The Asia-Pacific Journal*, Vol. 7, Issue 36, No. 2, September. Available at: <<https://apjif.org/site/view/3214>>
26. *Womack B.* (2012) 'Asymmetry and China's Tributary System', *Oxford Journals Social Sciences Chinese Journal of International Politics*, Vol. 5, Issue 1. Available at: <https://academic.oup.com/cjip/article/5/1/37/343602>.

УДК 327:913](470+571)

РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ В УМОВАХ БАГАТОПОЛЯРНОГО ТРАНЗИТУ

RUSSIAN FEDERATION IN THE CONDITIONS OF MULTIPOLAR TRANSIT

РОССИЙСКАЯ ФЕДЕРАЦИЯ В УСЛОВИЯХ МНОГОПОЛЯРНОГО ТРАНЗИТА

Кондратенко О. Ю.

Кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: olegva@ukr.net

Kondratenko O. Yu.

Ph.D. (historical sciences), Associate Professor, Senior Research Fellow of the Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: olegva@ukr.net

Кондратенко О. Ю.

Кандидат исторических наук, доцент, старший научный сотрудник Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. E-mail: olegva@ukr.net

Анотація. *Окреслено стан формування нової системи світового порядку та міжнародних відносин. З'ясовано, що відбувається перехід від постбіполярного до багатопольярного світоустрою. Наразі ж світ перебуває у стані транзитивного або транзитивного порядку, оскільки стара світ-система, що оформилася після завершення холодної війни відійшла в минуле, тоді як нова парадигма світоустрою є предметом невизначеності. США поступово відходять від своєї ролі світового лідера намагаючись зосередитися на внутрішніх проблемах. Серед нових центрів сили традиційно виділяють Китай, який дедалі нарощує свій вплив шляхом розширення економічної присутності в різних регіонах через інвестиції у виробничі та інфраструктурні проекти. Російська Федерація змушена домагатися компромісу від Заходу в сенсі визнання ним російської сфери стратегічних інтересів на регіональному та частково глобальному рівні з метою утвердження статусу одного із центрів впливу, зіставного за своєю могутністю із США та Китаєм. З'ясовано, що наявні в Росії ресурси не слугують повноцінним геополітичним підґрунтям для проектування глобального впливу. Саме тому РФ вдається до агресії та дестабілізації транзитивного світового порядку з метою підтримки керованого хаосу на різних напрямках.*

Ключові слова: *світовий порядок, світ-система, сфери впливу, Російська Федерація, зовнішня політика, геополітика, агресія.*

Abstract. *The state of formation of a new system of world order and international relations is outlined. It was found out that there is a transition from post-bipolar to multipolar world order. At the moment, the world is in a state of transit or transitive order, since the old world-system, which took shape after the end of the Cold War, went back to the past, while the new paradigm of the world order is the subject of uncertainty. The new world order, whose outline is more and more clearly distinguished by a distortion, is to be understood rather as a global mess that is a hallmark of the present stage of globalization. Under these circumstances, large, medium and small states are trying to find their place in the future of a multipolar world, which, according to the forecasts of most experts, will be multipolar. The United States is gradually moving away from its role as a world leader trying to focus on*

domestic issues. Among the new centers of power are traditionally China, which is increasingly expanding its influence by expanding its economic presence in different regions through investments in industrial and infrastructure projects. The Russian Federation is compelled to seek a compromise from the West in the sense of recognizing its Russian sphere of strategic interests at the regional and partly global level in order to affirm the status of one of the centers of influence comparable in its power with the USA and China. A major geostrategic task for Russia is the return of the world to the realities of the twentieth century, or during the rhetoric of classical realism, which prevailed such categories as "zones of influence", "buffer zones", "balance of power", "balance of interests". It has been found that the resources available in Russia do not serve as a full-fledged geopolitical basis for designing global influence. That is why the Russian Federation has resorted to aggression and destabilization of the transitive world order in order to support controlled chaos in different directions.

Key words: *world order, world system, sphere of influence, Russian Federation, foreign policy, geopolitics, aggression.*

Аннотация. *Определено состояние формирования новой системы мирового порядка и международных отношений. Выяснено, что происходит переход от постбиполярного к многополярному мироустройству. Теперь же мир находится в состоянии транзита или транзитивного порядка, поскольку старая мир-система, оформившаяся после завершения холодной войны, отошла в прошлое, тогда как новая парадигма мироустройства является предметом неопределенности. США постепенно отходят от своей роли мирового лидера пытаясь сосредоточиться на внутренних проблемах. Среди новых центров силы традиционно выделяют Китай, который все больше наращивает свое влияние путем расширения экономического присутствия в различных регионах через инвестиции в производственные и инфраструктурные проекты. Российская Федерация вынуждена добиваться компромисса от Запада в плане признания им российской сферы стратегических интересов на региональном и частично глобальном уровне с целью утверждения статуса одного из центров влияния, сопоставимого по своей мощи с США и Китаем. Выяснено, что имеющиеся в России ресурсы не служат полноценной геополитической основой для проектирования глобального влияния. Именно поэтому РФ прибегает к агрессии и дестабилизации транзитивного мирового порядка с целью поддержки управляемого хаоса на разных направлениях.*

Ключевые слова: *мировой порядок, мир-система, сферы влияния, Российская Федерация, внешняя политика, геополитика, агрессия.*

Постановка проблеми. В умовах сучасних регіональних та глобальних турбуленцій все частіше постає питання необхідності наукового аналізу сутності, стану та перспектив розвитку світового порядку й визначення місця в ньому ключових геополітичних акторів та центрів сили. Трансформація геополітичної картини світу змушує наукову громадськість замислитися над низкою факторів та причин глобальної турбулентності, що захопила всіх без винятку акторів сучасних міжнародних відносин. З великою долею впевненості можна твердити, що ключове місце у світовій політиці належить саме міжнародним організаціям (урядовим та неурядовим) та великим державам, суверенна поведінка яких значною мірою визначає динамічну сутність як регіональних, так і глобальних політико-економічних та безпекових процесів. Нинішня картина транзитивного світу, який постав із завершенням холодної війни та колапсу Ялтинсько-Потсдамської системи, свідчить передусім про його фінальну стадію, однак досі невідомо, якою буде постмодерна світ-система, що змінить перехідний світопорядок. Наразі прогнозується безліч варіантів майбутнього світоустрою – від півтораполярного, уніполярного та нового двополюсного до глобального

багатополюсного концерту, базованого на балансі сил світових геополітичних центрів. При цьому зрозумілим стає те, що новий світовий порядок, за всіма параметрами, навряд чи відрізнятиметься стабільністю та стане константнішим порівняно з періодом холодної війни та похолодного миру. До того ж, нинішня поведінка великих держав *a-priori* суперечить їх головному обов'язку – бути гарантами міжнародної стабільності та сталого політико-економічного розвитку. Весь геополітичний простір таким чином дедалі більше перетворюється на гігантську «лабораторію», на базі якої великі держави проводять свої часто антисоціальні експерименти та змагання з переналаштування світу відповідно до своїх стратегічних інтересів.

Мета статті – висвітлення ролі й місця Російської Федерації у формуванні нового світового порядку, а також дестабілізації транзитивної світ-системи.

Аналіз основних досліджень та публікацій. По мірі активізації гібридної агресії Російської Федерації на різних напрямках та рівнях зростала й наукова увага наукової спільноти до цієї проблеми як українських, так і зарубіжних науковців. Серед робіт, що стосуються проблематики Росії й напрямків її геостратегії на пострадянському просторі, варто назвати праці О. Волошина [2], Р. Гарата [3], А. Гольцова [5], Р. Жангожі [12], Г. Зеленько [13], І. Мельничука [21], Л. Чекаленко [32] тощо. Питанням безпеки, реакції Заходу щодо російської агресивної політики на різних рівнях, присвятили свою наукову увагу такі українські науковці, як О. Алексейченко [1], С. Гвоздков [4], В. Горбулін [6], М. Дорошко [10], Д. Дубов [11], О. Кондратенко [33], Б. Левик [19], М. Ожеван [22], Б. Парахонський [23], М. Розумний [25] тощо. Серед публікаційного загалу варто виділити новаторське монографічне дослідження І. Хижняка [31] у якому автор спираючись на праці українських та зарубіжних дослідників, прагне дати комплексний системно-історичний аналіз запропонованого ним дискурсу нового феномену, що з'явився на теренах країн пострадянського простору і сформульований як субрегіональне, підсистемне утворення "*omnes et singulos*" (разом і окремо). В цілому тематика, що нами розглядається знайшла відображення у безлічі наукових розвідок, утім наразі не зайвим буде комплексне аналітичне прочитання поведінки РФ в умовах багатополлярного транзиту.

Виклад основного матеріалу. Дедалі розгортається дискурс в наукових і експертних колах відносно статусу РФ на міжнародній арені. Варто зробити екскурсивний відступ задля короткої характеристики розкладу геополітичних сил на міжнародній арені. У разі, якщо говорити про геостратегічний баланс на міжнародній арені, зазначимо, що згідно з лівовою часткою сучасних прогнозів, США дедалі більше втрачатимуть роль гаранта міжнародної безпеки та модератора ліберально-демократичних цінностей у світі. Свідченням зниження геополітичних можливостей найпотужнішої держави світу є невдалі спроби Білого дому забезпечити перемогу ліберально-демократичних цінностей шляхом зміни правлячих режимів в Афганістані, Іраку, Єгипті, Лівії, де нині домінує політико-економічна деструкція. До того ж, за зазначеними державами остаточно закріпилася репутація *failed state* та поширювачів міжнародного тероризму, екстремізму, нелегальної міграції, наркоторгівлі тощо. Тож, стратегія США, спрямована на подолання негативних явищ через насадження лояльних урядів, не виправдала сподівань Вашингтона. Насторогу нині викликає дедалі жорсткіше зіткнення геостратегічних інтересів великих держав у різних регіонах на тлі прискорення трансформації транзитивної світ-системи.

Тим часом претензії на світову першість у новій світ-системі висуватиме Китай, який уже фактично набув ролі гегемона в більшій частині Східної півкулі та прагне потіснити позиції США в АТР і на пострадянському просторі, насамперед шляхом реалізації інфраструктурних мегапроектів на кшталт «Економічного поясу нового Шовкового шляху» (більш відомого як «Один пояс, один шлях»), а також інвестицій в енергосектор центральноазіатських держав. Нагадаємо, що новий китайський торговельно-інфраструктурний проект зі створення спільної осі «Захід – Євразія»

реалізується під гаслом «Один пояс, один шлях». Ініціатива «Один пояс, один шлях», яка охоплює також проекти «Економічний пояс Великого Шовкового шляху» та «Морський Шовковий шлях XXI ст.», покликана забезпечити створення трансконтинентального торговельно-економічного простору шляхом сприяння руху вантажів і пасажирів із Китаю до ЄС сухопутними та морськими коридорами. Разом із тим, завдяки використанню цього маршруту Китай також розробляє стратегію постачання своїх товарів до Африки.

Водночас поліполярний світ, за який, зокрема, поряд із Росією виступають такі потужні держави як Китай та Індія, навряд чи забезпечить підтримку міжнародної стабільності та безпеки. Більше того, модель багатопольярного світоустрою може спровокувати черговий (нехай і «гібридний») світовий конфлікт, за умов порушення хиткого балансу великих держав чи можливих коаліцій. Тут варто згадати, що саме порушення балансу сил у Європі за часів існування Вестфальської, Віденської та Версальсько-Вашингтонської міжнародних систем призвело до масштабних конфліктів – два з яких були глобальними. Таким чином, масштабні збройні протистояння та світові війни, як відомо, завжди передували зміні світового порядку. Отож, новий світовий порядок, контури якого дедалі чіткіше вирізняються деструктивом, з огляду на теорію хаосу, варто розуміти радше як світовий безлад, що є характерною рисою сучасного етапу глобалізації та проникає у повсякденне життя та свідомість сучасного індивіда.

За нинішніх геополітичних обставин, цілковито відкидаючи політичний ідеалізм, керуючись постулатами *Geopolitic/Realpolitik* XIX ст. та порушуючи при цьому ключові норми міжнародного права, Російська Федерація ставить стратегічні переваги та поле для геополітичного маневру вище за будь-які морально-етичні правила поведінки держав на світовій арені. У такій ситуації конфлікти є неминучими, тим паче, коли пріоритет надається жорсткій силі на тлі цинічного ставлення до мотивів та інтересів інших держав [17]. Не варто розраховувати на те, що Росія, яка сама обирає як ворогів, так і союзників, змириться найближчим часом із поразкою в холодній війні, а тому питання власних геостратегічних інтересів буде дедалі гучніше лунати з вуст її керманічів. Потенційний великий конфлікт Росії із Заходом за всіма ознаками не буде схожим на півстолітнє американсько-радянське ідеологічне протистояння, а однією з його причин, напевне, стане чергове повторення віковичного російського питання: «якщо Росія – єдина національна держава, де лежать її кордони і які відносини повинні бути з її сусідами» [29]?

Росія, як відомо, не визнала системи міжнародної безпеки, що склалася після завершення холодної війни. За умов формування нового світоустрою Російській Федерації дедалі важче обирати систему коаліцій і союзів, завдяки яким вона змогла би відігравати свою традиційну роль потужного геополітичного актора. Зважаючи на це, Росія на певних напрямках змушена домагатися компромісу від Заходу в сенсі визнання ним російської сфери стратегічних інтересів на регіональному та частково глобальному рівні з метою утвердження статусу одного із центрів впливу, зіставного за своєю могутністю із США та Китаєм. Надважливим геостратегічним завданням для Росії є повернення світу до реалій XX ст., або в період риторики класичного реалізму, у якій превалювали такі категорії як «зони впливу», «буферні зони», «баланс сил», «баланс інтересів» тощо [9]. Росія намагається постійно спекулювати на тому, що на її природні ресурси зазіхають США, які нібито прощтовхують ідею їх приналежності всьому світу. Зокрема, акцентують на явно вирваному з контексту вислові колишнього держсекретаря США К. Райс, яка у 2006 р. заявила про несправедливість того, що «...такою землею як Сибір володіє лише одна країна, а така невелика кількість людей бездарно розпоряджається такою територією» [16].

Російська агресія проти Молдови, Грузії та України викликана неприйнятністю для РФ зовнішньополітичного курсу цих держав, що спрямований на зближення з

європейськими та євроатлантичними структурами. З метою тиску на прозахідно налаштовані пострадянські країни Росія вдалася до збройної агресії з подальшим «заморожуванням» конфліктів та створенням на їх суверенних територіях квазидержавних утворень на кшталт ПМР, Абхазії, Південної Осетії тощо. Водночас такими діями вона домагається перетворення названих держав на «сіру» буферну зону безпеки між нею та ЄС і НАТО.

Російська Федерація прагне поширення свого силового впливу й за межами пострадянського простору. Так, через участь у сирійському конфлікті на боці авторитарного режиму Б. Асада, РФ демонструє свою роль глобальної держави, здатної поряд із США впливати на ключові проблеми міжнародної безпеки. Задля посилення своєї глобальної присутності Росія вдається до використання цілого набору новітніх інструментів, як от: пропаганда та дезінформація світової громадськості через соціальні мережі, російські та лояльні до неї ЗМІ з метою «м'якого» примусу світової громадськості до прийняття російської точки зору; підтримка проросійських та націоналістичних політичних сил у країнах Євросоюзу; втручання у виборчі кампанії пострадянських країн, а також країн ЄС і США, зокрема й шляхом кібератак; координація власних геостратегічних інтересів з країнами Азії, Африки та Латинської Америки – передусім з тими, що перебували у сфері геополітичного впливу СРСР та наразі проявляють політичні симпатії до РФ, а також не сприймають політики глобального лідерства США.

З огляду на вищезазначене, В. Путін намагається проштовхувати власне бачення майбутнього світу через встановлення нової біполярності у такому собі форматі «Ялта-2». Відповідно до цієї бажаної Москві моделі, провідні позиції на міжнародній арені, у середньотерміновій перспективі, мають зайняти лише два геополітичні суб'єкти – Російська Федерація та США, як такі, що зберігають досвід забезпечення балансу двополюсності та зможуть тим самим визначати сфери впливу і стабільність нового світоустрою. У такій зовнішньополітичній позиції РФ мабуть найбільше виявляється суперечливість її геостратегії та геополітики, оскільки, з одного боку, Росія активно підтримує побудову багатопольярного світу, а з іншого (зважаючи на події останніх років) – домагається відродження біполярності через спробу домовитися із США щодо розподілу сфер впливу в Європі, а в перспективі й у світі. Одним із головних завдань для Росії в контексті глобальної геостратегії – є спроба довести США неспроможність реалізації моделі однополюсності в сучасній системі геополітичних координат.

Щодо США Росія прагне підтримувати ізоляціоністські тенденції, вітати обмеження геостратегічних і геополітичних інтересів США американським континентом. Упродовж 2014–2015 рр., на тлі розгортання конфлікту в Україні інспірованого РФ, із вуст російських дипломатів доволі часто було чути заклик до великих гравців світової політики – сісти за стіл переговорів й обговорити «нові» правила гри. Примітно, що до 70-річного ювілею Ялтинської конференції її значимість для Європи представлена російськими ЗМІ в позитивному світлі, утім більшість незалежних експертів та журналістів розглядають події в Ялті як поразку Заходу, який пішов на поступки Й. Сталіну у сенсі майбутнього Європи, символом чого стала радянська окупація її східної частини [18]. Нині ж Росія домагається від Заходу неписаного укладання еквіваленту Ялтинської угоди, що полягатиме у визнанні та закріпленні за Росією особливої зони інтересів, насамперед на пострадянському просторі, що на думку Москви стане механізмом унеможливлення розгортання регіональних криз на кшталт конфлікту довкола України [26].

Інакше кажучи, Росія вочевидь пропонує укласти неформальну угоду щодо поділу світу на сфери впливу та подальше їх закріплення за провідними світовими гравцями. Схоже на те, що Росія також активно бере до уваги «рекомендований» С. Хантінгтоном світовий порядок, який передбачає: центральна чи провідна держава кожної цивілізації з метою недопущення конфліктів має комунікувати із центральними державами інших

цивілізації та не дозволить малим прикордонним державам вирішувати будь-що самостійно. У такій геополітичній схемі сусіднім країнам Росії відводиться роль буферної/лімітрофної зони [18].

Ознаками керованого хаосу за нинішніх умов транзитивного переходу до нового світопорядку є розширення палітри регіональних і локальних конфліктів, що вирізняються як неактивними («замороженими») фазами, так і відкритим збройним протистоянням. Найбільш напруженими регіонами сучасності стали пострадянський простір та Близькосхідний регіон. В обох зазначених регіонах розширює свою геополітичну присутність Росія саме через підтримку динаміки дестабілізації в Сирії та Україні, які стали новими біфуркаційними точками протистояння на геополітичній карті світу. Тож, зважаючи на ситуацію, саме Україна та Сирія перетворилися на поле геополітичного протистояння великих держав, що намагаються закріпити зону свого впливу на пострадянській та близькосхідній периферії. На особливу увагу претендує геостратегія Російської Федерації, яка вже стала суб'єктом/учасником прихованої агресії в регіональних конфліктах. Відкинувши класичну (ліберальну) модель "*soft power*", РФ намагається відтепер діяти з позиції сили, відстоюючи таким чином свої геостратегічні інтереси на регіональному та глобальному рівнях. Задля реалізації стратегії щодо посилення своєї геополітичної присутності, Росія останнім часом вдається до використання цілого переліку новітніх інструментів нелінійного («гібридного») впливу, у яких інформаційна складова превалює над воєнним фактором.

Москва доволі активно лобіює ідею «русского мира», зокрема щодо розширення зв'язків Росії зі співвітчизниками як близького (пострадянського), так і далекого зарубіжжя. У цьому контексті активно формується досить агресивна стратегія захисту росіян, що проживають за межами РФ. Така стратегія не відкидає навіть відкритого військового вторгнення з метою захисту співвітчизників в інших країнах, що зокрема зафіксовано й у ключових документах із забезпечення зовнішньої політики. Задля підтримки міжнародного авторитету в контексті великоруської ідеї Кремль активно просуває та підтримує імідж російської мови та культури у світі, організовуючи тим самим спеціальні центри, товариства та культмасові заходи за кордоном. До реалізації геостратегії РФ досить активно залучається й РПЦ, яка набула ролі однієї з основ «русского мира». Типовим прикладом участі РПЦ у забезпеченні державної стратегії є збереження її церковних парафій в Україні, Білорусі, Молдові, Казахстані, Латвії, Естонії тощо. Саме ідентифікація православних вірян із РПЦ, а не національними церквами власних країн слугує додатковим механізмом забезпечення духовного й ідеологічного регіонального впливу Росії. Водночас як потужний геополітичний засіб Росія продовжує використовувати такі важелі як енергоресурси, зокрема через встановлення немотивовано завищеної ціни на них для зовнішніх споживачів, а то й узагалі шляхом перманентної маніпуляції постачання природного газу євразійським і європейським реципієнтам.

У свою чергу, Росія презентує свій потужний ядерний арсенал як засіб шантажу, передусім щодо Заходу. Загалом же, ураховуючи нинішню геополітичну поведінку Росії, можна констатувати, що межі в застосуванні нею "*soft power*" і "*hard power*" є надто розмитими, а то й узагалі зникають. При цьому геостратегічне планування РФ кардинально йде в розріз із її діями на світовій арені, які дедалі більше відрізняються спонтанністю та цілком залежать від ситуативної геополітичної кон'юнктури. Загалом же, у Росії відбувається виродження стратегічного геостратегічного планування та класичної зовнішньої політики держави, яка дедалі більше трансформується в зовнішньополітичну тактику та підміняється класичною геополітикою імперськості.

Одним із ключових аспектів російської стратегії є створення своєрідної аури антизахідного тренду. Російська Федерація після років очікування, що інколи ототожнюється з політикою візантизму, вдало обрала час для імперського ревізіонізму. Відбулося співпадіння багатьох факторів, які наклалися на російський імперський

реваншизм, серед них: криза ЄС, втома США від світового лідерства, пробудження ісламського світу, геополітичні та гео економічні амбіції Китаю, пробудження ісламського світу, економічна криза та криза міжнародного права і міжнародних безпекових інституцій. Як вважає відомий український аналітик та співавтор стратегій зовнішньополітичного розвитку України, академік В. Горбулін, РФ пропонує новий світопорядок, альтернативний тому, що склався унаслідок кризи євроатлантичних цінностей. Цей новий порядок, за його словами, співпадає з політикою Б. Асада в Сирії, Н. Мадуро у Венесуелі, резонує з політикою Китаю, Ірану, Туреччиною, об'єднує крайніх лівих в Греції, крайніх правих Угорщини та всі можливі радикальні сили в Європі [7].

Саме Росія наразі стала однією з небагатьох країн, яка *de facto* керується постулатами класичної геополітики, розширяючи при цьому свій вплив у тому числі за рахунок анексії територій інших держав. З огляду на це політика Росії за досить тривалий історичний період не відзначилася помітною еволюцією та не зазнала кардинальних змін. Свого часу ідейний натхненник істеблїшменту СРСР К. Маркс на початку 1867 р. виступив на мітингу польських робітників у Лондоні із заявою: «Я запитую вас, що ж змінилося? Чи зменшилася небезпека з боку Росії? Ні, тільки розумове засліплення панівних класів Європи сягнуло межі. Насамперед, за визнанням її офіційного історика Карамзіна, незмінною залишається політика Росії. Її методи, її тактика, її прийоми можуть змінюватися, але дороговказ цієї політики, світове панування, залишається незмінним». Справді, що ж змінилося, передусім коли йдеться про сліпоту панівних класів Європи? Нині цим питанням задаються західне та вітчизняне наукове співтовариство [20].

Після розпаду СРСР, поряд з утворенням геостратегічного та безпекового вакууму в Центрально-Східній Європі, виникла й колосальна асиметрія у потенціалах та відносинах між Росією і недавнім геополітичним суперником США. Водночас стало зрозуміло, що з огляду на наявні ресурси Росія більше не може претендувати на світову гегемонію, а тому планує утвердитися як один із двох чи трьох центрів у майбутньому світопорядку [30]. Як зауважує В. Горбулін: «...прихід до влади В. Путіна можна вважати початком пошуку Москвою власної моделі "геостратегії реваншу", метою якої є комплекс завдань, ключове з яких – поступове, але неухильне відновлення російської впливовості та значущості на міжнародній арені» [6]. У риториці В. Путіна постійно простежується образа щодо Заходу, який, за його словами, не «запрошує» Росію до участі в розв'язанні глобальних проблем і запобіганні викликам сучасності – одним словом не сприймає її у якості рівноцінного партнера та вдається до стримування. Зокрема підкреслюється, що Європа прагне вибудувати нові зависи, бар'єри та розділювальні лінії [24, с. 47].

Можна також говорити про значний вплив внутріполітичного стану на формування в Росії геостратегічного порядку денного. До того ж, такий вплив відбувається переважно в межах класичної вертикалі – як на рівні влади, так і суспільних інституцій. Російський істеблїшмент намагається провадити саме ту політику, яка врешті відволікатиме соціум від економічних негараздів і зниження життєвих стандартів. Своїми діями знизу російське суспільство формує запит на повернення РФ статусу великої держави на кшталт того, який мав свого часу Радянський Союз. Така ситуація зумовлена тим, що як переважна більшість російського політикуму, так і російського суспільства досі страждає «фантомними болями» після «ампутації» радянської імперії. З огляду на це і можна говорити про майже цілковитий збіг у Росії національних інтересів суспільства, особистості та держави. Усе ж брак наявних у Росії ресурсів змушує поки що відмовлятися від масштабних геополітичних кроків як на пострадянському просторі, так і за його межами. Саме тому Росії доводиться коригувати власну геостратегію в межах геополітичної осі «Росія – ЄС – США», ураховуючи асиметричну сутність міжнародної

ситуації. Прикладом асиметричної стратегії Росії можна вважати її спроби руйнування європейської та трансатлантичної єдності шляхом підтримки євроскептицизму, популізму, «експорту» корупції, маніпулятивного експорту енергоресурсів тощо.

Та чи не найголовнішим завданням для РФ є реанімація євразійської імперії через механізм розширення впливу унаслідок загарбання територій суверенних держав. Як стверджує І. Хижняк: «знакова властивість ностальгії за імперією в умовах поки що не досить зміцненої демократії в Росії стала маркером активного відродження постімперського популізму» [31, с. 122]. Саме апеляція до імперських символів перетворюється на справжню квазіологічну парадигму як внутрішнього управління, так і зовнішньополітичного розвитку Російської держави. РФ попри обмеженість ресурсної бази намагається зміцнити свій геополітичний статус, передовсім в Євразії де вона бачить себе сполучною трансрегіональною ланкою між Європою та АТР, а також важливим донором безпеки й стабільності на континенті.

Можна говорити про те, що природа агресивної політики Росії має свої історичні корені та традиції. Політика Росії за весь період її півтисячолітньої історії була головним чином спрямована на постійне розширення територіальних здобутків як у західному, так і східному напрямках. Загарбання нових територій є та залишається для Росії критично важливим механізмом посилення її геополітичного впливу на сусідні країни та способом виходу до ключових морських шляхів. Російське суспільство наразі не в змозі подолати постімперський синдром, від якого у свій час відмовилися Британія, Іспанія, Франція та інші «імперіалістичні» та колоніальні держави, що перетворився зараз на національний комплекс і гальмо інноваційного прогресу. Такий архетип колективного підсвідомого став справжнім імперським симулякром, що переслідує Росію вже третє десятиріччя поспіль. Утім, цілком правомірно можна стверджувати, що експансіоністська політика є ірраціональною. Приміром, навіть відомий російський дипломат О. Горчаков свого часу зауважив: «для Росії розширення території є розширенням її слабкості». Через два століття його слова підтвердив відомий російський письменник і громадський діяч О. Солженіцин, який хоч і не мислив майбутнього Росії без східнослов'янського ядра, у своєму есе «Як нам облаштувати Росію» наголосив на тому, що в Росії більше не лишилося ресурсів на імперію (ані духовних, ані господарських), а імперія «...висмоктує сили та прискорює нашу загибель» [27]. Водночас відомий російський економіст-міжнародник, професор В. Іноземцев акцентував на тому, що відродження Росії як великої держави означатиме її протиставлення всьому світові. А для того, щоб Росії увійти до клубу провідних економічних центрів їй доведеться попрощатися з ілюзією великодержавності [14, с. 68]. В цілому ж західні експерти, зокрема Г. Кіссінджер, стверджували, що внутрішні реформи в Росії тільки зміцняться, якщо країні, уперше за всю її історію, дати стимул зосередитися на розвитку власної національної території [15, с. 745].

Для РФ важливим є балансування геополітичних векторів як за напрямком «Захід – Схід», так і «Північ – Південь». Ураховуючи останнє, Росія реалізує свою геостратегію в межах ряду ключових дисконентуальних поясів:

- по-перше, одним із головних завдань для РФ залишається збереження впливу над пострадянськими країнами як сфери особливої стратегічної відповідальності. Саме тому реалізація геостратегії сучасної Росії передбачає формування нею сфер впливу та буферних (лімітрофних) зон на пострадянському просторі. Основне завдання Росії в Євразії полягає в запобіганні вступу пострадянських країн до євроатлантичних структур. Паралельно Росія вдалася до формування власної організації ЄАЕС, що покликана дати можливість остаточно закріпити право Росії на геополітичний контроль процесів у пострадянському регіоні;
- по-друге, попри те, що важливою метою для Росії досі залишається оптимізація відносин із США задля спільної участі у врегулюванні глобальних безпекових проблем, на «східному фланзі» ключовим напрямком політики є встановлення партнерства з Китаєм. Завдяки цьому РФ розраховує на створення геополітичного

союзницького тандему, покликаного стати геостратегічною протипагою США та забезпечити баланс сил у світі. Саме тому, на думку Москви, відбудеться остаточне оформлення нового світопорядку;

- по-третє, Росія у віддаленій перспективі планує очолити «консервативний інтернаціонал» шляхом відновлення авторитету, а з ним і геополітичного впливу в тих регіонах, де до 1991 р. його забезпечував СРСР. Ідеться, передусім, про Близький Схід, Південно-Східну Азію, Африку та Латинську Америку. До цього варто також додати Арктичний регіон, де Росія активно намагається закріпитися як держава, що має право на значну частину його території та природних ресурсів. Із цією метою РФ розгортає в Арктиці мережу військових баз та проводить відповідні навчання [28, с. 363–365].

Висновки. Таким чином, можемо спостерігати транзит від постбіполярності до нового світопорядку. Попри тривалий дискурс стосовно майбутнього світоустрою можна з упевненістю стверджувати, що прийдешня світ-система принаймні не буде схожою на жодну з тих, що існували від часів Вестфальського миру. Майбутній світоустрій так чи інакше буде залежати від міжнародної політики, геополітичної активності та поведінки великих держав-центрів проектування глобального впливу – головно США, КНР, ЄС та Індії. Власне така геополітична квадрига у значній мірі й буде визначати сутність мультиполярності й балансувати світ-систему в цілому. Однак досі відкритим лишається питання щодо рівня залученості та ступеня впливу середніх і малих держав на порядок денний формування й майбутнього конструкту нової світ-системи.

Встановлено, що Російська Федерація за більшістю ресурсних параметрів та рівнем впливу на світові процеси й перебіг міжнародних подій відноситься саме до когорти середніх регіональних держав. Не маючи реальних підстав для переходу у категорію великих держав, які визначатимуть майбутнє світу, РФ вдається до дестабілізації транзитивного світопорядку через перманентне розпалювання й підтримку криз на пострадянському просторі, Близькому Сході та інших регіонах. Константною також залишається й експансіоністська стратегія Росії, спрямована на розширення території та просторового впливу, зокрема й силовими засобами. Однак, політика імперського експансіонізму є ключовою причиною неможливості перетворення Росії на демократичну державу з високотехнологічною ринковою економікою та неагресивною зовнішньою політикою. В цілому ж геостратегія РФ, спрямована на реставрацію трансрегіоналізму, нової євразійської імперії та відновлення статусу наддержави через дестабілізацію транзитивного світового порядку на регіональному й глобальному рівні є безперспективною.

Список використаних джерел

1. Алексєйченко О.В. Політика Російської Федерації щодо «заморожених» конфліктів на пострадянському просторі: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Київ, 2015. 26 с.
2. Волошин О.А. Митний союз та політика регіонального лідерства Росії на сучасному етапі. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2012. Вип. 18. С. 65–70.
3. Гарат Р.М. Військово-політична інтеграція Співдружності Незалежних Держав у кін. ХХ – на поч. ХХІ ст.: політико-інституційні аспекти. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. 480 с.
4. Гвоздков С. Зони нестабільності на теренах СНД як інструмент реалізації геополітичних цілей Росії. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: «Історія»*. 2014. Вип. 1. Ч. 3. С.88–92.
5. Гольцов А.Г. Геополітичний вимір стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 392 с.
6. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Дзеркало тижня*. 2015. 23–30 січ. URL: <http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-.html>.

7. Горбулін В. Путінська Росія приречена на протистояння із Заходом та програш. URL: <http://ksf.openukraine.org/ua/news/1488-volodimir-gorbulin-putinskya-rosija-prirechena-na-protistojannya-iz-zahodom-ta-progrash>.
8. Горбулін В.П., Власюк О.С., Кононенко С.В. Україна і Росія: дев'ятий вал чи китайська стіна. Київ: НІСД, 2015. 132 с.
9. Дедей В. Плани Путина в Украине и Балтии. URL: <http://hyser.com.ua/politics/nastupleniya-do-vyborov-ne-budet-planu-putina-v-ukraine-i-baltii-dzherele-fakty-ictv-ua-102444>.
10. Дорошко М.С. Придністровський конфлікт в Республіці Молдова: геополітичний контекст. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 114. Ч. 1. С. 3–10.
11. Дубов Д.В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва. Київ: НІСД, 2014. 328 с.
12. Жангожа Р.Н., Кузьменко В. Евроазиатский транспортный коридор: *Украина и Россия в системе международных отношений: стратегическая перспектива*: монографія. Київ, 2001. С. 32–41.
13. Зеленько Г.І. Концепція «третьої хвилі» демократизації і пострадянський простір. *Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору*: монографія / за ред. А. Бульвінського. ДУ «Інститут всесвітньої історії» НАН України. Київ: Вид-во «Фенікс», 2017. С. 18–32.
14. Иноземцев В. Россия в системе международных отношений XXI века. *Международная жизнь*. 2002. № 1/2. С. 67–81.
15. Киссинджер Г. Дипломатія / пер. с англ. В. Львова; послесл. Г. Арбатова. Москва: Ладомир, 1997. 848 с.
16. Кому принадлежат наши природные богатства? URL: <http://www.ohotniki.ru/hunting/societys/societys/article/2014/09/08/642259-komu-prinadlezhat-nashi-prirodnyie-bogatstva.html>.
17. Коткин С. Вечная геополитика России. URL: <http://inosmi.ru/politic/20160822/237601288.html>.
18. Кудорс А. «Русский мир» – от концепции «мягкой силы» до обоснования войны. URL: <http://inosmi.ru/sngbaltia/20150417/227571026.html#ixzz3XysjH8km>.
19. Левик Б. Військова безпека пострадянських республік 1991–2011 рр. Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2012. 380 с.
20. Лосев І. Горбачов, Єльцин і наші ілюзії. *День*. 2015. 10 січ.
21. Мельничук І.М. Інтеграційні проекти Російської Федерації на пострадянському просторі: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. 400 с.
22. Ожеван М.А. Неоімперська «доктрина Путіна» та «українська криза» в оцінках західних експертів. *Регіональні стратегії США і Європи: зовнішньополітичний і безпековий вимір*: монографія. Київ: Центр вільної преси, 2016. С. 489–506.
23. Парахонський Б.О. Стратегічні інтереси України в країнах Чорноморського регіону та проблеми національної безпеки: монографія. Київ: НІСД, 2001. 134 с.
24. Путин В.В. С современной Россией выгоднее дружить и надежно сотрудничать. *Россия в глобальном мире 2000–2011*: хрестомат.: в 6 т. Москва: Аспект пресс, 2012. Т. 1. С. 43–49.
25. Режим Путина перед викликами часу: аналіт. доп. / М.М. Розумний, І.В. Валюшко, Р.В. Власенко та ін.; за заг. ред. М.М. Розумного. Київ: НІСД, 2017. 84 с.
26. Россия хочет получить эквивалент Ялтинского соглашения. URL: <https://lenta.ru/articles/2015/06/10/stent>.
27. Солженицын А. Как нам обустроить Россию. URL: http://www.lib.ru/PROZA/SOLZHENICYN/s_kak_1990.txt
28. Стент А. Почему Америка и Россия не слышат друг друга? Взгляд Вашингтона на новейшую историю российско-американских отношений / пер. с англ. Е. Лалаян. Москва: Манн, Иванов и Фебер, 2015. С. 363–365.

29. Страшный «Прогноз событий XXI века» начинает сбываться. URL: <https://ru.insider.pro/opinion/2015-12-04/strashnyi-prognoz-sobytii-xxi-veka-nachinaet-sbyvatsia>.

30. Тренин Д. От Большой Европы к Большой Азии? Китайско-российская Антанта. URL: http://carnegie.ru/2015/05/13/ru-60066/i8ho?mkt_tok=3RkMMJWWfF9wsRojua%2FOZKXonjHpfsX67e4kUKOg38431UFwdcjKPMjr1YcISst0a.

31. Хижняк І.А. Від «навіки разом» до "omnes et singulos" (разом і окремо). Україна у системному протистоянні глобальних полюсів сили: монографія. Київ: Саміт-Книга, 2018. 416 с.

32. Чекаленко Л. Інтеграційний проєкт: Союзна держава Росії та Білорусі. URL: foreignaffairs.com/en/expert-opinion/view/article/integraciinii-proekt-sojuzna-derzhava-rosiji-ta-bilorus.

33. Kondratenko O.Yu. Ukraine as a geopolitical priority of the Russian Federation. *Historia i Polityka*. 2016. No 16 (23). P. 101–113.

References

1. Alyeksyejchenko O.V. (2015) 'Polityka Rosijs'koyi Federaciyi shhodo "zamorozhenykh" konfliktiv na postradyans'komu prostori' [Russian Federation policy on "frozen" conflicts in the post-Soviet space]: avtoref. dys. ... kand. polit. nauk: 23.00.04, Kyiv, 26 s.
2. Voloshy'n O.A. (2012) 'Mytnyj soyuz ta polityka regionalnogo liderstva Rosiyi na suchasnomu etapi' [Customs Union and the policy of regional leadership of Russia at the present stage]. *Naukovyj visnyk Dyplomatychnoyi akademiyi Ukrainy* 18: S. 65–70.
3. Garat R.M. (2012) 'Vijs'kovo-politychna integraciya Spivdruzhnosti Nezaleznykh Derzhav u kin. XX – na poch. XXI st.': polityko-instytucijni aspekty [Military-political integration of the Commonwealth of Independent States in the end. XX – at the beginning XXI century: political and institutional aspects], Chernivci: Chernivecz'kyj nac. un-t, 480 s.
4. Gvozdkov S. (2014) 'Zony nestabil'nosti na terenax SND yak instrument realizaciyi geopolitychnykh cilej Rosiyi' [Instability zones within the CIS as an instrument for realizing Russia's geopolitical goals]. *Naukovi zapysky TNPU im. V. Gnatyuka. Seriya: "Istoriya"* 1 (3): S. 88–92.
5. Golczov A.G. (2018) 'Geopolitychnyj vymir strategiyi Rosijs'koyi Federaciyi na postradyans'komu prostori' [Geopolitical dimension of the Russian Federation strategy in the post-Soviet space], Kyiv: Centr uchbovoyi literatury, 392 s.
6. Gorbulin V. (2015, 23 sichnya) "Gibrydna vijna" yak klyuchovyj instrument rosijs'koyi geostrategiyi revanshu' [Putin's Russia is doomed to confront the West and lose]. *Dzerkalo tyzhnya*. Available at: <http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-.html>
7. Gorbulin V. (2018, 13 kvitnya) 'Putinska Rosiya pryrechena na protystoyannya iz Zaxodom ta progrash' [Putin's Russia is doomed to confront the West and lose]. Available at: <http://ksf.openukraine.org/ua/news/1488-volodimir-gorbulin-putinskyka-rosija-prirechena-na-protistojannya-iz-zahodom-ta-progrash>
8. Gorbulin V.P., Vlasjuk O.S., Kononenko S.V. (2015) 'Ukrayina i Rosiya: dev'yatyj val chy kytajs'ka stina' [Ukraine and Russia: the ninth shaft or the Chinese wall], Kyiv: NISD, 132 s.
9. Dedej V. (2016, 4 avgusta) 'Plany Putina v Ukraine i Baltii' [Putin's plans in Ukraine and the Baltic]. Available at: <http://hyser.com.ua/politics/nastupleniya-do-vyborov-ne-budet-plany-putina-v-ukraine-i-baltii-dzherelo-fakty-ictv-ua-102444>
10. Doroshko M.S. (2013) 'Prydnistrovs'kyj konflikt v Respublicy Moldova: geopolitychnyj kontekst' [Transnistrian conflict in the Republic of Moldova: geopolitical context]. *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn* 114 (1): S. 3–10.
11. Dubov D.V. (2014) 'Kiberprostir yak novyj vymir geopolitychnogo supernyctva' [Cyberspace as a new dimension of geopolitical rivalry], Kyiv: NISD, 2014, 328 s.
12. Zhangozha R.N., Kuz'menko V. (2001) 'Evroaziatskij transportnyj koridor: Ukraina i

- Rossija v sisteme mezhdunarodnyh otnoshenij: strategicheskaja perspektiva: monografija' [Eurasian transport corridor], Kiïv, S. 32–41.
13. *Zelen'ko G.I.* (2017) 'Konceptiya "tret'oyi xvyli" demokratyzaciyi i postradyanskyj prostir. Osoblyvosti suspil'no-politychnoyi modernizaciyi krayin postradyans'kogo prostoru: monografiya' [The concept of the "third wave" of democratization and post-Soviet space] / za red. A. Bul'vins'kogo. DU "Instytut vsesvitn'oyi istoriyi" NAN Ukrainy, Kyiv: Vyd-vo "Feniks", S. 18–32.
14. *Inozemcev V.* (2002) 'Rossija v sisteme mezhdunarodnyh otnoshenij XXI veka' [Russia in the system of international relations of the XXI century]. *Mezhdunarodnaja zhizn'* 1/2: S. 67–81.
15. *Kissindzher G.* (1997) 'Diplomatija' [Diplomacy] / per. s angl. V. L'vova; poslesl. G. Arbatova, Moskva: Ladomir, 848 s.
16. *Komu prinadlezhat nashi prirodnye bogatstva?* (2014, 8 sentjabrja) [Who owns our natural wealth] Available at: <<http://www.ohotniki.ru/hunting/societys/societys/article/2014/09/08/642259-komu-prinadlezhat-nashi-prirodnye-bogatstva.html>>
17. *Kotkin S.* (2016, 22 avgusta) 'Vechnaja geopolitika Rossii' [Eternal geopolitics of Russia]. Available at: <<http://inosmi.ru/politic/20160822/237601288.html>>
18. *Kudors A.* (2015, 17 aprelja) "'Russkij mir" – ot koncepcii "mjagkoj sily" do obosnovanija vojny' ["Russian world" – from the concept of "soft power" to the justification of the war]. Available at: <<http://inosmi.ru/sngbaltia/20150417/227571026.html#ixzz3XysjH8km>>
19. *Levyk B.* (2012) 'Vijs'kova bezpeka postradyans'kyx respublik 1991–2011 rr' [Military Security of the Post-Soviet Republics 1991–2011]. L'viv: Vyd-vo NU "L'vivs'ka politexnika", 380 s.
20. *Losiev I.* (2015, 10 sichnia) 'Horbachov, Yeltsyn i nashi iluzii' [Gorbachev, Yeltsin and our illusions]. *Den'*.
21. *Mel'nychuk I.M.* (2015) 'Integracijni proekty Rosijs'koyi Federaciyi na postradyans'komu prostori: monografiya' [Integration projects of the Russian Federation on the post-Soviet space: a monograph], Chernivci: Chernivecz'kyj nac. un-t, 400 s.
22. *Ozhevan M.A.* (2016) 'Neoimpers'ka "doktryna Putina" ta "ukrayins'ka kryza" v ocinkax zaxidnyx ekspertiv' [Neo-Imperial "Putin's Doctrine" and "Ukrainian Crisis" in Western experts' assessments]. *Regional'ni strategiyi SShA i Yevropy: zovnishn'opolitychnyj i bezpekovyj vymir: monografiya.* Kyiv: Centr vil'noyi presy, S. 489–506.
23. *Paraxons'kyj B.O.* (2001) 'Strategichni interesy Ukrainy v krayinax Chornomors'kogo regionu ta problemy nacional'noyi bezpeky: monografiya' [Strategic interests of Ukraine in the countries of the Black Sea region and the problems of national security: monograph], Ky'yiv: NISD, 134 s.
24. *Putin V.V.* (2012) 'S sovremennoj Rossiej vygodnee druzhit' i nadezhno sotrudnichat' [It is more profitable to be friends and cooperate with modern Russia]. *Rossija v global'nom mire 2000–2011: hrestomat.: v 6 t.*, Moskva: Aspekt press, T. 1, S. 43–49.
25. *Rezhym Putina pered vyklykamy chasu: analit. dop.* (2017) [Mode Putina before wikliki hour: analytics report] / M.M. Rozumnyj, I.V. Valyushko, R.V. Vlasenko ta in.; za zag. red. M.M. Rozumnogo. Kyiv: NISD, 84 s.
26. *Rossija hochet poluchit' jekvivalent Jaltinskogo soglashenija* (2015, 10 ijunja) [Russia wants to get the equivalent of the Yalta Agreement]. Available at: <<https://lenta.ru/articles/2015/06/10/stent>>
27. *Solzhenicyn A.* (1990) 'Kak nam obustroit' Rossiju' [How do we equip Russia]. Available at: <http://www.lib.ru/PROZA/SOLZHENICYN/s_kak_1990.txt>
28. *Stent A.* (2015) 'Pochemu Amerika i Rossija ne slyshat drug druga? Vzglyad Vashingtona na novejšuju istoriju rossijsko-amerikanskih otnoshenij' [Why America and Russia do not hear each other? Washington's view on the recent history of Russian-American relations] / per. s angl. E. Lalajan, Moskva: Mann, Ivanov i Feber, S. 363–365.

29. *Strashnyj "Prognoz sobytij XXI veka" nachinaet sbyvatsja* (2015, 4 dekabnja) [The terrible "Forecast of events of the XXI century" begins to come true]. Available at: <<https://ru.insider.pro/opinion/2015-12-04/strashnyi-prognoz-sobytii-xxi-veka-nachinaet-sbyvatsia>>
  30. *Trenin D.* (2015, 13 maja) 'Ot Bol'shoj Evropy k Bol'shoj Azii? Kitajsko-rossijskaja Antanta' [From Greater Europe to Greater Asia? Chinese-Russian Entente]. Available at: <http://carnegie.ru/2015/05/13/ru-60066/i8ho?mkt_tok=3RkMMJWWfF9wsRojua%2FOZKXonjHpfsX67e4kUKOg38431UFwdcjKpmjr1YcISst0a.>
  31. *Xyzhnyak I.A.* (2018) 'Vid "naviky razom" do "omnes et singulos" (razom i okremo). Ukrayina u systemnomu protystoyanni globalnyx polyusiv syly: monografiya' [From "forever together" to "omnes et singulos" (together and separately). Ukraine in the systemic confrontation of the global forces poles: a monograph], Kyiv: Samit-Knyga, 416 s.
  32. *Chekalenko L.* (2013) 'Integracijnyj proekt: Soyuzna derzhava Rosiyi ta Bilorusi' [Integration project: Union state of Russia and Belarus]. *Zovnishni spravy* 4: S. 40–43.
  33. *Kondratenko O.Yu.* (2016) 'Ukraine as a geopolitical priority of the Russian Federation'. *Historia i Polityka*, No 16 (23), P. 101–113.
- УДК 341.96

УДК 343.2 (477)

ДОКТРИНАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

DOCTRINAL PROVISIONS OF THE CRIMINAL LEGAL POLICY OF THE STATE IN THE SPHERE PROTECTION OF MILITARY SECURITY OF UKRAINE

ДОКТРИНАЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА В СФЕРЕ ОБЕЗПЕЧЕНИЯ ВОЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Луценко Ю. В.

Кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Національної академії Служби безпеки України. E-mail: yuriy_lutsenko@ukr.net

Lutsenko Y.

Candidate of jurisprudence, Senior Researcher at the National Academy of Security Service of Ukraine. E-mail: yuriy_lutsenko@ukr.net

Луценко Ю. В.

Кандидат юридических наук, старший научный сотрудник Национальной академии Службы безопасности Украины. E-mail: yuriy_lutsenko@ukr.net

Анотація. У статті проведено науковий аналіз теоретичних та практичних проблем, які існують у сфері охорони воєнної безпеки України при реалізації кримінально-правової політики держави в сучасних умовах. В роботі звертається увага на поняття та сутність кримінально-правової політики, з'ясовується її місце та роль в державі щодо протидії суспільно небезпечним діянням. Акцентується увага на наукових поглядах, підходах та концепціях, які відносяться до поняття та складової кримінально-правової політики держави, звертається увага на пріоритетність напрямів та форм їх реалізації в суспільстві. Наголошується, що державна політика, яка проводиться наразі в Україні у сфері протидії злочинності, повинна розвиватись з урахуванням нових наукових розробок, теоретичних та практичних рекомендацій вчених, у першу чергу, вчених-правників. Акцентовано увагу на відсутність в країні цілісної сучасної концепції кримінально-правової політики держави, а також стратегії розвитку національного законодавства про кримінальну відповідальність, у зв'язку з цим, виникає неузгодженість та невідповідність окремим нормам кримінального законодавства України та іншим підзаконним нормативно-правовим актам, у тому числі Основному закону – Конституції України, що, у свою чергу, тягне за собою суттєві проблеми в діяльності правозастосовних органів України.

Ключові слова: воєнна безпека, воєнна агресія, воєнно-політична обстановка, національна безпека, безпека та оборона, державна політика, кримінально-правова політика

Abstract. The article provides a scientific analysis of theoretical and practical problems that exist when implementing the criminal-legal policy of the state in the field of the protection of military security of Ukraine. Taking into account the existing challenges and threats facing the Ukrainian, sovereign, democratic state, and before the whole civilized

world today, the place, tasks and goals of the criminal-legal policy of the state are determined, its role in the sphere of military security of Ukraine is comprehended. The work focuses on the concept and essence of criminal-law policy, clarifies its place and role in the state in counteracting the socially dangerous acts of the present.

Attention is drawn to the fact that the state policy in the sphere of counteracting crime, which is being conducted now in Ukraine, should be developed taking into account new scientific developments, theoretical and practical recommendations of scientists, first of all, lawyers. The absence of a holistic, modern concept of the criminal-law policy of the state, as well as the development of the national legislation on criminal liability, leads to inconsistencies and inconsistencies with certain norms of the criminal legislation of Ukraine and other subordinate normative legal acts, including the Basic Law - the Constitution of Ukraine, which, in its turn, entails significant problems in the activity of law enforcement agencies of Ukraine.

Key words: *military security, military aggression, military-political situation, national security, security and defense, state policy, criminal law*

Аннотация. *В статье проведён научный анализ теоретических и практических проблем, которые существуют в сфере охраны военной безопасности Украины при реализации уголовно-правовой политики государства в современных условиях. В работе обращается внимание на понятие и сущность уголовно-правовой политики, определяется её место и роль в государстве относительно противодействия общественно опасным деянием. Акцентируется внимание на научных взглядах, подходах и концепциях, которые относятся к понятию и составной уголовно-правовой политике государства, обращается внимание на приоритетность направлений и форм их реализации в обществе. Отмечается, что государственная политика, которая проводится теперь в Украине в сфере противодействия преступности, должна развиваться с учетом новых научных разработок, теоретических и практических рекомендаций ученых, в первую очередь, ученых-законодателей. Акцентировано внимание на отсутствие в стране целостной современной концепции уголовно-правовой политики государства, а также стратегии развития национального законодательства о криминальной ответственности, в связи с этим, возникает несогласованность и несоответствие отдельным нормам уголовного законодательства Украины и другим подзаконным нормативно-правовым актам, в том числе Основному закону – Конституции Украины, что, в свою очередь, тянет за собой существенные проблемы в деятельности правоприменимых органов Украины.*

Ключевые слова: *военная безопасность, военная агрессия, военно-политическая обстановка, национальная безопасность, безопасность и оборона, государственная политика, уголовно-правовая политика*

Постановка проблеми. *На сьогодні, у кримінально-правовій доктрині ще не вироблено єдиного концептуального підходу щодо розуміння кримінально-правової політики держави у сфері охорони воєнної безпеки. На думку переважної більшості дослідників з даної проблематики, відсутність цілісної сучасної концепції кримінально-правової політики в країні, стратегії розвитку національного законодавства про кримінальну відповідальність, призводить до постійних не системних змін. Це має своїм наслідком виникнення ситуацій невідповідності кримінального законодавства України іншим нормативно-правовим актам, у тому числі і Основному закону – Конституції України, що у свою чергу тягне за собою суттєві проблеми в правозастосовній діяльності.*

Розробку теоретичних основ кримінально-правової політики держави у сфері охорони воєнної безпеки, без сумніву, можна віднести до найбільш гострих та актуальних проблем кримінально-правової науки сьогодення.

Не дивлячись на те, що протягом останнього періоду з цієї проблематики з'являється все більше наукових праць та публікацій, що беззаперечно свідчить про її актуальність, існує гостра необхідність в подальшому її науковому осмисленні. Визначення поняття та змісту кримінально-правової політики, у тому числі, у сфері охорони воєнної безпеки України, може бути здійснено шляхом застосування загальної діалектичної методології, яка дає можливість установити її місце та роль як у політиці держави, так і у політиці боротьби зі злочинністю.

Державно-правова політика у сфері боротьби зі злочинністю лише останнім часом стала об'єктом прискіпливої уваги та наукового інтересу зі сторони вчених-правників та політологів. Проте, підходи щодо розуміння змісту та особливостей державної правової політики як у сфері воєнної безпеки, так і у сфері боротьби зі злочинністю, які досліджуються в наукових працях, не отримали достатнього наукового висвітлення в юридичній літературі. Також необхідно звернути увагу, що за часів незалежної України, питання, які стосуються змісту, задач кримінально-правової політики у сфері охорони воєнної безпеки розкривалися опосередковано. Саме тому це питання при його недостатньому науковому вивченні є важливим та надзвичайно актуальним і має велике значення як для юридичної науки, так і для практики державотворення.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні доктринальних положень кримінально-правової політики держави у сфері охорони воєнної безпеки України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням кримінально-правової політики держави у різні часи приділяли значну увагу вітчизняні вчені, такі як: В. І. Борисов [3], О. Б. Загурський [7], А. А. Митрофанов [15], П. Л. Фріс [17; 18; 19; 20], а також зарубіжні: М. А. Беляєв [2], М. І. Загородніков [6], Н. А. Лопашенко [10], Г. М. Миньковский [13] та ін. Разом з цим, наукові підходи щодо доктринальних положень кримінально-правової політики держави у сфері охорони воєнної безпеки України залишаються дискусійними та потребують додаткового ґрунтовного дослідження, особливо це питання набуває своєї гостроти з врахуванням стрімких змін не лише у законодавчій, правозастосовній, а й у політичній обстановці як України, так і більшості країн континентальної Європи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Недостатньо висвітленими аспектами розглядуваної проблеми останнім часом є особливості формування доктрини і концепції державної правової політики у сфері боротьби зі злочинністю, стратегії її розвитку, визначення пріоритетних завдань у сфері захисту прав і основоположних свобод людини та громадянина [7, с. 44].

Серед всіх напрямків державної політики у сфері запобігання злочинності, які перебувають між собою у функціональній залежності й взаємодії та обумовлені предметом, завданнями й методами підтримання правопорядку в суспільстві, кримінально-правова політика держави, на думку переважної більшості вітчизняних науковців, розробляє стратегію і тактику, формулює основні задачі, принципи, напрями і цілі кримінально-правової дії на злочинність, засоби їх досягнення, і виражається в нормах закону про кримінальну відповідальність, практиці їх застосування, актах офіційного тлумачення кримінально-правових норм та постановках Пленуму Верховного Суду України (складові кримінально-правової політики) [20, с. 13].

Досліджуючи кримінально-правову політику держави у сфері охорони воєнної безпеки України неможливо оминати увагою питання, які стосуються визначення її місця в системі самої державної політики у сфері запобігання злочинності, яка одночасно виступає частиною правової політики держави. Це може бути здійснено шляхом застосування загальної діалектичної методології, яка дає можливість

встановити її місце як у внутрішній політиці держави так і у політиці боротьби зі злочинністю.

У зв'язку з цим, необхідно з'ясувати місце, завдання та цілі кримінально-правової політики держави, а також осмислити її роль у сфері охорони воєнної безпеки України з урахуванням наявних викликів та загроз, які існують сьогодні у нашій державі.

Як слушно звернув увагу П. Л. Фріс, будь-яка держава у своїй діяльності спирається на відповідну ідеологію, керується нею при прийнятті усіх рішень (законів), що визначають шляхи розвитку та функціонування цієї держави. Саме вона перебуває у їх фундаменті, визначаючи спрямованість і зміст. Ідеологія суспільства, як відомо, формується під впливом економічних відносин. В її основі перебувають також менталітет народу (нації), відповідні філософські концепції, теорії тощо.

Правова ідеологія в цілому формує правову політику держави, визначаючи її завдання, цілі, напрями, принципи, етапи реалізації, що у сукупності може бути визначено як концепція правової політики держави. У зв'язку з цим, правова ідеологія суттєвим чином впливає на формування законодавчого поля країни, подальшого її політичного вектору розвитку [18, с. 65].

Взагалі, політика (від грецького – *politike*) у *широкому розумінні* – це діяльність органів державної влади та державного управління, яка відображає суспільний лад і економічну структуру країни. Вона певним чином спрямована на діяльність держави або соціальних груп у різних сферах суспільних правовідносин (безпека, економіка, соціальна, демографічна, національна сфери тощо). У *вузькому розумінні*, політика – це певна частина, програма або напрямок такої діяльності, сукупність засобів (інструментів) та методів (технік) з метою реалізації певних інтересів для досягнення конкретної мети (суб'єктом політичного процесу) в певному соціальному середовищі [22].

Беззаперечно, що одним з головних напрямів діяльності держави є діяльність спрямована на запобігання злочинності. Протидія злочинності є важливою складовою функціонування держави будь-якого типу, незалежно від часу свого існування. Значна кількість нормативно-правових актів, різних програм та стратегій, що приймаються органами державної влади, велика кількість правоохоронних та правозастосовних органів – все це свідчить про значну роль політики у сфері запобігання злочинності в діяльності держави. У зв'язку з цим, невід'ємною частиною такого напряму діяльності держави безсумніву є кримінально-правова політика.

Кримінально-правову політику, перш за все слід розуміти як певний вид діяльності держави з протидії злочинності. Але не тільки. Цілком очевидно, що з метою забезпечення максимальної ефективності такої діяльності вона має бути підпорядкована певній теоретичній моделі (так званій «загальній ідеї» тощо). Окрім того, кримінально-правова політика – це ще й відповідна галузь науки, яка має предметом свого дослідження вказаний вид діяльності та вироблення тієї теоретичної моделі, відповідно до якої така діяльність має здійснюватись [16, с. 183].

Не дивлячись на розрізненість поглядів в питанні змісту та сутності кримінально-правової політики, більшість науковців схиляються до думки, що остання виступає структурною частиною правової політики держави, основний зміст якої зводиться до застосування репресивних заходів. Визначити її місце в системі правової політики є процесом складним, проте вкрай необхідним для розуміння її змістовного наповнення та термінологічної характеристики [11, с. 126].

Найбільш вживаними в цьому сенсі термінами в науковій літературі є «політика держави у сфері запобігання злочинності», «кримінально-правова політика», «кримінальна політика». Наразі, у науковій спільноті жвавої дискусії набувають питання, які стосуються термінологічної властивості останнього поняття. Сама етимологія слова «кримінальна», як зазначає А. А. Митрофанов, в поєднанні з терміном «політика» надає останньому негативного, неприйняттого забарвлення [15, с. 23]. Як

вірно відмітив М. Й. Коржанський, термін «кримінальний» вживається в українській мові ще й в значенні «злочинний» [9, с. 4].

Саме тому, на наш погляд, виділений вище напрямок державної внутрішньої політики більш правильно було б іменувати політика у сфері запобігання злочинності. Проте, тут необхідно погодитись з висловленням Г. М. Миньковського, який узагальнюючи все різномайття думок, зробив висновок, «... що як би не іменувалися напрямки діяльності держави і суспільства, пов'язані з боротьбою зі злочинністю, – кримінальною політикою або політикою боротьби зі злочинністю, – йдеться про найважливішу складову частину внутрішньої політики, що забезпечує ефективне функціонування економічної, ідеологічної та соціальної політики держави» [13, с. 3–12]. Як можна побачити з цього визначення, Г. М. Миньковський ототожнює кримінально-правову політику держави з політикою держави у сфері запобігання злочинності і визначає їх як синоніми. При цьому відводить їм лише допоміжну роль для здійснення інших видів політики держави.

Цілком очевидно, що для проведення розмежування цих правових категорій, необхідно дослідити їх змістовне наповнення і дати відповідь на питання: кримінально-правова політика – це є тільки питання кримінального законодавства, криміналізації і декриміналізації, пеналізації і депеналізації? чи питання кримінального процесу, кримінально-виконавчого права та кримінології?

Беззаперечно, що коли ми говоримо про кримінально-правову політику держави в частині правової політики, ми маємо на увазі такий різновид політики, основним завданням якої є протидія злочинності. Тут важко не погодитись з позицією Н. А. Лопашенко, яка зазначала, що кримінально-правова політика може бути визначена як частина внутрішньої правової політики держави, як напрямок діяльності держави у сфері охорони демократичного суспільного ладу від злочинних посягань, який полягає у виробленні і формулюванні ідей та принципів положень, форм і методів кримінально-правового впливу на злочинність в цілях її зниження і зменшення негативного впливу на соціальні процеси [10, с. 124].

У той же час відомо, що протидія злочинності досягається не лише кримінально-правовими засобами. Тут необхідно звернути увагу і на значну роль кримінально-виконавчої системи, оперативної-розшукової та кримінальної процесуальної, а також кримінологічної діяльності – так як запобігання злочинності шляхом усунення її детермінантів є беззаперечно пріоритетним напрямком держави. Про різні напрями, які утворюють систему запобігання злочинності зазначав у свій час М. П. Чубинський, щоправда на його думку ця система складається тільки з кримінального законодавства, політики превенції та політики репресії (каральної політики) [21, с. 52].

Іноді в юридичній літературі, вдаються до наукового обігу розрізнених понять кримінально-правової політики у вузькому і у широкому розумінні. Зокрема, А. А. Митрофанов зазначає, що *кримінально-правова політика у широкому розумінні* – це частина правової політики держави у сфері протидії злочинності, яка здійснюється засобами кримінальної репресії. У *вузькому ж розумінні*, кримінально-правова політика – це частина правової політики держави у сфері протидії злочинності, яка здійснюється засобами матеріального кримінального права [15, с. 24].

Схожий підхід до даного питання запропонував й Г. М. Миньковський, який у широкому розумінні кримінально-правову політику трактував як систему боротьби зі злочинністю в цілому, що характеризує науково обґрунтовану лінію цієї боротьби, стратегією держави в цій сфері, місцем і значенням боротьби зі злочинністю в забезпеченні потреб соціального розвитку. Дана система, на думку вченого, повинна розглядатися на трьох рівнях: концептуальному, законодавчому, правозастосовчому [14, с. 61]. Другий аспект охоплює «... концепцію використання в боротьбі зі злочинністю саме кримінально-правових засобів; їх взаємодію з системами інших засобів боротьби зі злочинністю...» [12, с. 69].

Досліджуючи думки науковців з питань кримінально-правової політики, необхідно звернути увагу, що дана політика розуміється у широкому та вузькому значеннях.

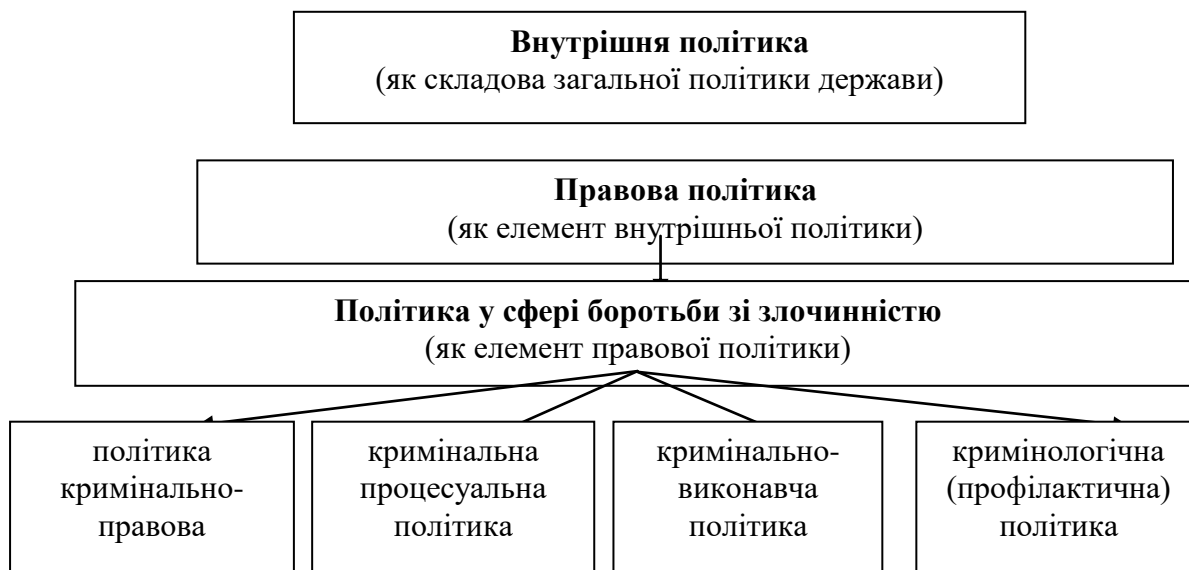
Так, у *широкому значенні* вона охоплює собою діяльність з протидії злочинності засобами кримінальної репресії, що належить до арсеналу споріднених галузей права кримінально-правового циклу: матеріального кримінального права, процесуального кримінального права та виконавчого кримінального права [16, с. 184–185]. Інші науковці до такого широкого розуміння кримінально-правової політики відносять і протидію злочинності кримінологічними засобами [20, с. 13]. У *вузькому значенні* кримінально-правову політику розглядають як діяльність держави (в особі її компетентних органів) з протидії злочинності із застосуванням засобів матеріального права.

Застосування терміну кримінально-правової політики в широкому та вузькому розумінні запровадив у свій час і М. І. Загородніков, який зазначав, що в рамках єдиної кримінальної політики розрізняють кримінальну політику у вузькому сенсі слова, судову політику і виправно-трудова політику. Він звертає увагу на те, що «... кримінально-правова політика передбачає закріплення в нормах кримінального права загальних питань кримінальної відповідальності, відповідальність за конкретні злочини в цілях боротьби зі злочинністю та попередження злочинів. Натомість судова політика, спрямовує законотворчу діяльність, визначальну структуру і форми роботи органів розшуку, дізнання, слідства і суду та практичну діяльність цих органів і громадських організацій по боротьбі зі злочинністю та попередження злочинів. Виправно-трудова (або кримінально-виконавча) політика спрямовує законотворчу діяльність і практичну роботу відповідних органів держави та громадськості щодо застосування покарання» [6, с. 14].

На нашу думку, таку класифікацію підвидів кримінальної політики не можна визнати вдалою. По-перше, навряд чи доцільно замінювати поняттям «кримінально-правова політика у вузькому сенсі слова» саме поняття «кримінально-правової політики», оскільки останнє більш чітко відображає специфіку цього підвиду політики. Натомість використання терміну кримінально-правової політики у вузькому та широкому сенсі, як точно свого часу відмічав М. А. Беляєв, здатне лише внести плутанину в розуміння змісту кримінальної політики. Вчений наполягав, що видається теоретично і практично виправданим виходити з того, що існує єдина політика в галузі боротьби із злочинністю, яка здійснюється за допомогою трьох її підвидів (підсистем, складових частин): кримінально-правової політики, кримінальної процесуальної політики і кримінально-виправної політики [2, с. 22].

Таким чином, сучасний стан розробки теорії політики у сфері боротьби зі злочинністю характеризується комплексністю вивчення проблеми як специфічної підсистеми загальної внутрішньої політики держави. Не вдаючись у дискусію щодо структурних елементів політики держави у сфері запобігання злочинності, слід погодитись з думкою провідного вітчизняного науковця в питаннях кримінально-правової політики П. Л. Фріса, який визначив місце кримінально-правової політики в системі всієї внутрішньої політики держави наступною схемою (Рисунок 1):

Місце кримінально-правової політики в системі внутрішньої політики держави

Акцентуючи важливість політики у сфері боротьби зі злочинністю, П. Л. Фріс зазначає: «... як магістральний напрям діяльності держави по боротьбі зі злочинністю, вона складається з кількох елементів (складових) – кримінально-правової політики, кримінальної процесуальної політики, кримінально-виконавчої політики та кримінологічної (профілактичної) політики» [19, с. 31].

Теза про самостійність кримінально-правової, кримінальної процесуальної та кримінально-виконавчої політики значною мірою ґрунтується на факті існування трьох самостійних галузей права: кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого. Дійсно, в силу специфіки предмета правового регулювання ці галузі права мають самостійний характер. Однак це жодною мірою не спростовує положення про їх єдність, оскільки норми цих галузей регулюють діяльність різних суб'єктів в одній галузі життя суспільства – в галузі боротьби зі злочинністю. У цьому зв'язку необхідно акцентувати увагу, що боротьба (протидія) із злочинністю не обмежується виключно галузями кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого права. Необхідно пам'ятати про роль такої галузі права, яка регулює оперативну-розшукову діяльність, змістом якої є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України. З огляду на це необхідно визнати її структурною частиною політики держави у сфері запобігання злочинності на рівні із кримінально-правовою політикою, кримінальною процесуальною політикою, кримінально-виконавчою політикою та кримінологічною (профілактичною) політикою.

Усі складові політики у сфері боротьби зі злочинністю перебувають між собою у функціональній залежності й взаємозв'язку. Механізм цього взаємозв'язку такий, що зміни в одному елементі з необхідністю визначають відповідні зміни і в інших елементах політики у сфері боротьби (протидії) зі злочинністю.

Провідне положення в структурі кримінальної політики займає кримінально-правова політика, яка являє собою ту частину кримінальної політики, яка виробляє основні завдання, принципи, напрями та цілі кримінально-правового впливу на злочинність, а також засоби їх досягнення, і виражається в директивних документах, нормах кримінального права, актах тлумачення норм та їх застосування. На пріоритеті

кримінально-правової політики серед інших елементів політики у сфері боротьби зі злочинністю акцентують свою увагу майже всі дослідники з даної проблематики.

Так, П. Л. Фріс з цього приводу зазначає, що «... кримінально-правова політика – системоутворюючий елемент загальної політики у сфері боротьби зі злочинністю, яка, своєю чергою, є частиною соціальної політики Української держави. Її місце у сфері правової політики, а якщо конкретніше, в тій її частині, що визначається як правоохоронна політика і є нерозривною складовою всієї державної політики» [17, с. 17–18]. Водночас А. А. Митрофанов, пріоритет кримінальної політики вбачає в тому, що тільки в її рамках вирішуються такі принципові для кожної держави проблеми, як встановлення підстави і принципів кримінальної відповідальності, визначення кола злочинних діянь, видів покарань і інших мір кримінально-правового характеру за них [15, с. 23].

На нашу думку, системоутворюючим елементом, який визначає межі злочинної і незлочинної поведінки, будучи правовою базою регулювання кримінально-правових відносин в державі, кримінально-правова політика серед інших видів державної політики відіграє найважливіше та першорядне значення. Саме в такому розумінні визначають кримінально-правову політику В. І. Борисов та П. Л. Фріс, на думку яких кримінально-правова політика є нерозривною складовою частини всієї політики Української держави. Вона являє собою напрям боротьби зі злочинністю, який базується на нормах законодавства України про кримінальну відповідальність і знаходить свій прояв у законах України, указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України, рішеннях державних органів, політичних партій та громадських організацій, спрямованих на проведення цієї діяльності. Зазначені науковці вірно відмічають, що співвідношення понять «політика держави» – «правова політика» – «політика у сфері боротьби зі злочинністю» та «кримінально-правова політика» являє собою співвідношення загального, особливого та спеціального [3, с. 17–18].

Схожої точку зору дотримується і Н. А. Лопашенко, на її думку, кримінально-правова політика є визначальною частиною політики держави в боротьбі зі злочинністю; саме на її основі формуються стратегія і тактика кримінально-виконавчої, кримінальної процесуальної і криминологічної політики. Пріоритет кримінальної політики обумовлений тим, що тільки в її рамках вирішуються такі принципові для кожної держави проблеми, як встановлення підстав і принципів кримінальної відповідальності, визначення кола злочинних діянь, видів покарань та інших мір кримінально-правового характеру за них [10, с. 123–131].

На відміну від кримінальної процесуальної, кримінально-виконавчої, оперативно-розшукової та попереджувально-профілактичної, кримінально-правова політика наділена певними специфічними рисами, що виділяють її із загальної системи елементів, що формують політику у сфері боротьби зі злочинністю. Саме кримінально-правова політика визначає напрями, мету та засоби кримінально-правової протидії злочинності і виражається в нормах кримінального права та практиці його застосування.

Розкриття змісту кримінально-правової політики, у тому числі і такого її різновиду як кримінально-правова політика у сфері охорони воєнної безпеки держави, тісно пов'язана з питанням її предмету. В літературі зустрічаються непоодинокі випадки тотожного сприйняття предмету і змісту кримінально-правової політики. З цього приводу М. А. Беляєв зазначав, що предмет і зміст політики – це явища, які тісно пов'язані між собою, але не тотожні. Предмет політики – це те явище суспільного життя, розвиток якого має забезпечуватися певним напрямом державної політики: економіка, внутрішні та зовнішні відносини, культурно-виховна робота тощо. Зміст державної політики визначається предметом, оскільки політика повинна давати такий напрямок діяльності відповідним органам і організаціям, які були б здатним за своїми

об'єктивними властивостями забезпечити розвиток предмета політики в обумовленому напрямку. При визначенні змісту кримінально-правової політики держави не можна виходити за межі її предмета і характерних для цієї політики засобів і методів впливу на неї [2, с. 27]. Тобто, якщо предметом кримінально-правової політики є злочинність, то предметом кримінально-правової політики у сфері воєнної безпеки є злочинність, яка посягає на воєнну безпеку держави.

Таким чином, виходячи з предмету кримінально-правової політики можливо окреслити її зміст і завдання. Останні дві категорії в юридичній літературі здебільшого вживаються в якості синонімів. Беззаперечно, що зміст кримінально-правової політики визначається тими завданнями, які стоять перед даним напрямом політики у сфері боротьби зі злочинністю. Зрозуміло, що основна, загальна ціль кримінально-правової політики – це зниження рівня злочинності в країні. Однак, як зазначає П. Л. Фріс, на відповідних етапах розвитку суспільства вона може трансформуватися у ціль стабілізації злочинності або навіть у зниженні темпів її росту. Основна мета складається з окремих елементів, якими виступають цілі в різних напрямках кримінально-правової політики держави. При цьому, для різних напрямів цілі можуть визначатися по-різному – для одних, зниження злочинності, для других – стабілізація, для третіх – зменшення динаміки приросту. Можлива відповідна диференціація і в середині кожного напрямку.

Отже, система основних цілей кримінально-правової політики може бути структурована наступним чином:

- зниження рівня злочинності в країні;
- прийняття під кримінально-правову охорону найважливіших суспільних відносин, благ та інтересів, які мають загальносуспільне значення;
- притягнення до відповідальності всіх осіб, які вчинили порушення кримінально-правових приписів і не користуються правом на звільнення від кримінальної відповідальності;
- звільнення від кримінальної відповідальності максимально можливого кола осіб, притягнення до відповідальності яких не може вважатися відповідним виходячи із мети спеціальної превенції;
- призначення покарання, яке є відповідним ступеню суспільної небезпеки діяння та особи винного;
- економія кримінальної репресії;
- попередження злочинності (загальна та спеціальна превенція) на підставі здійснення максимального впливу на осіб з нестійкою морально-правовою установкою;
- формування правосвідомості громадян [19, с. 48].

У більш пізніх своїх працях П. Л. Фріс вдається до виділення з зазначених цілей, які отримали назву юридичні цілі кримінально-правової політики, ще й матеріальні, які торкаються суспільних відносин у не правовій сфері і можуть мати економічний, ідеологічний та інший характер. Можливі різноманітні комбінації зазначених цілей [3, с. 25].

У свою чергу А. А. Митрофанов виділяє загальні та спеціальні задачі кримінально-правової політики. До загальних він відносить: 1) докорінна перебудова кримінального законодавства, що полягає в приведенні його у відповідність до нових суспільних відносин; 2) формування правової держави, у тому числі, і в частині, що стосується кримінального права; 3) встановлення оптимального співвідношення кримінально-правових та інших правових заходів боротьби з правопорушеннями, що забезпечує ефективність цієї боротьби в нових соціально-економічних умовах. У той же час, до спеціальних заходів він відносить: 1) криміналізацію суспільно небезпечних діянь; 2) пеналізацію суспільно небезпечних діянь; 3) декриміналізацію діянь; 4) звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини

(депеналізація злочинів); 5) забезпечення міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності [15, с. 59].

На сучасному етапі дослідження проблем кримінально-правової політики існує велика кількість висловлених точок зору щодо її завдань. З цього приводу необхідно звернути увагу, що одним з головних завдань сучасної національної кримінально-правової політики є подальше поглиблення й розширення вчення про підстави криміналізації з урахуванням сучасних тенденцій у протидії злочинності. Очевидно, що за їх наслідками має бути переглянуте коло діянь, що визнаються злочинами, при чому як в аспекті криміналізації окремих діянь, так і декриміналізації інших [16, с. 193]. Не вдаючись в дискусію щодо цього складного питання та не піддаючи критиці висловлені міркування зазначимо, що цей процес необхідно розглядати в динаміці до існуючих суспільних відносин на тому чи іншому етапі існування суспільства і беззаперечно необхідно враховувати стратегічну лінію розбудови держави, на яку, в першу чергу, впливають зовнішні та внутрішні фактори, і яка, відповідно визначається в різних стратегіях, концепціях, доктринах, у тому числі і нормативно-правових актах, які регулюють правовідносини у сфері воєнної безпеки держави.

На підставі цього, спробуємо узагальнити найбільш типові і характерні завдання кримінально-правової політики держави у сфері воєнної безпеки України на сучасному етапі державотворення.

Тут необхідно відмітити важливість запропонованого А. А. Митрофановим підходу щодо класифікації завдань на загальні і спеціальні. Проте, на нашу думку, у зміст цих категорій необхідно вкладати дещо інші поняття. До загальних завдань кримінально-правової політики необхідно відносити ті завдання, які необхідно вирішити на рівні загального напрямку кримінально-правової політики. Беззаперечно, сюди підпадають і питання докорінної перебудови кримінального законодавства, що полягає в приведенні його у відповідність до нових суспільних відносин, і питання формування правової держави, у тому числі і в частині, що стосується кримінального права, а також питання криміналізації суспільно небезпечних діянь, пеналізації, декриміналізації тощо. Проте, кримінально-правові відносини мають настільки різноманітні об'єкти з приводу яких вони породжуються, що виникає гостра необхідність у вирішенні цілої низки завдань в межах окремих напрямків кримінально-правової політики.

У сучасній науковій літературі присвяченій питанням виокремлення напрямків кримінально-правової політики держави наводяться різні критерії. Так, І. В. Козич виділяє критерії внутрішньої диференціації кримінально-правової політики: за характером злочинності; загально-кримінальні та спеціальні сфери кримінально-правової політики, а також поділ на підставі групування об'єктів злочинних посягань [8, с. 280]. Останній критерій є найбільш поширеним, а підвиди кримінально-правової політики у такому разі, на думку І. В. Козич відповідають структурі Особливої частини КК України.

У той же час, П. Л. Фріс з цього приводу зазначає, що напрями кримінально-правової політики визначаються на підставі групування об'єктів злочинних посягань, які, у свою чергу, визначаються за рівнем значимості суспільних відносин, благ та інтересів. Таким чином, можуть бути виділені: кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти основ національної безпеки; кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти життя та здоров'я особи; кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти виборчих, трудових, та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти власності та ін. [19, с. 34].

Отже, беручи до уваги висловлені погляди багатьох науковців, необхідно звернути увагу, що національне кримінальне законодавство не завжди послідовно здійснює групування родових об'єктів за принципом першочерговості охоронюваних

суспільних правовідносин, благ та інтересів. Наприклад, у законі України про кримінальну відповідальність взагалі відсутні окремі розділи, які б стосувалися злочинів проти держави чи воєнної безпеки. Водночас, такі напрямки державної політики містяться у Законі України «Про національну безпеку України» [1]. Як бачимо, держава потребує правового регулювання суспільних правовідносин не лише у сфері державної, а і у сфері воєнної безпеки. Особливої гостроти це питання набуває з урахуванням подій, які мають місце останнім часом в Україні під час збройної агресії зі сторони Російської Федерації.

Висновки. Кримінально-правова політика держави у сфері охорони воєнної безпеки виступає системоутворюючим елементом у боротьбі зі злочинністю, вона розробляє стратегію і тактику, є теорією і практикою протидії злочинності, формулює основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність та засоби їх досягнення, виступає за окремими напрямами її здійснення: запобігання вчинення кримінальних правопорушень та належне реагування на їх вчинення всіма дозволеними засобами.

Кримінально-правову політику держави у сфері охорони воєнної безпеки необхідно розуміти як окремий напрям державної політики у протидії злочинності, основна мета якої полягає у забезпеченні такої протидії засобами кримінально-правового характеру.

Список використаних джерел

1. Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII.
2. Беляев Н. А. Уголовно-правовая политика и пути её реализации / Н. А. Беляев. – Л.: Изд.-во Ленинград. унив., 1986. – 176 с.
3. Борисов В. І. Поняття кримінально-правової політики / В. І. Борисов, П. Л. Фріс // Вісник Асоціації кримінального права України. 2013. № 1(1). С. 15–31.
4. Волошко В. С. Военная политика и военная безопасность Российской Федерации в условиях глобализации / В. С. Волошко, В. И. Лутовинов. – М.: Воениздат, 2007. – 400 с.
5. Геополитика, международная и национальная безопасность: Словарь-справочник / [Абдурахманов М. М., Баришполец В. А., Баришполец Д. В., Манилов В. Л.]. М.: Пробел, 1999. – 374 с.
6. Загородников Н. И. Советская уголовная политика: Монография / Н. И. Загородников. Л.: Изд.-во Ленинград. унив., 1979. – 240 с.
7. Загурський Б. О. До питання про теоретичні проблеми державної правової політики у сфері боротьби зі злочинністю / Б. О. Загурський // Актуальні проблеми держави і права. 2011. № 60. С. 43–50.
8. Козич І. В. Місце кримінально-правової політики в сфері боротьби зі злочинами, що вчинюються із застосуванням насильства, у політиці в сфері боротьби із злочинністю / І. В. Козич // Університетські наукові записки. 2011. № 2 (38). С. 279–283.
9. Коржанський М. Й. Уголовне право України / М. Й. Коржанський Частина загальна. Курс. Наукова думка. Українська видавнича група. 1996. – 336 с.
10. Лопашенко Н. А. Концептуальные основы уголовной политики: взгляд на проблему / Н. А. Лопашенко // Правовая политика и правовая жизнь. Академический и вузовский юридический научный журнал. 2000. № 11. С. 123–131.
11. Луценко Ю. В. Поняття та зміст кримінально-правової політики держави / Ю. В. Луценко, С. В. Клименко // Право.ua. 2015. № 1. С. 125–131.

12. Миньковский Г. М. О предмете и задачах курса уголовной политики / Г. М. Миньковский // Труды Академии МВД СССР. Академия МВД СССР. 1982. С. 67–73.
13. Миньковский Г. М. Правовая политика в сфере борьбы с преступностью и проблемы законодательного регулирования этой борьбы / Г. М. Миньковский // Проблемы формирования уголовной политики Российской Федерации и её реализации органами внутренних дел. 1995. С. 3–12.
14. Миньковский Г. М. О понятии и системе уголовной политики в свете положений Конституции СССР / Г. М. Миньковский // Конституционно-правовые основы организации деятельности органов внутренних дел. М. 1982. С. 60–71.
15. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація: Монографія / А. А. Митрофанов. Одеса: Одеського юрид. інстит. НУВС, 2004. – 132 с.
16. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи / Ю. В. Баулін та ін. Київ: ВАІТЕ, 2015. – 688 с.
17. Фріс П. Л. Ефективність кримінально-правової політики / П. Л. Фріс // Проблеми вдосконалення практики застосування кримінально-правових засобів протидії злочинності органами внутрішніх справ: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Львів, 30 вересня 2005 р.). Львів: 2005. С. 17–25.
18. Фріс П. Л. Ідеологія кримінально-правової політики та кримінальне законодавство / П. Л. Фріс // Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (Харків, 8–9 жовт. 2015 р.). Харків: Право, 2015. С. 65–69.
19. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2005. 439 с.
20. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми: Монографія / П. Л. Фріс. К.: Атіка, 2005. – 332 с.
21. Чубинский М. П. Курс уголовной политики / М. П. Чубинский // Изд. 2-ое. СПб. «Общественная польза». 1912. – 426 с.
22. Політика. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://beta.wikiversity.org/wiki/Політика>.

References

1. Zakon Ukrayiny «Pro natsionalnu bezpeku Ukrayiny» vid 21 chervnya 2018 roku № 2469-VIII.
2. Belyayev N. A. (1986) *Ugolovno-pravovaya politika i puti yeyo realizatsii*. Leningrad. 1986. – 176 p.
3. Borysov V. I. (2013) Ponyattya kryminal'no-pravovoyi polityky. *Visnyk Asotsiatsiyi kryminal'noho prava Ukrayiny*. 2013. № 1(1). P. 15–31.
4. Voloshko V. S. (2007) *Voennaya polytyka y voennaya bezopasnost Rossyyskoy Federatsyy v uslovyakh globalyzatsyy*. – M.: Voenyzdat, 2007. – 400 p.
5. *Neopolytyka, mezhdunarodnaya y natsyonalnaya bezopasnost: Slovar-spravochnyk* [Abdurakhmanov M. M., Baryshpolets V. A., Baryshpolets D. V., Manylov V. L.]. – M.: Probel, 1999. – 374 p.
6. Zahorodnykov N. Y. (1979) *Sovetskaya uholovnaya polytyka*. M. 1979. – 240 p.
7. Zahurs'kyi B. O. (2011) Do pytannya pro teoretychni problemy derzhavnoyi pravovoyi polityky u sferi borot'by zi zlochynnistyu. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava*. 2011. № 60. P. 43–50.

8. Kozych I. V. (2011) Mistse kryminal'no-pravovoyi polityky v sferi borot'by zi zlochynamy, shcho vchynyuyut'sya iz zastosuvannam nasyl'stva, u politytsi v sferi borot'by iz zlochynnisty. *Universytet-s'ki naukovi zapysky*. 2011. № 2 (38). P. 279–283.
9. Korzhans'kyy M. Y. (1996) *Uholovne pravo Ukrayiny. Chastyna zahal'na*. Kurs. Naukova dumka. Ukrayins'ka vydavnycha hrupa. 1996. – 336 p.
10. Lopashenko N. A. (2000) Kontseptual'nye osnovy uholovnoy polytyky: vzhlyad na problemu. Pravovaya polytyka y pravovaya zhyzn'. *Akademycheskyy y vuzovskyy yurydycheskyy nauchnyy zhurnal*. 2000. № 11. P. 123–131.
11. Lutsenko YU. V. (2015) Ponyattya ta zmist kryminal'no-pravovoyi polityky derzhavy. *Pravo.ua*. 2015. № 1. P. 125–131.
12. Myn'kovskyy H. M. (1982) O predmete y zadachakh kursa uholovnoy polytyky. *Trudy Akademyy MVD SSSR*. M. Akademyya MVD SSSR. 1982. P. 67–73.
13. Myn'kovskyy H. M. (1995) Pravovaya polytyka v sfere bor'by s prestupnost'yu y problemy zakonodatel'noho rehulyrovannya étoy bor'by. *Problemy formirovannya uholovnoy polytyky Rossyyskoy Federatsyy v realizatsyy orhanamy vnutrennykh del*. 1995. P. 3–12.
14. Myn'kovskyy H. M. (1982) O ponyatyy y systeme uholovnoy polytyky v svete polozhenyy Konstytutsyy SSSR. *Konstytutsyonno-pravovyye osnovy orhanyza-tsiy deyatel'nosti orhanov vnutrennykh del*. M. 1982. P. 60–71.
15. Mytrofanov A. A. (2004) Osnovni napryamky kryminal'no-pravovoyi polityky v Ukrayini: formuvannya ta realizatsiya: monohrafiya. Odesa: Odes'koho yuryd. instyt. NUVS, 2004. 132 p.
16. *Suchasna kryminal'no-pravova systema v Ukrayini: realiyi ta perspektyvy* / YU. V. Baulin ta in. Kyiv: VAITE, 2015. 688 p.
17. Fris P. L. (2005) Efektyvnist' kryminal'no-pravovoyi polityky. *Problemy vdoskonalennya praktyky zastosuvannya kryminal'no-pravovykh zasobiv protydyi zlochynnosti orhanamy vnutrishnikh sprav: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, (L'viv, 30 veresnya 2005 r.). L'viv: 2005. P. 17–25.
18. Fris P. L. (2015) Ideolohiya kryminal'no-pravovoyi polityky ta kryminal'ne zakonodavstvo. *Problemy nauky kryminal'noho prava ta yikh vyrishennya u zakonotvorchiy ta pravozastosovniy diyal'nosti: materialy mizhnarod. nauk.-prakt. konf.* (Kharkiv, 8–9 zhovt. 2015 r.). Kharkiv: Pravo, 2015. P. 65–69.
19. Fris P. L. (2005) *Kryminal'no-pravova polityka Ukrayiny: dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.08 / Nats. akad. vnutr. sprav*. Kyiv, 2005. – 439 p.
20. Fris P. L. (2005) *Kryminal'no-pravova polityka Ukrayins'koyi derzhavy: teoretychni, istorychni ta pravovi problemy*. K.: Atika, 2005. – 332 p.
21. Chubynskyy M. P. (1912) *Kurs uholovnoy polytyky*. Yzd. 2-oe. SPb. «Obshchestvennaya pol'za». 1912. – 426 p.
22. Polityka. – [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <https://beta.wikiversity.org/wiki/Polityka>.

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 341.231.14:341.17

PRINCIPLES AND VALUES OF THE EUROPEAN UNION AND THE LEGAL ORDER OF UKRAINE

ПРИНЦИПИ І ЦІННОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ І ПРАВОПОРЯДОК УКРАЇНИ

ПРИНЦИПЫ И ЦЕННОСТИ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА И ПРАВОПОРЯДОК УКРАИНЫ

Victor Muraviov

Academic, Professor, Doctor Hab., Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine. E-mail: vmour@visti.com

Віктор Муравйов

Академік, професор, доктор юридичних наук Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Електронна пошта: vmour@visti.com

Виктор Муравьев

Академик, профессор, д.ю.н., Институт международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. Электронная почта: vmour@visti.com

Abstract. *The article is devoted to the analysis of the legal nature of principles and values of the European Union, their etymology and genesis, as well as their place and role in the legal order of the EU. One can argue that in the contemporary legal order of the European Union principles and norms that are enshrined in the founding documents of the European Union, stipulate the founding basics of the legal system of the EU. Besides, they execute the regulatory function in the relations between an individual and society. It is pointed out in the work, that principles and values appeared in the European Union law not at the same time. If principles were fixed in the first founding treaties when they were concluded, then the provisions on values were included in the founding treaties only recently, that is in the latest Lisbon edition of 2007.*

It is underlined that the infringement by a EU Member State of values may result into imposing of sanctions against the infringer. However, EU principles and values acquire the particular importance in the course of the conclusion of international agreements with the third countries. With this regard the provisions of the Association agreement between Ukraine and the European Union and its Member States.

Special attention is paid in the article to the investigation of the legal mechanism of the implementation of the EU-Ukraine Association agreement in the legal order of Ukraine as well as the effect of principles and values on the process of legal reforms in Ukraine.

Keywords: *principles, values, Constitution of Ukraine, EU law, Association Treaty, implementation, legal mechanism.*

Анотація. *Стаття присвячена аналізу правової природи принципів і цінностей Європейського Союзу, їх етимології та походження, а також їх місця і ролі у правопорядку ЄС. Можна стверджувати, що у сучасному правопорядку Євросоюзу*

принципи і цінності, закріплені в установчих документах про Союз, визначають фундаментальні засади правової системи ЄС. Окрім цього вони здійснюють регулятивну функцію у відносинах між індивідумом і суспільством. В роботі зазначається, що принципи і цінності з'явилися в праві Євросоюзу не одночасно. Якщо принципи були закріплені в перших установчих договорах про європейські співтовариства при їх укладанні, то положення про цінності були включені до установчих договорів тільки недавно, тобто до їх останньої Лісабонської редакції 2007 р.

У статті підкреслюється, що не дотримання цінностей окремими державами-членами ЄС може призвести до запровадження санкцій проти держави-порушниці. Проте особливе значення принципи і цінності Союзу набувають при укладанні ЄС міжнародних договорів з третіми країнами. У цьому зв'язку аналізуються положення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та його державами-членами.

Спеціальна увага у статті приділена дослідженню механізму імплементації положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною у правопорядку України, а також впливу принципів і цінностей Союзу на процес правових реформ в Україні.

Ключові слова: принципи, цінності, Конституція України, право ЄС, угода про асоціацію, імплементація, правовий механізм.

Анотація. Стаття посвячена аналізу правової природи принципів і цінностей Європейського Союзу, їх етимології і походження, а також їх места і ролі в правопорядку ЄС. Можна утверждати, що в сучасному правопорядку Євросоюзу принципи і цінності, які закріплені в основоположних документах про Союз, визначають фундаментальні начала правової системи ЄС. Крім того, вони здійснюють регулятивну функцію в відносинах між індивідом і суспільством. В роботі відзначається, що принципи і цінності з'явилися в праві Євросоюзу на одночасно. Якщо принципи були закріплені в перших основоположних договорах про європейські співтовариства при їх укладанні, то положення про цінності були включені в основоположні договори тільки недавно, т.е. в їх останню Лісабонську редакцію 2007 г.

В статті підкреслюється, що не дотримання цінностей окремими державами-членами ЄС може призвести до введення санкцій проти держави-порушника. Однак особливе значення принципи і цінності Союзу набувають при укладанні ЄС міжнародних угод з третіми країнами. В цьому зв'язку аналізуються положення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та його державами-членами.

Спеціальне увагу приділено в статті дослідженню механізму імплементації положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною в правопорядку України, а також впливу принципів і цінностей Союзу на процес правових реформ в Україні.

Ключевые слова: принципы, ценности, Конституция Украины, право ЕС, договор про ассоциацию, имплементация, правовой механизм.

Problem

The European Union is a constitutional entity based on the principles and the determined values, which constitute a legal basis for the EU legal order. The EU principles and values are enshrined in the Treaty on the European Union and specified in the EU Fundamental Rights Charter and have internal and external dimensions. The Association agreement between the EU and Ukraine, as many other EU international agreements, contains EU principles and values. By means of the conclusion of the association agreements the EU law extends its effect on the internal legislation of the associated countries. Thus the EU principles and values become an integral part of the national legislation. In this connection, the study of the peculiarities of the Association of Ukraine with the EU becomes topical for Ukrainian science of European law. Unfortunately, the legal problem of influence of the EU law on the nature and content of the association agreements, which creates preconditions for expansion of the Union *acquis* in the internal legal order of third countries, has not given sufficient attention in the Ukrainian and foreign literature on European law. The study of these issues is the actual problem of modern science of international and European law and its solution will be of considerable practical importance for Ukraine.

Aim of the article. The aim of the article is to highlight the theoretical and practical problems of effect of the EU principles and values on the internal legal order of Ukraine. The association with the EU may be considered as the first step to the integration of Ukraine in the EU. The influence of the European Union *acquis* on the law of Ukraine is being investigated.

Analysis of latest researches and publications. The issues of the association between Ukraine and the European Union were elucidated mainly in the latest works by R. Arnold [14], N. Mushak [15], N. Sishkova [16]. Unfortunately, so far, the Ukrainian and foreign publications have not paid sufficient attention to the investigation of the role of the EU values and principles in the process of legal integration between Ukraine and the EU. However, new realities connected with the association between EU and Ukraine require special research of this problem.

Exposition of the main material of the research

The European Union law is a separate legal order the legal bases of which is formed by the principles and values. The principles and values can be treated as a kind of a ‘grund norm’, the foundation of the whole EU legal system. However, these phenomena are not the same. As not the same is their role in the EU legal order.

In terms of etymology a principle (*principum*) means the main source, initial, guideline for the EU activities.

Values are some phenomena of social consciousness in the form of the notions of good and evil, justice, moral considerations, principles. With the help of values people give an assessment of the phenomena of reality, require their implementation. Thus, values exercise regulatory functions in relation to an individual and society

Values designate moral and ethical aspect of a legal phenomenon.

Where did these principles and values come from? Most of them found their consolidation in the national constitutions of European states.

Before that, they were formed in the era of enlightenment and were politically declared during the Great French Revolution.

After the Second World War, the establishment of democratic values and, along with it, the development of civil society, its institutions in the states of Western Europe gained a special weight. Similar constitutional foundations for democratic values and human rights and freedoms have been and continue to be characteristic of the European states of developed democracy. This is confirmed by the Article 6 of the Treaty on the European Union (TEU), which states that the fundamental rights guaranteed by the European Convention on the

Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and provided for by constitutional traditions common to all member states form the general principles of the law of the Union [1].

For the first time values were enshrined in the Lisbon treaties on the European Union. They may be considered as the main sources of the EU law even for the principles. Many of them then are fixed in international agreements between the European Union and the third countries.

In the European Union the violation of the values by a Member State may result in the imposition of sanctions upon it in the form of suspension of certain of the rights deriving from the application of the Treaties to the Member State in question, including the voting rights of the representative of the government of that Member State in the Council (Article 7 TEU).

It should be noted that, in general, the EU often uses its foreign policy as a tool to consolidate the political principles that create political obligations for the parties including Ukraine. Therefore, very often the EU agreements on cooperation with third countries contain provisions concerning the requirement to respect human rights and democracy in these countries (so-called essential element of international agreements - Bulgarian formula) [18]. In addition to the principles of democracy and human rights the respect for the principles of market economy is also related to the essential elements of cooperation agreements.

Thus, the Association agreement between the EU and Ukraine enshrines in its Preamble some of the provisions of the Treaty on the European Union (TEU) and the Treaty on the functioning of the European Union (TFEU) [2]. The issue is primarily about the shared values of the Union (Articles 2 and 3 TEU). In addition to respect for democratic principles, the rule of law, human rights and fundamental freedoms, including the rights of national minorities, non-discrimination, respect for diversity, human dignity the Association agreement adds to them the principle of good governance, the principles of the market economy, which should facilitate the participation of Ukraine in European policies.

The preamble also recognizes Ukraine as a European country that has a shared history and common values with the Member States of the Union. This provision, together with the provisions on the common values is important, first of all, since it opens the possibility for Ukraine joining the EU in the future, since a member of the Union can be any European country that respects the values specified in the Article 2 and shall implement them in life.

The significant support for the implementation in practice of the rule of law in Ukraine can be provided by the cooperation with European organizations. Their members are the states in which the rule of law and democracy has been functioning successfully for a long period of time.

However, it should be borne in mind that the practical realization of all those principles and norms substantially depends on their interpretation of each of these by the parties. To prevent possible differences regarding the interpretation of these principles and values political dialogue has been established within the framework of the majority of the EU agreements on cooperation.

The EU – Ukraine Association agreement provides for the continuation of the political dialogue, initiated by the Agreement on Partnership and Cooperation (PCA) [3], the EU-Ukraine Action plan [4], the EU-Ukraine Association Agenda [5]. The Parties shall hold regular political dialogue meetings at the Summit level, at the ministerial and at the parliamentary level.

Political dialogue shall be aimed at strengthening respect for democratic principles, the rule of law and good governance, human rights and fundamental freedoms.

Some legal instruments adopted by the institutions and bodies of the Union also govern the relations between Ukraine and EU besides the agreements on cooperation. The Common strategy became such a tool after the entry into force of the Treaty of Amsterdam

[6]. It contained the references to the EU contribution to the appearance in Ukraine of a stable, pluralistic and legitimate democracy and market economy [7].

The EU neighborhood policy provides for the establishment of special relations between the EU and Ukraine as such entities, which share a common border. Such a relationship should promote prosperity and good neighborhood, founded on the values of the Union [8].

The EU-Ukraine Action plan, which became an instrument of the neighborhood policy, has replaced the Common strategy on Ukraine, detailed the principles and values of the EU as a basis for partnerships. The maintenance of stability and efficiency of the bodies that promote democracy and the rule of law (continued administrative reform) is one of the main priorities of the cooperation between the EU and Ukraine. Other priorities include: carrying out judicial and legal reforms to ensure the independence of the judiciary and strengthening of its administrative capacity, ensuring the impartiality and effectiveness of the Procuracy, the effective fight against corruption, respect for human rights and fundamental freedoms, the development of civil society, the respect for freedom of media, freedom of expression, equality, respect for the rights of children.

Action plan in the field of Justice and Home Affairs calls for judicial reform in Ukraine, combating corruption etc [9].

The EU policy of the Eastern neighborhood also aims at building of the relations between Ukraine and the EU on the basis of the principles of international law and fundamental values, including democracy, the rule of law, respect for human rights and fundamental freedoms, the market economy [10].

One more legal tool for cooperation between the EU and Ukraine is EU-Ukraine Association's agenda, adopted in 2015. The document marks the beginning of the first stage of the European integration of Ukraine into the EU, since an integral part of the EU-Ukraine Association agreement is the formation of the free trade area. The EU-Ukraine Association's agenda is a recommendation. It pertains to so called soft law. However, it becomes a very practical one among the other documents which determine the framework of the EU-Ukraine cooperation. The very aim of its adoption is to facilitate the implementation of the EU-Ukraine Association agreement.

The EU-Ukraine Association's agenda emphasizes that as a European country Ukraine has its history that it shares with Europe as well as it shares common values together with the EU Member States.

As both the EU principles and values were transposed into the Association agreement with Ukraine, they became an integral part of the Ukrainian legislation after its ratification.

According to the 1996 Constitution of Ukraine (Article 9) [11], international treaties duly ratified by the Supreme Rada of Ukraine become part of the national legislation of Ukraine. Norms of international treaties approved by the Supreme Rada acquire the status of norms of national law by means of bringing this constitutional mechanism into operation. This means, that Article 9 of the Constitution of Ukraine establishes the legal basis for the respective application of norms of international treaties in the national legal order of Ukraine. However, Article 9 of the Constitution formally did not determine the absolute priority of norms of international law relative to norms of national law.

On the other hand, granting norms of international law the status of norms of domestic law creates the legal foundation for the direct application of such norms in the domestic legal order of Ukraine. This legal approach may be regarded as *de facto* monism in resolving problems of the interaction of international law with domestic law, on condition of the existence in the country of a stable tradition of the direct application of norms of international treaties in the domestic legal order with the granting of priority significance to such norms relative to norms of national law which are adopted after their ratification.

It should be noted, that Ukrainian legislation included some of the democratic principles even before its cooperation with the European Union has started.

Since the beginning of 90-ies of the last century Ukraine started building the rule of law state after receiving its independence. Therefore, for Ukraine the notions of "constitutional state", "democracy" are those which pass its test in the course of the state-building. The principle of the rule of law was enshrined in the Article 8 of the Constitution of Ukraine (Article 8).

However, the main core of issues concerns the very understanding of the rule of law and democracy and how those concepts shall be adapted to Ukrainian realities [19; 20].

In case of an idealization of the situation, it is possible to announce that Ukraine's legal order is based on the model of the rule of law in that meaning that the Ukrainian State operates on the basis of laws, i.e. it establishes rights and it is obliged to abide to those rights. While adopting laws, the State extend the obligations not only to the subjects of internal law, but also to itself. So one can talk about the symbiotic relationship of the State and the law. However, this is not enough. Legal restrictions of the State and enforcement of the provisions of the legal acts by the State bodies, regardless of their content are not the only elements of the rule of law, because it means the rule of legislation. The concept of the rule of law is much wider and also includes such elements as: the adoption of legal acts by the State bodies in accordance with the rules and regulations established by the authority; the principle of legal certainty and the lawfulness; prohibition of the retroactivity of laws; responsibility of the individual solely on the basis of his breach of the positive law; the equality of citizens before the law; the right of citizens for trial; and free access to the courts; procedural guarantee of human rights. Thus, the rule of law is not functioning if there is no respect for the rights and freedoms of the individual.

It is believed that in Ukraine the rule-of-law state is synonymous with democracy. Democracy is based on the Constitution. And the Constitution enshrines the dominant role of the Parliament in making laws. So, the parliamentarianism is the Crown of the constitutional regime in Ukraine.

In practice, however, the situation is to a large extent different from the ideal. Model of the rule-of-law state in Ukraine has not yet been implemented to the full extent.

Although democracy in Ukraine is much more than, for instance, Russia's or Belarus's, however, Ukraine is not democratic in terms of Slovak or Austrian statehood.

In Ukraine the middle class that forms the foundation of the social and economic stability practically vanished.

The social unstructuredness of the society has led to that the power remains to be an object of interests of political elites and oligarchic groups.

The media serve the interests of their owners.

Political parties are unstable, ideologically amorphous party blocs. They have not become a form in which social self-realization takes place.

Human rights are being still violated and that manifests itself in different forms. The most famous examples of such violations include torture of detainees by police; detention for long periods without indictment; denial of access of lawyers to persons under arrest. Prisoners' rights are not abided. The State Department of Ukraine for the Execution of Sentences is not reformed. The penitentiary system in Ukraine is still far from the European type. People may not get their wages for the work done for several months. The corruption of the state apparatus flourishes. This list can be very long.

On the other hand, Ukraine cannot immediately become different. Ukraine is on the road to transformation into a socially-oriented society with transparent democracy. There is a replacement of value systems, which provides a clear orientation to the European scale of values.

A catalog of European values has already been formed. They are laid down in legislation and in international agreements.

In the process of building the rule of law state in Ukraine, one of its most important criteria is to create a fair, transparent and effective judiciary.

The judicial system of Ukraine has three major problems.

The first problem is that the judiciary is politically dependent. Today it is the President and the Verkhovna Rada that decide on the appointment and career of judges. High-ranking politicians tell the judges in which way the disputes shall be settled. As a consequence of such political dependence, the judges have got used to this system and consider it their role to serve the interests of the political power and earn money, instead of protecting human rights and asserting the rule of law.

The second problem is corruption which has penetrated into the judiciary and is convenient not only for judges, but also for those who have a chance to ‘settle’ their disputes in the courts by means of corruption.

The third problem is inefficacy of the judiciary. This issue needs optimizing human and material resources and streamlining the legal procedures.

Any reforms are null until there is justice that can ensure law and order.

On June 2, 2016, the Parliament of Ukraine adopted amendments to the Constitution of Ukraine in the sphere of justice and jurisprudence, which had been proposed by the President of Ukraine [12]. These constitutional amendments were directed at decreasing the courts political dependence and elimination of corruption that gives chance to move towards building independent and efficient judicial system in Ukraine. The changes came into force three months after their official publication (30th September 2016) [21].

The Law of Ukraine on the Constitutional Court was adopted on October 3, 2017 (“Law”) [13].

The Law still provides for the model of the Constitutional Court of Ukraine (“CCU”) that has proved itself inadequate to secure the full independence of this institution from political interests of various groups or personalities. The political confrontation led to the fact that in 2017 the CCU made only one judgment.

On the other hand, the Law provides for the requirement for the obligatory competition to select candidates for the CCU. Unfortunately, the wording of this requirement is exceedingly general thus allowing for all kinds of distortions at the legislative level. For the same reason, it would have been much more progressive to insert directly into the Constitution explicit and detailed provisions on the procedure and grounds for dismissing judges of the CCU and on the guarantees of the Court’s financial sustainability [17].

There are some other innovations introduced by the Law. Thus, the Constitutional Court will no longer be entitled to provide for official interpretation of parliamentary laws. Its interpretational authority will be limited to the Constitution only. At the same time, the Court’s jurisdiction will encompass the constitutionality of questions put on referendum.

In addition, individuals shall have the right to lodge a constitutional complaint with the Constitutional Court if a parliamentary law is, in their view, breaching the Constitution, whereupon the Court may declare such law unconstitutional (currently, individuals may submit only requests for interpretation of the Constitution). An individual may exercise this right provided all other available legal remedies (an ordinary court procedure) have been exhausted. A special parliamentary law shall govern the procedure for exercising this right. This novelty corresponds to the practice of many European countries providing for a constitutional complaint as the last resort of individuals to protect their rights [22].¹⁰ However, the question remains whether legal entities may exercise this right alongside individuals. On 4th October 2017 the first constitutional complain has been submitted to the Court.

Finally, the Constitutional Court will be able to determine the moment from which an unconstitutional legal act becomes ineffective, which cannot have a retrospective effect, though.

The renewed law on Constitutional Court of Ukraine will show how the President is willing to release the Court from politics and the views of experts will be taken into account. If duly implemented in statutes, the constitutional amendments may give a chance for an independent and widely respected Constitutional Court of Ukraine.

There is also a need to review the powers of the Public Prosecutor's Office, removing from her the functions that limit the powers of other authorities, including the executive and judicial branches.

Thus, the legal prerequisites for the realization of the provisions of the international agreements, that enshrine the principles and values of the European Union, are granted by the national legislation of Ukraine.

It cannot be said that Ukraine has built a rule of law state with a developed democracy. This process is still going on. The state still protects the interests of a small group of people and not necessarily the Ukrainian citizens (many oligarchs have dual nationality, etc.).

In the process of European integration Ukraine will be obliged to adhere to the principles of the rule of law and democracy, and thus in the process of the development of cooperation with the EU the prerequisites for fostering in legislation and in its practical implementation of the values on the basis of which the European Union operates will inevitably appear.

However, Ukrainians themselves must oppose attempts to violate the Constitution and the law by the authorities and those who use legal nihilism of the Ukrainian people and use the support of the State apparatus to disrupt existing laws.

References

1. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. – [Electronic resource] – Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML>
2. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part, of 27 June 2014 // Official Journal of the European Union. – 29.05.2014. – № L 161/3. – [Electronic resource] – Mode of access: http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.161.01.0003.01.ENG
3. Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, and Ukraine, 14/06/1994. [Electronic resource] – Mode of access: <http://ec.europa.eu/world/agreements/prepareCreateTreatiesWorkspace/treatiesGeneralData.do?step=0&redirect=true&treatyId=217>
4. EU-Ukraine Action plan, 2005. [Electronic resource] – Mode of access: <https://library.euneighbours.eu//content/eu-ukraine-action-plan-0>
5. EU-Ukraine Association Agenda to prepare and facilitate the implementation of the Association Agreement as endorsed by the EU-Ukraine Association Council on 16 March 2015. - [Electronic resource] – Mode of access: http://eeas.europa.eu/archives/docs/ukraine/docs/st06978_15_en.pdf
6. The Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts dated 02 October 1997. - [Electronic resource] – Mode of access: <http://www.eurotreaties.com/amsterdamtreaty.pdf>
7. European Council Common Strategy of 11 December 1999 on Ukraine. Official Journal of the European Communities, L 331/1, 23. 12. 1999. - [Electronic resource]. Mode of access: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2003/october/tradoc_111611.pdf
8. Communication from the Commission - European Neighbourhood Policy - Strategy paper, 12.5.2004. - [Electronic resource]. Mode of access:

https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/near/files/2004_communication_from_the_commission_-_european_neighbourhood_policy_-_strategy_paper.pdf

9. Action plan in the field of Justice and Home Affairs. - [Electronic resource]. Mode of access: <https://library.euneighbours.eu/content/eu-action-plan-justice-and-home-affairs-ukraine>
10. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council (Eastern Partnership), Brussels, 3.12.2008, COM. - [Electronic resource]. Mode of access: [http://www.euronest.europarl.europa.eu/euronest/webdav/shared/general_documents/COM\(2008\)823.pdf](http://www.euronest.europarl.europa.eu/euronest/webdav/shared/general_documents/COM(2008)823.pdf)
11. Constitution of Ukraine, 28.06.1996, № 254k / 96-VR. - [Electronic resource]. - Mode of access: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
12. The Law of Ukraine "About judicial system and the status of judges" of June 2, 2016 No. 1402-VIII. - [Electronic resource]. - Mode of access: <http://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=86945>
13. Law of Ukraine "On the Constitutional Court of Ukraine" as amended by Law No 2147-VIII dated October 3, 2017. - [Electronic resource]. - Mode of access: [http://www.ccu.gov.ua/en/docs-search?term_node_tid_depth=All&tid=All&date_filter\[value\]=&body_value=&field_textindex_value=&field_speaker_value=&page=28](http://www.ccu.gov.ua/en/docs-search?term_node_tid_depth=All&tid=All&date_filter[value]=&body_value=&field_textindex_value=&field_speaker_value=&page=28)
14. Reiner A. Anthropocentric Constitutionalism in the European Union – Some Reflections //The European Union – What is next? A Legal Analysis and the Political Visions of the Future of the Union. Ndezda Siskova ed. by. Monograph. Wolters Kluwer. - 2018. - P. 111 – 122.
15. Mushak N. Legal Framework of Free-Visa regime for the “Eastern Partnership” Countries. *European Studies*. The Review of European Law, Economics and Politics, Czech ECSA and Jean Monnet Centre of Excellence in EU Law at Faculty of Law, Palacký University Olomouc. Wolters Kluwer. Czech Republic. 2017. Vol. 4. P. 239-248.
16. Sishkova N. European Union’s Legal Instruments to Strengthen the Rule of Law, their Actual Reflections and Future Prospects. //The European Union – What is next? A Legal Analysis and the Political Visions of the Future of the Union. Ndezda Siskova ed. by. Monograph. Wolters Kluwer. - 2018. - P. 136 – 162.
17. Kyrychenko Y. The Constitutional Court of Ukraine: The Problem of Guaranteeing Independence. - [Electronic resource]. - Mode of access: <http://pravo.org.ua/en/news/20872233-the-constitutional-court-of-ukraine-the-problem-of-guaranteeing-independence>.
18. Muraviov V. The Legal Framework of the EU Economic Relations with third Countries (Theory and Practice): Monograph, Kyiv, 2003. - 457 p.
19. Pukhtetska A. Evolution of the doctrinal interpretation of the principle of the rule of law: from foreign doctrine to domestic law of understanding // Legal journal - K., 2004. No. 5 - p. 30-37.
20. Pukhtetska A. Normative and legal consolidation of the rule of law principle in the current legislation of Ukraine // Legal Ukraine - K., 2007. No. 5 - p. 33-38.
21. Amendments to the Constitution of Ukraine passed: Ukraine takes a major step towards a European System of Justice, 09.06.2016. - [Electronic resource]. - Mode of access: <http://www.cms-lawnow.com/ealerts/2016/06/amendments-to-the-constitution-of-ukraine-passed-ukraine-takes-a-major-step-towards-a-european-system-of-justice>
22. Study on Individual Access to Constitutional Justice adopted by the Venice Commission at its 85th Plenary Session (Venice, 17-18 December 2010). - [Electronic resource]. - Mode of access: [http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)039rev-e](http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)039rev-e)

УДК 341.1/8

THE ROLE OF “SOFT LAW” IN RELATIONS OF STRATEGIC COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND PRC: INTERNATIONAL LEGAL ANALYSIS

РОЛЬ «М'ЯКОГО ПРАВА» (SOFT LAW) У ВІДНОСИНАХ СТРАТЕГІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УКРАЇНОЮ І КНР: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

РОЛЬ «МЯГКОГО ПРАВА» (SOFT LAW) В ОТНОШЕНИЯХ СТРАТЕГИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ УКРАИНОЙ И КНР: МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

Smyrnova K.V.

Doctor of Juridical Science, Professor at Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University. E-mail: ksenya.smyrnova@gmail.com

Gandziura A.V.

PhD. candidate of the Comparative and European Law Department of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University. E-mail: alisa_gandzjura@ukr.net

Смирнова К.В.

Доктор юридичних наук, професор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: ksenya.smyrnova@gmail.com

Гандзюра А.В.

здобувач кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: alisa_gandzjura@ukr.net

Смирнова К.В.

доктор юридических наук, профессор Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченка. E-mail: ksenya.smyrnova@gmail.com

Гандзюра А.В.

соискатель кафедры сравнительного и европейского права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченка. E-mail: alisa_gandzjura@ukr.net

Abstract. *The article deals with peculiarities of the soft law functioning in regulation principles formation of bilateral strategic cooperation between Ukraine and China. The weight and influence of the “soft law” provisions in the context of the legal and regulatory framework of bilateral relations between the countries have been summed up. A deep and profound analytical assessment of various bilateral agreements has been done. Different types of legal norms are being characterized from the point of their legal obligation and the advantages and disadvantages of their application in the agreements in view of current world trends. The survey shows that serving as a regulator of relations, “soft law” may entail certain legal consequences. First of all, it can be the basis for a document that is legally binding source of law, in addition, the rules of “soft law” are able to independently regulate social relations, complementing the official source of law or filling its gaps.*

Keywords: *international law, soft law, strategic cooperation, legal norm, international treaty, Ukraine, China.*

Анотація. *Стаття розкриває особливості застосування «м'якого права» (“soft law”) у формуванні засад регулювання двостороннього стратегічного співробітництва між Україною і КНР. Проаналізовано фактичне застосування норм і формулювань «м'якого права», їх роль і вплив в системі нормативно-правової бази двосторонніх*

відносин між країнами. Різні види правових норм характеризуються з огляду на їх юридичну обов'язковість та переваги і недоліки їх застосування беручи до уваги сучасні світові тенденції. Проведено глибоку й детальну аналітичну оцінку різних двосторонніх угод. Надається характеристика різних видів правових норм, з точки зору їх правової обов'язковості, а також переваг та недоліків їх застосування в угодах з урахуванням поточних світових тенденцій. Розвідка показує, що виступаючи регулятором відносин «м'яке право» може спричинити певні правові наслідки. По-перше, воно може стати основою для документа, який є юридично обов'язковим джерелом права, крім того, положення «м'якого права» здатні самостійно регулювати суспільні відносини, доповнюючи офіційне джерело права або заповнюючи його прогалини.

Ключові слова: міжнародне право, «м'яке право», стратегічне співробітництво, правова норма, міжнародний договір, Україна, Китай.

Анотація. Стаття раскрывает особенности применения «мягкого права» (“soft law”) в формировании принципов регулирования двустороннего стратегического сотрудничества между Украиной и КНР. Проанализировано фактическое применение норм и формулировок «мягкого права», их роль и влияние в системе нормативно-правовой базы двусторонних отношений между странами. Разные виды правовых норм характеризуются с позиции их юридической обязательности, а также преимущества и недостатки их применения, учитывая современные мировые тенденции. Проведена глубокая и детальная аналитическая оценка разных двусторонних соглашений. Предоставляется характеристика разных видов правовых норм, с точки зрения их правовой обязательности, а также преимуществ и недостатков их применения в договорах с учетом современных мировых тенденций. Анализ показывает, что выступая регулятором отношений «мягкое право» может приводить к определенным правовым последствиям. Во-первых, оно может стать основой для документа, который будет юридически обязательным источником права, кроме того, положения «мягкого права» способны самостоятельно регулировать социальные отношения, дополняя официальный источник права или заполняя его пробелы.

Ключевые слова: международное право, «мягкое право», стратегическое сотрудничество, правовая норма, международный договор, Украина, Китай.

Research problem setting. In the diversity of international relations there is a group of states, which possess a certain priority. To characterize the development of such relationships and in order to distinguish them from relations with other subjects of international life, the definition of “strategic partnership” was used [Herasymchuk, 2014: 4]. The issue of legally binding provisions in bilateral agreements and the regulation approach of such relations appears urgent. While researchers have reached a certain agreement on determining the sources of the rules of law, the issue of binding legal effect recognition creates numerous discussions, indicating that the chosen topic is becoming of current interest and the need for further study.

The **aim** of the article is to analyze the content of the “soft law” phenomenon and the feasibility and prospects of its application in strategic cooperation between Ukraine and PRC.

Analysis of the latest researches and publications. Various aspects of Ukrainian-Chinese relations evolution were highlighted in works of such outstanding scientists as V. Urusov, V. Sednev, S. Pron, I. Pogorelova [16] and others, while V. Shamraeva, V. Gerasymchuk, V. Kiktenko [15], G. Gulevska focused their researches on a deeper and more profound understanding of strategic partnership as a new model of international relations. All these precious investigations could be organically combined with studies of the legal nature

“soft law” norms. These were undertaken by such well-known scholars as R. Bekster, D. Trubek [10], H. Hillgenberg, F. Snyder [8], I. Shalinska [17], V. Butkevych, V. Mytsyk, O. Zadorozhnyi, K. Smyrnova [7, 18], O. Demin [20], A. Rykova [21] and other prominent scientists.

Taking into account recent and developing changes on the path towards efficient Ukrainian-Chinese bilateral strategic cooperation it is important to conduct a multidimensional investigation of the issue.

Basic research material. In recent decades, strategic partnership has become a major leverage in understanding the bindings and obligations between states. Obtaining a privileged status of strategic partnership with strong global players is an indirect means of demonstrating its importance on the international scene. The use of this concept goes beyond mere cooperation between countries, but rather points to a more global and systematic reconfiguration of the international relations development [Kiktenko, 2013: 4]. Therefore, the intensification of Ukrainian-Chinese relations becomes of key importance in the foreign policy strategy of our country in the context of current dynamic realities.

The parties see mutual benefit in cooperation and show interest in using each other’s resources for common goals, which is reflected in the relevant agreements. Analyzing bilateral agreements within the framework of the declared strategic cooperation between states, it is apparent that the parties generally do not rush to declare the legal formalization of closer relations, which can lead to serious consequences and responsibilities [Herasymchuk, 2014: 2].

While “soft law” has drawn increasing attention in recent years, it has not received uniform support and got significant attacks on its use in various settings. It covers those weak provisions of international agreements (and acts) not entailing obligations. A soft law instrument might not seem to introduce new legal obligations, it might promote a very radical interpretation of an obligation provided in a “pure” legal act. This large variety of effects shows that soft law matters and has important practical and legal consequences for institutions, Member States or individuals. Indeed, one can envisage that in the absence of the soft law instrument, the national or European authorities might interpret the specific obligation provided in the hard law provision in a more lenient or indeed more stringent way [7].

Objections to the use of “soft law” include lack of clarity and precision needed to provide predictability and a reliable framework for action; treaties include “hard” law provisions that enshrine market principles and these can only be offset if equally “hard” provisions are added to promote social objectives; “soft law” is a device that is used to have an effect but it by-passes normal systems of accountability; “soft law” undermines the legitimacy because it creates expectations but cannot bring about change. However, among the critiques of “hard” law one finds the following observations: “hard law” tends toward uniformity of treatment while many current issues demand tolerance for significant diversity among the states; “hard law” presupposes a fixed condition based on prior knowledge while situations of uncertainty may demand constant experimentation and adjustment; “hard law” is very difficult to change yet in many cases frequent change of norms may be essential to achieve optimal results, etc [Trubek, Cottrell, Nance, 2005: 3].

Most of the proclaimed strategic partnerships have declarative nature. Among the most commonly used forms of documents there are memorandums, declarations and charters - general documents that do not define specific areas of cooperation and do not include detailed plans for their implementation [Zarembo, 2010].

Use of “hard law” instruments plays a particularly important role in securing cooperation because it hedges against the mistrust that characterizes the anarchic international environment. Legally binding rules deter potential violations because actors are more likely to factor in such disincentives as reputation costs, issue linkage, reciprocity, and the shadow of the future into their calculus of whether or not to remain in compliance. In addition, hard law often forces actors to consider the threat of sanctions [Trubek, Cottrell, Nance, 2005: 9].

This may lead to postponement of initial establishment of bilateral relations. Therefore the current peculiarity of an increase in the role and significance of acts that are not formally and legally binding, but have a significant impact on the formation of international legal norms and practice of international relations, is worth noting here. For the definition of such acts, various terms are being used, for example, “non-treaty agreements”, “program law”, “informal instruments”, “international documents without official status” or “unofficial international acts”, “green law”, “sub-law”, “imperfect law”, “quasi-right”, “non-right”, “non-standard norms” etc., but the most common and applicable one is “soft law” [Hulievska, 2017: 248].

“Soft law” is a very general term, and has been used to refer to a variety of processes. The only common thread among these processes is that while all have normative content they are not formally binding. Francis Snyder describes “soft law” as “rules of conduct which in general have no legally binding force but which nevertheless may have practical effects.”

It’s worth noting that “soft law” is better equipped to promote cooperation while preserving sovereignty. It allows states to adapt their commitments to their particular situations rather than trying to accommodate divergent national circumstances within a single text. The greater flexibility of non-binding legal instruments allows for renegotiation or modification of agreements as circumstances change [Trubek, Cottrell, Nance, 2005: 12].

The underlying reason is that subjects may not have the primary intention of concluding an international agreement and therefore do not provide a document with the appropriate form. Or the subjects do not want to establish clear rights and obligations for themselves, but they intend to put down on paper a certain level of relations between them [Buromenskyi, 2006: 51].

As a result, various “soft law” instruments used by countries in bilateral cooperation can be singled out: unilateral general acts (communiqués, multi-annual programs), bilateral general acts (joint declarations), sectoral bilateral acts (Memorandum of Understanding, administrative agreements), and sectoral agreements.

The analysis of current international treaties, which constitute the contractual basis of bilateral relations between Ukraine and China, can be carried out taking into account their classification according to different classical criteria, but the general tendency is a gradual and phased transition from the prevalence of “soft law” to the enactment of specific agreements and commitments considering legally binding norms of treaties.

Agreements that were formed at the stage of laying the foundations of the bilateral cooperation are generally framework agreements on political issues, which determined the overall course of bilateral international relations between Ukraine and the PRC and framework sectoral agreements of general content. Among the basic documents, in a point of fact, we should mention the Joint Communiqué on the establishment of diplomatic relations between Ukraine and the People’s Republic of China (04.01.92) [3] and the Memorandum of Understanding to the Communiqué, the Joint Ukrainian-Chinese communiqués (31.10.92 and 24.06.95) [4], the Joint (Kiyv) Declaration between Ukraine and the People’s Republic of China (06.09.94) [2], the Declaration on development and intensification of friendship and cooperation between Ukraine and the People’s Republic of China (04.12.95) and other agreements which incorporate the penchant of their norms for the “soft law” instruments. Most of cases in these documents do not stipulate legal provisions that create specific rights and obligations of the parties, but determine the general scope of the contract.

For these agreements the following wording is typical: “the parties expressed their readiness to continue to work together,” “the parties reached a common ground,” etc [4], which are intended to lay the foundations of friendship and consolidate the common views and interests, as well as the commitment to the basic general principles of international law.

The use of “soft law” in early stages of bilateral relations establishment is logical and convenient, since a greater flexibility of recommendatory legal instruments leaves the possibility of subsequent discussion and modification of arrangements under new conditions.

A distinctive feature of “soft law” acts is their existence on the verge between legal norms and norms of a moral and political nature [Shalinska, 2013: 56] which is reflected in the provisions of the above-mentioned agreements, that stipulate, in particular, the readiness of the parties “to develop friendship and cooperation between the two countries based on the principles of peaceful coexistence, mutual respect for sovereignty and territorial integrity, mutual non-hostility, non-interference in the internal affairs of each other, equality, mutual benefits, as well as peaceful settlement of disputes” [3].

Each of the founding documents reflects the next step on the path to cooperation and contains provisions that reflect the general position of the parties on the current situation in the relationships. These documents contributed to the principles harmonization of the Ukrainian-Chinese relations development on the basis of recognition of mutual sovereignty, the establishment of consular relations and the potential transition to a diplomatic level.

We recognize that the question is not necessarily one of “hard” versus “soft law”: there is also the issue of the possible interaction between these two approaches to governance and thus of “hybrid” constellations in which both “hard” and “soft” processes operate in the same domain and affect the same actors [Trubek, Cottrell, Nance, 2005: 3].

The development of bilateral relations leads to the legal forms modification and the deepening and improvement of contractual framework. The desire to strengthen trade and economic relations and active cooperation in this field opened a new stage in the establishment of contractual relations between Ukraine and the People’s Republic of China. It is at this stage that we see a gradual transition from the general principles outline of cooperation to the specification of the agreements.

The Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the People’s Republic of China on trade and economic cooperation (of 08.08.1992) was the first official document which stipulated the parties’ agreement to take all necessary measures to promote the continuous and stable development of trade-economic relations between the two countries on an equal and mutually beneficial basis. It contained “hard” legal provisions in presence of a wide range of “soft law” instruments.

The document provides for the mutual assistance of the most favored nation regime with regard to the collection of export and import duties for both countries, other fees, and customs formalities. The parties also agreed to encourage investments in the territory of the other party [5].

In this way we can see, that instruments of “hard” law and “soft” law can be combined sequentially as mutually reinforcing complements to lead to greater international cooperation [Shaffer, Pollack, 2010: 707].

On October 14, 2003, three documents were signed which regulate specific issues and processes in the field of economic cooperation and trade and indicate the establishment and intensification of processes in this area - these are the Memorandum of the 8th Meeting of the Intergovernmental Ukrainian-Chinese Commission on TEC, the Agreement between the State Export Control Service of Ukraine and the Ministry of Commerce of the People’s Republic of China on the use of import certificates and a Memorandum of Understanding between the State Export Control Service of Ukraine and the Ministry of Commerce of the People’s Republic of China on the establishment of cooperation in the field of export control.

This cooperation envisages, first of all, the exchange of information and documentation and aims to establish long-term cooperation in the field of high technology and trade in goods which are a subject to export control, ensuring strict compliance with relevant international norms and rules [1].

Signing of the Protocol between Ukraine and China on access to the markets of goods and services within the framework of Ukraine's accession to the WTO on December 16, 2005, was a significant step for Ukraine and has become one of the greatest achievements of the whole negotiating process on the way of our country to the WTO.

The Treaty on Friendship and Cooperation between Ukraine and the People's Republic of China of December 5, 2013 is an agreement of great significance - the basic political document, which was under discussion for almost 15 years. For the first time in history of our bilateral relations, a legally binding document has been signed, which defines key principles and establishes the foundations for the further development of the Ukrainian-Chinese strategic partnership. This document represents a totally new step in relations, characterized by the prevalence of "hard" law and the presence of specific legally binding rules.

The fact of ratification of such document itself for the term of 25 years with automatic prolongation for the next five-year periods in the absence of parties' intentions to terminate its action indicates the readiness of both sides to put specific agreements and cooperation into action. The formulation of norms gradually departs from general and neutral phrases and "soft" law concepts. The preamble, articles 1 and 9 of the Treaty contain a clear wording "strategic partnership relationship", Article 2 provides the wording "parties undertake" regarding non-use of force or threat of its use and peaceful means of disputes resolution, and Article 6 contains provisions that both of the Contracting Parties "do not allow" any kind of encroachments on the sovereignty, security or territorial integrity [6].

The Joint Declaration of Ukraine and the People's Republic of China on the further deepening of the strategic partnership relations and the Program of Development of the Strategic Partnership between Ukraine and the People's Republic of China for 2014-2018 identified the specific directions and areas of practical cooperation and implementation of joint projects for this period for the first time in the history of bilateral relations [Honcharuk, Hobova, Kiktenko, Koval, Koshovyi, 2016: 18].

Conclusion. Partnership establishment on today's world scene is a rather multifacet process that requires unconventional approaches, but it is worth noting that it is possible to achieve a high partnership level with the help of a set of measures, aimed at developing long term cooperation. It is necessary to take into account the awareness of the needs of each party, which leads to interaction. Cultural peculiarities of the partner countries are also undoubtedly an important factor in establishing and evolution of stable and flourishing relations. These factors need adjustment of global strategy, approaches and the use of diverse legal tools.

Therefore, serving as a regulator of relations, "soft law" in the end may entail certain legal consequences. First of all, it can be the basis for a document that is legally binding source of law, in addition, the rules of "soft law" are able to independently regulate social relations, complementing the official source of law or filling its gaps [Demin, 2016: 76].

"Soft law" comes in many varieties and the choice between "hard" and "soft" law is not a binary one. Different domains have different needs, and "hard" and "soft" legal processes come in many different shapes and forms.

References

1. Меморандум про взаєморозуміння між Державною службою експортного контролю України і Міністерством комерції Китайської Народної Республіки щодо налагодження співробітництва в галузі експортного контролю від 14 жовтня 2003 р. [Memorandum of understanding between the State Export Control Service of Ukraine and the Ministry of Commerce of the People's Republic of China on the establishment of cooperation in the field of export control, 14 October 2003], <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/156_046>
2. Спільна декларація України і Китайської Народної Республіки від 6 вересня 1994 р. [Joint Declaration of Ukraine and the People's Republic of China, 6 September 1994], <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/156_004>
3. Спільне комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Китайською Народною Республікою і Україною від 4 січня 1992 р. [Joint Communiqué on the establishment of diplomatic relations between the People's Republic of China and Ukraine, 4 January 1992], <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156_006>

4. Спільне комюніке за підсумками офіційного візиту в Україну Прем'єра Державної Ради Китайської Народної Республіки Лі Пена від 25 червня 1995 р. [Joint communique on the basis of the State Council Prime Minister of the People's Republic Li Pen official visit to Ukraine, 25 June 1995], <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/156_058>
5. Угода між Урядом України і Урядом Китайської Народної Республіки про торговельно-економічне співробітництво від 8 серпня 1992. [Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the People's Republic of China on trade and economic cooperation, 8 August 1992], <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/156_008>
6. Закон України Про ратифікацію Договору про дружбу і співробітництво між Україною і Китайською Народною Республікою від 15 травня 2014 р. [The Law of Ukraine On Ratification of the Treaty on Friendship and Cooperation between Ukraine and the People's Republic of China, 15 May 2014], <http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T141271.html>
7. Smyrnova K., Korynevych A., Kostyuchenko Y., Berezovska I., Fedorova A. (2018) Paths of legal perspective of the soft law concept within international and European Union law. *Herald National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts*, 2(2): 201-206
8. Snyder F. (1993) Soft law and institutional practice in the European Community. *European University Institute Working Paper, LAW. Florence*, No. 93/5.
9. Shaffer, Gregory C., Pollack, Mark A., (2010) Hard vs. Soft Law: Alternatives, Complements and Antagonists in International Governance (June 26, 2009). *Minnesota Law Review*, Vol. 94, pp. 706-99; *Minnesota Legal Studies Research Paper* No. 09-23, <<https://ssrn.com/abstract=1426123>>
10. Trubek D.M., Cottrell P., Nance M. (2005) "Soft Law," "Hard Law," and European Integration: Toward a Theory of Hybridity, <<https://law.wisc.edu/facstaff/trubek/hybriditypaperapril2005.pdf>>
11. Буроменський М.В. (2006) Міжнародне право: Навч. посібник [International Law: Teaching manual]. Київ: Юрінком Інтер, 336 с., <<https://lawbook.online/regulirovanie-pravovoe-mejdunarodnoe/mijnarodno-pravo-navch-posibnik-yurinkom-inter.html> >
12. Герасимчук В.Г. (2014) Стратегічне партнерство: принципи, інструментарій, ефективність [Strategic partnership: principles, tool, efficiency]. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*, 11: 61-66. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2014_11_12>
13. Гончарук А.З., Гобова Є.В., Кіктенко В.О., Коваль О.А., Кошовий С.А. (2016) Аудит зовнішньої політики: Україна-Китай. Дискусійна записка, [Foreign Policy Audit: Ukraine-China. Discussion note], <<http://www.irf.ua/content/files/dp-2016-40.pdf>>
14. Гулевська Г.Ю. (2017) Норми «м'якого права» (soft law) у регулюванні міжнародних економічних відносин [Soft law standards in the regulation of international economic relations], <http://pap.in.ua/3_2017/75.pdf>
15. Кіктенко В.О. (2013) Східний вектор стратегічного партнерства України в умовах глобального світу. Аналітична доповідь [Eastern vector of strategic partnership of Ukraine in the global world. Analytical report] Київ: Інститут Сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, 184 с., <<http://oriental-studies.org.ua/wp-content/uploads/2016/01/978-966-02-6993-4.pdf>>
16. Погорелова І.С. (2009) Україна і країни Східної Азії: політичний вимір сьогодення [Ukraine and the countries of East Asia: the political dimension of the present] *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Політологія* 109: 127-132.
17. Шалінська І.В. (2013) Акти «м'якого права» та міжнародний правопорядок ["Soft law" acts and international legal order] *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція* №6-2 vol 1: 55-57.

18. Смирнова К.В. (2012) Концепція «м'якого» права (soft law) в міжнародному праві та праві Європейського Союзу [The concept of “soft law” in international law and the law of the European Union], <<http://www.jusintergentes.com.ua/archives/2012/3/18.pdf>>
19. Зарембо К. (2010) Стратегічні партнерства без стратегії, або чому цей інструмент не працює на користь України [Strategic partnerships without strategy, or why this tool does not work in favor of Ukraine], <<https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/strategichni-partnerstva-bez-strategiyi>>
20. Демин А.В. (2016) «Мягкое право» в эпоху перемен: опыт компаративного исследования [“Soft law” in an era of change: the experience of comparative research]. Москва: Проспект, 240 с.
21. Рыкова А.А. (2016) Акты soft law в современном правовом регулировании [Acts of soft law in modern legal regulation], <<http://xn----7sbaj7auwnffhk.xn--plai/article/19789>>.

УДК 347.45

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ПРАВОЧИНІВ ІЗ ЗАІНТЕРЕСОВАНІСТЮ В АКЦІОНЕРНОМУ ПРАВІ ЯК МЕХАНІЗМ ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ КОНФЛІКТІВ

LEGAL REGIME OF RELATED-PARTY TRANSACTIONS IN COMPANY LAW AS MECHANISM FOR ELIMINATION OF CORPORATE CONFLICTS

ПРАВОВОЙ РЕЖИМ СДЕЛОК С ЗАИНТЕРЕСОВАННОСТЬЮ В АКЦИОНЕРНОМ ПРАВЕ КАК МЕХАНИЗМ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ КОРПОРАТИВНЫХ КОНФЛИКТОВ

Виговський О. І.

Доктор юридичних наук, доцент кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Email: aleks5@ukr.net.

Yugovskyy O. I.

Doctor of Jurisprudence, Associate Professor at the Department of Private International Law, Institute of International Relations at Taras Shevchenko National University of Kyiv. Email: aleks5@ukr.net.

Выговский А. И.

Доктор юридических наук, доцент кафедры международного частного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. Email: aleks5@ukr.net.

Анотація. У статті розкриваються особливості правового режиму правочинів, щодо вчинення яких існує заінтересованість з боку інсайдерів акціонерного товариства, аналізуються теоретичні категорії конфлікту інтересів та заінтересованості в акціонерних правовідносинах як ключові детермінанти кваліфікації певної групи правочинів як правочинів із заінтересованістю, розкриваються особливості нормативного регулювання таких правочинів в рамках українського правового поля, пов'язані з необхідністю розкриття інформації про наявний конфлікт інтересів та особливою процедурою «ратифікації» таких правочинів компетентним органом управління товариства, а також звертається увага на недоліки існуючих законодавчих приписів та можливі шляхи їх вдосконалення. Автор досліджує наслідки невиконання нормативних вимог щодо правочинів із заінтересованістю та зосереджує увагу на необхідності захисту інтересів добросовісних третіх осіб, а також розглядає питання щодо вчинення позову проти заінтересованої особи самим акціонерним товариством та міноритарними акціонерами. Автор статті наголошує на тому, що нерозкритий конфлікт інтересів та недотримання внутрішньої корпоративної процедури акціонерного товариства не повинні впливати на дійсність прав добросовісних третіх осіб – контрагентів за правочинами із заінтересованістю.

Ключові слова: правочин із заінтересованістю, конфлікт інтересів, акціонерне товариство, розкриття інформації, непрямий позов.

Abstract. The article reveals the peculiarities of legal regime of related-party transactions in which insiders of a joint-stock company are interested, explores theoretical categories of conflict of interests and interest in corporate relationship as key determinants for qualification of certain group of transactions as related-party transactions, discovers

specific features of legal regulation of such transactions within the Ukrainian legal environment related to the need for disclosure of information about available conflict of interests and specific procedure of 'ratification' of such transactions by the competent governing body of a company, as well as focuses on drawbacks of existing legislative rules and possible ways of their improvement. The author examines the consequences of non-compliance with the legal rules in respect of the related-party transactions and focuses its attention on the need for protection of interests of bona fide third parties, as well as considers the issue of filing an action against a related party by the joint-stock company itself and minority shareholders. The author of the article emphasizes that a non-disclosed conflict of interests and non-compliance with the internal corporate procedures of a joint-stock company should not affect the validity of rights of third persons – counterparties under related-party transactions.

Key words: *related-party transaction, conflict of interests, joint-stock company, disclosure of information, derivative action.*

Анотація. *В статті розкриваються особливості правового режиму сделок, относительно совершения которых существует заинтересованность со стороны инсайдеров акционерного общества, анализируются теоретические категории конфликта интересов и заинтересованности в акционерных правоотношениях как ключевые детерминанты квалификации отдельной группы сделок как сделок с заинтересованностью, раскрываются особенности нормативного регулирования таких сделок в рамках украинского правового поля, связанные с необходимостью раскрытия информации о присутствующем конфликте интересов и особенной процедурой «ратификации» таких сделок компетентным органом управления обществом, а также обращается внимание на недостатки существующих законодательных предписаний и возможные пути их усовершенствования. Автор исследует последствия невыполнения нормативных требований относительно сделок с заинтересованностью и сосредоточивает внимание на необходимости защиты интересов добросовестных третьих лиц, а также рассматривает вопрос относительно подачи иска против заинтересованного лица самим акционерным обществом и миноритарными акционерами. Автор статьи подчеркивает, что нераскрытый конфликт интересов и несоблюдение внутренней корпоративной процедуры акционерного общества не должны влиять на действительность прав добросовестных третьих лиц – контрагентов по сделкам с заинтересованностью.*

Ключевые слова: *сделка с заинтересованностью, конфликт интересов, акционерное общество, раскрытие информации, косвенный иск.*

Постановка проблеми. Система корпоративних відносин являє собою досить складну систему інтересів їх учасників [9, с. 37]. У цій сфері можливе зіткнення таких інтересів, що обумовлює необхідність побудови їх структурованої ієрархії, у якій інтереси окремих груп зацікавлених осіб не повинні суперечити одне одному. В рамках такої ієрархії інтереси акціонерного товариства *a priori* первинні стосовно інтересів і акціонерів (груп акціонерів), і посадових осіб органів товариства. Посадові особи не можуть ефективно виконувати свої обов'язки, якщо існує конфлікт між інтересами товариства та їх власними інтересами: сама природа конфлікту інтересів суперечить основному обов'язку посадових осіб акціонерного товариства діяти виключно в його інтересах. Існує загроза того, що конфлікт інтересів може перерости у корпоративний конфлікт, в основі якого лежать «розбіжності, які набули антагоністичного характеру» [9, с. 3].

До виникнення конфлікту інтересів може призвести, зокрема, укладення правочину, в якому така особа прямо чи опосередковано заінтересована, володіння корпоративними правами юридичних осіб, які є конкурентами цього товариства, а також обіймання посад чи встановлення інших договірних відносин з такими юридичними особами. Безумовно, зазначені особи мають утримуватися від дій, які потенційно можуть призвести до виникнення конфлікту між їх інтересами та інтересами товариства. Проте сам факт виникнення такого конфлікту варто розглядати не як порушення ієрархії корпоративних інтересів, а як потенційну можливість такого порушення, на усунення якої і спрямований, зокрема, особливий порядок розкриття інформації та прийняття рішення про вчинення правочинів, щодо яких є заінтересованість.

На думку А.В. Габова, саме наявністю потенційного конфлікту інтересів економічних агентів, які пов'язані з акціонерним товариством та зацікавлені в його існуванні та діяльності, викликана необхідність спеціального правового регулювання деяких правочинів акціонерного товариства [3, с. 7]. Спеціальний правовий режим правочинів, щодо вчинення яких має місце заінтересованість, повинен урахувувати неоднозначність наслідків їх вчинення. З одного боку, такі правочини завжди приховують у собі небезпеку зловживань: посадові особи та великі акціонери можуть використовувати різні важелі (адміністративні, корпоративні тощо), щоб змусити товариство вчинити вигідний їм правочин на умовах, явно не вигідних товариству (наприклад, продати актив товариства за навмисно заниженою ціною), або приховати факт вчинення такого правочину від інших акціонерів, кредиторів, працівників тощо. З іншого боку, правочини, щодо яких є заінтересованість, не завжди обумовлені тільки особистою майновою вигодою заінтересованої особи – переваги від його вчинення можуть бути обопільними. До того ж не кожний конфлікт інтересів пов'язаний з отриманням вигоди заінтересованою особою; більше того, «заінтересованість» може мати виключно формальний характер – відповідний суб'єкт про її наявність може навіть не здогадуватися.

Актуальність дослідження правового режиму правочинів із заінтересованістю полягає насамперед в тому, що він є одним з «маркерів» рівня захисту інтересів міноритарних акціонерів в корпоративному праві. Приведення законодавчих норм, що регулюють такі правочини, у відповідність до кращих європейських та світових стандартів було одним із завдань реформи акціонерного законодавства України 2017 року. Однак і зараз залишається невирішеною низка питань теоретичного та прикладного характеру, які пов'язані з цим специфічним інститутом акціонерного права.

Мета статті – дослідити особливості правового режиму правочинів із заінтересованістю крізь призму категорій корпоративного конфлікту інтересів та заінтересованості, розкрити специфіку легалізації конфлікту інтересів, що лежить в основі таких правочинів, проаналізувати правові наслідки недотримання процедури такої легалізації з точки зору захисту інтересів акціонерної меншості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В українській правовій доктрині питання правочинів із заінтересованістю нечасто були предметом окремих наукових досліджень. Як виняток, слід згадати дисертаційну роботу Т.Б. Штим «Акціонерні угоди, правочини із заінтересованістю та значні правочини в акціонерних товариствах» [11], у якій досліджувалася, зокрема, і вказана група правочинів. Окремі питання правового режиму таких правочинів висвітлювалися також у працях Т. Боднар [1], С.Л. Будиліна [2], А.В. Габова [3], К.А. Карчевського [6], С. Михайлова [8], М.В. Телюкіної [10], та ряду інших дослідників. Разом з тим, на доктринальному рівні недостатньо розробленими залишаються питання визначення поняття заінтересованості у вчиненні таких правочинів та його співвідношення з поняттям конфлікту інтересів, а також

питання правових наслідків вчинення правочинів із заінтересованістю без дотримання відповідних процедур їх «ратифікації».

Основні результати дослідження. Доктрина акціонерного права та практика корпоративного управління виходять з презумпції того, що якщо товариство буде повідомлене про факт заінтересованості у вчиненні правочину та всі пов'язані з цим істотні аспекти, воно зможе прийняти адекватне рішення про вчинення або про відмову у вчиненні такого правочину, так би мовити «легалізувати» конфлікт інтересів. Законодавець намагався врахувати зазначені моменти і, з одного боку, захистити права акціонерів та кредиторів акціонерного товариства, передбачивши спеціальний режим розкриття інформації та прийняття рішення про вчинення правочинів із заінтересованістю, а з іншого – зробити такий режим не надто формалізованим, передавши основні повноваження щодо цього питання до компетенції наглядової ради.

В цьому контексті важливого значення набуває наукова розробка та доктринальне узагальнення поняття заінтересованості у вчиненні правочину як критерій відокремлення зазначеної вище групи правочинів, що підпадають під особливий правовий режим. У Законі України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 року (далі – «Закон») воно розкривається шляхом перерахування осіб, у яких може виникнути конфлікт інтересів щодо правочину, та перерахування конкретних обставин, які свідчать про наявність такого конфлікту. Очевидно, що законодавець презюмує присутність заінтересованості за наявності будь-якої з цих обставин у відношенні будь-якої з перелічених осіб. Водночас, Закон не дає відповіді на питання, що саме складає сутність поняття заінтересованості у вчиненні правочину. На нашу думку, під заінтересованістю слід розуміти такий потенційно наявний конфлікт інтересів між акціонерним товариством та визначеною особою (інсайдером товариства), який несе в собі гіпотетичну загрозу заподіяння шкоди інтересам товариства через вчинення такого правочину не на справедливих (ринкових) умовах. У цьому контексті необхідний збалансований підхід: з одного боку, занадто вузьке коло потенційно заінтересованих осіб (наприклад, без урахування афілійованих осіб) дасть змогу порівняно легко обійти вимоги Закону щодо вчинення таких правочинів; з іншого боку, чим більше коло осіб пов'язане законодавчими приписами щодо розкриття конфліктів інтересів, тим більша кількість правочинів має пройти через спеціальну процедуру «ратифікації», навіть якщо фактично з жодним істотним конфліктом інтересів вони не пов'язані.

Для цілей формулювання поняття заінтересованості законодавець охоплює не тільки випадки прямої або непрямої участі зазначених осіб у вчиненні правочину, а й інші випадки, коли такі особи є вигодонабувачами за правочином, за винагороду забезпечують його вчинення або афілійовані з юридичною особою, яка одним із зазначених способів має відношення до правочину, що вчиняється. Так, посадова особа товариства буде вважатися заінтересованою в правочині й у випадку, коли товариство укладає правочин безпосередньо з такою особою, і коли стороною правочину виступає підконтрольна такій особі юридична особа, і коли така особа під час здійснення правочину виступає представником контрагента акціонерного товариства (наприклад, як повірений, що діє на підставі договору доручення, або в силу обіймання посади в компанії-контрагенті акціонерного товариства).

Наявності однієї з цих обставин цілком достатньо для кваліфікації правочину як правочину, щодо якого є заінтересованість. При цьому не має значення факт наявності (відсутності) прямої (опосередкованої) вигоди від такого правочину в заінтересованої особи: особа, яка в силу Закону визнана «заінтересованою», такою в реальності може і не бути зовсім, але факт відсутності реальної заінтересованості такої особи у вчиненні правочину не звільняє її від виконання передбачених Законом вимог. Іншими словами, факт відсутності реальної заінтересованості такої особи у вчиненні правочину не зумовлює відсутність формальної заінтересованості, яка презюмується за наявності

визначених законодавцем критеріїв та зумовлює поширення на відповідні правочини спеціального правового режиму правочинів із заінтересованістю.

Законодавець навмисно не дає переліку правочинів із заінтересованістю, що підпадають під спеціальний режим ст.ст. 71-72 Закону; він може поширюватися на будь-який правочин, оскільки визначається не його характером чи ознаками, а наявністю визначених Законом форм зв'язку з таким правочином будь-якого потенційного носія конфлікту інтересів з наведеного кола осіб.

Правочини, обтяжені конфліктом інтересів, не підпадають під абсолютну заборону, оскільки це було б не виправданим насамперед з економічної точки зору. Заборона здійснення правочинів із заінтересованістю призвела б до блокування діяльності директорів [7, с. 226]. Стосовно них Закон сприйняв так званий «процедурний підхід»: дотримання процедури розкриття інформації про такий правочин дає змогу легалізувати його вчинення шляхом прийняття рішення компетентним органом.

Особа, заінтересована у вчиненні правочину, зобов'язана поінформувати відповідний орган товариства про наявність у неї такої заінтересованості. Очевидно, що розкриття інформації передбачається преліминарним: оскільки Закон говорить про заінтересованість у вчиненні

правочину, то виникнення факту заінтересованості повинне мати місце до моменту вчинення правочину. Закон не говорить про необхідність розкриття інформації щодо заінтересованості, яка виникла після вчинення правочину, який породив правовідносини, що тривають (наприклад, у випадку, якщо посадова особа або акціонер стали афілійованими особами юридичної особи, яка є стороною правочину, після вчинення товариством правочину з такою юридичною особою, але до його остаточного виконання (завершення виконання)); очевидно, законодавець вважає, що ризик заподіяння збитків інтересам акціонерної меншості від нерозкриття інформації про конфлікт інтересів при продовженні виконання таких правочинів є незначним. Закон також не розшифровує, що ж розуміється під «моментом виникнення заінтересованості» — момент, коли заінтересована особа довідалася або повинна була довідатися про факт наявності у неї заінтересованості (наприклад, про те, що афілійована з нею юридична особа буде виступати стороною правочину, що укладатиметься з товариством), момент прийняття такою особою рішення про участь як сторони або представника (посередника) сторони за правочином, або якийсь інший момент. Так, на думку Т.Б. Штим, заінтересованість особи в укладенні акціонерним товариством такого виду договорів визначається на момент його вчинення [12, с. 160]. На нашу думку, обов'язок повідомляти товариство про факт заінтересованості виникає у відповідної особи з моменту, коли вона дізналася чи повинна була дізнатися про його наявність. Слід ще раз підкреслити, що заінтересованість повинна бути присутня саме на момент прийняття рішення про вчинення відповідного правочину чи відмови від його вчинення. Якщо ж до вчинення такого правочину зникає обставина, яка визначає заінтересованість певної особи у його вчиненні (наприклад, якщо посадова особа товариства продає пакет акцій юридичної особи, що має виступати контрагентом за правочином з товариством, і, таким чином, перестає бути її афілійованою особою), зникає і обов'язок щодо розкриття інформації.

Закон не містить вказівки на можливість попереднього та «одноразового» розкриття особою своєї заінтересованості в правочинах, які товариство вірогідно може укласти в майбутньому. Наприклад, якщо акціонерне товариство має активні комерційні відносини з юридичною особою, яка є афілійованою особою посадової особи органу цього товариства, постійне дотримання вимог щодо розкриття заінтересованості за кожним правочином, який укладається з такою юридичною особою, разом з винесенням формального рішення наглядовою радою може негативно позначитися на динаміці господарської діяльності товариства; на наш погляд, у цій

ситуації доцільно було б встановити той самий порядок попереднього схвалення правочинів із заінтересованістю, який ч. 3 ст. 70 Закону передбачає щодо значних правочинів.

У ч. 8 ст. 71 Закону втілена заборона на участь у голосуванні про надання згоди на вчинення правочину із заінтересованістю акціонерами, які заінтересовані у вчиненні цього правочину. Незважаючи на те, що ця норма є цілком закономірною та виправданою, її застосування на практиці може призвести до виникнення проблемної ситуації. Так, гіпотетично можлива ситуація, коли у невеликому за кількістю акціонерів акціонерному товаристві, де не створювалася наглядова рада і відповідне рішення, таким чином, має прийматися на загальних зборах, всі акціонери підпадають під категорію заінтересованих осіб (наприклад, коли акціонерами виступають юридична особа, що є стороною правочину, та афілійована з нею фізична особа) або коли переважна більшість акцій належить одному мажоритарному акціонеру, що є заінтересованим у вчиненні правочину, а власники дрібних пакетів акцій – класичні «мертві душі», які не відвідують загальні збори акціонерів. В такій ситуації загальні збори взагалі не зможуть прийняти рішення про вчинення такого правочину, внаслідок чого він, у разі вчинення, потенційно може бути оскаржений у майбутньому. На наш погляд, вітчизняний законодавець має передбачити виняток щодо незастосування відповідних положень Закону до правочинів, у вчиненні яких заінтересовані всі акціонери.

На жаль, Закон не містить критерії, які слід взяти до уваги при прийнятті рішення про вчинення такого правочину, не вказуючи навіть на необхідність встановлення співвідношення вартості предмета правочину, щодо якого є заінтересованість, з ринковою вартістю відповідного майна (робіт, послуг), визначеної на підставі ст. 8 Закону, хоча така вимога забезпечила б товариству додаткові гарантії від укладення невігідних правочинів за наявності конфлікту інтересів. На наш погляд, чітко визначені критерії, замість неоднозначного поняття «інтересів товариства», що не має сталого правового змісту та чіткого визначення, могли б дозволити більш адекватно та ефективно захищати інтереси товариства та акціонерної меншості.

Принципово важливе значення мають наслідки невиконання нормативних приписів щодо правочинів із заінтересованістю. Під недотриманням варто розуміти як навмисне приховання заінтересованою особою інформації про конфлікт інтересів, так і прийняття рішення про вчинення правочину із заінтересованістю з порушенням законодавчих норм (наприклад, з порушенням заборони на участь у голосуванні на засіданні наглядової ради або загальних зборів акціонерів заінтересованих осіб). Відповідно до ч. 1 ст. 72 Закону, правочин, щодо якого є заінтересованість, вчинений з порушенням порядку прийняття рішення про надання згоди на його вчинення, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки акціонерного товариства лише у разі подальшого схвалення правочину товариством у порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на його вчинення.

При цьому порушенням порядку вчинення такого правочину слід вважати будь-яке нерозкриття факту заінтересованості, незважаючи на наявність чи відсутність прямої шкоди для товариства внаслідок укладення такого правочину. Така позиція відображена і в англійській судовій практиці. Так, відповідно до матеріалів справи *Aberdeen Railway Co. v. Blaikie Brothers* [13], голова ради директорів залізничної компанії, використавши своє службове становище, уклав контракт від імені цієї компанії на придбання матеріалів для спорудження залізничних колій у партнерства, в якому він був керуючим партнером. Залізнична компанія, дізнавшись про прихований конфлікт інтересів, розірвала цей контракт. У судовому процесі інша сторона контракту наполягала на тому, що він був укладений на стандартних комерційних умовах і жодної шкоди залізничній компанії завдано не було. Однак суд відкинув ці аргументи і визнав законність розірвання контракту.

Разом з тим, на нашу думку, в цьому випадку необхідно подбати про захист добросовісних третіх осіб – самі по собі нерозкритий конфлікт інтересів та недотримання внутрішньої корпоративної процедури не повинні впливати на дійсність їх прав. Як і у випадку із вчиненням правочину за відсутності необхідних повноважень у представника юридичної особи, вимоги, які випливають із спеціального правового режиму правочинів із заінтересованістю, повинні розглядатися виключно як елемент внутрішніх правил акціонерного товариства, що не впливають на права добросовісних третіх осіб: їх інтереси законодавець *a priori* ставить вище інтересів товариства, яке має у цьому випадку лише можливість стягнення збитків із заінтересованої в здійсненні правочину особи.

Теоретично акціонерне товариство може також вчинити позов і проти заінтересованої особи, яка приховала факт наявності в неї конфлікту інтересів, про відшкодування нею реальної шкоди та стягнення упущеної вигоди. Однак, у більшості випадків факт заподіяння збитків акціонерному товариству саме заінтересованою особою буде важко довести. Так, якщо рішення про вчинення правочину приймалося виконавчим органом чи наглядовою радою, або навіть загальними зборами, і в результаті цього правочину товариству були завдані збитки, то як довести наявність відповідного причинно-наслідкового зв'язку, наприклад, те, що збитки виникли саме внаслідок нерозкриття факту афілійованості одного із членів виконавчого органу з контрагентом товариства за правочином, а не внаслідок прийняття помилкового рішення органу товариства щодо необхідності вчинення такого правочину? Правочинів, відверто нав'язаних товариству заінтересованими особами, насправді не так вже і багато. Стягнення із заінтересованої особи прихованої вигоди (вигоди, отриманої від такого правочину) також може виявитися безрезультатним – як зазначалося, заінтересована особа обов'язково отримує вигоду з кожного конфлікту інтересів. Ці моменти слід урахувувати товариству, що вчиняє позов про стягнення збитків із заінтересованої особи, яка приховала факт конфлікту інтересів.

Варто зазначити, що законодавча практика ряду держав йде шляхом надання окремим акціонерам права подання «непрямого позову» (англ. «*derivative action*») у будь-якому випадку укладення правочину із заінтересованістю, якщо таке укладення супроводжувалося порушенням вимог щодо розкриття інформації (див., наприклад, ч. 3 ст. 260 Закону Великобританії про компанії 2006 р., де однією з підстав «непрямого позову» є порушення директором компанії своїх обов'язків, серед яких фігурує і обов'язок уникати конфліктів інтересів). Дійсно, на практиці малоімовірна реалізація акціонерним товариством права на звернення до суду з позовом про визнання недійсним правочину із заінтересованістю, тому що заінтересовані акціонери-мажоритарії здатні заблокувати прийняття відповідного рішення загальними зборами акціонерів. Доцільно запозичити цей світовий досвід та включити до акціонерного законодавства відповідні норми про можливість подання акціонерною меншістю таких «непрямих позовів» при здійсненні правочинів із заінтересованістю.

Висновки. 1. Під заінтересованістю у вчиненні правочину слід розуміти такий потенційно наявний конфлікт інтересів між акціонерним товариством та визначеною особою (інсайдером товариства), який несе в собі гіпотетичну загрозу заподіяння шкоди інтересам товариства через вчинення такого правочину не на справедливих (ринкових) умовах. При цьому не має значення факт наявності прямої (опосередкованої) вигоди від такого правочину в заінтересованої особи. Факт відсутності реальної заінтересованості такої особи у вчиненні правочину не зумовлює відсутність формальної заінтересованості, яка презюмується за наявності визначених законодавцем критеріїв та зумовлює поширення на відповідні правочини спеціального правового режиму правочинів із заінтересованістю.

2. Розкриття інформації про правочин із заінтересованістю та прийняття рішення компетентним органом товариства про його вчинення є основними факторами

легалізації потенційного конфлікту інтересів, який йому притаманний. При цьому обов'язок повідомляти товариство про факт заінтересованості виникає у відповідної особи з моменту, коли вона дізналася чи повинна була дізнатися про його наявність. Однак нерозкритий конфлікт інтересів та недотримання внутрішньої корпоративної процедури не повинні впливати на дійсність прав добросовісних третіх осіб – контрагентів правочинів із заінтересованістю.

Список використаних джерел

1. Боднар Т. Правочини акціонерних товариств, щодо вчинення яких є заінтересованість / Т. Боднар // *Юридична Україна*. – 2009. – №2. – С. 36-40.
2. Будылин С.Л. Крупные сделки и сделки с заинтересованностью. Опыт регулирования в Великобритании / С.Л. Будылин // *Арбитражная практика*. – 2014. – №3. – С. 116-125.
3. Габов А.В. Сделки с заинтересованностью в практике акционерных обществ: проблемы правового регулирования / А.В. Габов. – М.: Статут, 2005. – 412 с.
4. Егизаров В. Сделки с заинтересованностью в акционерных обществах / В. Егизаров // *Право и экономика*. – 2003. - №2. – С. 88-89.
5. Жученко А. А. Сделки с заинтересованностью: некоторые проблемы правового регулирования / А. А. Жученко // *Юрист*. – 2001. – №8. – С. 2-3.
6. Карчевський К.А. Проблеми визнання кола посадових осіб акціонерного товариства, заінтересованість яких у правочині тягне за собою необхідність застосування спеціального порядку його вчинення / К.А. Карчевський // *Актуальні проблеми цивільного та господарського права*. – 2010. - №6. – С. 91-110.
7. Кибенко Е.Р. Корпоративное право Великобритании. Законодательство. Прецеденты. Комментарии. – К.: Юстиниан, 2003. – 368 с.
8. Михайлов С. Сделки с заинтересованностью: теория и практика / С. Михайлов // *Корпоративный юрист*. – 2006. – №8. – С. 51-54.
9. Осипенко О.В. Конфликты в деятельности органов управления акционерных компаний. – М.: Статут, 2007. – 621 с.
10. Телюкина М.В. Понятие сделок с заинтересованностью / М.В. Телюкина // *Законодательство и экономика*. – 2005. - №2. – С. 46-49.
11. Штим Т.Б. Акціонерні угоди, правочини із заінтересованістю та значні правочини в акціонерних товариствах: дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Т. Б. Штим; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К., 2014. – 242 с.
12. Штим Т.Б. Договори із заінтересованістю в практиці акціонерних товариств / Т.Б. Штим // *Наше право*. – 2013. – №1. – С. 158-161.
13. *Aberdeen Railway Co. v. Blaikie Brothers (1854) 1 Macq. 461.*
14. Bona-Sanchez C., Fernandez-Senra C.L., Perez-Aleman J. Related-Party Transactions, Dominant Owners and Firm Value / C. Bona-Sanchez, C.L. Fernandez-Senra, J. Perez-Aleman // *BRQ Business Research Quarterly*. – 2017. – Vol. 20. – Issue 1. – P. 4-17.
15. Galani A., Rehn N. Related Party Transactions: Empowering Boards and Minority Shareholders to Prevent Abuses / A. Galani, N. Rehn / *National Law School of India Review*. – 2010. – Vol. 22(2). – P. 29-57.
16. Mahtani U.S. Analysis of Related Party Transactions in India: A Group and Non-Group Company Perspective / U.S. Mahtani // *Corporate Ownership and Control*. – 2018. – Vol. 15. – Issue 2(1). – P. 174-187.
17. Mittal P.K. Related Party Transactions: A Critical Study of the Scope and Coverage / P.K. Mittal // *ICSI Chartered Secretary*. – 2014. – P. 11-18.
18. Pizzo M. Related Party Transactions Under a Contingency Perspective / M. Pizzo // *Journal of Management and Governance*. – 2013. – Vol. 17. – Issue 2. – P. 309-330.

19. Pozzoli M., Venuti M. Related Party Transactions and Financial Performance: Is There a Correlation? Empirical Evidence from Italian Listed Companies / M. Pozzoli, M. Venuti // *Open Journal of Accounting*. – 2014. – Vol. 3. – P. 28-37.
20. Tong Y., Wang H. Related Party Transactions, Benefits of Control and Earnings Quality / Y. Tong, H. Wang // *Frontiers of Business Research in China*. – 2008. – Vol. 2. – Issue 2. – P. 187-203.

References

1. Bodnar T. Pravochny aktsionnykh tovarystv, shchodo vchynennia iakykh ie zainteressovannist' / T. Bodnar // *Yurydychna Ukrayina*. – 2009. – №2. – P. 36-40.
2. Budylin S.L. Krupnye sdelki i sdelki s zainteressovannosti. Opyt regulirovaniia v Velikobritanii / S.L. Budylin // *Arbitrazhnaia praktika*. – 2014. - №3. – P. 116-125.
3. Gabov A.V. Sdelki s zainteressovannosti v praktike aktsionnykh obschestv: problemy pravovogo regulirovaniia / A.V. Gabov. – M.: Statut, 2005. – 412 p.
4. Egiazarov V. Sdelki s zainteressovannosti v aktsionnykh obschestvakh / V. Egiazarov // *Pravo i ekonomika*. – 2003. - №2. – P. 88-89.
5. Zhuchenko A. A. Sdelki s zainteressovannosti: nekotorye problemy pravovogo regulirovaniia / A. A. Zhuchenko // *Yurist*. – 2001. – №8. – P. 2-3.
6. Karchevskiy K.A. Problemy vyznannia kola posadovykh osib aktsionnogo tovarystva, zainteressovannist' iakykh u pravochyni tiahne za soboiu neobkhdnist zastosovannia specialnogo poriadku yoho vchynennia / K.A. Karchevskiy // *Aktualni problemy tsyvilnogo ta hospodarskogo prava*. – 2010. - №6. – P. 91-110.
7. Kibenko E.R. Korporativnoe pravo Velikobritanii. Zakonodatelstvo. Pretsedenty. Kommentarii. – K.: Yustinian, 2003. – 368 p.
8. Mikhailov S. Sdelki s zainteressovannosti: teoriia i praktika / S. Mikhailov // *Korporativnyi iurist*. – 2006. – №8. – P. 51-54.
9. Osipenko O.V. Konflikty v deiatelnosti organov upravleniia aktsionnykh kompaniy. – M.: Statut, 2007. – 621 p.
10. Teliukina M.V. Poniatie sdelok s zainteressovannosti / M.V. Teliukina // *Zakonodatelstvo i ekonomika*. – 2005. - №2. – P. 46-49.
11. Shtym T.B. Aktsionni ugody, pravochyny iz zainteressovannistu ta znachni pravochyny v aktsionnykh tovarystvakh: dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.04 / T.B. Shtym; Kyivskiy natsionalnyi universitet im. Tarasa Shevchenka. – K., 2014. – 242 p.
12. Shtym T.B. Dohovory iz zainteressovannistu v praktysi aktsionnykh tovarystv / T.B. Shtym // *Nashe pravo*. – 2013. – №1. – P. 158-161.
13. *Aberdeen Railway Co. v. Blaikie Brothers (1854) 1 Macq. 461.*
14. Bona-Sanchez C., Fernandez-Senra C.L., Perez-Aleman J. Related-Party Transactions, Dominant Owners and Firm Value / C. Bona-Sanchez, C.L. Fernandez-Senra, J. Perez-Aleman // *BRQ Business Research Quarterly*. – 2017. – Vol. 20. – Issue 1. – P. 4-17.
15. Galani A., Rehn N. Related Party Transactions: Empowering Boards and Minority Shareholders to Prevent Abuses / A. Galani, N. Rehn / *National Law School of India Review*. – 2010. – Vol. 22(2). – P. 29-57.
16. Mahtani U.S. Analysis of Related Party Transactions in India: A Group and Non-Group Company Perspective / U.S. Mahtani // *Corporate Ownership and Control*. – 2018. – Vol. 15. – Issue 2(1). – P. 174-187.
17. Mittal P.K. Related Party Transactions: A Critical Study of the Scope and Coverage / P.K. Mittal // *ICSI Chartered Secretary*. – 2014. – P. 11-18.
18. Pizzo M. Related Party Transactions Under a Contingency Perspective / M. Pizzo // *Journal of Management and Governance*. – 2013. – Vol. 17. – Issue 2. – P. 309-330.

19. Pozzoli M., Venuti M. Related Party Transactions and Financial Performance: Is There a Correlation? Empirical Evidence from Italian Listed Companies / M. Pozzoli, M. Venuti // Open Journal of Accounting. – 2014. – Vo. 3. – P. 28-37.
20. Tong Y., Wang H. Related Party Transactions, Benefits of Control and Earnings Quality / Y. Tong, H. Wang // Frontiers of Business Research in China. – 2008. – Vol. 2. – Issue 2. – P. 187-203.

УДК 339.543.012

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА ЄС З НОРВЕГІЄЮ В СФЕРІ ПОСТАВОК ПРИРОДНОГО ГАЗУ

LEGAL REGULATION OF EU COOPERATION WITH NORWAY IN THE FIELD OF NATURAL GAS SUPPLY

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОТРУДНИЧЕСТВА ЕС С НОРВЕГИЕЙ В СФЕРЕ ПОСТАВОК ПРИРОДНОГО ГАЗА

Білоцький С. Д.

Доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: serbel325@gmail.com

Bilotsky S.

Doctor of Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of International Law, Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: serbel325@gmail.com

Белоцкий С. Д.

Доктор юридических наук, доцент, доцент кафедры международного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. E-mail: serbel325@gmail.com

Анотація. У статті досліджено міжнародно-правові аспекти співробітництва ЄС з Норвегією щодо постачання природного газу. Досліджено, що це співробітництво регулюється правовими актами, що відносяться до різних правопорядків. Мова йде про: 1. Міжнародно-правові угоди двостороннього та багатостороннього характеру, укладені в ЄС та державами-членами з Норвегією, 2. Угоди, укладені ЄС з Норвегією, 3. Акти права ЄС і спільних органів за участю ЄС і Норвегії, 4. Законодавство Норвегії і держав-членів ЄС, 5. Приватноправові контракти про постачання газу, укладені між юридичними особами Норвегії та держав-членів ЄС. Ключовими в цьому сенсі є норвезьке законодавство, зобов'язання сторін в рамках Угоди про Європейський економічний простір (ЄЕП) та норми вторинного і первинного права ЄС. В рамках виконання зобов'язань за ЄЕП Норвегія прийняла більшість норм первинного права ЄС в сфері енергетики на 1994 рік, проте оновлення законодавства Норвегії відповідно до подальшої лібералізації європейського енергетичного ринку відбувається повільно. Досі Норвегія включила до свого законодавства лише норми з актів Другого енергетичного пакету ЄС (2003 р.), проте останні тенденції права ЄС в сфері енергетики – з Третього енергетичного пакету (2009 р.) досі не імплементовані.

Ключові слова: Європейський Союз, Норвегія, міжнародне енергетичне право, регулювання поставок природного газу, гармонізація законодавства, міжнародна угода, *acquis communautaire*.

Аннотация. В статье исследованы международно-правовых аспектах сотрудничества ЕС с Норвегией относительно поставок природного газа. Доказано, что это сотрудничество регулируются правовыми актами, относящимися к разным правопорядка. Речь идет о: 1. Международно-правовых соглашениях двустороннего и многостороннего характера заключённых в ЕС и государствами-членами с Норвегией, 2. Соглашениях заключённых ЕС с Норвегией, 3. Актах права ЕС и совместных органов с участием ЕС и Норвегии, 4. Законодательстве Норвегии и государств-членов ЕС, 5. Частноправовых контрактах о поставках газа заключённых между юридическими

лицами Норвегії та держав-членів ЄС. Ключовими в цьому сенсі є норвежське законодавство, зобов'язання сторін в межах Угоди про Європейський економічний простір (ЕЕП) та норми вторинного та первинного права ЄС. В межах виконання зобов'язань по ЕЕП Норвегія прийняла більшість норм первинного права ЄС в сфері енергетики на 1994 рік, однак оновлення законодавства Норвегії в відповідності з подальшою лібералізацією європейського енергетичного ринку відбувається повільно. До цього часу Норвегія включила в своє законодавство лише норми з актів Другого енергетичного пакету ЄС (2003 р.), однак останні тенденції права ЄС в сфері енергетики – з Третього енергетичного пакету (2009 р.) до цього часу не впроваджені.

Ключевые слова: *Європейський Союз, Норвегія, міжнародне енергетичне право, регулювання поставок природного газу, гармонізація законодавства, міжнародна угода, *acquis communautaire*.*

Abstract. *The article examines the international legal aspect of the EU's cooperation with Norway regarding the supply of natural gas. It was investigated that this cooperation is regulated by legal acts related to different legal order. These are: 1. Bilateral and multilateral international treaties concluded by the EU and the member states with Norway; 2. Agreements concluded by the EU with Norway; 3. Acts of EU law and joint bodies with the participation of the EU and Norway; 4. Norwegian legislation and EU member states; 5. Private gas contracts concluded between the legal entities of Norway and the EU member states. The key in this sense is the Norwegian legislation, the obligations of the parties under the Agreement on the European Economic Area (EEA) and the rules of secondary and primary law of the EU. As part of its commitment to the SES, Norway has adopted most of the EU primary energy law rules for energy in 1994, but Norway's renewal of legislation in line with the further liberalization of the European energy market is slow. So far, Norway has only included in its legislation the norms from the acts of the Second EU energy package (2003), but the latest trends in the EU energy law - from the Third Energy Package (2009) - have not yet been implemented.*

Key words: *European Union, Norway, international energy law, regulation of natural gas supplies, harmonization of legislation, international agreement, *acquis communautaire*.*

Постановка проблеми. Європейський Союз значною мірою залежить від імпорту природного газу з третіх країн. Попит на газ в ЄС у 2016 році склав 465 млрд. м³, з яких 70,4% закривалися імпортом. 87% імпортованих обсягів транспортувалися по трубопроводах, а 13% - з СПГ (сक्रеплений природний газ) [30]. Найбільшим джерелом імпорту до ЄС є Росія (42% загального імпорту в 2016 році), за нею йдуть Норвегія (34%), Алжир (10%) та імпорт через СПГ (13%) [29]. В цьому сенсі суттєвим аспектом вдалого функціонування внутрішнього ринку ЄС виступає міжнародно-правове забезпечення поставок природного газу з зовнішніх джерел, в тому числі і з Норвегії.

Мета статті. Полягає у встановленні правових засад співробітництва ЄС з Норвегією в сфері природного газу. Особливе значення має аналіз існуючих багатосторонніх механізмів співпраці, таких як Європейський економічний простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика енергетичного права ЄС, співробітництва ЄС з третіми країнами в сфері природного газу і енергетичних ресурсів загалом неодноразово ставала предметом дослідження в науці міжнародного права, європейського права і міжнародних відносин. Можна згадати дослідження Н. Бенкса [24], Т.А. Василевич [13], О.М. Володіна [14], С.В. Голікової [15], Т.А. Грабович [16], Р.А. Курбанов і Т.М. Шамби [18], Р. Петрова [21], К. Редгвел [31], М. Роггенкамп [32], С.С. Селіверстова і І.В. Гудкова [23] та інших. Проте у цих дослідженнях не проводиться аналіз міжнародно-правових засад і механізмів співробітництва ЄС в сфері природного газу з другим за обсягом постачальником –

Норвегією, співпраця з якої має свої правові особливості. Наше дослідження є своєрідною спробою заповнити цю прогалину, принаймні у нашій міжнародно-правовій доктрині.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відносини ЄС і його держав-членів з усіма постачальниками природного газу регулюються правовими актами, що відносяться до різних правопорядків. Мова йде про: 1. Міжнародно-правові угоди двостороннього та багатостороннього характеру, укладені в ЄС та державами-членами з Норвегією, 2. Угоди, укладені ЄС з Норвегією, 3. Акти права ЄС і спільних органів за участю ЄС і Норвегії, 4. Законодавство Норвегії і держав-членів ЄС, 5. Приватноправові контракти про постачання газу, укладені між юридичними особами Норвегії та держав-членів ЄС. Спробуємо проаналізувати цей правовий масив.

Згідно національного законодавства Норвегії (Закон про нафту № 72 від 29 листопада 1996 р. і Законом про прибережну нафту № 21 від 4 травня 1973 р.) всі родовища у Норвегії і їх ресурси є державною власністю. За законодавством Норвегії видаються ліцензії на розробку нафтових родовищ, які своєю чергою можуть включати як нафту, так і інші вуглеводні, зокрема природний газ. Родовища експлуатуються державною компанією Statoil, а постачання природного газу в ЄС здійснюється державною компанією-оператором Gassco [26]. В рамках ухваленої в ЄС стратегії розбудови Енергетичного союзу (2014 р.) місце Норвегії на європейській енергетичній карті було виділено особливо: «ЄС буде розвивати своє партнерство з Норвегією, другим за величиною постачальником сирової нафти та природного газу в ЄС. ЄС продовжуватиме повністю інтегрувати Норвегію в свою внутрішню енергетичну політику» [6]. Характерно, що при цьому Європейський економічний простір (ЄЕП), в рамках якого власне і відбувається співпраця Норвегії з ЄС у сфері енергетики в актах по Енергетичному союзу, взагалі не згадано.

Один з двох засадничих договорів ЄС – Договір про функціонування ЄС в редакції Лісабонського договору (ДФЄС) включає ряд «секторальних» норм, спеціально присвячених регулюванню енергетичних відносин. Сюди відноситься розділ XVI ДФЄС (ст. 170-172) про транс'європейські мережі, де містяться правила, що регламентують розвиток транскордонної інфраструктури в сферах енергетики, транспорту та телекомунікацій. Але найважливішою «енергетичною новелою» ДФЄС став розділ XXI «Енергетика», що складається з однієї статті. Зокрема, ця ст. 194, визначає такі цілі енергетичної політики ЄС:

- 1) Забезпечення функціонування енергетичного ринку.
- 2) Забезпечення надійності поставок енергії в ЄС.
- 3) Просування енергоефективності та енергозбереження і розвиток нових і відновлюваних видів енергії.
- 4) Розвиток з'єднань між енергетичними мережами.

Таким чином, ДФЄС передбачив нормативну форму раніше проголошених в програмних документах цілей енергетичної політики ЄС. При цьому, згідно п. 1 ст. 194 ДФЄС, зазначені цілі повинні досягатися «в контексті побудови і функціонування внутрішнього ринку при необхідності збереження і поліпшення навколишнього середовища» та «в дусі солідарності між державами-членами».

В 1992 р. Норвегія разом з більшістю держав-членів Європейської зони вільної торгівлі (ЄАВТ) уклала з ЄС угоду про створення Європейського економічного простору [1]. Це є комплексна, і як вірно зазначає В.І. Муравйов [19, с. 214], одна з небагатьох в практиці ЄС багатостороння угода, яка класифікується в праві ЄС як різновид торгівельних угод, укладених на основі ст. 216 ДФЄС, а саме «преференційні торгові угоди з розвиненими країнами» (В.І. Мотиль) [17, с. 87] або «глобальна угода про асоціацію» (В.І. Муравйов) [19, с. 231]. На менш амбітну думку висловив Суд ЄС: створено зону вільної торгівлі, що є ширшою за звичайну ЗВТ, яку ЄС засновує з іншими країнами [3].

Згідно Угоди про ЄЕП для Норвегії і двох інших країн (Ліхтенштейн, Ісландія) передбачалося отримання привілейованої позиції в порівнянні з іншими торговими партнерами ЄС. Угода про ЄЕП розділяється на шість частин, що регулюють вільне переміщення товарів, вільне переміщення осіб, послуг і капіталів, конкуренцію і інші загальні правила і різноманітні положення, що стосуються згаданих чотирьох свобод, співробітництва, що виходить за рамки цих чотирьох свобод, а також встановлюють інституційну структуру співробітництва. Варто зазначити, що в рамках «інших правил, пов'язаних з вільним переміщенням товарів» (розділ 4) окремо виділено існування «конкретних положень та механізмів стосовно енергетики» (ст. 24). Встановлено, що «метою даної Угоди про асоціацію є сприяння .... збалансованому розвитку торгівлі та економічних відносин між сторонами завдяки запровадженню рівних умов для конкуренції та повазі до однакових правил» (ст. 1 п. 1). Проте в рамках ЄЕП не створюється митного союзу, оскільки держави-не члени ЄС зберігають право проводити власну торгову політику щодо решти світу.

Як зазначає В.І. Муравйов, угода про ЄЕП «до певної міри є унікальною в договірній практиці європейських інтеграційних організацій, оскільки фактично повністю відтворює положення Договору про заснування ЄС (тепер – Договір про функціонування ЄС (ДФЄС)), що стосуються співробітництва в економічній сфері» [19, с. 231]. Головний сенс Договору про ЄЕП полягає в поширенні дії широкого спектру законодавства ЄС на держави ЄЕП: «Акти, згадані або, що містяться в Додатках до цього Договору або в рішенні Спільного комітету ЄЕП, є обов'язковими для Договірних Сторін та є частиною їхньої внутрішньої правопорядку» (ст. 7). Така структура угоди пояснюється тим, що коли під час роботи над її проектом виникла проблема включення до її складу відповідних частин *acquis communautaire*, з'ясувалося, що, з огляду на масштаби такої роботи, фактично буде неможливо ідентифікувати і повністю інкорпорувати ці положення в майбутню угоду [28, с. 6]. Серед цього законодавства виділено окремо сферу енергетики (Додаток IV). Отже, в цьому сенсі ЄЕП можна вважати прототипом для Енергетичного Співтовариства (ЕнСп). Причому, як зазначає Д. Бушле і Б. Джордан-Андерсон, Угода про ЄЕП зробила партнерів з країн ЄАВТ учасниками Європейського енергетичного внутрішнього ринку завдяки динамічними процедурами включення до Угоди вторинних законодавчих актів у цьому секторі, а Європа отримала за мату єдиний регульований енергетичний ринок [25, с. 773].

За договором також створено спеціальну інституційну структуру. Члени ЄЕП не отримали права безпосередньо брати участь в процесі прийняття рішень ЄС, але у тих випадках, коли ЄС вирішує прийняти нове або доповнити чинне законодавство, що стосується питань, які регулюються Угодою про ЄЕП, він інформує держави ЄЕП та консультується з ними, а також залучає відповідних експертів з ЄЕП до работ комітету (ст. 98-104). Після того як таке нове законодавство ЄС приймається, Спільний комітет, який створюється на основі Угоди з представників ЄС і держав ЄЕП, в якому кожна сторона має один голос, своїм рішенням включить законодавство в сферу дії цієї угоди. Якщо Спільний комітет не затвердить нововведення, він буде займатися пошуком прийнятних альтернатив. Якщо результат цих зусиль не буде позитивним, нові норми ЄС не будуть зобов'язувати держави ЄЕП. Крім того, створюється Орган нагляду ЄАВТ, що контролює виконання Угоди про ЄЕП і складається з представників держав ЄЕП. Проте загальний контроль виконання угоди контролюється Органом нагляду ЄАВТ і Комісією ЄС (ст. 108-109). Також створено судовий механізм, що складається з незалежного Суду ЄАВТ і Суду першої інстанції ЄАВТ. Суд першої інстанції покликаний розглядати скарги на рішення про конкурентні правила, прийнятих Органом нагляду ЄАВТ. Такі скарги можуть бути принесені особою, щодо якої винесено рішення, або будь-якою іншою особою, якої рішення Органу нагляду ЄАВТ стосувалося безпосередньо і індивідуально (ст. 108) [21, с. 185-186].

Так, у 2002 р. Орган нагляду ЄАВТ вирішив не висувати заперечень проти податкового режиму в Норвегії, що складається з спеціальних норм амортизації обладнання та трубопроводів для будівництва СПГ у Північній Норвегії, а також газу на родовищі Снохвіт в Баренцовому морі [8]. Зокрема, незважаючи на негативну оцінку сумісності цих схем, засновану на Керівних принципах регіональної допомоги, було наголошено, що Орган нагляду покладається на загальний інтерес ЄЄП, щодо зменшення залежності від зовнішніх постачальників газу, іншими словами – безпеку постачання газу.

Треба зазначити, що *acquis communautaire* у ЄЄП є так само «живим», як і *acquis* у ЕнСп, та може змінюватися. Зокрема, передбачено, що обов'язковими для сторін ЄЄП є акти, згадані в рішеннях Спільного комітету ЄЄП (ст. 7). Відповідно, в разі якщо відповідне питання підпадає під регулювання Угоди про ЄЄП, слідом за змінами в законодавстві ЄС зазвичай відповідні зміни через рішення Спільного комітету відбуваються і в Додатках до Угоди про ЄЄП (ст. 98). Порядок застосування регламентів і директив в національних правових системах є ідентичним встановленим у ЄС. Крім того, у ст. 6 Договору про ЄЄП встановлено, що «положення цієї Угоди, оскільки вони по суті є ідентичними відповідним нормам Договору про заснування Європейського Економічного Співтовариства та Договору про заснування Європейського Співтовариства вугілля та сталі і актам прийнятим на виконання цих двох Договорів, при їх реалізації та застосуванні, вони повинні тлумачитися відповідно до відповідних рішень Суду ЄС, прийнятих до дати підписання цієї Угоди». Також, судові органи країн ЄЄП можуть звертатися до Суду ЄС з «проханням прийняти рішення щодо тлумачення правил ЄЄП, викладених в Протоколі 34», де йдеться про «Договори, що встановлюють Європейські Співтовариства з поправками чи доповненнями, або актів, прийнятих на виконання цих положень» [12]. Наступна практика Суду ЄС стає обов'язковою лише за наявності відповідного рішення Спільного комітету (ст. 105).

Таким чином, можна відзначити, що у випадку ЄЄП мова йде про застосування по відношенню до Норвегії і її зв'язків з ЄС в сфері енергетики чотирьох аспектів: 1. Створення зони вільної торгівлі (як зазначив Суд ЄАВТ «вдосконаленої зони вільної торгівлі» [4]) з доступом до внутрішнього ринку ЄС, 2. Застосування правових норм з регулювання загальноєкономічних відносин на основі норм прийнятих в рамках ДзЄСп на 1992 р. з певними подальшими змінами, 3. Безпосереднє регулювання діяльності в енергетичному секторі Норвегії, включаючи сферу природного газу на основі норм регламентів, директив і рішень ухвалених в ЄС на 1992 р. і включених у відповідний додаток 4, а також їхня подальша заміна згідно подальшої нормотворчої діяльності органів ЄС, за умови їх визнання Спільним комітетом ЄЄП. В цьому сенсі Р.А. Петров йде ще далі і каже, що «інститути ЄЄП несуть відповідальність за своєчасний перегляд і імплементацію релевантного "*acquis communautaire*"» [21, с. 103]. Проте з таким підходом погодитися не можна, оскільки ст. 102 Угоди про ЄЄП передбачає правомірні випадки не ухвалення Спільним комітетом ЄЄП відповідних змін до Додатків. Про правильність саме такого розуміння недвозначно свідчить вже майже десятирічна епопея з несхваленням через позицію Норвегії Третьої газової директиви ЄС 2009/73/ЄС про спільні правила внутрішнього ринку природного газу в рамках Спільного комітету [27, с. 196] і відповідно не долучення її до Додатку IV Угоди про ЄЄП. 4. Тлумачення Суду ЄС відповідних норм права ЄС на прохання судових органів Норвегії.

Важливо зазначити, що незважаючи на активну імплементацію енергетичного *acquis* ЄС, країни ЄЄП і Норвегія все ж не мають зовсім ідентичних цілей і загального правового регулювання в сфері енергетики загалом і природного газу зокрема. Варто відзначити тенденцію поступового відставання країн ЄЄП в регулюванні лібералізації в сфері енергетики, що поступово збільшувалося з 1994 р., коли Договір про ЄЄП по суті

передбачав ідентичні правові принципи і безпосереднє правове регулювання на вторинному рівні, як і ЄСп, та фіксацію Лісабонським договором мети у побудові енергетичного ринку ЄС (п. 1 ст. 194 ДФЄС), чого в рамках ЄЕП вже не передбачається. Більше того, з актів прийнятих в рамках Третього енергетичного пакету країни ЄЕП не погодилися на прийняття актів щодо регулювання сфери природного газу, тому процедура розділення ВВП, що активно реалізовується в ЄС і країнах ЕнСп в Норвегії не проходить. Хоча, Рада ЄЕП у листопаді 2014 р. і «підкреслила важливість активізації зусиль з включення цього законодавчого пакету до Угоди про ЄЕП з метою створення повноцінно функціонуючого внутрішнього ринку енергії та, зокрема, заохотити сторони виявляти взаємоприйнятні рішення щодо відповідної участі ЄАВТ в Агентстві Співпраці регуляторів енергетики (АСЕР)» [7], проте рішення ще не знайдено. Також, держави ЄАВТ не вважають безпеку постачання частиною ЄЕП, і не сприймають більшість *acquis* в цій сфері, окрім сектору електроенергетики (сприйнята Директива 2005/89/ЄС).

Варто зазначити, що Норвегія і інші країни ЄЕП користуються рядом виключень і особливих правових режимів встановлених актами ЄС. Так, в рамках імплементації чинної для Норвегії Другої газової директиви 2003/55/ЄС (рішення JCDs 146/2005) Норвегія з огляду на обмежений газовий ринок і інфраструктуру визначена в якості «ринку, що виникає» у значенні п. 31 ст. 2 на період у 10 років з 10 квітня 2004 р. Згідно з п. 2 ст. 28, на цій основі країна може відступати від правил, що застосовуються до дозволів, передачі, розподілу, роз'єднання, доступу третіх сторін та відкриття ринку. Таке саме відхилення підтверджується в рішенні JCD 101/2008, що імплементує Регламент № 1775/2005. Термін цих виключень збіг 10 квітня 2014 р. Також, варто зазначити, що Норвегія як і Австралія, Білорусь і Ісландія хоч і підписали Договір до Енергетичної Хартії, проте досі застосовує її на тимчасовій основі без ратифікації базуючись на ст. 45.

Тому фактично зараз в рамках ЄС і ЄЕП діє різний два різних комплекти законодавства. Другий енергетичний пакет ЄС застосовується до країн ЄЕП, а Третій енергетичний пакет – відноситься лише до країн-членів ЄС. Це призводить до різного рівня лібералізації, зокрема щодо рівня відокремлення операторів системи транспортування та незалежності і повноважень національних регуляторних органів. Це також включає юридичні питання, наприклад, стосовно потенційної транскордонної інфраструктури, побудованої між країною ЄЕП та державою-членом ЄС. Оскільки правила надання винятків із певних норм *acquis* розрізняються як з точки зору суті (Третій енергетичний пакет дозволяє також звільнити від відокремлення) та процедури (за певних умов АСЕР може бути компетентним прийняти рішення про звільнення з боку ЄС), необхідно розробити спеціальні рішення для подолання регуляторного розриву [25, с. 785]. Сам ЄС також стає все більше стурбованим такою ситуацією розриву між реальністю 1990-х на енергетичному ринку зафіксованою в Угоді про ЄЕП і ринком 2010-х який ми маємо в реальності [5, с. 4], та критикував відставання у включенні *acquis* в ЄЕП і висловив занепокоєння з приводу пізнього повідомлення про різні дії відповідно до статті 103 Угоди ЄЕП [5, с. 7-8]. В якості виправдання для країн ЄЕП в цій ситуації можна згадати, що по-перше, законодавство ЄС все ж розроблялося для цілей ЄС і використовує цифри і методологію більш притаманну державам ЄС, по-друге, процедури ЄЕП, все ж передбачають певну процедуру узгодження і переговорів, яка відрізняється від встановленої в угодах про асоціацію в бік більшої гнучкості і по-третє, навіть погоджені тексти мають проходити процедуру підтвердження компетентним національним органом (ст. 103 Угоди про ЄЕП), що тягне за собою набуття чинності лише з разі згоди всіх трьох національних парламентів. Слід зазначити, що Суд ЄАВТ зазначив, що тимчасове застосування згідно п. 2 ст. 103 до таких текстів не буде застосовуватися лише якщо буде відповідне повідомлення держави-члена [2, с. 916].

Не дивлячись на це Угода про ЄЕП добре реалізується в сфері енергетики, хоч і передбачає погодження інтересів всіх її учасників, але завдяки гарній співпраці між трьома державами ЄАВТ та можливості адаптації текстів ЄС присутні явні успіхи. Адаптація текстів забезпечує гнучкість, необхідну як передумова для того, щоб держави ЄАВТ могли одностайно висловлюватися у сфері енергетики. На відміну від гнучкості з адаптацією вторинного *acquis* ЄС, ЄЕП як угода залишається статичною. На сьогоднішній день її реалізація страждає розростанням розриву між самою Угодою та договорами ЄС, згідно з якими, особливо в енергетичній сфері, виникла динаміка до створення внутрішнього ринку та органів, які не відображаються або не повністю відображаються в Угоді про ЄЕП. В першу чергу це стосується засадничих принципів енергетичного права з ст. 194 ДФЄС. Тут можна згадати той факт, що Стортинг Норвегії при ратифікації Угоди по ЄЕП зазначив, що вона не буде охоплювати розробку загальної енергетичної політики.

Висновки. Таким чином, співробітництво ЄС з Норвегією регулюються правовими актами, що відносяться до різних правопорядків. Мова йде про: 1. міжнародно-правові угоди двостороннього та багатостороннього характеру укладені в ЄС та державами-членами з Норвегією, 2. Угоди укладені ЄС з Норвегією, 3. Акти права ЄС і спільних органів за участю ЄС і Норвегії, 4. Законодавство Норвегії і держав-членів ЄС, 5. Приватноправові контракти про постачання газу укладені між юридичними особами Норвегії та держав-членів ЄС. В якості члена Європейського економічного простору Норвегія сприйняла в своє законодавство широкий обсяг норм права ЄС в сфері енергетики, що існував на початок 1990-х років, чим започаткувала лібералізацію свого енергетичного законодавства. В той же час, подальша імплементація норм права ЄС в сфері енергетики, яка базувалася на рішеннях спільних органів відбувалася досить повільно. Зокрема, досить пізно було імplementовано Другий енергетичний пакет ЄС, та зовсім віджмовлено в імплементації Третього енергетичного пакету. Причинами цього є небажання Норвегії повністю лібералізувати свій енергетичний ринк, розділяти національні нафтогазові компанії і допускати на національних умовах іноземних інвесторів на свій газовий ринок.

Список використаних джерел

1. Agreement on the European Economic Area — Final Act — Joint Declarations — Declarations by the Governments of the Member States of the Community and the EFTA States — Arrangements — Agreed Minutes — Declarations by one or several of the Contracting Parties of the Agreement on the European Economic Area — Protocol № 1-49 — Annex № I-XXII // OJ. – L 1 . - 3.1.1994. – P. 3-522.
2. Case E-17/11 Aresbank [2012] EFTA Ct Rep, 916. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.eftacourt.int/fileadmin/user_upload/Files/News/2012/17_11_Judgment_EN.pdf.
3. Case T-115/94, Opel Austria, [1997] ECR II-39. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?docid=103499&doclang=EN>.
4. EFTA Court Decision E-2/97, Mag Instrument Inc. v. California Trading Company (Maglite), 3 December 1997. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eftacourt.int/uploads/tx_nvcases/2_97_RH_EN_01.pdf
5. Commission Staff Working Document—A review of the functioning of the European Economic Area, SWD (2012) 425 final, 7.12.2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/swd/2012/0425/COM_SWD\(2012\)0425_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/swd/2012/0425/COM_SWD(2012)0425_EN.pdf). P. 4.
6. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Investment Bank. A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-

Looking Climate Change Policy /* COM/2015/080 final */. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2015%3A80%3AFIN>.

7. Conclusions adopted by the EEA Council its 42nd meeting of 19 November 2014, № 16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.consilium.europa.eu/media/24985/145853.pdf>.

8. Decision № 90/02/COL. EFTA Surveillance Authority Decision of 31 may 2002 On The Notifications Of A Proposal For Amended Depreciation Rules Of The Petroleum Tax Act For Production Equipment And Pipelines For Gas Linked To New Large-Scale Liquefied Natural Gas (Lng) Facilities Located In Finnmark County Or The Municipalities Of Kåfjord, Skjervøy, Nordreisa Or Kvænangen In Troms County And The Application Of These Rules To The Snøhvit Project. (Aid № 020.500.041). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eftasurv.int/media/esa-docs/physical/90-02.pdf>.

9. Decision of the EEA Joint Committee № 123/2001 of 26 October 2001 amending Annex IV (Energy) to the EEA Agreement // *OJ. – L 322. – 6.12.2001. – p. 39-40.*

10. Decision of the EEA Joint Committee № 146/2005 of 2 December 2005 amending Annex IV (Energy) to the EEA Agreement // *OJ. - L 53. – 23.2.2006. – P. 43-45.*

11. Joint Committee Decision No 101/2008 of 26 September 2008 amending Annex IV (Energy) to the EEA Agreement. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.efta.int/media/documents/legal-texts/eea/other-legal-documents/adopted-joint-committee-decisions/2008%20-%20English/101-2008.pdf>.

12. Protocol 34. On The Possibility For Courts And Tribunals Of EFTA States To Request The Court Of Justice Of The European Communities To Decide On The Interpretation Of EEA Rules Corresponding To EC Rules. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.efta.int/sites/default/files/documents/legal-texts/eea/the-eea-agreement/Protocols%20to%20the%20Agreement/protocol34.pdf>.

13. Василевич Т.А. Международно-правовые проблемы сотрудничества в сфере обеспечения энергетической безопасности. Автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Международное право; европейское право» / Т.А. Василевич. – М., 2008. – 28 с.

14. Володин О.Н. Основные правовые тенденции европейской интеграции в практике реализации энергетической политики ЕС. Автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Международное право; европейское право» / О.Н. Володин. – Москва, 2010. – 18 с.

15. Голикова С.В. Правове регулювання газової сфери та нафтопостачальної сфери у Європейському Союзі та в Україні (порівняльно-правове дослідження) / С.В. Голикова, В.Г. Дідик, О.С. Матвійчук, Н.І. Соколовська, О.О. Шах; За ред. В.Г. Дідика. – К. : ЦУЛ, 2007. – 146 с.

16. Грабович Т.А. Правові основи політики енергетичної безпеки ЄС : дис. ... канд. юрид. наук ; спец. 12.00.11 / Т.А. Грабович. – Одеса, 2016. – 206 с.

17. Европейское право. Право Европейского союза. /За ред. В.І. Муравйова. Кн. 3. – К.: ІнЮре, 2015. – 408 с.

18. Курбанов Р.А., Шамба Т.М. Энергетическое право Европейского союза /Р.А. Курбанов, Т.М. Шамба. // Право и политика. - 2012. - № 5. - С. 934-941.

19. Муравйов В.І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами (теорія і практика). / В.І. Муравйов. – К.: Академ-Прес, 2002. – 426 с.

20. Петров Р. Энергетичне Співтовариство як провідник «енергетичного асquis» Європейського Союзу для східних сусідніх країн / Р. Петров // Європейське право. – 2012. – № 2–4. – С. 123-144.

21. Петров Р.А. Транспозиция «асquis» Европейского Союза в правовые системы третьих стран. / Р.А. Петров. – К.: Истина, 2011. – 384 с.

22. Право Европейского Союза: правовое регулирование торгового оборота: Учебное пособие. / Под ред. В.В. Безбаха, А.Я. Капустина, В.К. Пучинского. – М.: Зерцало, 1999. – 400 с.
23. Селиверстов С.С., Гудков И.В. Энергетическое право Европейского союза: Учебник для студентов вузов / С.С. Селиверстов, И.В. Гудков. – М.: Издательство "Аспект Пресс", 2014. – 288 с.
24. Bankes N. Energy Law in Europe : National, EU and International Regulation / Nigel Bankes // Journal Of Energy & Natural Resources Law. – 2009. – Vol. 27. – № 1. – P. 97–103.
25. Buschle D., Jourdan-Andersen B. Energy Law / D. Buschle, B. Jourdan-Andersen // Handbook of EEA Law. / Baudenbacher, Carl (Ed.). - Springer International Publishing, 2016. - P. 707-787.
26. Bustnesli Y. Gas Regulation. Norway. / Y. Bustnesli. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://gettingthedealthrough.com/area/15/jurisdiction/53/gas-regulation-norway/>.
27. Norway Energy Policy, Laws and Regulations Handbook. Vol. 1. Strategic Information and Basic Laws. - Washington: IBP, Inc., 2015. - 308 p.
28. O’Keeffe D. The Agreement on the European Economic Area / D. O’Keeffe // Legal Issues of Economic Integration. - 2000. - Vol. 27. - №2. - P. 141-158.
29. Quarterly Report Energy on European Gas Markets. Vol. 9 (issue 1; fourth quarter of 2015 and first quarter of 2016). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/quarterly_report_on_european_gas_markets_q4_2015-q1_2016.pdf.
30. Quarterly Report on European Gas Markets. Vol. 10. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ec.europa.eu/energy/en/data-analysis/market-analysis>.
31. Redgwell C. International Regulation of Energy Activities / Catherine Redgwell // Energy Law in Europe: National, EU and International Regulation / Ed. Martha M. Roggenkamp, Anita Rønne, Catherine Redgwell, Iñigo del Guayo. – Oxford : Oxford University Press, 2001. – P. 13-144.
32. Roggenkamp M. Energy Law in Europe. National, EU and International Law and Institutions / M. Roggenkamp, A. Ronne, C. Redgwell, I. del Guayo – Oxford : Oxford University Press, 2001. – 1097 p.

References

1. Agreement on the European Economic Area — Final Act — Joint Declarations — Declarations by the Governments of the Member States of the Community and the EFTA States — Arrangements — Agreed Minutes — Declarations by one or several of the Contracting Parties of the Agreement on the European Economic Area — Protocol № 1-49 — Annex № I-XXII // OJ. – L 1 . - 3.1.1994. – P. 3-522.
2. Case E-17/11 Aresbank [2012] EFTA Ct Rep, 916. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.eftacourt.int/fileadmin/user_upload/Files/News/2012/17_11_Judgment_EN.pdf.
3. Case T-115/94, Opel Austria, [1997] ECR II-39. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?docid=103499&doclang=EN>.
4. EFTA Court Decision E-2/97, Mag Instrument Inc. v. California Trading Company (Maglite), 3 December 1997. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.eftacourt.int/uploads/tx_nvcases/2_97_RH_EN_01.pdf
5. Commission Staff Working Document—A review of the functioning of the European Economic Area, SWD (2012) 425 final, 7.12.2012. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

- [http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/swd/2012/0425/COM_SWD\(2012\)0425_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/swd/2012/0425/COM_SWD(2012)0425_EN.pdf). P. 4.
6. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Investment Bank. A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy /* COM/2015/080 final */. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2015%3A80%3AFIN>.
7. Conclusions adopted by the EEA Council its 42nd meeting of 19 November 2014, № 16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.consilium.europa.eu/media/24985/145853.pdf>.
8. Decision № 90/02/COL. EFTA Surveillance Authority Decision of 31 may 2002 On The Notifications Of A Proposal For Amended Depreciation Rules Of The Petroleum Tax Act For Production Equipment And Pipelines For Gas Linked To New Large-Scale Liquefied Natural Gas (Lng) Facilities Located In Finnmark County Or The Municipalities Of Kåfjord, Skjervøy, Nordreisa Or Kvænangen In Troms County And The Application Of These Rules To The Snøhvit Project. (Aid № 020.500.041). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eftasurv.int/media/esa-docs/physical/90-02.pdf>.
9. Decision of the EEA Joint Committee № 123/2001 of 26 October 2001 amending Annex IV (Energy) to the EEA Agreement // *OJ. – L 322. – 6.12.2001. – p. 39-40.*
10. Decision of the EEA Joint Committee № 146/2005 of 2 December 2005 amending Annex IV (Energy) to the EEA Agreement // *OJ. - L 53. – 23.2.2006. – P. 43-45.*
11. Joint Committee Decision No 101/2008 of 26 September 2008 amending Annex IV (Energy) to the EEA Agreement. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.efta.int/media/documents/legal-texts/eea/other-legal-documents/adopted-joint-committee-decisions/2008%20-%20English/101-2008.pdf>.
12. Protocol 34. On The Possibility For Courts And Tribunals Of EFTA States To Request The Court Of Justice Of The European Communities To Decide On The Interpretation Of EEA Rules Corresponding To EC Rules. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.efta.int/sites/default/files/documents/legal-texts/eea/the-eea-agreement/Protocols%20to%20the%20Agreement/protocol34.pdf>.
13. Vasilevich T.A. Mezhdunarodno-pravovyye problemy sotrudnichestva v sfere obespecheniya energeticheskoy bezopasnosti : avtoref. dis. na soisk. uchenoy stepeni kand. yurid. nauk : spets. 12.00.10 «Mezhdunarodnoye pravo; yevropeyskoye pravo» / T.A. Vasilevich. – M., 2008. – 28 s.
14. Volodin O.N. Osnovnyye pravovyye tendentsii yevropeyskoy integratsii v praktike realizatsii energeticheskoy politiki YES : avtoref. dis. na soisk. uchenoy stepeni kand. yurid. nauk : spets. 12.00.10 «Mezhdunarodnoye pravo; yevropeyskoye pravo» / O.N. Volodin. – M., 2010. – 18 s.
15. Golíkova S.V. Pravove reguluyannya gazovoï sferi ta naftopostachal'noï sferi u Êvropeys'komu Soyuzi ta v Ukraïni (porivnyal'no-pravove doslidzhennya) / S. V. Golíkova, V. G. Dídik, O. S. Matvíychuk, N.Í. Sokolov's'ka, O.O. Shakh ; Za red. V.G. Dídika. – K. : TSUL, 2007. – 146 s.
16. Grabovich T.A. Pravoví osnovi politiki yenergetichnoï bezpeki ÊS : dis. ... kand. yurid. nauk ; spets. 12.00.11 / T.A. Grabovich. – Odesa, 2016. – 206 s.
17. Êvropeys'ke pravo. Pravo Êvropeys'kogo soyuzu. /Za red. V.Í. Muravyova. - Kn. 3. – K.: ÍnYure, 2015. – 408 s.
18. Kurbanov R.A., Shamba T.M. Energeticheskoye pravo Yevropeyskogo soyuza /R.A. Kurbanov, T.M. Shamba. // Pravo i politika. – 2012. - № 5. – S. 934-941.
19. Muravyov V.Í. Pravoví zasadi reguluyannya yekonomíchnikh vídnosin Êvropeys'kogo Soyuzu z tretími kraïnami (teoriya í praktika). / V.Í. Muravyov. – K.: Akadem-Pres, 2002. – 426 s.

20. Petrov R. Yenergetichne Spivtovaristvo yak providnik «yenergetichnogo acquis» Evropeys'kogo Soyuzu dlya skhidnikh susidnikh kraĭn / R. Petrov // *Evropeys'ke pravo*. – 2012. – № 2–4. – S. 123-144.
21. Petrov R.A. Transpozitsiya «acquis» Yevropeyskogo Soyuzu v pravovyye sistemy tret'ikh stran. – K.: Istina, 2011. – 384 s.
22. Pravo Yevropeyskogo Soyuzu: pravovoye regulirovaniye torgovogo oborota: Uchebnoye posobiye. / Pod red. V.V. Bezbakha, A.Y. Kapustina, V.K. Puchinskogo. – M.: Zertsalo, 1999. – 400 s.
23. Seliverstov S.S., Gudkov I.V. Energeticheskoye pravo Yevropeyskogo soyuzu: Uchebik dlya studentov vuzov /S.S. Seliverstov, I.V. Gudkov. – M.: Izdatel'stvo "Aspekt Press", 2014. – 288 s.
24. Bankes N. Energy Law in Europe : National, EU and International Regulation / Nigel Bankes // *Journal Of Energy & Natural Resources Law*. – 2009. – Vol. 27. – № 1. – P. 97–103.
25. Buschle D., Jourdan-Andersen B. Energy Law / D. Buschle, B. Jourdan-Andersen // *Handbook of EEA Law*. / Baudenbacher, Carl (Ed.). - Springer International Publishing, 2016. - P. 707-779.
26. Bustnesli Y. Gas Regulation. Norway. / Y. Bustnesli. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://gettingthedealthrough.com/area/15/jurisdiction/53/gas-regulation-norway/>.
27. Norway Energy Policy, Laws and Regulations Handbook. Vol. 1. Strategic Information and Basic Laws. – Washington: IBP, Inc., 2015. – 308 p.
28. O'Keeffe D. The Agreement on the European Economic Area / D. O'Keeffe // *Legal Issues of Economic Integration*. - 2000. - Vol. 27. - №2. – P. 141-158.
29. Quarterly Report Energy on European Gas Markets. Vol. 9 (issue 1; fourth quarter of 2015 and first quarter of 2016). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/quarterly_report_on_european_gas_markets_q4_2015-q1_2016.pdf.
30. Quarterly Report on European Gas Markets. Vol. 10. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ec.europa.eu/energy/en/data-analysis/market-analysis>.
31. Redgwell C. International Regulation of Energy Activities / Catherine Redgwell // *Energy Law in Europe: National, EU and International Regulation* / Ed. Martha M. Roggenkamp, Anita Rønne, Catherine Redgwell, Iñigo del Guayo. – Oxford: Oxford University Press, 2001. – P. 13-144.
32. Roggenkamp M. Energy Law in Europe. National, EU and International Law and Institutions / M. Roggenkamp, A. Ronne, C. Redgwell, I. del Guayo – Oxford : Oxford University Press, 2001. – 1097 p.

УДК 341.6

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF NON-VIOLATION COMPLAINTS IN INTERNATIONAL ECONOMIC LAW

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ СКАРГ БЕЗ ПОРУШЕННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ПРАВІ

ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ КОНЦЕПЦИИ ЖАЛОБ БЕЗ НАРУШЕНИЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ ПРАВЕ

Skrynka D.V.

Associate Professor, PhD, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of International Relations, International Law Department. dmitryska@gmail.com

Скринька Д. В.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Електронна пошта: dmitryska@gmail.com

Скрынька Д. В.

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры международного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. Электронная почта: dmitryska@gmail.com

Анотація. *Стаття містить короткий огляд історичних коренів і процесу розробки положень про скарги без порушення в різних міжнародних правових угодах, включаючи Генеральну угоду про тарифи й торгівлю та інші угоди СОТ. Вона вказує на зв'язок між поступовим переходом від умовного до безумовного режиму найбільшого сприяння та запровадженням положення про зменшення або зведення до нуля торгових переваг. В статті вказується на той факт, що, хоча система правових норм СОТ набагато більш детальна, ніж система правових норм ГАТТ, пункт про скарги без порушення не тільки залишився в первісному тексті ГАТТ, а й був включений в ряд інших угод СОТ.*

У статті зазначається, що сама необхідність включення положень про скарги без порушення до міжнародних торговельних угод пов'язана з глобальним процесом поступового запровадження положень про безумовне надання режиму найбільшого сприяння (на відміну від більш ранньої договірної практики, коли режим найбільшого сприяння надавався на умовній основі).

Стаття вказує на те, що одну з перших спроб встановити принцип безумовного режиму найбільшого сприяння як глобальний єдиний підхід було зроблено на Лондонській Всесвітній економічній конференції, найбільш амбітній глобальній спробі зробити це до успішного укладення Генеральної угоди про тарифи і торгівлю 1947 року.

Незважаючи на те, що первісною причиною для використання клаузули про скарги без порушення є відносно обмежена сфера застосування Генеральної угоди про тарифи та торгівлю, значне розширення сфери застосування цієї багатосторонньої торговельної системи в результаті Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів не призвело до усунення первісного положення про скарги без порушення з тексту ГАТТ. Більше того, положення про скарги без порушення були включені до ряду інших угод СОТ. Це, у свою чергу, підводить до питання, чи дійсно можна було б в майбутньому укласти міжнародну торговельну угоду, яка б

охоплювала кожний захід, що впливає на міжнародну торгівлю, доступний для національних урядів.

Ключові слова. *COT, ГАТТ, торговельні угоди, зведення нанівець торговельних переваг, зменшення торговельних переваг, взаємність, клаузула про скарги без порушення, клаузула про режим найбільшого сприяння.*

Abstract. *The article contains a brief review of historical roots and process of development of the non-violation clauses in various international legal agreements, including the General Agreement on Tariffs and Trade and other WTO agreements. It points out the connection between the gradual transition from conditional to unconditional most-favored-nation treatment and the introduction of the clause about nullification or impairment of benefits. Finally, the article points out the fact that even though the WTO system of legal rules is much more detailed than the GATT system of legal rules, the non-violation clause not only remained in the original text of the GATT, but also was included in a number of other WTO agreements.*

The article notes that the very need to introduce non-violation clauses in international trade treaties is connected with the global process of gradual introduction of unconditional most favored treatment clauses (in contrast to earlier treaty practice, where most-favored-nation treatment was provided on a conditional basis).

The article points out that one of the earliest attempts to establish the principle of unconditional most-favored-nation treatment as a global uniform approach was made at the London World Economic Conference, the most ambitious global attempt to do so before the successful conclusion of the General Agreement on Tariffs and Trade in 1947.

Even though the original cause for non-violation complaints has been a relatively limited scope of the General Agreement on Tariffs and Trade, the significant expansion of the scope of application of this multilateral trade system as a result of the Uruguay Round of multilateral trade negotiations did not result in the removal of the original non-violation clause from the text of the GATT. Moreover, non-violation clauses were included in a number of other WTO agreements. This, in turn, leads to a question, whether indeed it would be possible at any time in the future to conclude an international trade agreement, which would cover each and every measure affecting international trade, available to national governments.

Keywords: *WTO, GATT, trade agreements, nullification of benefits, impairment of benefits, reciprocity, non-violation clause, most-favored-nation clause.*

Аннотация. *Статья содержит краткий обзор исторических корней и процесса разработки положений о жалобах без нарушения в различных международных правовых соглашениях, включая Генеральное соглашение о тарифах и торговле и другие соглашения ВТО. Она указывает на связь между постепенным переходом от условного к безусловному режиму наибольшего благоприятствования и введением положения об уменьшении или сведении к нулю торговых преимуществ. Наконец, в статье указывается на тот факт, что, хотя система правовых норм ВТО гораздо более детальна, чем система правовых норм ГАТТ, пункт о недопущении нарушений не только остался в первоначальном тексте ГАТТ, но и был включен в ряд других соглашений ВТО.*

В статье отмечается, что сама необходимость включения положений о жалобах без нарушения в международные торговые соглашения связана с глобальным процессом постепенного введения положений о безусловном предоставлении режима наибольшего благоприятствования (в отличие от более ранней договорной практики, когда режим наибольшего благоприятствования предоставлялся на условной основе).

Статья указывает на то, что одной из первых попыток установить принцип безусловного режима наибольшего благоприятствования как глобальный единый

подход, была Лондонская Всемирная экономическая конференция, наиболее амбициозная глобальная попытка сделать это до успешного заключения Генерального соглашения о тарифах и торговле 1947 года.

Несмотря на то, что первоначальной причиной для жалоб без нарушения является относительно ограниченная сфера применения Генерального соглашения о тарифах и торговле, значительное расширение сферы применения этой многосторонней торговой системы в результате Уругвайского раунда многосторонних торговых переговоров не привело к исключению первоначального положения о жалобах без нарушения из текста ГАТТ. Более того, положения о жалобах без нарушения были включены в ряд других соглашений ВТО. Это, в свою очередь, подводит к вопросу, действительно ли можно было бы в будущем заключить международное торговое соглашение, которое охватывало бы каждое мероприятие, влияющее на международную торговлю, доступное для национальных правительств.

Ключевые слова. ВТО, ГАТТ, торговые соглашения, аннулирование торговых преимуществ, уменьшение торговых преимуществ, взаимность, клаузула о жалобах без нарушения, клаузула о режиме наибольшего благоприятствования.

The text of the article

The description of the issues

It is important in the current context of regionalist and globalist tendencies in the regulation of regulatory activities of the states to understand the historical origins of the concept of non-violation complaints.

The objective of the article

The objective of the article is to summarize and analyze the available information on the historical tendencies that led to the establishment of the current WTO system with its combination of such clauses as the clause on the most-favored-nation treatment and the non-violation clause.

The most recent research and publications on the topic

Some of the most recent works in the area relevant for the article include the works by Robert W. Staiger, Alan O. Sykes and Douglas A. Irwin. The article provides systemic analysis of the available publications to provide a consistent summary of the context for the current regionalist and globalist tendencies in international economic law.

The main text of the article

The non-violation clause, as included in Article XXIII of GATT 1947, is in subsection (b):

“Article XXIII Nullification or Impairment

1. If any contracting party should consider that any benefit accruing to it directly or indirectly under this Agreement is being nullified or impaired or that the attainment of any objective of the Agreement is being impeded as the result of (a) the failure of another contracting party to carry out its obligations under this Agreement, or (b) the application by another contracting party of any measure, whether or not it conflicts with the provisions of this Agreement, or (c) the existence of any other situation, the contracting party may, with a view to the satisfactory adjustment of the matter, make written representations or proposals to the other contracting party or parties which it considers to be concerned. Any contracting party thus approached shall give sympathetic consideration to the representations or proposals made to it”.

It is notable that in GATT 1947 neither the term “nullification of benefits” nor the term “impairment of benefits” were defined. Also, the agreement did not determine how certain

benefits accruing directly or indirectly are to be defined. Instead, it was left to GATT (and later WTO) dispute settlement panels to interpret these terms in the context of specific cases.

The very need to introduce non-violation clauses in international trade treaties is connected with the global process of gradual introduction of unconditional most favored treatment clauses (in contrast to earlier treaty practice, where most-favored-nation treatment was provided on a conditional basis).

One of the earliest attempts to establish the principle of unconditional most-favored-nation treatment as a global uniform approach was made at the London World Economic Conference, the most ambitious global attempt to do so before the successful conclusion of the General Agreement on Tariffs and Trade in 1947.

In 1931 U.S. President Herbert Hoover called for an international conference to discuss policies with regard to establishment of tariffs and tariff policies. His call resulted in a series of interactions and negotiations between the interested parties and led to the expansion of the agenda topics for potential discussion to include reparations and war debts.

As a result of these and other political efforts, in 1932 the Lausanne Conference Protocol called for an international economic conference. The London World Economic Conference, which gathered representatives of 66 states from June 12 to July 27, 1933, put issues of liberalization of international trade at the center of the conference agenda. However, the London World Economic Conference failed to reach many of its objectives, in part due to disagreement by the parties on a number of interconnected issues of finance and trade.

As a partial response to this failure to achieve international consensus on the principles of trade liberalization, the United States at the national level adopted in 1934 the Reciprocal Trade Agreements Act. By 1945, more than 25 RTAA treaties had been concluded, reducing U.S. overall import duty rates by around 45 percent.

The need to reform the U.S. tariff policies based on 1930 Smooth-Haley Act, which instead of reducing only aggravated the effects of the Great Depression, was obvious. It was also clear that a more robust and flexible system of negotiation procedures had to be introduced to order to attain the goals of such reform.

The unilateral reduction of tariffs, which was quite easy in terms of procedure, was very difficult to achieve politically, as it was not realistic to aim to garner support from U.S. Congressmen for such unilateral action in the light of the ongoing economic problems in the United States.

Another option would be to engage in bilateral trade negotiations and coordinated reciprocal reductions of tariffs, which would achieve the double objective of providing the U.S. exporters with much needed opportunities to export their products and also allowing for increased healthy competition between imported and domestic products.

With regard to formulating the most-favored-nation (MFN) treatment clause U.S. President Harding explicitly adopted the unconditional MFN principle (which implicitly appeared in Section 317 of the Fordney - McCumber tariff of September 1922) in negotiating trade agreements, which was in contrast to the most of the earlier U.S. trade policies.

An example of conditional provision of the most-favored-nation treatment was the clause envisaged in the 1911 Treaty of Commerce and Navigation between the United States

of America and Japan, whereby future preferences would be extended to the other party only with the expectation of an adequate compensation.

The unconditional provision of the most-favored-nation treatment was summarized in a statement by U.S. Senator Smoot:

“We would use the commercial policy of the United States upon the twin ideas of granting equal treatment to all nations in the market of the United States and of exacting equal treatment for the commerce of the United States in foreign markets. We do not believe that the United States should pursue a general policy of special bargains and special reciprocity treaties.... We stand for a simple, straightforward, friendly policy of equal treatment for all, without discriminations against any country except as that country has first discriminated against us” [2].

William Smith Culbertson, U.S. diplomat, as well as a member and later the President of the U.S. Tariff Commission, while arguing against conditional application of most-favored-nation treatment, indicated that such application “affords no security against discrimination in foreign countries, and in this period of reconstruction, when many countries are revising their treaties and reconsidering their grants of most-favored-nation treatment, the conditional most-favored-nation principle is liable to be applied against us” [5, 364].

The conclusion made by Culbertson indicated that “now that Congress has taken a definite stand for the policy of equality of treatment, it would seem to follow logically that in the revision of our commercial treaties we should adopt the unconditional form of the most-favored-nation clause” [5, 365].

The new U.S. approach was implemented, inter alia, in the Treaty of Friendship, Commerce and Consular Relations between Germany and the United States of America, signed in Washington, D.C. on December 8, 1923.

Article VII of the Treaty provided:

“Between the territories of the High Contracting Parties there shall be freedom of commerce and navigation. The nationals of each of the High Contracting Parties equally with those of the most favored nation, shall have liberty freely to come with their vessels and cargoes to all places, ports and waters of every kind within the territorial limits of the other which are or may be open to foreign commerce and navigation. Nothing in this treaty shall be construed to restrict the right of either High Contracting Party to impose, on such terms as it may see fit, prohibitions or restrictions of a sanitary character designed to protect human, animal or plant life, or regulations for the enforcement of police or revenue laws. Each of the High Contracting Parties binds itself unconditionally to impose no higher or other duties or conditions and no prohibition on the importation of any article, the growth, produce or manufacture, of the territories of the other than are or shall be imposed on the importation of any like article, the growth, produce or manufacture of any other foreign country.

Each of the High Contracting Parties also binds itself unconditionally to impose no higher or other charges or other restrictions or prohibitions on goods exported to the territories of the other High Contracting Party than are imposed on goods exported to any other foreign country.

Any advantage of whatsoever kind which either High Contracting Party may extend to any article, the growth, produce, or manufacture of any other foreign country shall simultaneously

and unconditionally, without request and without compensation, be extended to the like article the growth, produce or manufacture of the other High Contracting Party”.

It should be noted that the global history of unconditional most-favored-nation treaty clauses dates back to the Cobden-Chevalier Treaty (UK-France Treaty of 1860). However, the events in the U.S. of 1920s and 1930s signaled a fundamental shift in foreign economic policies of one of the leading major economic powers of the world, which was a very significant development with global consequences. In the light of the failure by the London World Economic Conference of 1933 to achieve many of its goals in the trade sphere, the steps by the United States to adopt and implement the Reciprocal Trade Agreements Act (RTAA) are especially notable.

The resulting treaty practice as embodied in dozens of U.S. trade agreements not only implemented this approach but also dealt with another potential problem - multiple opportunities for parties to such agreements to introduce various trade regulations which would negatively affect the potential of the relevant producers to export.

For example, the most-favored-nation clause, contained in Article X of the Reciprocal Trade Agreement between the U.S. and Venezuela, signed on November 6, 1939, is to some extent similar to the clause included in Article I of the General Agreement on Tariffs and Trade, namely with regard to its reference to any advantage, favor, privilege or immunity, origin of goods, as well as the immediacy and unconditionality of the most-favored-nation treatment.

At the same time, Article XVII of the same agreement contains the following clause:

“In the event that the Government of the United States of America or the Government of the United States of Venezuela adopts any measure, which, even though it does not conflict with the terms of this agreement, is considered by the Government of the other country to have the effect of nullifying or impairing any object of the Agreement, the Government which has adopted any such measures shall consider such representations and proposals as the other Government may make with a view to effecting a mutually satisfactory adjustment of the matter”.

This is an earlier form of what later became a nullification or impairment (non-violation complaint) clause in GATT and other WTO agreements, such as Article 26 of the WTO Understanding on the Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes (DSU), Article XXIII (section 3) of the General Agreement on Trade in Services (GATS) and Article 64 of the Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS).

Article 26 of the DSU provides:

“Where the provisions of paragraph 1(b) of Article XXIII of GATT 1994 are applicable to a covered agreement, a panel or the Appellate Body may only make rulings and recommendations where a party to the dispute considers that any benefit accruing to it directly or indirectly under the relevant covered agreement is being nullified or impaired or the attainment of any objective of that Agreement is being impeded as a result of the application by a Member of any measure, whether or not it conflicts with the provisions of that Agreement. Where and to the extent that such party considers and a panel or the Appellate Body determines that a case concerns a measure that does not conflict with the provisions of a covered agreement to which the provisions of paragraph 1(b) of Article XXIII of GATT 1994 are applicable, the procedures in this Understanding shall apply, subject to the following:

(a) the complaining party shall present a detailed justification in support of any complaint relating to a measure which does not conflict with the relevant covered agreement;

(b) where a measure has been found to nullify or impair benefits under, or impede the attainment of objectives, of the relevant covered agreement without violation thereof, there is no obligation to withdraw the measure. However, in such cases, the panel or the Appellate Body shall recommend that the Member concerned make a mutually satisfactory adjustment;

(c) notwithstanding the provisions of Article 21, the arbitration provided for in paragraph 3 of Article 21, upon request of either party, may include a determination of the level of benefits which have been nullified or impaired, and may also suggest ways and means of reaching a mutually satisfactory adjustment; such suggestions shall not be binding upon the parties to the dispute;

(d) notwithstanding the provisions of paragraph 1 of Article 22, compensation may be part of a mutually satisfactory adjustment as final settlement of the dispute”.

Article XXIII (section 3) of GATS provides:

“If any Member considers that any benefit it could reasonably have expected to accrue to it under a specific commitment of another Member under Part III of this Agreement is being nullified or impaired as a result of the application of any measure which does not conflict with the provisions of this Agreement, it may have recourse to the DSU. If the measure is determined by the DSB to have nullified or impaired such a benefit, the Member affected shall be entitled to a mutually satisfactory adjustment on the basis of paragraph 2 of Article XXI, which may include the modification or withdrawal of the measure. In the event an agreement cannot be reached between the Members concerned, Article 22 of the DSU shall apply”.

Article 64 of the TRIPS Agreement provides:

“1. The provisions of Articles XXII and XXIII of GATT 1994 as elaborated and applied by the Dispute Settlement Understanding shall apply to consultations and the settlement of disputes under this Agreement except as otherwise specifically provided herein.

2. Subparagraphs 1(b) and 1(c) of Article XXIII of GATT 1994 shall not apply to the settlement of disputes under this Agreement for a period of five years from the date of entry into force of the WTO Agreement.

3. During the time period referred to in paragraph 2, the Council for TRIPS shall examine the scope and modalities for complaints of the type provided for under subparagraphs 1(b) and 1(c) of Article XXIII of GATT 1994 made pursuant to this Agreement, and submit its recommendations to the Ministerial Conference for approval. Any decision of the Ministerial Conference to approve such recommendations or to extend the period in paragraph 2 shall be made only by consensus, and approved recommendations shall be effective for all Members without further formal acceptance process”.

It should be noted that the original five year moratorium on non-violation complaints with regard to intellectual property has been extended by WTO members.

The 2001 Doha Decision on Implementation-Related Issues and Concerns (in Paragraph 11.1) instructs the TRIPS Council to make a recommendation to the Cancun Ministerial Conference. Until then, members agreed not to file non-violation complaints under TRIPS.

However, no consensus has been reached so far. The moratorium has been extended several times, the latest being the extension from the 2017 Buenos Aires Ministerial Conference to the next meeting. At the time of writing of this article this moratorium was still in place.

It should be kept in mind that non-violation clauses are not the exclusive feature of the WTO system. One of the relatively recent examples of a non-violation complaint clause in a trade treaty outside of the WTO agreements is Australia-United States Free Trade Agreement (AUSFTA), which came into effect on January 1, 2005 and which provides in Article 21.2 (c):

“Except as otherwise provided in this Agreement or as the Parties otherwise agree, the dispute settlement provisions of this Section shall apply with respect to the avoidance or settlement of all disputes between the Parties regarding the interpretation or application of this Agreement or wherever a Party considers that:

(a) a measure of the other party is inconsistent with its obligations under this Agreement
(b) the other Party has otherwise failed to carry out its obligations under this Agreement; or
(c) a benefit the Party could reasonably have expected to accrue to it under Chapters Two (National Treatment and Market Access for Goods [including Annex 2C on pharmaceuticals]), Three (Agriculture), Five (Rules of Origin), Ten (Cross-Border Trade in Services), Fifteen (Government Procurement) or Seventeen (Intellectual Property Rights) is being nullified or impaired as a result of a measure that is not inconsistent with this Agreement”.

Conclusion

Considering the above information, it is possible to conclude that even though the original cause for non-violation complaints has been a relatively limited scope of the General Agreement on Tariffs and Trade, the significant expansion of the scope of application of this multilateral trade system as a result of the Uruguay Round of multilateral trade negotiations did not result in the removal of the original non-violation clause from the text of the GATT. Moreover, non-violation clauses were included in a number of other WTO agreements. This, in turn, leads to a question, whether indeed it would be possible at any time in the future to conclude an international trade agreement, which would cover each and every measure affecting international trade, available to national governments.

Literature and sources:

1. Robert W. Staiger, Alan O. Sykes. How Important Can the Non-Violation Clause Be for the GATT/WTO? *American Economic Journal: Microeconomics* 2017, 9(2), pp.149–187
2. Kenneth W. Dam. Cordell Hull, the Reciprocal Trade Agreements Act, and the WTO: An Essay on the Concept of Rights in International Trade. *New York University Journal of Law and Business* 709 (2005).
3. Clavin, Patricia. The World Economic Conference 1933: The Failure of British Internationalism. *The Journal of European Economic History* 20 (1991), pp. 489–527.
4. Sungjoon Cho. GATT Non-Violation Issues in the WTO Framework: Are They the Achilles' Heel of the Dispute Settlement Process? *Harvard International Law Journal*. Vol. 39, No. 2
5. Douglas A. Irwin. *Clashing over Commerce: A History of US Trade Policy*. University of Chicago Press, 2017
6. General Agreement on Tariffs and Trade (GATT). URL: https://www.wto.org/English/docs_e/legal_e/gatt47.pdf
7. WTO Understanding on the Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes (DSU). URL: https://www.wto.org/English/docs_e/legal_e/28-dsu.pdf
8. General Agreement on Trade in Services (GATS). URL: https://www.wto.org/English/docs_e/legal_e/26-gats.pdf
9. WTO Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS). URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips.pdf
10. WTO Doha Decision on Implementation-Related Issues and Concerns. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/ddec_e.pdf, pp. 27-43

11. Reciprocal Trade Agreement between the U.S. and Venezuela, signed on November 6, 1939. URL: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/b-ve-ust000012-1141.pdf>
12. John Vincent Nye. The Myth of Free-Trade Britain and Fortress France: Tariffs and Trade in the Nineteenth Century. - *The Journal of Economic History*. Vol. 51, No. 1 (March, 1991), pp. 23-46
13. Australia-United States Free Trade Agreement (AUSFTA). URL: https://dfat.gov.au/about-us/publications/trade-investment/australia-united-states-free-trade-agreement/Documents/Final_text_ausfta.pdf
14. Treaty of Friendship, Commerce and Consular Relations between Germany and the United States of America, signed in Washington, D.C. on December 8, 1923. URL: <http://www.worldlii.org/int/other/LNTSer/1926/227.html>
15. U.S. Reciprocal Trade Agreements Act of 1934. URL: <http://legisworks.org/congress/73/publaw-316.pdf>

UDK 341.64

TRAVAUX PREPARATOIRES: APPLICATION BY THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE IN INTERPRETATION OF INTERNATIONAL LAW

TRAVAUX PREPARATOIRES: ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИМ СУДОМ ООН У ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

TRAVAUX PREPARATOIRES: ПРИМЕНЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫМ СУДОМ ООН В ИНТЕРПРЕТАЦИИ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

Karvatska S.

Ph D in Law, Doctoral Candidate at the Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Associate Professor at Yuri Fedkovych Chernivtsi National University. E-mail: svitlana.karvatska288822@gmail.com

Карвацька С. Б.

Кандидат юридичних наук, докторант Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доцент Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. Електронна пошта: svitlana.karvatska288822@gmail.com

Карвацкая С. Б.

Кандидат юридических наук, докторант Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, доцент Черновицкого национального университета им. Ю. Федьковича. Электронная почта: svitlana.karvatska288822@gmail.com

Abstract. *The article is devoted to the analysis of the nature, essence and mechanism of the application of travaux preparatoires by the International Court of Justice (ICJ) in the process of interpreting the international law. It is proved that the interpretational practice of the ICJ shows the extension of the doctrinal approaches of the traditional perception of travaux preparatoires as an auxiliary tool.*

It has been established that the ICJ uses travaux preparatoires 1) to identify the intent of the legislator; 2) to provide advisory opinions; 3) to clarify the intentions of the parties to the treaty; 4) to determine the jurisdiction of the ICJ; 5) to identify the true intentions of the parties to the dispute; 6) to decide questions regarding the text, context, purpose and object of the treaty as a general rule of interpretation, fixed in Art. 31 of the Vienna Convention on the Law of Treaties, 1969.

Key words: *travaux preparatoires, International Court of Justice (ICJ), Interpretation, Vienna Convention on the Law of Treaties, 1969.*

Анотація. *Статтю присвячено аналізу природи, сутності та механізму застосування Міжнародним Судом travaux preparatoires у процесі інтерпретації міжнародного права. Доведено, що інтерпретаційна практика МС ООН свідчить про розширення доктринальних підходів традиційного сприйняття travaux preparatoires як допоміжного інструменту.*

Встановлено, що МС ООН використовує travaux preparatoires 1) для можливості виявлення наміру законодавця; 2) для надання консультативних висновків 3) для уточнення намірів сторін договору; 4) для встановлення юрисдикції МС; 5) для з'ясування істинних намірів сторін спору; 6) для вирішення спору щодо тексту, контексту, мети і об'єкта договору згідно із загальним правилом інтерпретації, зафіксованого у ст. 31 Віденської конвенції про право договорів 1969 р.

Ключові слова: *travaux preparatoires*, Міжнародний Суд ООН, інтерпретація, Віденська конвенція про право договорів 1969 р.

Анотація. Стаття посвячена аналізу природи, сутності і механізму застосування Міжнародним Судом *travaux preparatoires* в процесі інтерпретації міжнародного права. Доказано, що інтерпретаційна практика МС ООН свідчить про розширення доктринальних підходів традиційного сприйняття *travaux preparatoires* як допоміжного інструмента.

Установлено, що МС ООН використовує *travaux preparatoires* 1) для можливості уявлення намірення законодавця; 2) для надання консультативних висновків 3) для уточнення намірень сторін угоди; 4) для визначення юрисдикції МС; 5) для уявлення істинних намірень сторін спору; 6) для розв'язання спору стосовно тексту, контексту, мети і об'єкта угоди по загальному правилу інтерпретації, закріпленому в ст. 31 Венської конвенції про право договорів 1969г.

Ключевые слова: *travaux preparatoires*, Міжнародний Суд ООН, інтерпретація, Венська конвенція про право договорів 1969г.

The current problem. The application of *travaux preparatoires* is practiced in various international courts both at the global and regional levels. The most authoritative is their use as supplementary materials by the International Court of Justice (ICJ), because in this case they become the source of international law. Academics note the skeptic attitude of the ICJ to *travaux*, but at the same time they recognize its repeated use in the proceedings [Ris, 1991]. The *travaux preparatoires* ("preparatory work"), borrowed from French, denotes all documents (memorandums, conferences protocols and draft agreements used during negotiations for the interpretation of the treaty [26], which may include various materials: preliminary draft agreements, correspondence of the negotiating states, records of their comments to the plenary committee, the reports of the committees, the reports of the speakers, and sometimes public statements by the *ex officio* of negotiating states, the state figures, and the materials recorded as "authentic interpretation".

Analysis of the latest publication. The problem of *travaux preparatoires* is mainly in the focus of Western academics. Among the scholars who pay attention to the problem of *travaux preparatoires* applications within international courts, it is worth mentioning such as Marco Benatar, Marc J. Bossuyt, Matthew C.R. Jef, Djeffal Christian, Sharon Detrick, M. McDougal, Gerald Fitzmaurice, Erik Frank, Hersch Lauterpacht, Mark van Hook, Francisco Lertora Pinto, Jonathan Pratter, Dietrich Rauschning, Lars A. Rehof, Martin Ris, Detrick, Sharon, Detlev F. Vagts, William A. Schabas, Paul Weis, Ralf Günter Wetzels, Peter Quayle. Among Ukrainian researchers it is worth highlighting Y. Movchan. However, there are no general, systematic and comprehensive studies of the specifics of *travaux preparatoires* application.

The aim of the article. The aim of the article is to determine the nature, essence and mechanism of the application of *travaux preparatoires* by the ICJ in the process of interpreting international law.

Important research results. In contrast to the American tradition, in Europe, individual scholars, in particular, Mark van Hook, include to *travaux preparatoires* only the legislative materials that make it possible to identify the intentions of the legislator, contain information that is important for understanding the meaning of the law [Van Khuk, 2012: 192]. Their classification depends on what kind of information they contain: 1) the genesis of the bill (evolution of the bill in the process of consideration in parliament); 2) explanatory notes accompanying various texts, critique of draft laws, answers to questions, etc.

It is commonly accepted that documents used as *travaux préparatoires* are usually official, and exist, firstly, in writing, and secondly, available and known to all negotiating states. They relate to the fixing of the negotiations, development and discussion during the conclusion of the treaty, statements, reservations, etc. Moreover, this process is quite lengthy; it can take place over several years, "with careful preparation and discussion" [Van Khuk, 2012: 192-193]. Documents are considered and even taken into account not only during the conclusion of the treaty, but also for the interpretation of them, and therefore the importance of such materials cannot be underestimated.

However, scholars are confronted with the incredible complexity in their search, since most of these documents are not published, or they are published on the sites of international organizations, they are often not available to the general public, or confidential (most treaties of the Council of Europe), and when they are published in collections, it is often difficult to identify the right document among thousands of preparatory materials. The difficulty lies in the fact that, according to Detlev F. Vagts, "there is no way to know it for sure, since there is no international registry where all treaties are filed to create a complete inventory" [25], and needless to say about the preparatory materials.

Well-known collections are the *travaux préparatoires* for the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1951) [4], the Refugee Convention (1951) [Weis, 1995] the International Covenant on Civil and Political Rights (1966) [Bossuyt, 1987], the International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights (1966) [Craven, 1995], Vienna Convention on the Law of Treaties (1969) (VCLT) [Detrick, 1992], the United Nations Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women (1979) [Craven, 1995], the United Nations Convention on the Rights of the Child (1989) [Günter, Dietrich, 1978]. However, most of the materials are contained on the websites of organizations, or not available for study. Martin Ris proposed a series of amendments to Art. 32 of the VCLT, 1969 [Ris, 1991: 133]:

First, the author emphasizes that the ICJ is charged with determining the certified categories of preparatory work that make up the official *travaux préparatoires*. But at the same time, Martin Ris notes that the amount of *travaux préparatoires* should be limited so that the habitual appeal is not overly burdensome for judicial practice. It is logical to conclude that at the same time the amount of *travaux préparatoires* materials should allow the parties to communicate their opinions on issues related to the interpretation of the treaty. Secondly, it is very important and appropriate to suggest the creation and retention of official *travaux préparatoires* documents by the UN Depository. The ICJ shall appoint a depository of *travaux préparatoires*.

Of course, the main source of interpretation of treaties is the VCLT, the three articles of which contain general rules of interpretation for all founding treaties of international organizations, however, according to M. McDougal, "they are completely eclectic, embracing all interpretive approaches" [McDougal, 1967]. Detlev F. Vagts states that most observers consider them to be the "normal simulation" hierarchy at the top. The original intention gets a secondary role when it turns out that the parties determined a particular meaning. In this case, the use of *travaux préparatoires* is justified [25]. However, problems of interpretation can, of course, be resolved within the framework of the VCLT, but social and technological changes and consideration of the concepts of "state policy", "protection of morality", "internal jurisdiction", "territorial sea", "continental shelf" and others violate issues of improvement of Art. 31 and 32 regarding *travaux préparatoires*, in particular. The interpretation of the conventions of the United Nations on the basis of *travaux préparatoires* not very extensive - up to two dozen cases, but its analysis leads to considerations of revision in the context of expanding the doctrinal approaches of traditional perception of *travaux préparatoires* precisely as an auxiliary instrument.

Scholars have not reached a common ground on the main approaches (schools) when using *travaux préparatoires* in the interpretation of international treaties by the ICJ. In this

regard, Christian Djeflal poses the question: "Is it compatible with the VCLT to apply principles, presumptions, or schools of interpretation? And are these tools compatible with each other? Which rule should outweigh? [Djeflal, 2016: 35]. The scientist characterizes the discourse around this issue as "perfect polyphony: many voices sings different tunes that are harmonious to themselves, but not to each other," and states that the authors generally suggest an approach without discussing alternatives or justifying why this approach should be followed. As a conclusion: it is possible to follow the decisions of those who prepared the draft of the conventions, i.e. *travaux preparatoires*.

To find out the effectiveness of one approach or another, we will analyze the practice of the ICJ in cases where it used *travaux preparatoires*. We can confidently speak of the benefits of a textual approach to interpretation at the initial stage of the functioning of the ICJ. Much less, the ICJ sought clarification of intentions when it was necessary to follow the behavior of the parties before and after the conclusion of the treaty, to analyze historical aspects, to identify true intentions regarding the goals and objectives of the parties, the jurisdiction etc. But over the time, the ICJ gives more attention to the school of intentions than to other approaches, especially in the context of the use of *travaux preparatoires*, which can shed light on what the parties have foreseen when entering into the treaty. Increasingly, the importance of authentic means of interpretation led to a reduction in the importance of literary interpretation, which prevailed in the initial mechanical phase.

Yes, it was in order to confirm the intentions of the developers of the Geneva Convention for the Protection of Victims of the War, 1949 [3]. The ICJ used *travaux preparatoires* to advise on the legal consequences of the construction of the wall by the occupying Israel forces in the occupied Palestinian territory, including in and around East Jerusalem (Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory dated 9 of July 2004) [6]. Its use was connected with the interpretation of Art. 2 of the aforementioned Convention on the conditions for its application to the Palestinian territory, which, before the 1967-armed conflict, was located on the east of the demarcation of the 1949 ceasefire (the Green Line) and was occupied by Israel during this conflict [6]. Such conditions include the presence of an armed conflict (or a recognized state of war) and the existence of a conflict between the two parties. Under these conditions, Convention IV applies to any territory of one of the parties. The court interpreted the content of this article in the context of the possibility of its application for the protection of civilians in the hands of the occupying state, even if the occupation carried out during the conflict did not encounter the use of weapons [6]. That is, unlike the authors of the Hague Convention, 1907, the developers of the Convention IV sought to protect civilians during the war regardless of the status of the occupied territories in accordance with Art. 47 [6]. The ICJ had confirmed these arguments by referring to the *travaux preparatoires* of the draft works on Convention IV. In particular, during the 16th Conference of Government Experts convened by the International Committee of the Red Cross for the preparation of new humanitarian agreements, it was stated: "The Convention is equally valid in the case of the occupation of territories in the absence of any state of war. This provision should also be outlined in the Convention ... regarding the protection of civilians during the war" [6]. At the conference, as in the 1937 Commission, unanimous agreement was reached that the Convention should be applied to all cases of armed conflict between states, even in the absence of a declaration of war, and the humanitarian principles that it contains should be respected at any time, even if the Convention is not legally applicable [6]. The analysis of the text allowed the ICJ to ascertain the intention of the drafters of the Convention to foresee cases of occupation without the hostile activities. This understanding was confirmed and endorsed by the states parties to the Convention IV at the conference in 1995. That is, the use of *travaux preparatoires* confirmed the applicability of the Convention to the occupied Palestinian territory, including East Jerusalem, and the need for the state of Israel to fulfill its obligations [6].

At the same time, in terms of clarifying the intentions of the parties, the application of *travaux préparatoires* by the ICJ would be ineffective, for example, when it concerns the interpretation of Paris Peace Treaties (1947) and Peace Treaties with Bulgaria, Hungary and Romania dated 30 of March 1950 [12]. For example, the use of negotiation materials between the other parties to the treaty would be inappropriate, as they were deliberately avoided by representatives of the delegations of the defeated countries, using them only when it was necessary to sign the treaties drawn up and presented by the winning states. The ICJ's decision would be based de facto on the understanding of the circumstances of the treaties, when they signed "dictated" texts, and not agreed upon in negotiations with the defeated state. They agreed mainly on the positions of the victorious states and their post-war influence in the region [Zhignya, 1981: 223].

The textual approach to the application of *travaux préparatoires* has been used by the ICJ in the case (Romania v. Ukraine) (2008) [7] concerning the establishment of a single maritime border between the two states in the Black Sea and the delineation of the continental shelf and the exclusive economic areas belonging to them. The ICJ used the three-step approach to maritime delimitation previously developed in a case *Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain, Jurisdiction and Admissibility*, in particular: 1) setting a temporary boundary of uniformity; 2) taking into account the factors that impact the correction overall and the correction of the boundary; 3) confirmation that the boundary adjusted this way will not lead to an unfair result by comparing the ratio of coastal lengths with the length of the corresponding maritime areas [10]. It was at the first step, during the setting of the line of uniformity, when it was necessary to select the appropriate bases for the line (on Romanian side - the Sakalin peninsula and Sulin Dam, on Ukrainian side - Tsyganka Island and Cape Tarkhankut), the ICJ referred to *travaux préparatoires* to substantiate the choice of Sulin Dam as a point. It analyzed the following factors for adjusting delimitation:

- 1) Possible imbalance between the lengths of coastal strips;
- 2) The closed nature of the Black Sea and the delineation already made in the region;
- 3) The presence of the Serpents` Island in the delimitation region;
- 4) The behavior of the parties (oil and gas concessions, fishing activities and naval patrols).
- 5) Any possible restriction on the continental shelf or exclusive economic zone by the law of one of the parties;
- 6) Security considerations of the parties.

The ICJ considered the possibility of characterizing the nature of the Sulin Dam as a "port facility" and "an integral part of the port system," since this definition is not a part of the Convention on the territorial sea and adjacent zone dated 29 of April 1958 [2]. That's why it appealed to *travaux préparatoires* to Article 8 of the abovementioned Convention that deals with the distinction between dyke and port functions and stated that the concept of a dyke is no longer used by international bodies, but refers mostly to the pier (Article 10) [para 134]. The ICJ used the expert's conclusions, who claimed that the port facilities, the piers in particular, are part of the continental territory at the conference in 1958 [13]. The International Law Commission (ILC) in a report sent to the General Assembly of the United Nations was doubtful about the possibility of application of Art. 8 in case if the pier is too long (protrudes into the sea for several kilometers), however, it has not determined the conditions/limits for which the dyke, pier or object cease to be "an integral part of the port system". Therefore, the ICJ used an individual approach to the deciding that case, since Art. 11 and *travaux préparatoires* "do not foreclose the possibility of a limited interpretation of the concept of port facilities in order to prevent or simplify the concept of excessive length defined by the ILC" [8], and therefore it can also be used to the case of delimitation of areas that extending territorial waters. That is, in this case, the ICJ departed from usual approach to understanding the essential terms of the treaty, since the meaning of the treaty, namely the

Convention on the Territorial Sea and the Adjacent Zone, changes evolutionarily, since the words "dyke", "pier", "port facility" and "an integral part of the port system" are used as general concepts, and not as words of fixed content.

The ICJ emphasized that, since the case had had an international aspect, it relied on the choice of ascending points by both parties, and the choice of ascending points by Ukraine was not contested [8]. Apparently the ICJ applied the classic for *travaux préparatoires* method of textual interpretation of Art. 8 of the Geneva Convention on Territorial Sea and Contiguous Zone. However, if the subjects of interpretation mostly seek to specify the purpose and object of the treaty, then in this case it was about clarifying the "agreed definitions".

The sufficiently successful was the application of the *travaux préparatoires* for the interpretation of the Treaty between Costa Rica and Nicaragua from 1858 and other documents dealing with maritime delimitation (exclusive economic zone and continental shelf) in the Caribbean Sea and the Pacific Ocean (Maritime Delimitation in the Caribbean Sea and the Pacific Ocean (Costa Rica v. Nicaragua) and Land Boundary in the Northern Part of Isla Portillos (Costa Rica v. Nicaragua) 2 February 2018 [9]. In its decision from 2015, the ICJ found "the lack of detailed information", which "left the geographical position of the area somewhat unclear on the configuration of the Isla Portillos coast". This led the ICJ to the consideration of the historical context of the contractual consolidation of the formation of borders and the use of textual interpretation of treaties. The ICJ faced the question of the entry into force of the Treaty from 1858, which consolidated the land borders between the two states. It was confirmed by the Arbitration Decision of the US President Grover Cleveland in 1887, "11 points of dubious interpretation" of which were presented to Nicaragua and Costa Rica in the Treaty of 1886, which allowed to establish with certainty the "validity of the Treaty of 1858", Art. II of which contained a description of the passage of the border, and in paragraph 3(1) it was recorded that the "borderline between the two states on the Atlantic side" begins at the end of the Punta de Castile at the mouth of the San Juan de Nicaragua, as both of them existed on April 15, 1858" [9].

Historical context was also studied by the ICJ in the context of the Convention on Border Demarcation concluded between Costa Rica and Nicaragua in 1896 and the subsequent process of demarcation by US General Eduard Porter Alexander in 1897, that reported the beginning of the plot and the coordinates of the starting point of the land boundary defined concerning the center of Victoria Square in the ancient San Juan de Nicaragua (Greytown) and other points on the ground" [9]. In general, textual and historical methods have enabled the ICJ to clarify the issue of the territorial sovereignty of the coastal states, which it considered "because of the possible consequences for the delimitation of the seaside in the Caribbean Sea" [9].

A particular example of the reference to the *travaux préparatoires* is the case of the Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain (Qatar v. Bahrain) dated 15 of February 1995 [8] on the sovereignty over the Hawar Islands and the sovereign rights over the Dibal and Qit'at Jaradah shoals and delimitation of their marine areas (areas of the seabed, subsoil, surface of the sea). The need to use these materials arose at the stage of establishing the jurisdiction of the ICJ, as both parties insisted, and which was to be determined by the so-called "Bahrain formula". It was proposed by Bahrain, and it was determined to set forth in the correspondence between the King of Saudi Arabia and the emirate of Bahrain and the King of Saudi Arabia, the Emir of Qatar in December 1987; it was specified during the Tripartite Commission meeting in December 1988 (through Saudi Arabia) and Qatar accepted it in 1990, when in the Doha foreign ministers signed the Protocol, which was deemed to be the treaty, under which the "two parties" were obliged to submit the case to the ICJ and that was the essence "Bahrain Formula". However, on 8 of July 1991, only Qatar appealed to the ICJ, which, according to Bahrain, contradicted the treaty, the text of which provided for a joint appeal to the ICJ, and therefore the ICJ had no

jurisdiction to consider it [8]. The different vision of the text of the treaty was not due to the so-different interpretation of the Arabic text of the expression "al-tarafan", which Qatar translated as "the party", and Bahrain as "parties", but due to the interpretation of these Arab terms in their context, because, in essence, in Arabic this expression implies two units. But whether this is one side or two, courts had to find out by analyzing the content and scope of this phrase. As of 1994, the parties filed Memorials containing the materials necessary for the deciding the dispute. In deciding the issue of jurisdiction, the ICJ examined the content of the documents on "the creation of rights and obligations of the parties" in detail, which, in the Court's opinion, were international treaties [8].

Note that both Qatar and Bahrain believed that the application of Art. 31 of the VCLT is inappropriate, because for them this controversial expression is neither ambiguous nor obscure, nor does it lead to a result which is manifestly absurd or unreasonable [10], and in general, "the Arab-Islamic legal position precludes the application of *travaux préparatoires* even when interpreting it within the framework of the legislation of different Arab countries» [10]. However, the statements have been denied by the opinions of the members of the ILC of Iraqi and Egyptian origin, Mr. Mustafa Kamil Yasseen and Mr. El-Erian, who "unreservedly support the principle of access to *travaux préparatoires* in the proper conditions" [10]. In particular, Mr. Yasseen believed that in the case "if the textual interpretation leads to an absurd or unreasonable result, it would be justified to assume that the wording was defective and we must rely on the statements of those who formulated the text. This case is very similar to the error case, and no one denies that the error can be corrected. There is no reason to believe that the analysis of *travaux préparatoires* and the circumstances, in which the text was composed, will lead to a reasonable value" [10].

The court used a textual and grammatical interpretation, analyzing the forms of words and the logical consequences of the second sentence in paragraph 2 of the Protocol of 1990 and sought to understand why this document, which was intended to facilitate dispute settlement by putting into effect the forms and obligations of the parties to submit it to the ICJ, had limited the possibility of joint action for them. The ICJ also had the task of examining the possible consequences of interpreting Saudi Arabia's mediation conditions, that is, the text was considered in terms of the impact on the parties' right to choose the court, as well as to continue mediation. So, it analyzed the meaning of the treaty and its terms. As a result of the interpretation, in accordance with the usual meaning of the terms in its context, taking into account the object and purpose of the Protocol, it was decided to allow the possibility of a unilateral appeal to the ICJ [8]. This was confirmed by the text of the draft proposed by Oman, which was then taken as the basis of the treaty, where it was clearly stated that the term "al-tarafan" was replaced by the words "any of the parties" [8] and other important edits. This fact, of course, had the advantage of clarifying the circumstances of concluding the treaty, since it was signed during a meeting of the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf in Doha in December 1990, convened, first of all, to resolve the conflict between Iraq and Kuwait [8]. Along with this, in order to resolve the conflict between Qatar and Bahrain, Saudi Arabia and Oman have offered draft materials for its settlement, which were used as *travaux préparatoires*. Thus, the jurisdiction of the ICJ in that case was established.

Conclusions. So, the *travaux préparatoires* is official, written, available and known to all negotiating states documents, used during negotiations for the interpretation of the treaty: memorandums, conferences protocols and draft agreements, preliminary draft agreements, correspondence of the negotiating states, records of their comments to the plenary committee, the reports of the committees, the reports of the speakers, and sometimes the public statements by the *ex officio of the negotiating states*, the state figures, and the materials recorded as "authentic interpretation", official letters, maps, ratified documents etc.

The interpretational practice of the ICJ shows the extension of the doctrinal approaches of the traditional perception of the *travaux préparatoires* as an auxiliary tool. The

ICJ uses *travaux préparatoires* 1) to identify the intent of the legislator; 2) to provide advisory opinions; 3) to clarify the intentions of the parties to the treaty; 4) to determine the jurisdiction of the ICJ; 5) to identify the true intentions of the parties to the dispute; 6) to decide questions regarding the text, context, purpose and object of the treaty as a general rule of interpretation, fixed in Art. 31 of the Vienna Convention on the Law of Treaties, 1969.

References

1. Vienna Convention on the Law of Treaties, 23 May 1969. <<http://global.oup.com/booksites/content/9780198259466/15550012>>
2. Convention on the Territorial Sea and the Contiguous Zone, Geneva, 29 April 1958. <https://www.gc.noaa.gov/documents/8_1_1958_territorial_sea.pdf>
3. Fourth Geneva Conventions for the Protection of War Victims. 12 August 1949 <<https://www.refworld.org/docid/3ae6b36d2.html>>
4. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms <<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts&c>>
5. Report on the Work of the Conference of Government Experts for the Study of the Conventions for the Protection of War Victims, Geneva, 14-26 April 1947. P. 8.
6. Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2004, p. 136. Para. 95. <<https://www.icj-cij.org/en/case/131>>
7. Maritime delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine) (2008). Judgment, I.C.J. Reports 2009, p. 61.
8. *Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain, Jurisdiction and Admissibility, Judgment, I.C.J. Reports 1995, p. 6.*
9. Maritime Delimitation in the Caribbean Sea and the Pacific Ocean (Costa Rica v. Nicaragua) and Land Boundary in the Northern Part of Isla Portillos (Costa Rica v. Nicaragua) International Court of Justice. General List Nos. 157 and 165. 2 February 2018.
10. Case concerning maritime delimitation and territorial questions between Qatar and Bahrain (Qatar v. Bahrain). Counter-memorial submitted by the state of Bahrain (questions of jurisdiction and admissibility). Volume I. 11 June 1992. Para 6-42.
11. Collected Edition of the “Travaux Préparatoires” of the European Convention on Human Rights = Recueil des travaux préparatoires de la Convention européenne des droits de l'homme / Council of Europe. The Hague ; Boston : M. Nijhoff; Hingham, MA : Kluwer Boston, [distributor], 1975-1985 8 v.
12. Interpretation of Peace treaties with Bulgaria, Hungary and Romania. Advisory opinions of March 30th, July 18th, 1950 <<https://www.icj-cij.org/files/case-related/8/008-19491104-REQ-1-00-EN.pdf>>
13. United Nations Conference on the Law of the Sea. Geneva, Switzerland 24 February to 27 April 1958 Document: A/CONF.13/18 Certain Legal Aspects Concerning the Delimitation of the Territorial Waters of Archipelagos Extract from the Official Records of the United Nations Conference on the Law of the Sea, Volume I (Preparatory Documents).
14. Bossuyt Marc J. (1987) Guide to the “Travaux Préparatoires” of the International Covenant on Civil and Political Rights. Dordrecht; Boston: M. Nijhoff.
15. Craven Matthew C. R. (1995) The International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights: A Perspective on its Development. Oxford: Clarendon Press.
16. Djefal Christian (2016) Static and evolutive treaty interpretation : a functional reconstruction. Cambridge University Press.
17. Lars Rehof A. (1993) Guide to the Travaux Préparatoires of the United Nations Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women. Dordrecht; Boston: M. Nijhoff.

18. Mark van Khuk. (2012) *Pravo kak kommunikatsiya / Per. s angl. M. V. Antonova i A. V. Polyakova.* SPb. : Izdatelskiy dom S.-Peterb. gos. un-ta. OOO «Universitetskiy izdatelskiy konsortsiy».
19. Sharon Detrick. (1992) *The United Nations Convention on the Rights of the Child: A Guide to the "Travaux Préparatoires".* Dordrecht; Boston: M. Nijhoff.
20. Weis Paul (1995) *The Refugee Convention, 1951: The Travaux Préparatoires Analysed.* Cambridge: Grotius Publications.
21. Wetzel Ralf Günter; Rauschnig Dietrich (1978) *The Vienna Convention on the Law of Treaties: Travaux Préparatoires.* Frankfurt: Metzner
22. Zhignya K. L. (1981) *Podgotovka i zaklyucheniye mirnykh dogovorov s Bolgariyey. Vengriyey i Rumyniyey posle vtoroy mirovoy voyny.* Kishinev : Shtiintsa.
23. McDougal Myres S., "The International Law Commission's Draft Articles Upon Interpretation: Textuality Redivivus" (1967). *Faculty Scholarship Series.* Paper 2581. <http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/2581>
24. Ris Martin (1991) *Treaty Interpretation and ICJ Recourse to Travaux Préparatoires: Towards a Proposed Amendment of Articles 31 and 32 of the Vienna Convention on the Law of Treaties.* *Boston College International and Comparative Law Review.* Volume 14. Issue 1. Article 6
25. Detlev F. Vagts. *Treaty Interpretation and the New American Ways of Law Reading* Detlev F. Vagts, <<http://ejil.org/pdfs/4/1/1214.pdf>.>
26. Pratter Jonathan. *À la Recherche des Travaux Préparatoires: An Approach to Researching the Drafting History of International Agreements,* <http://www.nyulawglobal.org/globalex/Travaux_Preparatoires.html.>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МЕВ

УДК 339.92(075.8)

MNE's THEORY AND GLOBAL VALUE CHAINS

ТЕОРІЯ БНП ТА ГЛОБАЛЬНІ ЛАНЦЮЖКИ СТВОРЕННЯ ВАРТОСТІ

ТЕОРИЯ МНП И ГЛОБАЛЬНЫЕ ЦЕПОЧКИ СОЗДАНИЯ СТОИМОСТИ

Rogach O.

Doctor of Science, Professor, Head of the International Finance Department of the Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: alex_rogach@ukr.net

Рогач О.І.

Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: alex_rogach@ukr.net

Рогач А.И.

Доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой международных финансов Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. E-mail: alex_rogach@ukr.net

Анотація. *Стаття аналізує розвиток теорій багатонаціональних підприємств (БНП) від перших піонерних робіт С.Гаймера і до сучасних підходів вивчення цих інституцій. Особлива увага приділяється показу однієї з дослідницьких шкіл, що вивчає фрагментацію міжнародного виробництва та глобальні ланцюжки створення вартості (ГЛСВ). В цьому контексті розглядаються різні теоретичні підходи аналізу сучасних глобальних мереж БНП, зокрема теорія торгівлі по задачам і макроекономічний підхід оцінки ефектів фрагментації.*

В статті аргументовано, що поняття «міжнародне виробництво БНП» та ГЛСВ взаємопов'язані, хоча і не тотожні. Іноді такі поняття використовуються як синоніми, але вони характеризують сучасний процес інтернаціоналізації виробництва з різних точок зору. Розкрито різні типи організації глобальних ланцюжків створення вартості, зокрема при горизонтальній та вертикальній інтеграції виробництва. В межах таких мережевих систем багатонаціональних підприємств існують складні ієрархічні відносини між окремими учасниками та ланками. Технологічне подрібнення виробництва на окремі фрагменти вимагає від БНП використання не тільки власних акціонерно контрольованих філіалів, але й залучення офшорингового виробництва фірм-партнерів.

Ключові слова: *багатонаціональні підприємства, фрагментація міжнародного виробництва, прямі іноземні інвестиції, глобальні ланцюжки створення вартості.*

Abstract. *This article analyzes a multinational enterprise (MNE) theories from the first pioneering papers of S. Hymer and the modern approaches to studying these institutions. A special focus is placed on the one of the research schools that studied the fragmentation of international production and the global value chain (GVCs) creation. In this context, various theoretical approaches to the study of modern global MNE networks are considered, the*

theory of trade in tasks and the macroeconomic approach to the evaluation of fragmentation effects.

The paper argues that the concepts of MNEs international production and GVCs are interlinked, although not equal. Sometimes they are used as synonyms, but they characterize the contemporary process of internationalization from different perspectives. It shows the various types of organization of global value chains, such as the horizontal and vertical integration of production. Within such networking systems of multinational enterprises there are complex hierarchical relationships between individual participants and links. Technological slicing of production into separate fragments requires MNE to use not only own equity- controlled affiliates, but also the offshore production of partner firms.

Key words: *multinational enterprises, international production fragmentation, foreign direct investment, global value chains.*

Аннотация. *Статья анализирует развитие теорий многонациональных предприятий (МНП) от первых пионерных работ С.Гаймера и до современных подходов к изучению этих институтов. Особое внимание уделяется показу одной из исследовательских школ, которая изучает фрагментацию международного производства и глобальные цепочки создания стоимости (ГЦСС). В этом контексте рассматриваются различные концепции анализа современных глобальных цепочек МНП, в частности, теория торговли по задачам и макроэкономический подход оценки эффектов фрагментации.*

В статье аргументировано, что понятие «международное производство МНП» и ГЦСС взаимосвязаны, хотя и не тождественны. Иногда такие понятия используются как синонимы, но они характеризуют современный процесс интернационализации производства с разных точек зрения. Раскрыты различные типы организации глобальных цепочек создания стоимости, в частности, при горизонтальной и вертикальной интеграции производства. В рамках таких сетевых систем многонациональных предприятий существуют сложные иерархические отношения между отдельными участниками и звеньями. Технологическое деление производства на отдельные фрагменты требует от МНП использования не только собственных акционерно контролируемых филиалов, но и привлечения офшоринговых фирм-партнеров.

Ключевые слова: *многонациональные предприятия, фрагментация международного производства, прямые иностранные инвестиции, глобальные цепочки создания стоимости.*

Introduction

The latest two decades are marked by radical change in international production of multinational enterprises (MNEs). This change pertains to organization of value creation and forms for its control [1, p.225-226]. It covers production, institutional and organizational structure of MNE organizing their production in form of global value chains (GVCs). The process of value creation is splitting into the increasingly narrow functional phases, or segments of international production of commodities and services. This change in the global operation of MNE is referred to as *fragmentation of international production* in economic literature [2, p.1978-1980]. This “clipping” of international production in MNE occurred first in electronics, IT industry, electrical industry and car making. Later on, the fragmentation spread on other manufacturing and services sectors: chemical and pharmaceutical industries, mechanical engineering, business and financial services. Today, hundreds of thousands of companies across the world are engaged in GVCs. Some of the countries could already feel significant effects from fragmentation of international production. They could gain additional advantages and expand their export capacities. Other countries have just started the rapid

connection to MNE production networks, still other face considerable problems related with their engagement in this process.

Theoretical approaches review

Beginning with the pioneer papers of S.Hymer that actually initiated the study of FDI and MNEs as a new special area of economic theory in 60-70s of the XX century, the issue of direct control or specific assets of international firms was considered in various aspects [3]. S.Hymer was among the first to draw attention to the need of distinguishing between foreign direct and portfolio investments, based on the criteria of direct control over foreign assets. Such control is required for the company, engaged in international investment, primarily to overcome the competition of other foreign enterprises and companies of the country, where the capital is exported.

R.Vernon analyzed the emergence process of international firms and their networks of enterprises through the study of new product introduction into the market and its life cycle. He tried to prove the correlation between the evolution of cross-border exchange and international production of commodities and the phases of their life [4, p.190-207]. The product life-cycle model gave a scientific credence to the hypothesis that at the mature product stage international firms carry out direct investments mainly in the industrialized countries and organize the production of commodities in its affiliates for sale on local markets. At the standardized product stage the cost-related motives lead to the search for a new location of production – with lowest possible wages. The new direct investment flows occur and the production is transferred to the developing countries with a current demand for commodities in the bargain (newly industrialized countries). Oligopolistic competition loses its force and the delocalization of production can be carried out not only in the form of direct investment, but also through the sale of license or subcontract [5, p.255]. Further empirical verification of the product life-cycle theory and study of the situation on the example of individual industries (electronic, oil industry and others) revealed a specific models of the strategy and features of investment by MNEs.

Within the frame of industrial organization theories the study of internal (intrafirm) operations and transaction costs also contributed to better understanding of the nature of international corporations. M. Casson, P. Buckley and R. Caves argued for the need of analysis of the international production by MNEs through the study of the effectiveness of transactions between the separate production units most insistently [6, p.32-66; 7]. An important component of the theory is the introduction of the concept of markets internalization (exchange), resulting in a reduction of “expenditures for business” – transaction costs. The study of this issue has not still lost its relevance, especially in the context of the development of international production fragmentation and intra-firm trade.

Macroeconomic view of the process of FDI export, whether in the interpretation of K. Kojima and T. Ozawa, or in the context of the theory of capital-market imperfections of R. Aliber, also expanded the idea of the possible causes of internationalization and motives of firms to transfer production abroad. They attracted the attention of researchers to the nature of monopolistic advantages of MNEs, such as ownership of patents and special knowledge, the role of translation risks and exchange premium in determining of the capital flows directions, as well as trading strategies of these firms and their impact on the host country [8; 9].

The previously mentioned areas of researches of the international production became the basis of the formation of MNEs theory at an early stage of its development (60-80s of the XX century). Subsequently, many of these ideas were reflected in the new methodological approach to the study of capital internationalization reasons – the eclectic paradigm of J. Dunning [10]. The name of J. Dunning concept by itself says that it combines some elements of very different theoretical approaches to the study of MNEs. In this sense it is not a completely new theory. The eclectic paradigm attempted to offer a general approach to the study of reasons of international production growth by MNEs. The advantages of ownership,

internalization and location became its key categories. In terms of these categories J. Dunning studied why the firm is trying to retain full control over its assets abroad, why it does not transmit them to other companies through licensing agreements, as well as what determines the choice of affiliates location of international companies [11].

Although the eclectic paradigm does not give comprehensive answers to all the issues related to the emergence of multinational enterprises and the features of their modern practices, it gave systematic approaches to the study of many aspects of MNEs activities. In 80-90s of the XX century a large number of researchers studied the peculiarities of MNEs foreign operations in reliance on this methodology. However, at the beginning of the XXI century an increasing number of scientists began to use other research methodologies of multinational enterprises.

The evidence of new approaches to the determination of MNEs' essence became a development of the network theory of the firm. Ch. Bartlett, S. Ghoshal among the first offered to treat the international firm as a network of various structural units. The network character determines the key difference between MNEs and national firms, and hence can be considered as the distinguishing feature of such firms [12]. MNEs network theory focuses on the fact that the greatest competitive advantage of these firms is creation of a complex system of long-term relationships with private and independent enterprises. M. Forsgren, U. Holm, U. Anderson consider the MNE affiliates to be the main source of its competitive advantage as they build deep and lasting relationships with local business partners, and with the related departments of the company. Special competitive assets of the firm can be created and saved because of these particular relationships [13, p.802]. An important element of MNE network structure are subcontracting suppliers linked to these firms through the non-equity control mechanisms. Therefore, the network theory focuses also on the distribution of non-equity forms of MNE operations in recent years. Namely this network of relationships is the main asset of the company and creates a synergy of industrial, financial and marketing effectiveness.

Another group of researchers (B. Kogut, U. Zander) consider the capability to accumulate, create and transfer knowledge to be a key characteristic of MNE [14, p.625]. The competitive advantages of MNEs are caused by features of their knowledge. This feature of MNE knowledge prevents the possibility of its imitation by competitors. There are certain characteristics of knowledge, such as uncertainty of cause-and-effect relationships, complexity and lack of a formalized knowledge that makes it extremely difficult to copy these specific assets. B. Kogut, A.Gupta, V. Govindarajan, N. Foss, U. Zander in their theory of the firm, based on knowledge, justify that MNE is a social institution that creates knowledge and organize its international transfer. They believe that the capability to create and transfer knowledge within the corporation is a key competitive advantage of MNE [15, p.768-790]. The adherents of this approach consider the concept of 'tacit' or 'embedded knowledge'. MNE is an extremely effective mechanism for the transfer of such tacit knowledge as compared to traditional external market mechanisms [16, p.340-345]. Tacit knowledge, opposed to conventional knowledge in form of patents, licenses, drawings, documentation, are a set of skills, practices and models of communication. They occur on the basis of long-term relationships with partners – customers, suppliers, subcontractors and other actors of MNE network.

Knowledge-based theory determines that the main feature of international firms is the possibility of the tacit knowledge transfer, which cannot be successfully transmitted through market mechanisms. The capability of the business units of company to assimilate knowledge is a crucial parameter of the knowledge transfer process within the corporation. The affiliates differ in their capability to implement innovations and this will significantly affect the nature and extent of the knowledge transfer from other business units of MNE. As corporate structure of MNE affects the process of knowledge creation and transfer Ch. Bartlett and S. Ghoshal offer to consider MNE as 'differentiated inter-organizational network. The business

units of MNE differ from each other, so these corporations can be defined as ‘differentiated inter-organizational systems’. The key knowledge of MNE is created in its various branches and then moves within integrated business units of the company. Knowledge-based theory changes the traditional understanding of the role of affiliates in the innovation process. Instead of wide-spread stereotyped belief that main company (parent company) dominates in this process and subsidiaries play a secondary role, the theory, on the contrary, drew attention to the high competence and potential of foreign units of MNE in the creation of knowledge [17, p.803-805].

Although the earliest publications on these problems came out in 90s of the past century, later on useful theoretical analysis of global value added chains was provided by Antràs, Garicano, Rossi-Hansberg [18, p.31-34]. Grossman and Rossi-Hansberg offered the concept “trade in task”, to describe fragmenting of production functions, and constructed a model of fragmented production, with each country taking on one function in production and sales of a commodity. Some of the researchers also studied theoretical background of off-shoring trade between countries with different factor endowment [19, p.793-794]. Another important issue concerned distribution of advantages from fragmentation, especially between industrially developed and developing countries [20, p.2-5].

Microeconomic approaches to studying GVCs involved analyses of patterns for commodity exchange between GVCs participants, the architecture of relations between chief flagman companies and subcontractors. It was shown that vertical integration determined network flows of commodities in GVCs. These flows have various trajectories, the so called upstream and downstream ones, and various impacts on value creation [21, p.3-6].

Issues of methodologies for studying GVCs, calculating the value added created domestically and abroad have gained special importance. It is believed that the higher is the measure of value added created abroad, the higher is the degree of the country’s engagement in GVCs of MNE [22, p.2-7].

International production and GVCs

Fragmentation of international production triggers radical change in labor division at corporate and national level. This segmentation of production process has resulted in *global value added chains* (GVCs) of MNE. *GVCs refer to production processes involved in value creation, which are organized and controlled by MNE and entail international division of tasks and work.* Fragmentation of international production causes deep structural change in the contemporary global trade. The increasing numbers of countries and firms start specializing in selected phases, tasks or functions involved in value creation within GVCs, which shapes their new specialization in the global economy.

Two types of architecture for process of international production fragmentation can be distinguished by organizational model of MNEs. Vertically integrated MNEs tend to fragment production of finished goods through by-phase processing of raw materials, semi-finished or intermediate products. Examples of such vertically integrated value added chains can be found in oil refinery, electronics and electrical engineering, where MNEs organize international production system through successive technological operations [23, p.1-32].

Horizontally integrated MNEs and international firms with widely diversified production lines tend to build another model for fragmentation architecture. These sophisticated network systems have looser links to product processing technologies, with the considerably higher role of participants’ specialization in functions involved in value creation or their competencies and unique assets. In another case, fragmentation of international production constitutes a more complex pattern of relations between networking enterprises, the so called “multi-cell organization” or “differentiated network”. They involve exchange of components or services, which differs from supplies within vertically integrated production lines.

Although the fragmentation process is organized and controlled by MNEs, its participants, apart from MNE affiliations, are subcontractor partners and market agents. Also, non-equity participants of the fragmented process of value creation can build their own subsystems for international production, meaning that they can also transform into MNE. This results in building up the multi-tier architecture of production links engaging hundreds of thousands of small or medium companies and suppliers. For example, fragmented production systems at leading car making MNEs include 3 to 4 tiers of parts suppliers, each covering great numbers of enterprises.

GVCs of flagman MNEs can often cooperate and work together to fulfill selected functions or tasks. This is clearly manifested in the so called “strategic alliances”. Much more often, a strategic alliance is set up by two leading MNEs, to address strategically important issues, such as R&D, standardization or innovation. It entails building up very extensive and sophisticated networks of production, R&D and distribution entities exchanging information, competencies, services or products.

Various terms and concepts are used in economic literature to characterize organizational, technological and spatial aspects of the complex international architecture for MNEs production system: supply chains, outsourcing, off-shoring, global value chains, production sharing, vertical integration, fragmented production. Although these terms refer to global production networks, they put emphasis on essential features of value creation process, labor division and networking of international production participants.

The concept of fragmented production provides for the most comprehensive characteristic of the meaning of change in international production in MNEs: it covers organization, technology and spatial dispersion of the production process. As mentioned earlier, fragmentation of international production means physical split of the value creation process into phases or segments. These fragments of production process are spatially dispersed and located wherever the optimal combination of production factors occurs. Sometimes the term “production sharing” constitutes its synonym, because it also emphasizes that value (product) creation process is split into phases. Therefore, sometimes authors use it to characterize technological change in contemporary MNEs.

Contrary to the above mentioned terms, the concepts of outsourcing and off-shoring characterize ultimately different systems of international production. The key analytical criterion for this characteristic is whether value added is created by enterprises controlled through shareholding or by subcontractors who are MNE partners. Therefore, these categories show external (relative to the corporate network of MNEs affiliations) mechanisms for value creation process, originating from non-shareholding forms of relations between MNEs. In most part of international production systems in MNEs, external subcontractor partners have great significance as suppliers of parts, components or services. Sometimes their numbers exceed the ones of controlled participants of fragmented production. The term “off-shoring” emphasizes that external sources of value added cover enterprises located abroad.

The concepts of GVCs and supply chains are nearly equal by interpretation. In economic literature, they are often used as synonyms to illustrate the form for organization of value creation in production system of many MNEs. They characterize the organizational structure of production at contemporary MNEs, where each phase of the chain uses the value created at its previous phase and increase it to the extent depending on factor endowment of a country.

A large part of GVCs and supply chains is built by vertical integration of production and technological process. Therefore, the term “vertical integration” shows technological character of fragmentation and directions of networking flows within GVCs. It should be noted that the term “vertical integration” is narrower than the concept GVCs or fragmentation of production. Only part of fragmented international production systems and, respectively, GVCs is built by vertical integration. The other part, which is rapidly growing, consists of networking fragmented systems not linked to vertical integration.

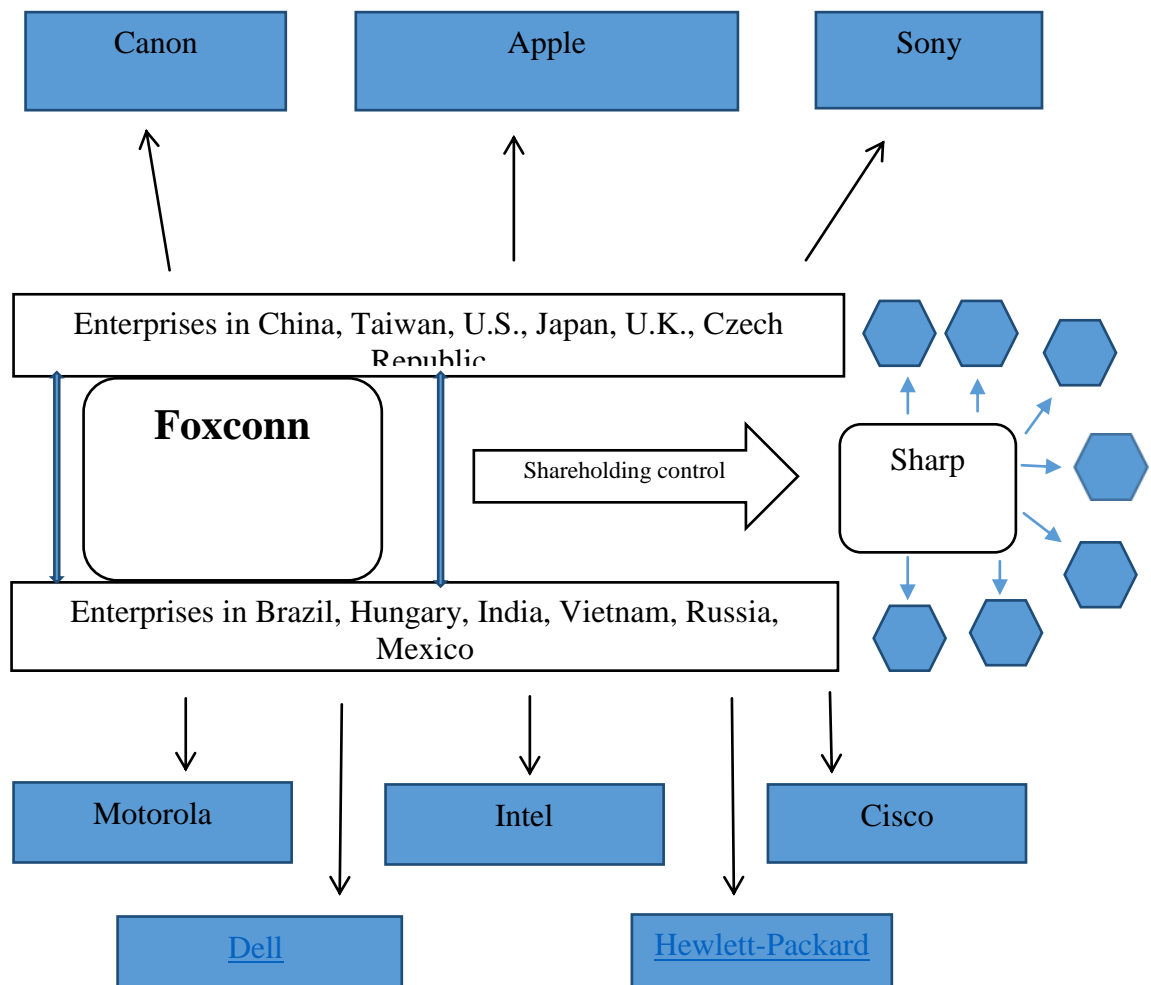
The term “fragmentation of production”, therefore, shows the essential meaning of change in international production systems of MNEs. It is used in the current theoretical literature devoted to foreign direct investment and MNEs. The term “global value chains” is the most widespread in business literature, including UNCTAD studies. It characterizes three main aspects of current MNEs operation: (i) global character of production activities involved in value creation; (ii) spatial fragmentation of value creation into segments and tasks; (iii) chain link of production process, from product development to product sales and after-sales service.

The concepts of international production in MNEs and GVCs are, therefore, interlinked, although not equal. Sometimes they are used as synonyms, but they characterize the contemporary process of production internationalization from different perspectives. The concept of international production in MNEs refers to the whole production system in a flagman corporation. It underlines the character and scales of cross-firm relations linking clusters of firms in larger global economic groups. The notion of “chain” reflects the vertical sequence of events resulting in supply, consumption and technical services of products. Here the emphasis is made on product approach. GVCs are very mobile and dynamic. Their reconfiguration and relocation of selected production fragments to other countries occurs along with the changing comparative advantages of countries.

Large diversified MNEs can have international production systems that cover several value added chains. While some of them can feature large-scale fragmentation of production processes, another can have far lesser one. By analogy, while some of the chains within international production systems can have large spatial dispersion (can be of the global scales), another can have far lesser one, covering a region or even neighboring countries.

Sometimes GVCs can have comprehensive character and cover selected fragments of various international production systems. For example, when several flagman MNEs set up a strategic alliance, their GVCs will overlap and have common participants. This can occur in manufacturing of related products or various classes of the same products. For example, a global producer of a certain type of parts can have own international production system and gain the status of a flagman MNE in this niche. However, its GVC can be a supplier of parts to international production systems of other MNEs manufacturing various brands of finished products. But because the MNE supplying parts have no impact on the overall management of GVCs in manufacturing MNEs, it does not coordinate the whole value creation process. In this case, the MNE supplying parts constitutes a segment in a larger GVC, as it supplies components for manufacturing of finished goods [24, p.2-4].

The largest global manufacturer of electronic components, MNE Foxconn, is the principal subcontractor of MNE Apple. The major part of Apple output, such as iPhone, iPad, is assembled in Foxconn factories. At the same time, GVCs of Foxconn integrate with international production systems of other leading MNEs. Foxconn is the principle subcontractor for manufacturing of cameras for Canon, games consoles for Sony, cell phones for Motorola, motherboards for Intel and components for other MNEs (see Figure 1 below).

Figure 1. International production system of MNE Foxconn

Three types of flagman MNEs are distinguished by operation strategy and organization of global production networks. The first type is brand leaders (such as IBM, Compaq or Dell), externalizing rapidly their international production systems through including autonomous supplies. These MNEs build GVCs to reduce costs and differentiate products. They organize and control the whole process of value creation, coordinate business of numerous subcontractors and require high productivity and quality from them. The second type is contracted producers (such as Foxconn, Solectron or Flextronics). They are global leaders in manufacturing parts and components, and they build their own international production systems and global chains of supply for servicing MNEs that are brand leaders.

International production of MNEs is, therefore, fragmented in organizational and technical form of GVCs. Fragmented international production systems have sophisticated institutional structures. Various entities engaged in GVCs can be distinguished by various classification criteria. By stock ownership, GVCs include participants controlled by shareholders, subcontractors and autonomous market agents. By value creation function, GVCs include producers of intermediary or finished products and services, and firms with key supplementary functions of sales, logistics or client services. This institutional structure of GVCs puts strong emphasis on management, control and coordination of all the segments. This control is exercised by flagman MNEs that are brand leaders acting as main organizers and initiators of GVCs.

Conclusions

Advantages from participation in network production of MNEs for host countries' economies are essentially conditional on types of GVCs. Their heterogeneity results from not only MNEs strategy, but from the subject of production process. A country participating in global networks of mass-scale manufacturing of consumer goods (household electronics, apparel or footwear) has an opportunity to increase employment and social standards or to build export capacities. However, this type of fragmented production fails to offer significant advantages in innovation.

Extracting sectors of the economy also generate far lower value added, especially when domestic firms specialize on primary phases of processing oil and other mineral resources. Practices of many countries engaged in agricultural chains of value added give evidence of far lower advantages gained by producers of primary agricultural products compared with phases of manufacturing, retail trade and marketing. Therefore, economic policies in a major part of countries dependent on primary commodities seek for stimulating additional processing of products in order to create higher value added.

Industrially developed countries are actively engaged in high tech product chains requiring massive innovation, participation of research centers or laboratories, and high performing R&D.

References

1. Buckley P. J. Internalization Thinking: From the Multinational Enterprise to the Global Factory / P. J. Buckley // *International Business Review*. – June, 2009. – Vol. 18. – № 3. – P. 224 – 235.
2. Grossman G. Trading Tasks: A Simple Theory of Offshoring / G. Grossman, E. Rossi-Hansberg // *American Economic Review*. – 2008. – Vol. 98. – №5. – P. 1978 – 1997.
3. Hymer S. The International Operations of National Firms: A Study of Direct Investment / S. Hymer. – MIT Press, 1976. – 253 p.
4. Vernon R. International Investment and International Trade in Product Cycle / R. Vernon // *Quarterly Journal of Economics*. – 1966. – Vol. 80. – № 2 – P. 190–207.
5. Vernon R. The Product Cycle Hypothesis in a New International Environment / R. Vernon // *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. – 1979. – Vol. 41. – № 4. – P. 255–267.
6. Buckley P. The Future of Multinational Enterprise / P. Buckley, M.Casson. – London: Macmillan, 1976. – P. 32–66.
7. Caves R. Multinational Enterprise and Economic Analysis / R. Caves. – Cambridge University Press. – 1996. – 270 p.
8. Kojima K. Direct Foreign Investment: A Japanese Model of Multinational Business Operation / K. Kojima. – Bechenchem. – 1978. – 265 p.
9. Aliber R.Z. A Theory of Foreign Direct Investment, / Aliber R.Z // in: *The International Corporation*, edited by Charles P.Kindleberger. – Cambridge, Mass. MIT Press, 1970.
10. Dunning J. The Theory of International Production / J. Dunning // *International Trade Journal*. – 1988. – № 3. – P.19.
11. Dunning J. *The Explaining International Production*, London,1988.
12. Bartlett Ch., Ghoshal S. Managing across borders: The transnational solution / Ch. Bartlett, S. Ghoshal. – Boston, MA: Harvard Business School Press, 1989. – 328 p.
13. Andersson U., Forsgren M., Holm U. Balancing subsidiary influence in the federative MNC: a business network view / U. Andersson, M.Forsgren, U.Holm // *Journal of International Business Studies*. – 2007. –Vol. 38. – № 5. – P. 802–818

14. Kogut B. Knowledge of the Firm and the Evolutionary Theory of the Multinational Corporation / B.Kogut, U. Zander // *Journal of International Business Studies* . – 1993. –Vol. 24. – P. 625–646
15. Gupta A. Knowledge Flows and the Structure of Control within Multinational Corporations, / A. Gupta and Vijay Govindarajan // *Academy of Management Review*. – 1991. –Vol. 16. – P. 768–792.
16. Foss N., Pedersen T. Organizing knowledge processes in the multinational corporation: an introduction // *Journal of International Business Studies*. – 2004. – Vol. 35. – P. 340–349.
17. Andersson U., Forsgren M. and Holm U. Balancing subsidiary influence in the federative MNC: a business network view // *Journal of International Business Studies*. - 2007. - Vol. 38. -№ 5.- P. 802-818.
18. Antràs P. Offshoring in a knowledge economy / P. Antràs, L. Garicano, E. Rossi-Hansberg // *Quarterly Journal of Economics*. – 2006. – Vol. 121. – № 1. – P. 31 – 77;
19. Kohler W. Aspects of International Fragmentation / W. Kohler // *Review of International Economics*. – 2004. – № 12. – P. 793 – 816;
20. Baldwin R. Offshoring: General equilibrium effects on wages, production and trade / R. Baldwin, F. Robert-Nicoud // *NBER Working Paper 12991*. – 2007. – 24 p.
21. Sturgeon T. Measuring Global Value Chains: Intermediate Goods Trade and Structural Change in the World Economy / T. Sturgeon, O. Memedovic // *UNIDO Working Paper*. – Vienna, 2010. – 31 p.
22. De Backer K. Mapping Global Value Chains / Causes and Consequences of Globalization: Final WIOD Conference / K. De Backer, S. Miroudot // *Working paper*. – Groningen, 2012. – 19 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.wiod.org/conferences/groningen/Paper_DeBacker_Miroudot.pdf
23. Banga R. Measuring Value in Global Value Chains. / R.Banga // *UNCTAD Working Papers*. – Vienna, 2013, – No 8. –34 p.
24. Gereffi G. Global Value Chain Analysis: A Primer / G.Gereffi, K.Fernandez-Stark K. // *Durham: Center on Globalization, Governance & Competitiveness, Duke University*, – 2011, – 40 p.

РЕЦЕНЗІЇ. ПРЕЗЕНТАЦІЇ.

ТРАНСФОРМАЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ І УКРАЇНА

Хижняк Ігор. Від «навіки разом» до «omnes et singulos» (разом і окремо). Україна у системному протистоянні глобальних полюсів сили: монографія/ Ігор Хижняк. – К.: Саміт-Книга, 2018. – 416 с.

Монографія відомого українського політолога-міжнародника Ігоря Хижняка є особливим і водночас новаторським типом наукової літератури – з багатогранним та багатовимірним поглядом на дискусійні проблеми. Спираючись на праці українських та зарубіжних дослідників, автор прагне дати комплексний системно-історичний аналіз запропонованого ним для дискурсу нового феномену, що з'явився на теренах країн пострадянського простору і сформульований як субрегіональне, підсистемне утворення «omnes et singulos» (разом і окремо). Саме поняття «omnes et singulos» стало своєрідним геополітичним кодом та водночас концептом даного дослідження. Книга І.Хижняка є першою спробою в українській і зарубіжній історіографії проаналізувати еволюцію формування регіональних структур, які впливають на глобальний розвиток і появу принципово нових інститутів як планетарного, так і регіонального масштабу. Особливу увагу автор приділяє аналізу субрегіональної підсистеми пострадянського простору, що стала прикладом відтворення нетрадиційного режиму функціонування регіональних підсистем (субрегіонів) як специфічних міжнародних взаємодій. Науковий дискурс у даній розвідці фокусується на самотності реалізації економіко-політичної моделі непатримоніальної ідентифікації, яка є невід'ємною складовою всіх авторитарних режимів країн пострадянського простору.

На основі системного підходу автор поставив за мету визначити особливості глобальних і регіональних процесів, методологічні аспекти теорії міжнародних відносин і політичної концептології, розкрити зміст специфічних понять, які використовуються світовою гуманітаристикою у дослідженні структурних і політичних взаємодій, що відбуваються як у сучасному світі, так і на рівні певного регіону. Методологічні аспекти даної роботи подані в контексті аналітики політичних та економічних проблем нової міжнародної системи. Використовуючи регіональний підхід автор пропонує методологічно обґрунтоване визначення понять «субрегіон», «регіон», «макрорегіон». Зокрема останній він намагається трактувати як альтернативу цивілізаційному підходу, який фактично залишається домінуючим у західній політологічній та історичній думці. До макрорегіонів вчений відносить: мусульманський, західно-християнський, латиноамериканський та православний. Поняття «субрегіон» вживає передусім для означення таких географічних ареалів як Східна, Центральна, Південна, Західна Європа тощо.

Одним з найбільш визначальних для рецензованої монографії є комплексний аналіз чинників, що впливають на зовнішньополітичні процеси, пов'язаних зі структурними особливостями нової політичної підсистеми. Це дозволяє забезпечити органічний синтез аналітичних можливостей як потенціальний додаток до різних сфер практичної діяльності. Поряд із аналізом впливу регіональних процесів на глобальний рівень міжнародних відносин автор чільне місце відводить аналізу місця прийняття політичних рішень як багаторівневого процесові. Більше того, він фокусує свою увагу на питаннях, що досі не були предметом окремої наукової студії, зокрема на культурно-

цивілізаційних аспектах внутрішньо- і зовнішньополітичних процесів, які стали результатом появи субрегіональних міжнародних підсистем. Згідно авторської концепції, в монографії, з одного боку, підкреслена альтернативність глобального і регіонального, а з іншого - зосереджена на глобальному дисонансі штучно скомпонованого системного утворення, яке згідно зі своїм первісним призначенням спрямоване на незвичний та егоцентричний, силовий перегляд наявних основоположних міждержавних взаємин.

Монографія І.Хижняка є цілком структурована за своїм змістом та логічною за викладом матеріалу, а також оформлена відповідно до мети та завдань. Згідно обраного трансдисциплінарного принципу подачі матеріалу робота має вигляд серії нарисів (історизмів), а її підрозділи стосуються теорії політичного аналізу глобальних, цивілізаційних і регіональних проблем, а також міжнародних відносин і зовнішньої політики, що об'єднані спільною ідеєю всіх авторських інноваційних підходів. Ключове місце в монографії відведено пострадянському простору як окремій російській/«кремлівській» геополітичній підсистемі або так званому євразійсько-імперському гамбіту. Разом з тим, окрему увагу приділено конкретно-науковим дослідженням історії становлення української державності. Також автор пише про необхідність поглибленого дослідження місця і ролі України в умовах геополітичного протистояння глобальних полюсів сили. Досить точно робиться акцент на тому, що саме у середині двох перших десятиріч XXI ст. склалася своєрідна структура нової системи міжнародних відносин, відповідно до якої і почав формуватися глобальний світопорядок, названий автором як «плюралістична півтораполярність». Хоча, на нашу думку, даний глобальний устрій слід було б характеризувати як транзитивний, позаяк біполярність відійшла в історію, а новий світопорядок ще не оформився у вигляді усталеної й стійкої світ-системи. Тому можемо з впевненістю стверджувати, що світ лише наближається до так званої дифузної багатополярності.

Цілком погоджуємося із твердженням вченого, що одним із каталізаторів трансформації існуючого світопорядку стала Революція гідності в Україні, яка спричинила цілий геополітичний зсув як на субрегіональному, так і глобальному рівні. Революційні події в Україні стали каталізатором подальших трансформаційних процесів на пострадянському просторі у плані прискорення розпаду Євразійської трансрегіональної імперії та посилення як проєвропейського, так і проазійського векторів зовнішньої політики ряду пострадянських країн. Україна стала чи не головною причиною відновлення протистояння Російської Федерації із колективним Заходом, що супроводжується «гібридністю», якій автор відводить чільну увагу у контексті аналізу так званої партикулярності. Агресія Російської Федерації, що спричинила системне укладення нового міжнародно-політичного ландшафту супроводжується сплеском національного егоїзму та інформаційним дивертисментом задля супроводу і обґрунтування фіксованого пріоритету застосування воєнної сили. Росія, з метою підвищення свого міжнародного статусу, вдалася до завуальованої збройної агресії проти України, а також до дестабілізації всього транзитивного світового порядку. Стратегія сили, яка дала змогу Росії здобути певні тактичні переваги на регіональному рівні вже у середньо терміновій перспективі не виправдає себе, передусім через відсутність привабливої ідеології для реальних та потенційних її союзників.

Перевагою монографії І.Хижняка є й те, що практичні рекомендації автора викладені в післямові, де зокрема зацентровано увагу на шляхах розвитку України поряд з потребою збереження ресурсу і сили її виживання як унітарної держави в умовах системного протистояння глобальних полюсів сили. Відзначається також і важливість історико-політичного чинника та культурно-цивілізаційної складової у

зміцненні української державності. Логічним є висновок автора про те, що формування нового світового порядку має широкий спектр впливу на діяльність суверенних держав, зокрема й на Україну, яка стала заручницею системного протистояння глобальних полюсів сили. Україна, переконаний автор, відбулася не внаслідок, а всупереч трансформаційним світовим процесам, що активізувалися завдяки проектуванню сили потужними геополітичними центрами. Поділяємо цей висновок І. Хижняка і закликаємо наукове і фахове середовище до вдумливого і уважного прочитання цієї монографії, що, безперечно, стане непересічним явищем у вітчизняній міжнародно-політичній науці.

М.С. ДОРОШКО, доктор історичних наук, професор,

О.Ю. КОНДРАТЕНКО, кандидат історичних наук, доцент.

ТЕОРІЯ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ: ВІД НАРОДЖЕННЯ ДО СЬОГОДЕННЯ

Наукова дискусія в рамках загальнонаціональної презентації підручника д. е. н., проф. Олександра Рогача «Теорії міжнародного бізнесу» (К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. - 687 с.).

З ініціативи Всеукраїнської громадської організації «Українська асоціація економістів-міжнародників», яка об'єднує провідних учених закладів вищої освіти й науково-дослідницьких установ держави в галузі міжнародних економічних відносин та міжнародного бізнесу, 8 листопада 2018 р. в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбулася загальнонаціональна презентація підручника Олександра Рогача «Теорії міжнародного бізнесу».

Метою цього заходу було з'ясування думки українського експертного середовища щодо актуальності, новизни, змісту, наукової та практичної значущості підручника, перспектив його використання в навчальному процесі ЗВО України, отримання відгуків від апробації підручника викладачами.

Формат презентації передбачав доповідь автора підручника – професора, доктора економічних наук О. І. Рогача, що містила виклад основних положень книги, та подальше обговорення й широку дискусію. На презентації були присутні фахівці з усіх регіонів України, які представляли провідні освітні та наукові установи, в тому числі 36 професорів, докторів економічних наук.

У обговоренні виступили: директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д.політ.н., професор В. В. Копійка, ректор ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» д.е.н., професор Д. Г. Лук'яненко, проректори з наукової роботи та науково-педагогічної роботи і міжнародних зв'язків ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», декан економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д.е.н., професор А. І. Ігнатюк, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків Донецького національного університету імені Василя Стуса (Вінниця), д.е.н., професор Т. В. Орехова, декан факультету міжнародної економіки Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, д.е.н., професор Н. В. Стукало, 17 завідувачів кафедр міжнародних економічних відносин, міжнародної економіки, міжнародного бізнесу.

Учасники обговорення, надзвичайно високо оцінивши підручник «Теорії міжнародного бізнесу», наголосили, що він являє собою унікальне, перше в Україні видання з цієї тематики, підкреслили його новизну, наукову та методичну значимість, а також велику практичну цінність для підготовки висококваліфікованих фахівців із міжнародних економічних відносин та міжнародного бізнесу.

Далі подаємо стислий виклад наукової дискусії, яка відбулася в рамках презентації.

Копійка В. В., д. політ. н., проф., директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, відкриваючи дискусію, привітав учасників загальнонаціональної презентації та зазначив, що радий бачити відомих учених, педагогів з усіх регіонів України. Це свідчить про актуальність проблематики теорії міжнародного бізнесу, необхідність обговорення важливих методичних і теоретичних питань викладання цієї дисципліни у закладах вищої освіти. Констатував, що професор О. І. Рогач є автором багатьох підручників, монографій і наукових статей – разом понад 250 публікацій. Підручник «Теорії міжнародного бізнесу» увібрав сорокарічний досвід викладання вченого в Київському університеті та

спілкування з провідними науковцями світу під час конференцій і зарубіжних стажувань. Це важлива подія для Інституту, а надто для економістів-міжнародників, доказом чого слугує присутність на презентації такої великої кількості фахівців. Загальнонаціональна презентація даної книги є одним із перших випадків публічного обговорення підручників провідними експертами України.

Рогач О. І., д. е. н., проф., завідувач кафедри міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, виступив із доповіддю про основні ідеї, зміст, мету підручника «Теорії міжнародного бізнесу». На початку автор зазначив, що назагал підручник як такий має представляти читачам концептуальні підходи, що дістали світове визнання та підтримку міжнародної наукової спільноти. Він повинен охоплювати основоположні, базові теорії, які розкривають складну еволюцію предмета, основних категорій та методології міжнародного бізнесу. Одними з головних критеріїв такого відбору є випробування часом, визнання широкою науковою спільнотою, інтенсивне цитування та обговорення у світовій економічній літературі. Тож презентована праця містить комплексний виклад еволюції концептуальних основ науки міжнародного бізнесу, в центрі якої – міжнародне підприємство, висвітлює найбільш відомі теорії багатонаціональних підприємств – починаючи від зародження науки міжнародного бізнесу в 60–70-х роках ХХ ст. до сьогодення. Вивчення основоположних теорій дозволить студентам набути ґрунтовних знань про сутність багатонаціональних фірм та природу їхніх міжнародних операцій. Володіння цими знаннями є необхідною передумовою успішного засвоєння інших теоретичних та прикладних аспектів науки міжнародного бізнесу, як і проблематики світового господарства і міжнародних економічних відносин.

За останні п'ятдесят років школа міжнародного бізнесу зросла і трансформувалася у потужну науку, що базується на міцному теоретичному фундаменті. Попри тривалі дискусії щодо предмета молоді динамічної дисципліни, на початку ХХІ ст. сформувався консенсус із цього питання. Практично всі провідні представники даного напрямку економічних досліджень у світі погодилися з тим, що фокус аналізу проблематики міжнародного бізнесу має бути спрямований на багатонаціональні корпорації. Теорія багатонаціональних фірм, яка посідає центральне місце в науковій школі міжнародного бізнесу, постала порівняно недавно.

У світовій економічній літературі сьогодні вживаються кілька термінів на позначення компаній, котрі мають міжнародне виробництво на основі прямих іноземних інвестицій: багатонаціональні, міжнародні, транснаціональні, глобальні, наднаціональні, інтернаціональні. У перших фундаментальних дослідженнях експертів ООН, що з'явилися в 1970-х роках ХХ ст., усі компанії, які здійснювали міжнародне виробництво, називалися багатонаціональними (multinational corporations), або скорочено – БНК (англ. – MNC). Незабаром у численних оглядах і дослідженнях експертів ООН з'явилося таке термінологічне позначення, як «транснаціональна корпорація» (transnational corporation), скорочено – ТНК (англ. – TNC). Однак серед теоретичних досліджень сутності й причин появи міжнародних фірм не було наведено вагомих доказів для поділу їх на транснаціональні та багатонаціональні. До того ж практично всі течії наукової школи міжнародного бізнесу робили висновок про однотипність якісних рис цих фірм. Вони акцентували увагу на тому, що сутність компаній, які здійснюють зарубіжний бізнес, набагато точніше та глибше (ніж така риса, як транснаціональний характер операцій) характеризує їхнє багатонаціональне виробництво. Саме багатонаціональний процес створення вартості є головним ідентифікатором сучасних міжнародних підприємств. Практика міжнародного бізнесу та надзвичайно високі темпи інтернаціоналізації фірм останніми десятиліттями надали додаткові аргументи на користь терміну «багатонаціональне підприємство».

Сучасну теорію міжнародного бізнесу заснували видатні вчені С. Гаймер,

Дж. Даннінг, П. Баклі, М. Кессон, А. Ругман, М. Портер та інші, котрі заклали основи теоретичних знань про міжнародні підприємства та зарубіжні операції фірм. Серед цієї когорти фундаторів особливе місце належить Стівену Гаймеру. Його теорія прямих іноземних інвестицій і багатонаціональних підприємств докорінно відрізнялася від поглядів та підходів, що панували в економічній науці, пропонуючи піонерну гіпотезу причин вивезення капіталу, існування міжнародних фірм та особливостей їхніх зарубіжних операцій. У той час як інші дослідники розвивали подібні погляди на БНП щодо їхніх монополістичної конкуренції та монополістичних переваг (Ч. Кіндлбергер), особливостей руху їхніх міжнародних інвестицій і перенесення виробництва в інші країни (Р. Вернон), комбінації управлінської спроможності та ресурсів (Е. Пенроуз), Редінзька школа міжнародного бізнесу (Університет Редінгу, Велика Британія) дала надзвичайно потужний поштовх розвитку теорії міжнародного бізнесу. Головними натхненниками цього прориву стали П. Баклі та М. Кессон. Зазначені вчені були одними із засновників нової школи міжнародних економічних досліджень – школи інтерналізації, котра впродовж останніх чотирьох десятиліть набула значного поширення як фундаментальна методологічна база.

Наступний етап розвитку науки міжнародного бізнесу пов'язаний із появою в другій половині 70-х років еkleктичної теорії Дж. Даннінга. Цей новий методологічний підхід Редінзької школи поєднав піонерні підходи теорій Гаймера та Кіндлбергера зі здобутками школи інтерналізації Баклі та Кессона, а також із методологією макроекономічних теорій прямих інвестицій. Майже тридцять років дана теорія домінувала в дослідженнях із міжнародного бізнесу, що заслужено визначило її парадигмальний характер у формуванні цієї науки. Нові аргументи до кола зазначених питань надали ресурсна теорія (Дж. Барні), яка вбачала причини виникнення фірмових конкурентних переваг у наявності унікальних ресурсів, а також фінансові теорії БНП, що акцентували увагу на міжнародній диверсифікації активів та додаткових перевагах ПІІ у зниженні ризиків портфеля (Р. Алібер, Д. Лессард). Крім того, школа досліджень міжнародного бізнесу була збагачена окремим напрямом, який концентрувався на питаннях стратегічного менеджменту міжнародних фірм (Г. Перлмуттер, Д. Стопфорд, Л. Велс, М. Портер).

Ще один напрям розвитку сучасної науки міжнародного бізнесу головний наголос робить на ролі компетенцій, знань, досвіду та механізмах створення цих унікальних ресурсів у процесі мережевої бізнес-діяльності фірм. Піонерні дослідження в рамках даного підходу були зроблені в 90 -х роках ХХ ст. Зокрема, Б. Когут і У. Зандер запропонували «засновану на знаннях теорію багатонаціональної фірми». Інша течія економічної літератури досліджувала мережевий характер сучасного міжнародного бізнесу. С. Гошал та К. Бартлет обґрунтували міжорганізаційну теорію БНП, яка дала нове визначення цим фірмам як диференційованим мережам. А. Ругман розробив концепцію «флагманських мережевих БНП», а П. Баклі висунув ідею «глобальної мережевої фабрики». Упродовж усього періоду еволюції школи міжнародного бізнесу взаємопротилежні аргументи та пояснення процесу інтернаціоналізації фірм наводили дві інші групи теорій. Так, шведська школа Упсала, як показали її засновники Я. Йохансон та Я. Вальне, доводила поступовість процесу виходу фірми на зарубіжні ринки. Своєю чергою підхід «нових міжнародних підприємств» та «підприємств, народжених глобальними», спростовував ці погляди: Б. Овіат, П. МакДугал, Г. Найт та Т. Кавузгіл виявили, що значна частина фірм, особливо середніх та малих, успішно здійснює надзвичайно швидко інтернаціоналізацію.

Завершуючи доповідь, проф. Рогач наголосив, що сучасна теорія міжнародного бізнесу являє собою складну архітектуру традиційних і новітніх теоретичних підходів дослідження різних аспектів діяльності багатонаціональних фірм, їхніх взаємовідносин із національним, регіональним і глобальним бізнес-середовищем. Ця теорія

еволюціонує і збагачується, відображуючи нові тенденції та реалії міжнародної діяльності фірм.

Філіпенко А. С. (модератор заходу), д. е. н., проф., Президент Всеукраїнської громадської організації «Українська асоціація економістів-міжнародників», зазначив, що, за своїм жанром, книга є першим не лише в Україні, а й у світі навчальним виданням із теоретичних проблем міжнародного підприємництва та міжнародного бізнесу, що започатковує українську наукову та академічну школу з цієї проблематики.

Розвиток сучасної науки переконливо свідчить про гостру потребу в міждисциплінарному підході. Еволюція теорії міжнародного бізнесу демонструє чимало прикладів такого аналізу. Приміром, поява еkleктичної парадигми Даннінга стала результатом опрацювання цим ученим найважливіших течій економічної думки, що вивчали прямі іноземні інвестиції та міжнародне виробництво, зокрема методологію школи інтерналізації, теорію транзакційних витрат, теорію міжнародної конкурентоспроможності галузі, теорію монополістичної конкуренції та ін. Сам Даннінг завжди підкреслював міждисциплінарність та еkleктичність своєї парадигми. Він твердив, як справедливо зазначено в підручнику, що його теорія – це організаційна парадигма, що визначає елементи кожного з підходів, які найбільше відповідають поясненню різноманітних видів виробництв багатонаціональних підприємств і широкого розмаїття елементів середовища, в якому вони перебувають. Дуже важливо, що автор підручника показав, як сучасні тенденції міжнародної економічної діяльності потребують трансформації навіть такої усталеної теорії, як еkleктична парадигма Даннінга. Недарма вчений у своїх пізніх творах наголошував, що міждисциплінарний підхід має стати домінантною платформою майбутніх досліджень цієї науки. Його «інтердисциплінарна матриця» охоплює категорії різних течій суспільних наук, зокрема економіки, соціології, політології, права. Із зазначених позицій розглядаються основні категорії теорії БНП, оскільки політичні, юридичні, ідеологічні та культурні відмінності країни можуть суттєво впливати на переваги власності, переваги інтерналізації та переваги розміщення. Даннінг уважав, що парадигма OLI (ownership, location, internalization) є достатньо міцною та всеохопною конструкцією для пояснення неекономічних змінних, і це лише посилює теоретичну аргументацію як розподілу факторів виробництва, так і ринкової недосконалості в аналізі міжнародного виробництва багатонаціональних фірм. У підручнику дуже переконливо розкрито такі міждисциплінарні підходи на прикладі еволюції еkleктичної теорії. Назагал матеріали книги допоможуть розвивати міждисциплінарний підхід як при вивченні складних проблем міжнародних економічних відносин та міжнародного підприємництва, зокрема глобальних ланцюгів створення вартості або мережевих виробничих систем, так і у процесі викладання дисциплін відповідного спрямування.

Лук'яненко Д. Г., д. е. н., проф., ректор ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», наголосив, що обговорювана книга містить енциклопедичні знання, які вдало поєднуються з вимогами викладу матеріалу в традиціях навчальної літератури. Підручник увібрав фундаментальний матеріал із теорій міжнародної економіки, міжнародних економічних відносин, багатонаціональних підприємств, прямих іноземних інвестицій.

Однією з таких фундаментальних теорій, що висвітлена автором, є теорія інтерналізації. Ще 30 років тому деякі вчені в Україні змішували поняття інтерналізації та інтернаціоналізації, але сьогодні, мабуть, немає дослідника у сфері міжнародного бізнесу, що більшою чи меншою мірою не спирався б на наукову спадщину П. Баклі, М. Кессона, А. Ругмана, які започаткували нові підходи школи інтерналізації у вивченні міжнародної діяльності фірм. Інтерналізація передбачає зміни виробничої організації фірм, розвиток внутрішньофірмового планування, централізованого

керівництва в межах єдиної стратегії. Вона є відповіддю фірм на недосконалість ринків проміжних продуктів. Це, приміром, природні недоліки ринку знань та інших нематеріальних продуктів, а також недосконалість ринку, що породжена урядовим регулюванням.

Інтерналізація є процесом створення ринку в рамках самої фірми. Із цих позицій стає зрозумілим відомий вислів А. Ругмана, який наводиться у підручнику, що «багатонаціональне підприємство – це заміна вільної торгівлі». Діяльність багатонаціональних підприємств – чи то рух їхніх нематеріальних активів (знань і технологій), чи то постачання проміжних продуктів і напівфабрикатів у глобальних вартісних ланцюгах, так само як і особливості маркетингу та дистрибуції, – важко пояснити без урахування методології теорії інтерналізації. Сьогодні, коли знання набувають першочергової важливості у створенні конкурентних переваг фірми, вивчення механізмів функціонування інтернальних ринків багатонаціональних фірм є надзвичайно актуальним. Нові тенденції міжнародного бізнесу ставлять багато питань перед школою інтерналізації. Зокрема це стосується розповсюдження аутсорсингових мережевих зв'язків. Українська наука міжнародного бізнесу також має аналізувати ці питання в контексті розвитку теорії багатонаціональних підприємств.

Наприкінці свого виступу проф. Лук'яненко зазначив, що книга «Теорії міжнародного бізнесу» є результатом величезної праці автора. Київський національний університет імені Тараса Шевченка може пишатися такими виданнями, що визначають бренд будь-якого висококласного університету. Він порадив авторові перекласти цей підручник англійською мовою та запропонувати його провідним видавництвам за кордоном.

Ігнатюк А. І., д. е. н., проф., декан економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, підкреслила, що як фахівець з економічної теорії вона з радістю сприйняла вихід обговорюваної книги. Поряд із добре викладеними класичними теоріями (теорією фірми, теорією конкурентних переваг, теорією олігополії) у підручнику міститься багато нових концептуальних підходів, що характеризують сучасну методологію науки міжнародного бізнесу. Так, досі у вітчизняній літературі була доволі слабо висвітлена модель покрової інтернаціоналізації – модель Упсала, яку ще іноді називають теорією психологічної відстані. На відміну від традиційної теорії циклу життя продукту, котра пояснює процес транснаціоналізації різними етапами життєвого циклу благ, котрі виробляються, дана теорія стверджує, що інтернаціоналізація відбувається поступово – від близьких та схожих на місцеві ринків до більш віддалених та відмінних. Поступовість характеризує і ступінь ризикованості операцій, які еволюціонують від менш до більш ризикових. Окрім того, поступово покращується якість присутності фірм на зарубіжних ринках. З огляду на зазначене доповідач підсумувала, що дане видання має всі передумови вважатися фундаментальним, оскільки воно ґрунтується на солідній теоретичній базі економічної науки. За численними аспектами воно є прикладом того, яким має бути сучасний підручник для студентів економічних спеціальностей.

Шнирков О. І., д. е. н., проф., завідувач кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, акцентував на тому, що підручник є підсумком багаторічного досвіду наукової та викладацької діяльності автора – засновника української школи вивчення міжнародних компаній і міжнародних фінансів. Книга вдало поєднує високий науковий рівень і передові методи викладу матеріалу. Далі доповідач зупинився на окремих положеннях підручника, які привертають особливу увагу своєю оригінальністю та новизною.

Особливою рисою підручника є його фундаментальний, енциклопедичний

характер. Автор розкриває зміст та особливості більш як 30 основних усталених та новітніх теорій і концепцій міжнародного бізнесу, аналізує творчий внесок в економічну теорію міжнародного бізнесу провідних зарубіжних науковців у XX та на початку XXI ст. Енциклопедичність підручника також проявляється у спробі автора запропонувати читачам стислий перелік фундаментальних наукових та навчальних видань відомих українських науковців із проблем міжнародного бізнесу, міжнародних економічних відносин, світового господарства.

Важливою, зокрема, є диференціація між теоріями інтерналізації та транзакційних витрат, які в літературі тривалий час ототожнювалися, особливо на ранніх етапах розвитку науки. У підручнику наголошується, що попри значну схожість методології та поняттєво-категоріального апарату обох теорій предмети їхнього дослідження мають чітко виражені відмінності. Перша теорія зосереджує увагу на неспроможності ринку ефективно розміщувати фактори послуг і товарів та формуванню в рамках багатонаціональних компаній з метою усунення такої неефективності інтернальних ринків. Друга теорія головним предметом розгляду вважає втрати на угоди (транзакційні витрати) та проблеми ефективності самих операцій багатонаціональних корпорацій. Загалом зміст і форма викладу матеріалу підручника ставить цю роботу проф. О. І. Рогача нарівні з кращими виданнями у цій сфері в європейській та світовій економічній літературі.

Грабинський І. М., д. е. н., проф., завідувач кафедри міжнародних економічних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка, визнав, що заклади вищої освіти давно потребували такого підручника, і його видання дуже своєчасне, враховуючи значну кількість наявних бакалаврських та магістерських програм із цього та суміжних напрямів. Книга стане справжньою подією в українській навчальній літературі з цієї спеціальності, принесе багато користі студентам, аспірантам, викладачам і науковцям. Особливо слід підкреслити низку пояснень міжнародних операцій багатонаціональних підприємств чинниками, що перебувають поза межами безпосередньо виробничої сфери. Ці чинники містяться у групі так званих фінансових теорій, зокрема теорії недосконалості ринків капіталу й теорії міжнародної диверсифікації ризиків шляхом прямого іноземного інвестування. І хоча відомо, що менш розвинуті країни не є традиційними експортерами капіталу, фінансові теорії дають переконливе обґрунтування прямого іноземного інвестування від менш до більш розвинутих країн, а також закономірностей формування та розвитку інвестиційних хвиль упродовж тривалого історичного періоду.

Стукало Н. В., д. е. н., проф., декан факультету міжнародної економіки Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, поінформувала, що колеги з названого факультету надзвичайно високо оцінили підручник – насамперед з огляду його змістового наповнення, організації та структури, а також щодо оформлення, дизайну та формату. Вона зупинилася на новизні багатьох частин книги, які значно збагачують науку міжнародного бізнесу та навчально-методичне забезпечення даного академічного напрямку. Це стосується, зокрема, органічного подання поряд з мікроекономічними аспектами діяльності багатонаціональних підприємств (традиційний підхід до аналізу їхніх операцій) також макроекономічних теорій БНП. Автор ґрунтовно розкриває теорію К. Коджіми й Т. Озави, яка пояснює міжнародний рух прямих інвестицій дією фундаментальних макроекономічних чинників, тоді як мікроекономічні фактори в цій теорії вважаються другорядними. Самі ж ПІІ багатонаціональних підприємств впливають як на добробут окремих економічних систем, так і на глобальний економічний добробут, а також на конкурентні переваги країн.

Якубовський С. О., д. е. н., проф., завідувач кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, зазначив, що як рецензент підручника він ознайомився з ним ще у вигляді рукопису, але вже тоді збагнув, що це – унікальна праця, вельми потрібна викладачам, науковцям і студентам. Унікальність видання полягає також у тім, що автор систематизував наявні течії економічної думки в цій галузі та класифікував основні теорії. У підручнику наведено численні приклади емпіричного тестування розглядуваних теорій, які часто давали поштовх або суттєвому удосконаленню самих теорій, або постанову нових. Приміром, розглядаючи відому теорію циклу життя продукту Р. Вернона, автор показує, що одним із результатів її емпіричного тестування стало виникнення концепції циклу життя галузі, на позначення якої в деяких джерелах навіть використовують термін «теорія». Цей тест було проведено на матеріалі багатонаціональних компаній США та їхньої діяльності у дев'яти галузях. Доповідач приєднався до високої оцінки наукової та методичної складових підручника, констатує, що подібні видання є унікальними, а їхні презентації є неординарними подіями для економістів-міжнародників та мають важливе академічне, наукове та суспільне значення.

Орехова Т. В., д. е. н., проф., проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків Донецького національного університету імені Василя Стуса (Вінниця), наголосила, що вважає проф. О. І. Рогача засновником національної наукової школи дослідження процесу транснаціоналізації. Презентований підручник має неабияке практичне значення, яке виходить за межі його цільового призначення, зокрема він може бути використаний у викладанні не лише курсів та спецкурсів із міжнародного бізнесу, а й дисциплін загальноекономічного спрямування. Цьому сприяли численні стажування та дослідницька робота автора у провідних зарубіжних університетах. Так, ґрунтовному висвітленню положень японської школи досліджень міжнародного бізнесу, зокрема представлених у працях відомих науковців К. Коджіми й Т. Озави, сприяла робота проф. О. І. Рогача в Японському інституті міжнародних відносин (м. Токіо). Важливо, що в підручнику викладено основні положення теорії органічного зростання БНП Е. Пенроуз, яка є поширеною в західних джерелах, але фактично не розглядається у вітчизняній науковій літературі. Ця теорія пояснює діяльність БНП з погляду людських ресурсів та соціальних процесів усередині самих компаній. У рамках такого органічного – навіть міждисциплінарного – підходу в книзі розглянуто такі чинники розвитку багатонаціональних підприємств, як знання менеджерів, рівень конфліктності та компромісності системи управління, звичаї, традиції, норми поведінки тощо.

Старостіна А. О., д. е. н., проф., завідувач кафедри міжнародної економіки та маркетингу Київського національного університету імені Тараса Шевченка, у своєму виступі підкреслила, що підручник буде дуже корисним для фахівців із прикладних напрямів міжнародного менеджменту та міжнародного маркетингу. Набуття студентами таких теоретичних знань є важливою передумовою високопрофесійного викладання ширшого кола дисциплін, споріднених із міжнародним бізнесом та міжнародними економічними відносинами. Підручник О. І. Рогача доповнює та розширює можливості низки прикладних дисциплін. Доповідач високо оцінила структуру книги, вираженість змісту, наявність багатьох розділів, що характеризують новітні теоретичні підходи до аналізу міжнародного підприємництва. Надзвичайно вдало в підручнику викладена традиційна теорія ринкової влади С. Гаймера, побудована на ключовому питанні – контролю, який передбачає вивезення прямих іноземних інвестицій за кордон та здійснення контролю за виробничими та іншими потужностями. Це, своєю чергою, зумовлює набуття підприємством (згодом –

багатонаціональним підприємством) ринкової влади, необхідність утримування та посилення якої стає перманентною.

Сіденко В. Р., д. е. н., проф., член-кореспондент Національної академії наук України, науковий консультант з економічних питань Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, зазначив, що предмет підручника зумовив складність завдань, що постали перед автором. Узагальнення теоретичного розвитку науки міжнародного бізнесу потребує граничної концентрації знань, тривалого часу та глибокого осмислення. І автор блискуче виконав ці завдання. Видання підручника ознаменувало важливий етап розвитку української школи міжнародних економічних відносин. Значна частина матеріалів уперше введена автором у науковий обіг. Те саме стосується й обґрунтування нової термінології, пов'язаної з багатонаціональними підприємствами: зокрема наведено переваги та недоліки використання різних термінів на позначення суб'єктів міжнародної підприємницької діяльності, що здійснюють прямі іноземні інвестиції, показано еволюцію термінологічного апарату, що використовується експертами ООН тощо. Доповідач особливо відзначив новаторський підхід автора до відмінностей між традиційною (ранньою) формою еkleктичного етапу розвитку теорії міжнародного бізнесу та її сучасною версією, які вкрай рідко згадуються в літературі.

Панченко Є. Г., д. е. н., проф., завідувач кафедри міжнародного менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», продовжив думку попереднього доповідача, підкресливши, що як автор і співавтор багатьох підручників він чітко усвідомлює, яку колосальну працю треба вкласти, аби створити підручник такого високого рівня. Кожний викладач, навіть дуже досвідчений, знайде тут важливі матеріали, які допоможуть йому в педагогічній роботі. Проф. Є. Г. Панченко звернув увагу на ґрунтовне висвітлення в підручнику поведінкового напрямку розвитку теорії багатонаціональних підприємств. Ураховуючи складний, багатоаспектний та, що особливо важливо, крос-культурний характер діяльності сучасних БНК, бігевіоризм є тим фокусом, котрий і пояснює ці крос-культурні особливості, указуючи й на міждисциплінарний характер самої теорії. Підходи Г. Перлмуттера, С. Дугласа та інших науковців спиралися на таку важливу рису розвитку міжнародних фірм як, поведінкові особливості вищих менеджерів компаній, у чому й убачалася головна причина інтернаціоналізації виробництва. Окрім традиційних (вік, стать, віросповідання та ін.), у вигляді ключових поведінкових ідентифікаторів ці теорії розглядали психологічні властивості менеджерів, їхні уподобання, звички, преференції, відчуття, амбіції тощо. Підручник є унікальним навчальним виданням, якому судилося тривале життя та активне використання багатьма поколіннями студентів, аспірантів, викладачів, науковців.

Журба І. Є., д. е. н., проф., завідувач кафедри міжнародних відносин та туризму Хмельницького національного університету, зазначив надзвичайно високу якість змісту підручника. У багатьох розділах міститься матеріал, який наші науковці та студенти не могли раніше належним чином вивчати через обмеженість доступу до оригінальних джерел, складність систематизації публікацій представників різних шкіл. Підручник уперше відкриває такі можливості для широкої наукової спільноти, допоможе орієнтуватися у розмаїтті новітніх економічних концепцій. У світлі сучасних тенденцій до регіоналізації, вів далі доповідач, особливо актуальною видається викладена в підручнику теорія регіональних багатонаціональних підприємств. Поряд із традиційними специфічними перевагами БНК ця теорія розглядає специфічні переваги країн, на основі чого формується чотирикластерна матриця. Саме вона пояснює здійснення / нездійснення прямого іноземного інвестування, формування регіональних

конкурентних переваг багатонаціональних фірм, що зумовлює концентрування діяльності БНП у домашньому (вітчизняному) регіоні. Безперечним здобутком автора є те, що в комплексі наукових та академічних публікацій Алана Ругмана, творця теорії регіональних багатонаціональних підприємств, він чітко виділив та ідентифікував цей специфічний напрям досліджень міжнародного бізнесу, виклавши його основні положення, переваги та недоліки.

Поручник А. М., д. е. н., проф., Директор Інституту бізнес-освіти, завідувач кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», наголосив, що публікація даного підручника є неординарною подією. Окремі ідеї, викладені в книзі, зокрема стосовно нової термінології, автор обговорював зі своїми колегами ще під час підготовки видання, так само як і питання введення найважливіших публікацій вітчизняних учених до списку рекомендованої літератури. Сильною стороною підручника назвав те, що в ньому поряд із традиційними теоріями міжнародного бізнесу розглянуто й сучасні концепції та підходи, котрі враховують новітні тенденції та особливості розвитку світового господарства і міжнародних економічних відносин. Серед них теорія нових міжнародних підприємств, котра розглядає малі та середні підприємства, модель інтерналізації яких відрізняється від звичного розуміння. Практика показала, що певні підприємства стають міжнародними / глобальними невдовзі після виникнення та одразу починають здійснювати міжнародні операції одразу. Такі підприємства отримали назву «народжених глобальними». Для такої моделі інтернаціоналізації не є характерними поетапність та поступовість. Тож у підручнику наведено низку емпіричних підтверджень існування таких підприємств. Доповідач підсумував, що підручник, без сумніву, відкриває нову сторінку у вивченні та викладанні дисциплін, пов'язаних із міжнародною діяльністю фірм, та буде корисним для багатьох магістерських та бакалаврських програм.

Лук'яненко І. Г., д. е. н., проф., заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри фінансів Національного університету «Києво-Могилянська академія», приєдналася до думки, що обговорення засвідчує дуже високу оцінку підручника фахівцями. Відчувається, що під час написання книги автор використав свій досвід тривалих закордонних стажувань у провідних університетах США, Канади, Японії та країн Європи. Матеріал підручника ретельно підібраний для студентської аудиторії, виокремлено ключові концептуальні підходи сучасної науки міжнародних економічних відносин та міжнародного підприємництва. Кожний науковець знає, що така праця потребує багатьох років копіткої праці. Важливим методологічним моментом підручника є те, що між різними – часто, здавалося б, доволі відмінними за своїм змістом та методологією – теоріями здійснено обґрунтовані й виважені переходи, коли автор чітко виділяє недоліки однієї теорії чи концепції та демонструє передумови й умови виникнення та розвитку іншої. Це забезпечує формування в читача логічно впорядкованої системи знань щодо предмета вивчення. Як приклад можна назвати подання автором теорії обміну концентрації на близькість. На тлі окремих недоліків неокласичної економічної теорії, яка на перший план ставила торговельні аспекти, а інвестиційні питання – на другий, підручник повертає читача до відомої, але остаточно не вирішеної дилеми: експортувати чи вкладати прямі інвестиції. При цьому наголошується, що іншим недоліком попередніх підходів є відносно відокремлений розвиток теорії міжнародної торгівлі й теорії БНП, тоді як розглядувана теорія компромісу між концентрацією та близькістю значною мірою усуває наведені недоліки, про що докладно сказано у відповідному розділі книги. Такий підхід яскраво характеризує викладацьку майстерність автора підручника, котра органічно поєднана з науково-методологічними основами науки міжнародного бізнесу.

Каніщенко О. Л., д. е. н., проф., професор кафедри міжнародної економіки та маркетингу Київського національного університету імені Тараса Шевченка, наголосила на вишуканому стилі викладу матеріалів у підручнику, на його високій академічній та науковій якості, вдалому дизайні й технічному оформленні. Книга вдало поєднує теоретичні й практичні аспекти предмета вивчення, вона забезпечена гарним педагогічним інструментарієм, а тому не лише може використовуватися в університетському навчальному процесі, а й стати чудовою основою для самостійного опанування всіма бажаними, зокрема й практиками бізнесу. Доповідач зупинилася на викладі автором теорії стадій розвитку структури БНП Дж. Стопфорда та Л. Велса, котра нечасто згадується в літературі. На основі двох основних параметрів моделі – диверсифікації пропонованої на ринку продукції та частки зарубіжних продажів у загальних продажах корпорації – подано дев'ятикластерну матрицю, котра й дає змогу визначати й аналізувати ступінь інтернаціоналізації БНП. Міжнародні підприємства зазвичай мають значний ступінь диверсифікації продукції та значну частку зарубіжних продажів. Автор також наводить основні вади даної теорії, зокрема невисокий рівень її емпіричного тестування, недостатнє охоплення матричною моделлю потенційно можливих організаційних структур.

Сіденко С. В., д. е. н., проф., завідувач кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету, констатувала, що підручник «Теорії міжнародного бізнесу» – не перша фундаментальна публікація Олександра Рогача, але він став у певному розумінні етапним проектом, який узагальнив попередні навчальні та наукові роботи автора, його досвід і знання в цій сфері. Проф. О. І. Рогач є визнаним лідером української школи дослідження міжнародної діяльності фірм та багатонаціональних підприємств, і це ще раз переконливо засвідчує презентована книга. Доповідач відзначила ґрунтовність та цікаву форму викладу в підручнику теорії органічного зростання та ресурсної теорії багатонаціональних підприємств. В окремих аспектах ці теорії мають спільну методологію, однак перша розглядає як ключовий ресурс знання менеджерів, а друга фокусується на ширшому колі ресурсів. Автор наголошує, що головним чинником розвитку та зростання БНП є так звані стратегічно важливі ресурси, запас яких повинні мати компанії, але не всі ресурси, що входять до цього широкого кола, є стратегічно важливими. Лише та частина фізичного, людського та організаційного капіталу, яка сприяє розробці результативних стратегій, є стратегічно важливими ресурсами багатонаціонального підприємства. У підручнику також висвітлюються різні напрями розвитку та вдосконалення ресурсної теорії БНП, зокрема на основі досліджень таких відомих представників цього підходу, як Дж. Барні, Дж. Біркіншоу, Н. Гуд, С. Джонсон, П. Ліч, Г. Найт та ін.

Кістерський Л. Л., д. е. н., проф., завідувач кафедри міжнародних економічних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса (Вінниця), звернув увагу на те, що подібні презентації традиційно практикуються у кращих університетах світу, де провідні науковці публічно представляють свої фундаментальні праці колегам, а потім професійне обговорення продовжується у неформальній площині. У такій демократичній атмосфері тестуються нові ідеї та дослідницькі перспективи, накреслюються спільні проекти. Підручник, що розглядається, є фундаментальною теоретичною працею з міжнародного бізнесу, що містить комплексний аналіз практично всіх основоположних теорій за тривалий історичний період. Відтак читач має можливість отримати необхідні знання стосовно природи і мотивів такого складного явища, як діяльність багатонаціональних компаній. Вражають не тільки глибина та висока якість роботи проф. О. І. Рогача, а й надзвичайно широке

розмаїття згадуваної наукової літератури за темою дослідження. Попри такий всеохопний характер підручника його чітко структуровано, кожний з майже трьох десятків розділів усебічно розглядає окрему теорію, а модульний характер викладу матеріалу сприяє гнучкому об'єднанню теорій залежно від обраної проблематики. Доповідач особливо зацентрував на тому, що сучасна теорія міжнародного бізнесу розглядає механізм підприємницької діяльності в основному на мікрорівні, тоді як надзвичайно позитивною рисою підручника є поєднання макро- та мікроекономічних підходів. Це вельми логічно, позаяк у сучасних умовах ТНК перетворилися на визначальну складову світової економіки і міжнародних економічних відносин, котра суттєво впливає на економічний курс як багатьох держав, так і їхніх об'єднань.

Расшивалов Д. П., к. е. н., доц., завідувач кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, зупинився на методичному боці сторони підручника, наголосивши, що він вигідно відрізняється від деяких навчальних публікацій, які копіюють монографічний стиль викладу матеріалу. Завдяки вдалому використанню автором різних методичних інструментів навіть побіжний огляд підручника дозволяє студентіві вибрати потрібний матеріал. Базою підручника слугують численні оригінальні джерела, що робить його одним із кращих в Україні. Доповідач наголосив на системності організації підручника, на продуманості його композиційної будови – як загальної, так і кожного розділу, яка передбачає розгляд передумов виникнення певної теорії, її сутності та основних етапів концептуалізації, напрямів її емпіричного тестування і перспектив подальшого розвитку. У полемічному плані висвітлюються суперечності окремих теорій, близьких та антагоністичних за дискурсом. Уважний читач зверне увагу, що в підручнику представлено значно більше теорій та концепцій, ніж їх структуровано за розділами, що змістовно лише збагачує роботу. Так, у розділі, присвяченому теорії взаємозв'язку між ПІІ та розвитком країни, подано по суті два окремі складники – концепція шляхів інвестиційного розвитку й динамічна модель зростання і структурних зрушень за допомогою БНП. Подібний конструкт спостерігаємо й для мережевої теорії багатонаціональних підприємств тощо.

Мешко Н. П., д. е. н., проф., завідувач кафедри менеджменту і туристичного бізнесу Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, подякувала за запрошення взяти участь в обговоренні підручника та підкреслила його надзвичайну важливість для підготовки економістів-міжнародників. У сучасних умовах багатонаціональні підприємства стали не лише провідними суб'єктами міжнародного бізнесу та міжнародних економічних відносин: їх розглядають і як незалежних акторів у міжнародних відносинах та світовій політиці. Відтак суб'єктна структура міжнародних відносин уже охоплює не лише держави, як раніше, а значно ширше коло агентів, у тому числі БНП. Такі зміни спричинилися до виникнення та активного розвитку від середини 1990-х років теорії переговорних відносин, яка пояснює низку аспектів у стосунках між багатонаціональними корпораціями та державами, яка має значною мірою міждисциплінарний характер. Ця теорія, ґрунтовано викладена в підручнику, відкриває новий погляд на розвиток БНП, стверджуючи, що останні, як і держави, мають у своєму розпорядженні певні переговорні ресурси, котрі обидві сторони готові надати одна одній в обмін на аналогічні дії. Це й забезпечує досягнення кожною із сторін своїх стратегічних інтересів. Однак дані ресурси із часом застарівають, тому учасники переговорів повинні постійно їх поновлювати.

Антонюк Л. Л., д. е. н., проф., проректор із наукової роботи ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», підтвердила висновок колег про те, що підручник є першим навчальним виданням, яке містить

систематизовані теоретичні положення сучасної науки міжнародного бізнесу. Можна лише вітати цей задум автора, оскільки брак подібної літератури спостерігається вже тривалий час. Підручник написано високопрофесійно, автор вільно володіє матеріалом, переосмислив його та подає саме в тій формі, яка найбільш прийнятна для студентської аудиторії.

Доповідач акцентувала увагу на високоякісному викладі у підручнику відомої теорії конкурентних переваг. І хоча ця теорія не має на меті пояснення діяльності експансії та конкурентоспроможності саме багатонаціональних підприємств, маючи ширший предмет розгляду, втім вона може бути адаптована та застосовувана для міжнародних фірм. Така адаптація і здійснена автором, який виокремив ті аспекти теорії, котрі притаманні БНП, а інші систематизував у світлі міжнародної конкуренції. Крім того, у підручнику органічно висвітлені як мікроекономічні конкурентні переваги фірм, що їх традиційно пояснює так званий «ромб Портера», так і макроекономічні переваги країн, котрі демонструє чотирифакторна модель Портера. Також вичерпно розкрито сутність та умови вибору окремих конкурентних стратегій.

Заблюцька Р. О., д. е. н., проф., професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, зазначила, що з особливою увагою прочитала підручник, оскільки викладає нормативний курс із теорії міжнародної торгівлі. Праця проф. О. І. Рогача заслуговує на найвищу оцінку та являє значну практичну цінність для студентів та викладачів. Однією з переваг книги є вміння автора логічно структурувати матеріал, виокремлювати найважливіші моменти розглядуваних теорій, об'єднувати схожі концепції в одну методологічну течію. Саме в такий спосіб сформовано розділ підручника, присвячений теорії стадій розвитку багатонаціональних фірм, який вбирає в себе фактично три теорії: стадій розвитку структури БНП Стопфорда-Велса, тристадійну теорію інтернаціоналізації Ф. Контрактора й теорію стадій розвитку М. Вілкінз. Перша теорія передбачає не лише існування сталих етапів розвитку організаційної структури багатонаціонального підприємства (три етапи), а й сталих етапів перетворення місцевої фірми на багатонаціональну (також три етапи). Проходження цих етапів є закономірністю розвитку БНП та зумовлює набуття їхнім бізнесом міжнародного характеру. Схожа методологія лежить в основі тристадійної теорії інтернаціоналізації: три стадії – початкової, середньої та високої інтернаціоналізації – щільно пов'язані з показниками результативності діяльності міжнародної компанії, такими як дохідність активів, дохідність акціонерного капіталу та ін. Наявність закономірностей змін та розвитку цих показників є передумовою змін зазначених стадій. Теорія М. Вілкінз – найбільш рання з-поміж розглядуваних – базується на стадійній еволюції структури БНП від організаційно-функціонального моноцентризму до поліцентризму, а згодом – до перетворення БНП на сукупність моноцентричних та поліцентричних структур. Підручники такого рівня мають стати основою навчального процесу в сучасній вищій школі, а подібні презентації є вельми потрібними для розвитку зв'язків та кооперації серед економістів-міжнародників, для формування спільноти колег-однодумців.

Лютый І. О., д. е. н., проф., завідувач кафедри фінансів економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, від імені кафедри подарував авторові підручник «Фінанси». Далі у своєму виступі він підкреслив роль викладання теоретичних дисциплін у підготовці висококваліфікованих фахівців та зробив висновок, що книга професора Рогача відповідає найвищим критеріям та вимогам. Фахівці в галузі фінансів також знайдуть у ній чимало корисного. Зокрема це стосується теорії недосконалої ринків капіталу, теорії диверсифікації ризиків, теорії ендогенного зростання фірми. Привертає увагу викладення в підручнику теорії нової

економічної географії, яка розглядає як традиційні – доцентрові – чинники інтернаціоналізації, так і відцентрові, які розосереджують економічну діяльність БНП щодо однієї (центральної) геолокації. Такі різноспрямовані сили зумовлюють концентрацію ПП у певних групах країн, регіонах і промислових центрах, на пояснення чого, власне, й націлена ця теорія. Характерною рисою підручника є те, що його матеріали базуються на першоджерелах, зокрема наукових дослідженнях Нобелівських лауреатів, приміром П. Кругмана, у світлі даної теорії. Це гарантує від хибних та неоднозначних тлумачень деяких теорій, а для прискіпливого читача відкриває можливості самостійного аналізу, порівняння й відповідних висновків.

Румянцев А. П., д. е. н., проф., професор кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету, погодився з колегами, що підручник являє собою унікальне видання, якого давно потребували заклади вищої освіти. Важливими завданнями автора були виокремлення серед широкого кола теоретичних досліджень у цій сфері головних концептуальних підходів науки міжнародного бізнесу, формування цілісного погляду на структуру наявного знання, основні напрями й тенденції його розвитку. Ці завдання успішно вирішені, зміст підручника – високоякісний та впорядкований. Однією з новітніх теорій багатонаціональних підприємств є теорія гетерогенності, якій відведено належне місце у підручнику. Саме ідея відмінностей у рівні продуктивності між різними компаніями відома науці доволі тривалий час, але власне теорія гетерогенності продуктивності БНП була «синтезована» лише в середині 2000-х років М. Мелітцем, а згодом активно розвивалася японською економічною школою. У сукупності досліджуваних компаній, як виявила ця теорія, більшість не здійснюють зарубіжної діяльності, а ще менша кількість створюють за кордоном власні виробництва, і це тому, що окремі фірми мають різний ступінь продуктивності. У типовому варіанті найнижчу продуктивність мають місцеві компанії, середню – експортери, а найвищу – фірми, що вкладають прямі іноземні інвестиції. Загалом теорія гетерогенності додала до відомої теорії компромісу між концентрацією та близькістю новий фактор – відмінність у рівні продуктивності.

Присяжнюк Ю. І., д. е. н., проф., завідувач кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби Львівського національного університету імені Івана Франка, підкреслив, що має велике задоволення виступити на загальнонаціональній презентації підручника, видання якого є вельми актуальним. Разом із тим він наголосив на доцільності введення автором до книги розділів із теорії нової економічної географії, яка слабо висвітлена в українській навчальній літературі. Автор приділив значну увагу малодослідженій теорії олігополістичної реакції, котра як головну причину здійснення ПП розглядає необхідність реагувати на дії конкурентів за умов, коли на ринку сформована олігополія. Остання зумовлює наявність ризиків у кожного з ключових учасників ринку, а також схильність до набуття ризиків, а копіювання прямих іноземних інвестицій конкурентів є інструментом мінімізації ризиків. Тож у відповідному розділі підручника систематизовано основні стратегії олігополістичної реакції фірм на дії конкурентів. Поряд із ґрунтовним змістом, зручною для академічного навчання структурою і прогресивними методичними підходами підручник, як висновок доповідач, має гарне поліграфічне оформлення та дизайн.

Резнікова Н. В., д. е. н., доц., професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, зазначила, що висока викладацька майстерність проф. О. І. Рогача та його глибокі знання предмета міжнародного бізнесу дозволили створити високоякісний продукт – підручник «Теорії міжнародного

бізнесу». У підручнику вдало продемонстровано, що оскільки теорії неминуче притаманний гіпотетичний елемент, до будь-якого теоретичного пізнання додається момент невпевненості; вона набуває імовірнісного характеру, а з'ясування кожного факту, що узгоджується з цією теорією, збільшує її достовірність, а кожен факт, що суперечить їй, робить її менш достовірною. Саме це дає допитливому читачеві змогу крок за кроком осмислювати, вдаючись до пошуку емпіричних доказів, життєздатність висновків тих або інших теорій та в такий спосіб самостійно виносити вирок щодо перспективності або хибності прогнозів – як виважено наукових, так і відверто футуристичних, а, отже, ймовірнісних щодо майбутнього розвитку міжнародного бізнесу. Адже здатність не лише відтворювати зафіксоване знання, а й навички аналітичної гри розуму є чи не найціннішим здобутком процесу навчання у вищій школі. Теорії міжнародного бізнесу в інтерпретації проф. Олександра Рогача – це енциклопедія правил і законів господарювання, що має практичну спрямованість та враховує сучасні тренди світової економіки, які закладають підвалини нових версій наявного знання. Теорії міжнародного бізнесу не лише фахово, а й віртуозно синтезовані у підручнику, дають можливість не лише зафіксувати трансформаційні, а часом і революційні, зміни в міжнародній діяльності фірм, але й відтворити глибинні перетворення у міжнародних економічних відносинах та візуалізувати тектонічні зрушення у конкурентних і порівняльних перевагах не лише компаній, а й країн та регіонів. Підтвердження цьому – докладний, але zarazом необтяжливий для розуміння виклад теорій регіональних багатонаціональних підприємств та їхньої мережевої теорії, теорій фрагментації міжнародного виробництва, а також неупереджений аналіз теорій взаємозв'язку між прямими іноземними інвестиціями та розвитком країни. Доповідач також підтвердила значущість видання, наголосивши на його фундаментальному характері, системності викладу матеріалу, логічній організації та структурі, вишуканій мові та стилі.

Філіпенко А. С. (модератор) підбив підсумки обговорення підручника О. І. Рогача та відзначив одностайну надзвичайно високу оцінку експертним середовищем цього видання, його новизни, наукової та методичної значимості й великої практичної цінності для підготовки висококваліфікованих спеціалістів із міжнародних економічних відносин і міжнародного бізнесу.

Повідомив, що Українська асоціація економістів-міжнародників визнала працю професора О. І. Рогача кращим підручником 2018 року, та вручив йому почесний диплом із цієї нагоди.

А.С. ФІЛІПЕНКО, доктор економічних наук, професор,
П.В. ДЗЮБА, доктор економічних наук, доцент.

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Андрєєва О.М., Авертисян Л.В.

Особливості діяльності вірменських громадських організацій в США.....4

Pirchenko N., Dovbenko M.

Public diplomacy as a tool of shaping the perception of Ukraine in the West amid the aggravation of relations with Russia.....14

Лісовський П.М., Лісовська Ю.П.

Парадигма міжвідомчого партнерства у сучасному квантовому світі: міжнародний сектор безпеки.....25

Bordilovska O.A., Ugwu V.

Chinese - Ukrainian Cooperation under the Framework of the Belt and Road Initiative.....35

Кучмій О. П.

Інформаційна складова стратегій гуманітарного розвитку країн Азії та Африки.....44

Дерев'янюк І. П.

Конфліктогенний потенціал асиметричних китайсько-в'єтнамських відносин.....58

Кондратенко О. Ю.

Російська Федерація в умовах багатопольярного транзиту.....71

Луценко Ю. В.

Доктринальні положення кримінально-правої політики держави у сфері забезпечення воєнної безпеки України.....84

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Muraviov V.

Principles and values of the European Union and the legal order of Ukraine.....97

Smyrnova K.V., Gandziura A.V.

The role of "Soft law" in relations of strategic cooperation between Ukraine and PRC: International legal analysis 106

Виговський О.І.

Правовий режим правочинів із заінтересованістю в акціонерному праві як механізм попередження корпоративних конфліктів 114

Білоцький С.Д.

Правове регулювання співробітництва ЄС з Норвегією в сфері поставок природного газу.....124

Skrynka D.

Historical development of the concept of non-violation complaints in international economic law.....135

Karvatska S.

Travaux preparatoires: application by the International Court of Justice in interpretation of international law.....144

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МЕВ

Rogach O.

MNE's theory and global value chains 153

РЕЦЕНЗІЇ, ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Хижняк І.

Від «навіки разом» до «omnes et singulos» (разом і окремо). Україна у системному протистоянні глобальних полюсів сили: монографія/ Ігор Хижняк. – К.: Саміт-Книга, 2018. – 416 с.....163

Наукова дискусія в рамках загальнонаціональної презентації підручника д. е. н., проф. Олександра Рогача «Теорії міжнародного бізнесу» (К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. - 687 с.).....166

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Збірник наукових праць

ВИПУСК 138

Заснований в 1996 році.

Засновник : Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Свідоцтво про державну реєстрацію: К1 №292 від 05.11.1998 р.

Науковий редактор: **Дорошко М. С.**, доктор історичних наук, професор.

**Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Протокол № 8 від 26 березня 2019 року.**

Підписано до друку 29.03.2019 року.
Наклад 100 примірників

Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Тел. 044-481-44-68
Сайт: <http://journals.iir.kiev.ua>